

შეჩვენე შენი

შეჩვენე
სიხალისი
შეჩვენე

მკვლევარმა ვარლამ ჯაჭიამ მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება უძღვნა დიდი პედაგოგის, მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის მემკვიდრეობის შესწავლისა და გამოცემის საქმეს.

წინამდებარე სახით წიგნი პირველად ქვეყნდება.

შეადგინა ლ. ჭაჭავიძე

5002000000—429
K—295—90 (C) შემდგენელი ლ. ქაჯია, 1990..
M—602(08)—90

ISBN 5—505—01171—3

დიდი ქართველი პედაგოგი

(იაკობ გოგებაშვილის გარდაცვალებიდან 25 წლისთავის
შესრულების გამო)

ქართული პედაგოგიური აზროვნების დიდი წარმომადგენლის იაკობ გოგებაშვილის გარდაცვალების 25 წლისთავი ბუნებრივად დაემთხვა ქართული კულტურის უდიდესი მწვერვალების შოთა რუსთაველისა და ილია ჭავჭავაძის იუბილეთა ისტორიულ თარიღებს.

იაკობ გოგებაშვილი არა მარტო პედაგოგიკური აზროვნების კლასიკური წარმომადგენელია საქართველოში, არამედ იგი ქართული კულტურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების მნიშვნელოვანი მოღვაწეც არის. ილია ჭავჭავაძის შემდეგ, მე-19 საუკუნის ქართულ კულტურას, და მით უმეტეს სახალხო განათლების საქმეს ჩვენში, გოგებაშვილზე უფრო ნაყოფიერი და გავლენიანი საზოგადო მოღვაწე არა პყლია. იაკობ გოგებაშვილმა თავისი ენერგიული თეორიულ-პედაგოგიური, პოლიტიკურ-პუბლიცისტური და სასკოლო-პრაქტიკული საქმიანობით უეჭველად მეტად პროგრესული როლი შეასრულა საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და კულტურული ვითარების გარდაქმნისა და შემდგომი განვითარების საქმეში. ამიტომ საჭიროა უფრო საფუძვლიანად გავეცნოთ ამ დიდი და უანგარო წინაპრის ცხოვრებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას.

ქართული კულტურის დიდი მოამაგე, იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილი, დაიბადა 1840 წლის 27 ოქტომბერს გორის მაზრის სოფ. ვარიანში. პირველდაწყებითი განათლება გოგებაშვილმა გორის სასულიერო სასწავლებელში მიიღო, რის შემდეგაც იგი თბილისის სასულიერო სემინარიაში შეიყვანეს. სასულიერო სემინარიის კურსი გოგებაშვილმა წარმატებით დაასრულა 1861 წელს. უმაღლესი განათლების მისაღებად

გოგებაშვილი კიევის სასულიერო აკადემიაში შევიდა, რომლის დასრულებაც ავადმყოფობის გამო ვერ შესძლო და, ექიმების დაყინებული რჩევის გამო, იძულებული შეიქნა სამშობლოში დაბრუნებულიყო. რუსეთიდან ახლად ჩამოსული გოგებაშვილი ჭერ მასწავლებლად და შემდეგ ზედამხედველად დაინიშნა თბილისის სასულიერო სასწავლებელში. 1872 წელს სინოდიდან გამოგზავნილმა რევიზორმა ქებით მოიხსენია გოგებაშვილი, როგორც საუკეთესო პედაგოგი და გამოცდილი ადმინისტრატორი, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი დაითხოვეს სამსახურიდან, რადგან მოსწავლეთა შორის ლიბერალური იდეების გავრცელება დასწამეს. სკოლას, ბავშვებს და თავის საყვარელ ხელობას ჩამოშორებული გოგებაშვილი სახელმძღვანელო წიგნების შედგენას შეუდგა. მეტად დაუშრეტელი ღვაწლი დასდო გოგებაშვილმა ჩვენს სკოლასა და ახალთაობას ქართული სახელმძღვანელო წიგნების შედგენის საქმეში. 1865 წელს გამოვიდა პირველად გოგებაშვილის ცნობილი ქართული „ანბანი“ და პირველი „საკითხავი წიგნი“, მას მოჰყვა „ბუნების კარი“ — 1868 წელს, „დედა-ენა“ ორივე ნაწილი—1876 წელს, „კოკორი“—1880 წელს, „კონა“, „კუნწულა“, „ხომლი“, „Русское слово“ — ორ ნაწილად, ქართული წერის „დედანი“, მეთოდის სახელმძღვანელო და სხვა მრავალი პედაგოგიურ-მეთოდური, პოლიტიკურ-პუბლიცისტური, საზოგადოებრივ-ისტორიული ხასიათის წიგნები და ცალკე წერილები ქართულ და რუსულ ენებზე ადგილობრივსა და ცენტრალურ გამოცემებში. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი დაწყებითი სკოლის სახელმძღვანელოები ძირითად სახელმძღვანელო წიგნებად ითვლებოდნენ მათი გამოსვლის დღიდან, ვიდრე 1921—1922 სასწავლო წლამდე. ეს წიგნები რამდენიმე ათეული გამოცემებით სალდებოდა და ათასეული ახალგაზრდობა იზრდებოდა მათ საფუძველზე. საქართველოს თანამედროვე ინტელიგენციის და მშრომელთა მოსახლეობის შედარებით ძველი თაობა გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებზეა აღზრდილი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოები მეტად მდიდარ სიტყვიერ და შინაარსობრივ მასალას იძლეოდა მოწაფეთა გონებრივი განვითარებისათვის, მარტო ის ფაქტი, რომელიც მიმდინარე სას-

წავლო წლისათვის დაწყებითი სკოლების პირველი კლასის საანბანო წიგნზე გამოცხადებულმა კონკურსმა გამოამყლავნა, რომ ამჟამად გავრცელებული საანბანო წიგნები მეტისმეტად ღარიბია სიტყვათა საერთო მარაგით იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოსთან შედარებით (გოგებაშვილის სახელმძღვანელოში 5000-მდე სიტყვა იყო მოთავსებული. ხოლო გასულ წელს გამოცემულ ქართულ საანბანო წიგნში კი — მხოლოდ 1689). იმას მოწმობს, რომ ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოები ღრმა მეცნიერული დაკვირვებისა და დიდი პედაგოგიური გამოცდილების საფუძველზე იყო აგებული.

იაკობ გოგებაშვილი ნიჭიერი პუბლიცისტი და საბავშვო მწერალი იყო. მის ნაყოფიერ კალამს მრავალი საპოლემიკო-პუბლიცისტური, საინტერესო და მხატვრულ-ლიტერატურული თხზულებები შეუქმნია. პირველი მისი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის წერილი დაიბეჭდა 1866 წელს „დროებაში“ სათაურით „ბრძოლა ამერიკის შეერთებულ შტატებში პრეზიდენტის ლინკოლნის მოკვლის შემდეგ კონგრესსა და ახალ პრეზიდენტ შორის“. ამ პერიოდიდან სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე გოგებაშვილი სისტემატურად ეხმაურებოდა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ძირითად და საჭირობო-ტო საკრთხებს. იგი მაშინდელი ყველა ცნობილი ქართული და რუსული პერიოდული გამოცემების მუდმივ თანამშრომლად ითვლებოდა. ი. გოგებაშვილი თავისი პუბლიცისტური სტატიებით თავგამოდებით იცავდა გადაგვარებისაგან ქართულ კულტურას. ქართულ სკოლას, ენას, ჩვენი მშრომელი ხალხის საზოგადოებრივ ინტერესებს და უშიშრად ებრძოდა იმათ, ვინც მეფის რუსეთის კაპიტალისტურ-კოლონიალური პოლიტიკის უშუალოდ გატარებით ცდილობდა ქართველი მშრომელი ხალხის დაბეჩავების საქმის ბოლომდე მიყვანას. ი. გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის თხზულებებიდან აღსანიშნავია შემდეგი: „რანი ვიყავით გუშინ?“, „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“, „ასპინძის ომი“, „Правда о Тифлисе“. „საარაკო თავგადასავალი ტახტის მემკვიდრისა“, „სხივი წარსულისა“, „იავნანამ რა ჰქმნა“ და სხვა. განსაკუთრებით ცნობილია გოგებაშვილის „რჩეული პედაგოგიური

და პუბლიცისტური ნაწერების“ პირველი ტომი, რომელიც 1910 წელს გამოქვეყნდა.

ი. გოგებაშვილის საბავშვო მოთხრობები, მოკლე მხატვრული ნარკვევები და ხალხური შემოქმედების ნიმუშებიდან გადმოკეთებული მოხდენილი თხზულებები იმდენად დაკვირვებით და მდიდარი პედაგოგიური გამოცდილების საფუძველზე არის შედგენილი, რომ ამჟამადაც დაწყებითი სკოლის სახელმძღვანელოების საუკეთესო მასალად ითვლება.

იაკობ გოგებაშვილი ერთი იმ პირთაგანი იყო, რომლებმაც ითავეს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება. იგი განუწყვეტლივ, ოცი წლის განმავლობაში ითვლებოდა ამ საზოგადოების გამგეობის წევრად. გოგებაშვილმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო ქართული სკოლების დაარსების საქმეშიც.

გოგებაშვილი გარდაიცვალა 1912 წელს. იგი განისვენებს მთაწმინდის მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პანთეონში.

ფრიად ნაყოფიერი და მრავალფეროვანი იყო იაკობ გოგებაშვილის თეორიული და პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობა. არ დარჩენილა მაშინდელი პედაგოგიური სინამდვილის არც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომლის შესახებაც მას თავისი ღრმად მოფიქრებული და საკმაოდ დასაბუთებული აზრი არ გამოეთქვას.

ი. გოგებაშვილის პედაგოგიური მოღვაწეობის ძირითადი სახელმძღვანელო პრინციპები რუსეთის დიდი პედაგოგის — კონსტანტინე უშინსკის (1824—1870) პედაგოგიური იდეებიდან გამომდინარეობენ. გოგებაშვილს სრულიად სამართლიანად ქართველი უშინსკის საპატიო სახელი აქვს მოპოვებული. თვით გოგებაშვილიც არ უარყოფდა უშინსკის დიდი პედაგოგიური მოღვაწეობის გავლენას მის შეხედულებებზე. იგი მეტად მაღალი წარმოდგენისა იყო უშინსკიზე. თავის წერილში „უშინსკი და კორფი“ გოგებაშვილი ასე ახასიათებს უშინსკის: „უშინსკი რომ პედაგოგიურს ასპარეზზედ გამოვიდა, იგი მაშინვე იყო სრული, განვითარებული. დამჯდარი აზრების და მიმართულების პედაგოგი, რომლისგანაც იქით გადახვევა რაიმე პედაგოგიური აზრისა, ანუ პრინციპისა შეუძლებელი იყო. მთელს იმის მოქმედებაში, როგორც დობროლიუბოვისა-

შიაც, ვერ უჩვენებთ ვერც ერთს ნაბიჯსა, სადაც რაიმე ტორტმანი ეტყობოდეს, სადაც გარეშე ზეგავლენას უშინსკი თავის ორბიტიდან გამოეყვანოს (იხ. გაზ. „დროება“ 1883 წ. № 232).

იაკობ გოგებაშვილი გულმოდგინედ შეეცადა ქართულ პედაგოგიურ სინამდვილეში სახალხო სკოლის ახალი პრინციპები დაეფუძნებია. სახალხო სკოლის ეს ახალი პრინციპები გოგებაშვილს შემდეგი სახით ჰქონდა წარმოდგენილი: „ეს სისტემა (სწავლების ახალი სისტემა — ვ. ქ.) დამყარებულია, — წერს ის, — სამს დედა-აზრზედ, პრინციპზედ, რომელნიც მდგომარეობენ შემდეგში:

პირველად, დედა-ენა უნდა იყოს ცენტრი სახალხო სკოლის კურსისა და მის რიგიან შესწავლაზედ უნდა იყოს მიქცეული უმთავრესი ყურადღება;

მეორედ, სწავლება ყველა საგნებისა უნდა მიდიოდეს დედაენაზედ მთელის კურსის განმავლობაში;

მესამედ, რუსული ენა უნდა ისწავლებოდეს, როგორც ცალკე საგანი, და მის დაწყებას უნდა ჰქონდეს ადგილი მხოლოდ მესამე წლიდან (იხ. ი. გოგებაშვილის „რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწარმოები“, ტ. I, 1910, გვ. 47).

სწავლების ასეთ სისტემას გოგებაშვილი გონიერულ პედაგოგიურ სისტემას უწოდებდა. ~

რაში მდგომარეობს სწავლების ასეთი წესის პრინციპული თავისებურება?

იმაში, რომ დედაენა აქ მიჩნეულია მთელი სწავლების პროცესის ცენტრად, რომლის ბაზაზედაც ერთიანდება და მოსწავლეთათვის ცნობიერი ხდება სწავლების მთელი შინაარსი, რომელიც ცოდნათა სხვადასხვა დარგის უსაჭიროესი მინიმუმის მოთხოვნილებით არის განსაზღვრული.

სწავლების დედაენაზედ დამყარებას გოგებაშვილი სკოლის განახლების ქვაკუთხედად აღიარებდა. „ძირითადი პრინციპი ხალხის განათლებისა დედა-ენაზე სწავლებაა საგნებისა სახალხო სკოლაში,“ — წერდა გოგებაშვილი (იხ. წერილი „ახალი ნაბიჯი ხალხის განათლებაში“, „დროება“, 1883 წ.).

დედაენაზე სწავლების მოთხოვნილებისათვის ბრძოლას

გოგებაშვილმა მთელი თავისი სიცოცხლე შესწირა. ჯანსაღი პედაგოგიური პრინციპებიდან გამოსული გოგებაშვილი ვერ ითმენდა იმას, რომ მაშინდელ სქოლასტიკურ სკოლებში სწავლება ქართველი ბავშვებისათვის რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. გოგებაშვილი დარწმუნებული იყო იმაში, რომ უცხო ენაზე პირველდაწყებითი განათლების მიღება სწავლების ბუნების შელახვაა, მისი დამახინჯებაა. ი. გოგებაშვილმა არაერთხელ დაასაბუთა ბავშვებისათვის უცხო ენაზე სწავლების პედაგოგიური უსაფუძვლობა და უსუსურობა. მაგრამ მეფის რუსეთის რუსიფიკატორული ნაციონალური პოლიტიკის წყალობით მან ვერ მოახერხა ამ ჯანსაღი იდეის განხორციელება.

გოგებაშვილი იმ გარემოებასაც ვერ ითმენდა, რომ ქართული ენის გაკვეთილები ჩვენს სკოლებში სასხვათაშორისო საქმედ იყო მიჩნეული და მას მხოლოდ მეექვსე (უკანასკნელი) საათები ჰქონდა დათმობილი და ისიც მსურველთათვის, არა სავალდებულოდ. ვის არ ახსოვს გოგებაშვილის მკაცრი კრიტიკა ყველა იმ უსუსურ დებულებების მიმართ, რომლებიც სერიოზულად „ამტკიცებდნენ, რომ ქართული ენის სწავლება ჩვენს სკოლებში სავალდებულო არ არის და ამიტომ მას მხოლოდ სურვილისამებრ თავისუფალი დრო შეიძლება დაეთმოსო“. „ძნელად წარმოიდგენს კაცი იმაზე საძაგელს მდგომარეობას, — წერდა გოგებაშვილი, — რომელშიაც არის ჩავარდნილი ჩვენის ენის და ლიტერატურის სწავლება გიმნაზიაში, სავაჟო და საქალოში. ძველს ბერძნებს ჰქონდათ ჩვეულება, საძაგლად დამთვრალი კაცი ეჩვენებინათ ხოლმე მოსწავლეთათვის, რომ შეეძლებინათ მისთვის სიმთვრალე. ქართულს ენასაც მსგავსი ბედი სწვევია ჩვენში: მისთვის მიუნიჭებიათ ისეთი ადგილი და ისეთი გარემოებით მოუტავთ, გეგონება, განძრახ სურთ მოსწავლეებს იგი შეაძულონ. ქართული ენისათვის დაუნიშნავთ თითქმის ყველგან მეექვსე გაკვეთილები, ის დრო, როდესაც ხუთის გაკვეთილით დაქანცულს ბავშვებს უჭირთ დასვენება და სწავლისათვის ყურადღება აღარა აქვთ შერჩენილი. ეს მეექვსე გაკვეთილიც კვირაში მხოლოდ ერთხელ-ორჯერ აქვს ქართულს ენას ნაწილადევი და ისიც მხოლოდ უმცროსს კლასებში, უფროსს კლასებში კი—მი-

სი სახსენებელიც მოსპობილია“, „ერთი სიტყვით, ქართული ენა საქართველოს სასწავლებელში ემსგავსება უბედურ ბუშს, რომელიც ყოველ უფლებას მოკლებულია, და ეპყრობიან ისე, როგორც უგულო და უსულო დედინაცვალი თავისს გერსა“ (იხ. ჟურნ. „ივერია“, 1880 წ.).

ი. გოგებაშვილი იბრძოდა სქოლასტიკური სწავლების წინააღმდეგ, ე. წ. კლასიკური სასწავლებლის (გიმნაზიების) წინააღმდეგ. იგი რეალური განათლების მომხრე იყო. „მე ყოველთვის ვიყავი, ვარ და ვიქნები მომხრე რეალური სისტემისა. იგი მიმაჩნია ყველა ერისათვის უფრო ნაყოფიერ სისტემად, მეტადრე ქართველებისათვის,“ — ამბობდა გოგებაშვილი (იხ. „ივერია“, 1891 წ. № 113). სწავლების ძველ კლასიკურ სისტემას გოგებაშვილი ასე თავგამოდებით იმიტომ ებრძოდა, რომ იგი ხანგრძლივ დროს მოითხოვდა, რაც ხალხის ღარიბი ფენებისათვის მოუხერხებელი იყო. სწავლების ძნელ სისტემად მიაჩნდა, რომელიც მძიმე ტვირთად აწვა მოსწავლეებს და ზედმეტად ქანცავდა მათ გონებას: მშრალ და ზეპირ ცოდნას იძლეოდა, რომელსაც ცხოვრებასთან უშუალო კავშირი არ ჰქონდა და უკანასკნელად, სწავლების კლასიკური სისტემა, თუ მას მოსწავლე ბოლომდე არ დაასრულებდა, თავის დანიშნულებასაც ვერ აღწევდა, კლასიკური თხზულებების თავისუფალი კითხვის შესაძლებლობასაც ვერ უზრუნველყოფდა.

ამის გამო სათავადაზნაურო სკოლების მესვეურთ, და საერთოდ ყველას, გოგებაშვილი დაბეჭითებით ურჩევდა, რომ მათ სწავლების რეალური სისტემა დაემკვიდრებინათ, რადგან იგი გაცილებით ნაკლებ დროს მოითხოვდა, რაც დიდ შეღავათს იძლეოდა ხელმოკლე ხალხისათვის, ნამდვილ მეცნიერულ, საბუნებისმეტყველო ცოდნას აძლევდა მოსწავლეებს და ამიტომ არც ერთი საათი, მონდომებული ამ მეცნიერებაზე, არ იკარგებოდა იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა ისინი სწავლების კურსს მთლიანად ვერ ამთავრებდნენ, იძლეოდა საჭირო სამეურნეო ცოდნას, რომელიც მოსწავლეს თავის პრაქტიკულ საოჯახო და საზოგადოებრივ საქმიანობაში ყოველთვის გამოადგებოდა და ბოლოს, სწორედ ამის გამო, მოწინა-

ვე პედაგოგები ახასიათებდნენ მას, როგორც სწავლების მომავალ სისტემას.

ამ პედაგოგიური მოსაზრებების საფუძველზე გოგებაშვილი დაჟინებით მოითხოვდა რეალური სასწავლებლების დაარსებას, რომლებშიაც „თეორიულს სწავლებასთან ერთად მოსწავლეებმა უნდა შეითვისონ პრაქტიკულად, თვალსაჩინოდ: მებოსტნეობა, მებაღეობა, ფუტკრისა და აბრეშუმის ჭიის მოვლა და ამ სახით მოემზადნენ მაღალი სამეურნეო ცოდნის მისაღებად“.

მიუხედავად ამისა, გოგებაშვილი ნაადრევი, ვიწრო სპეციალიზაციის და მოსამზადებელ კლასებიდან უშუალოდ სამეურნეო სასწავლებელში შესვლის იდეას მაინც არ იზიარებდა. „სამეურნეო სასწავლებელი, ზედვე მიბმული მოსამზადებელს კლასებზედ, — ამბობდა იგი, — წარმოადგენს დაბალს სპეციალურს სასწავლებელსა. ამ გვარი სასწავლებელი აძლევს მხოლოდ ვიწროსა და მცირეს სპეციალურ ცოდნასა და ზრდის მხოლოდ სამეურნეო ჯარის კაცებსა, სამეურნეო სალდათებსა, და იგი მეტნაკლებობით უძლურია ბლომი ცვლილება მოახდინოს ქვეყნის მეურნეობაში“ (იხ. „ივერია“ 1893 წ. № 177).

მართალია, გოგებაშვილი პოლიტექნიკური სწავლების იდეამდე არასოდეს არ ამალლებულა, მაგრამ მისი ძირითადი პედაგოგიური დებულებებიდან აშკარად ჩანს, რომ იგი მაშინდელი ზოგადი, უშინაარსო-სქოლასტიკური და ზეპირი სწავლების დაუნდობელი მტერი იყო. გოგებაშვილი სკოლისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების დაახლოების აზრს იზიარებდა. სკოლამ გარკვეული საზოგადოებრივი ფუნქციის მატარებელი ადამიანი უნდა მოამზადოს — ასეთი იყო მისი მოთხოვნა.

ი. გოგებაშვილის მდიდარ პედაგოგიურ მოძღვრებაში სკოლის ამ ნიადაგზე გარდაქმნის გაშლილი პროგრამაა მოცემული. მისი პრაქტიკული პედაგოგიური საქმიანობაც ამ მიმართულებით მიმდინარეობდა:

ი. გოგებაშვილმა არა მარტო ზოგადი პედაგოგიკური მოძღვრება ჩამოაყალიბა, არამედ მშობლიური ენის სწავლების მეთოდური პრინციპებიც დააკანონა. მისი ცნობილი სახელმძღ-

ვანელოები „ანბანი“ და „დედა ენა“ სწავლების ანალიტიკურ-სინთეზური მეთოდის ნიადაგზე იყო აგებული. გოგებაშვილი ბოლომდე ენის სწავლების ამ მეთოდის ერთგული გამტარებელი იყო. ეს მეთოდი მართლაც დიდ პედაგოგიურ ეფექტს იძლეოდა. ქართული ანბანი ამ გზით შედარებით უმტკივნეულოდ და უმოკლეს ვადაში ისწავლებოდა. გოგებაშვილის შემდეგ წაკითხვის სწავლების საქმეში უკანასკნელ დრომდე ჩვენში ახალი სიტყვა არავის უთქვამს. „მემარცხენეებმა“ და ე. წ. პედოლოგებმა სრულიად დამახინჯეს ქართული ანბანის შედგენისა და მისი სწავლების საქმე.

ი. გოგებაშვილმა ჩაუყარა საფუძველი ქართული წერის დედნის შედგენის საქმეს (იხ. წერილი „ქართულის დედნის შესახებ“ კრებულში „რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერები“, გვ. 195—204) და მანვე შექმნა პირველი ქართული დედანიც. გოგებაშვილის ღვაწლს მიეწერება ქართული საყმაწვილო-პედაგოგიური ჟურნალების („ნობათი“ და „ჯეჯილი“) გამოცემის და მისი მუშაობის გარდაქმნის საქმეც.

ი. გოგებაშვილს მხედველობიდან არ გამოპარვია სახალხო განათლების საქმის გაუმჯობესების არც ერთი საკითხი: მან კატეგორიულად დააყენა როგორც მთლიანად განათლების მაშინდელი სისტემის ძირეული გადასინჯვისა, ისე სასკოლო მუშაობის გარდაქმნის ამოცანები: ცალკე სასკოლო საგნების სწავლების უკეთ დაყენების, მოსწავლეთა სწავლის ქირისაგან განთავისუფლების, მათთვის ინტერნატის მოწყობის, სასწავლო გეგმების გადამუშავების (იხ. საინტერესო სტატიები: „მზრუნველ ივანოვსკის სამოსწავლო გეგმა“, „ახლანდელის ნამესტნიკის სამოსწავლო გეგმა“), საკვირაო სკოლების მნიშვნელობის, გრამატიკის სწავლების, ირიბი ხელის უვარგისობის, სკოლის ღირექტორის მოვალეობის, სახალხო უნივერსიტეტის დაარსების და სხვა საკითხები.

ი. გოგებაშვილმა მოგვცა საინტერესო შენიშვნები და დავითოვა მოგონებანი ილია ჭავჭავაძის, დ. კონჭაძის, ეგ. ნინოშვილის და სხვათა ცხოვრების და შემოქმედების შესახებ.

ასე მრავალშინაარსიანი და მრავალფეროვანი იყო გოგებაშვილის პედაგოგიური და პუბლიცისტური მუშაობა. არ

დარჩენილა მაშინდელი საზოგადოებრივი ცხოვრების თითქმის არც ერთი ძირითადი და საჭირბოროტო საკითხი, რომლის შესახებაც მას თავისი მოსაზრება არ გამოეთქვას. გოგებაშვილმა უეჭველად დიდი როლი შეასრულა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნა-განვითარების საქმეში.

მართალია, იაკობ გოგებაშვილი რელიგიისა და რელიგიური აღზრდის დამცველი იყო, მაგრამ მის საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ მოღვაწეობაში მეტად საყურადღებო და მნიშვნელოვანი პროგრესული იდეებია მოცემული. გოგებაშვილი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნისათვის მებრძოლთა მოწინავე რიგებში იდგა ყოველთვის, იგი დაუნდობლად ჰგმობდა თვალთმაქცობას, გაუტანლობას, ქვემძრომობას, ჩვენი ერის დაბეჩავებას და სოლიდარობის, ადამიანთა შორის კეთილდამოკიდებულების დამყარებისაკენ მოუწოდებდა. „დროა, მონურს ლაჩრობას ზურგი შევაქციოთ და ადამიანური უნარი გამოვიჩინოთ. დროა, ყველამ თავის წრეში უკანონო დაბრეცვება ითაკილოს, შეებრძოლოს მას და აღადგინოს თავისი ადამიანური ღირსება. დროა, გავაჩალოთ დაუღალავი, ფხიზელი დაცვა ყოველის ჩვენის დათრგუნულის უფლებისა, საარსო მოთხოვნილებისა, გავაჩალოთ არა მარტო ჩვენს ენაზედ, არამედ სახელმწიფოს ენის ლიტერატურაშიაც, გავაცნოთ ჩვენი გაჭირვებული მდგომარეობა, დაწინაურებულს დასს რუსეთისას, დავიხმაროთ იგი და დავიბრუნოთ ღირსეული სახელი და ადგილი კავკასიონის ერთაშორის. ...დროა, თორემ ზეგ და მაზეგ გვიან-ლა იქნება.“ — წერდა გოგებაშვილი (იხ. გაზ. „ივერია“, 1894 წ. № 138).

იაკობ გოგებაშვილი ქართველ მოღვაწეთა იმ პლეადას ეკუთვნის, რომელმაც მშრომელი ხალხის გაჭირვება საკუთარ ჭირ-ვარამად გაიხადა და მთელი თავისი სიცოცხლე და ენერგია ხალხის კეთილდღეობისათვის სამსახურს შესწირა და მოახმარა. სწორედ ამიტომ. თავისი მრავალნაყოფიერი მოღვაწეობის შედეგად, იაკობ გოგებაშვილს სამართლიანად უჭირავს საპატიო ადგილი ახალი ქართული კულტურის ისტორიაში.

დასასრულ, იაკობ გოგებაშვილის გარდაცვალებიდან 25 წლის შესრულების გამო, საჭიროდ მიგვაჩნია შემდეგი პრაქტიკული წინადადებებიც დავაყენოთ: აგებულ იქნეს თბილისში (თვალსაჩინო ადგილას) გოგებაშვილის მონუმენტალური ძეგლი, გამოიცეს გოგებაშვილის ნაწერების სრული აკადემიური კრებული, გორის სამასწავლებლო ინსტიტუტს, თბილისის და ქუთაისის თითო საშუალო სკოლას ეწოდოს გოგებაშვილის სახელი, ქუთაისის პედ. ინსტიტუტის პედაგოგიურ ფაკულტეტზე დაინიშნოს გოგებაშვილის სახელობის 5 სტიპენდია, ყველა ტიპის სკოლაში მოეწყოს გოგებაშვილის საღამოები, სადაც გაეცნოს მოსწავლეებს გოგებაშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა.

გფიქრობთ, ამ წინადადებებს სათანადოდ გამოეხმაურებიან.

ი. გოგებაშვილის მშობლიურ სოფელში

„— მე სწავლა მინდა.. წამიყვანეთ გორში“... — ათროლებული ხმით ემუდარებოდა მშობლებს სწავლას მოწყურებული სუსტი ფიზიკური აღნაგობის პატარა ბიჭი.

ბავშვისათვის მშობლებს კი სულ სხვა განაჩენი ჰქონდათ გამოტანილი. მივსცემთ საშინაო აღზრდას, ვასწავლით წერა-კითხვას, ჟამნს და შემდეგ გავისტუმრებთ შიო მღვიმის მონასტერშიო.

ნათქვამია „ძმა ძმისთვისაო — შავი ღლისთვისაო“ და აი უფროსი ძმა აღმოაჩნდა ენერგიულ ქომაგად პატარა ბიჭს.

— თქვენ გინდათ ამ ბავშვის ცოდვაში ჩავდგეთ ყველანი? ამას ვერ ვიზამთ. ეს ბიჭი სასულიერო სასწავლებელში უნდა მივაბაროთ... დაგვიანება აღარ შეიძლება.

მიუხედავად მშობლების დიდი წინააღმდეგობისა, უფროსმა ძმამ შეკაზმა ცხენი, შემოისვა ფერმკრთალი, მაგრამ

შუბლგანიერი უმცროსი ძმა და გორისაყენ გასწია. ბავშვი ჩაირიცხეს სასულიერო სასწავლებელში.

მამამ კვლავ ოჯახის გადაწყვეტილების განხორციელება მოიწადინა, სამი დღის შემდეგ ჩუმად წავიდა გორში და „და-ჩაგრული“ ბავშვი შინ დააბრუნა.

უფროსი ძმა ახლა უფრო განრისხდა. აღარ დააყოვნა. ბავშვი გააპარა ოჯახიდან. ზურგზე შეისვა და მდინარე ლიახ-ვი ისე გატოპეს. გორს გვერდი აუარა, ისევ დააბრუნებენ უკანო, და პირდაპირ თბილისისაკენ გამომგზავრა. პატარა ბავშვი სასულიერო სასწავლებელში მიაღებინა, პანსიონშიც. ჩაარიცხვინა.

— რა უყავ ბავშვი? — შეეკითხნენ მშობლები შინ დაბრუნებულს.

— იგი ისეთ ადგილს გადავმალე, რომ ქახქანჯიელიც ვერ მიაგნებს, ბავშვმა უნდა ისწავლოს... — უპასუხა მშობლებს ამაყად ვალმოხდილმა ძმამ.

ბავშვმა საუკეთესოდ გაამართლა უფროსი ძმის აზრი და სურვილი. სასწავლებელში იგი ყველასათვის საყვარელ და ჩინებულ მოსწავლედ იქცა... ხოლო შემდეგში ქართველი ხალხის, მისი კულტურისა და განათლების დიდ მებაირახტრედ.

ეს ბავშვი იყო ჩვენი საამაყო პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი. ასეთი დრო იყო ძველად... სოფლად სასწავლებლები არ არსებობდა. ხოლო ქალაქად ბავშვთა გაგზავნა და სწავლა-აღზრდა თითო-ოროლას თუ შეეძლო მხოლოდ... რამდენი ბავშვი, ნიჭიერი და ტალანტიანი გონება დახშულ-დაბნელებული და განუვითარებელი შებმია ცხოვრების უთანასწორო ბრძოლას...

სასიქადულო პედაგოგი, იაკობ გოგებაშვილი ბავშვობიდანვე გრძნობდა ამას და ამიტომ იყო, რომ იგი ხანგრძლივი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობის პერიოდში ყოველთვის იმაზე ზრუნავდა უმეტესად, რომ საქართველოს სოფლებში სკოლები გახსნილიყო და ხალხს განათლება მიეღო. ამ მიზნით იქნა დაარსებული ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, რომლის პირველი

ინიციატორთაგანი ი. გოგებაშვილი იყო და ამავე მიზნით, მისივე უშუალო მონაწილეობით გაიხსნა ამ საზოგადოების სკოლები ჩვენი ქვეყნის მიყრუებულ კუთხეებში.

დიდ პედაგოგს მისი სამშობლო სოფელიც არასოდეს არ დავიწყნია. იაკობი ძალიან წუხდა, რომ სოფელ ვარიანში სკოლა არ იყო. უნდოდა თავისი ხარჯით მოეწყო იქ სკოლა, მაგრამ თავის დროზე ნებართვა ვერ მიიღო, შემდეგ კი, სოფელში დატრიალდნენ ბნელეთის მოციქულნი, რომლებიც გლეხობას აქეზებდნენ: სკოლა თქვენ დაგლუპავთ, თქვენს შვილებს სამუშაოზე მოაყვანსო. პროვოკაციამ გასჭრა — სკოლისათვის გამოყოფილი ბინა კინალამ მთლიანად დაანგრის. ამრიგად, ი. გოგებაშვილმა სიცოცხლეში თავისი წადილი ვერ განახორციელა. ეს იდეა მას მაინც არ მოშორებია თავიდან და უკვე საკმაოდ დაუძლურებული მოხუცი თავის ანდერძში, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მისამართით, რომელსაც გადასცა ლიტერატურული ნაშრომები და სხვა ქონება, წერდა: „ჩემი სახელმძღვანელოების ყოველწლიური შემოსავლის ხარჯზე ის ვალდებულია, დააარსოს და შეინახოს სანიმუშო დაწყებითი სკოლა ჩემს მშობლიურ სოფელ ვარიანში, რომელიც ქალაქ გორის მახლობლად იმყოფება“.

ამჟამად სოფელ ვარიანში სრულკომპლექტიანი საშუალო სკოლაა, რომელიც იაკობ გოგებაშვილის საამაყო სახელს ატარებს. ეს სკოლა თვით იაკობ გოგებაშვილისეულ სახლშია მოთავსებული. სკოლაში 250-მდე მოსწავლეა. იგი ერთადერთი საშუალო სკოლაა, რომელიც არა მარტო ვარიანის სოფლისაბჭოში შემავალ სოფლებს ვარიანს, აშენდას, საქაშეთს და ახალდაბას ემსახურება, არამედ სხვა მეზობელ სოფლებსაც.

ვარიანელებს ახლა არსად არ სჭირდებათ წასვლა, იქვე შეუძლიათ მიიღონ არა მარტო დაწყებითი, არამედ საშუალო განათლება. მაგრამ, სამწუხაროდ, აღნიშნული შენობა სრულიად შეუფერებელია სკოლისათვის. იქ არამცთუ საშუალო სკოლა, ჩვენს პირობებში დაწყებითი სკოლის მოთავსებაც წარმოუდგენელია. შენობას ოთხი პატარა ოთახი გააჩნია. მათგან სამი საკლასოდ არის გამოყენებული, ხოლო მეოთხე-

ში სამასწავლებლოა მოთავსებული. ეს ის მინიატურული ოთახია, სადაც დაიბადა და აღიზარდა ჩვენი დიდი პედაგოგი. სკოლას ორი ოთახი კიდევ დაქირავებული აქვს კერძო ოჯახებში ცალ-ცალკე. ასე, რომ, საშუალო სკოლის ათი კლასი სულ ხუთ ოთახში, ურთიერთისაგან მეტად დაშორებულ სამ შენობაშია მოთავსებული. გასაგებია, რომ ასეთ პირობებში ამ სკოლაში სწავლა-აღზრდის მაღალ ხარისხზე ლაპარაკი ზედმეტია. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ ი. გოგებაშვილისეული სახლი, უმთავალყურეობისა და მოუვლელობის გაპოიმდენად არის დაზიანებული, რომ დანგრევის პირამდეა მიღებული. თუ ბავშვები ამ სასწავლო წელს მშვიდობით გადარჩნენ და ხიფათს არ გადაეყარნენ, ამ შენობაში მომავალ სასწავლო წელს მეცადინეობა ყოვლად შეუძლებელი იქნება. ამ გარემოებისათვის ყურადღება მიუქცევია სკოლის დირექტორს ამხ. მარ. ზარქუას, რომლის განცხადების საფუძველზე მშრომელთა დეპუტატების გორის რაიადმასკომის ინჟინერ ი. იაშვილს შეუმოწმებია შენობა და შეუდგენია სათანადო დასკვნა. მშრომელთა დეპუტატების გორის რაისაბჭოს აღმასკომის პრეზიდიუმმა განიხილა სოფელ ვარიანში საშუალო სკოლის შენობის აგების საკითხი და სათანადო შუამდგომლობა აღძრა საქ. სსრ განათლების სამინისტროს წინაშე, მაგრამ სამინისტროში აცხადებენ რომ უკვე დაგვიანებულია, მიმდინაოე წლის სასკოლო მშენებლობის სატიტულო სია უკვე დამტკიცებულია.

ასეა თუ ისე, ყოველ შემთხვევაში ცხადია, რომ ქართლის შუაგულში, დიდი ქართველი პედაგოგის იაკობ გოგებაშვილის სამშობლო სოფ. ვარიანში ამჟამად არსებული მდგომარეობის მოთმენა ყოვლად შეუძლებელია. ვარიანის საშუალო სკოლისათვის უახლოეს დროში უნდა იქნეს აშენებული სასკოლო შენობა, რომელიც დააკმაყოფილებს თანამედროვე ტექნიკისა და პედაგოგიკის ყველა მოთხოვნას.

თვით ი. გოგებაშვილისეული სახლი, კერძოდ ის ოთახი, სადაც დაიბადა და აღიზარდა დიდებული პედაგოგი, უნდა აღდგენილი, შენახული და მოვლილი იქნეს, როგორც ისტორიული ადგილი, სახლ-მუზეუმი; მას უნდა გაუკეთდეს შესაფე-

რისი წარწერაც. ეს საქმე უნდა მოაგვაროს საქ. სსრ განათლების სამინისტრომ.

ერთ უხერხულობასაც უნდა მოეღოს ბოლო. გორი-ცხინვალის რკინიგზის ხაზის იმ ბაქნისათვის, რომელიც სოფელ ვარიანთან არის, ი. გოგებაშვილისეული სახლიდან რაღაც 80—100 მეტრით დაშორებული, თუ გოგებაშვილის არა, ვარიანის სახელი მაინც უნდა ეწოდოს.

სასიქადულო ქართველი პედაგოგის იაკობ გოგებაშვილის სამშობლო სოფლის მოსწავლენი უსათუოდ ღირსნი არიან, რომ მათ ჰქონდეთ სათანადო სასკოლო შენობა.

ზეარულიზის შედეგი

გაზეთ „სახალხო განათლების“ 1950 წლის 13 სექტემბრის № 27-ში გამოქვეყნდა შოთა სიხარულიძის სტატია „ახალი მასალები ი. გოგებაშვილის შესახებ“, რომელშიც მოტანილია ზოგი ცნობა იმ მასალებიდან, რომელნიც სტატიის ავტორმა, ნაქრთველოს სსრ პედაგოგიკურ მეცნიერებათა ინსტიტუტის მითითებითა და დავალებით, გამოავლინა კიევის სახელმწიფო არქივში.

თავისთავად ეს საარქივო მასალები საყურადღებო ცნობებს შეიცავენ კიევის სასულიერო აკადემიაში ი. გოგებაშვილის სწავლის შესახებ, მაგრამ ამხ. შ. სიხარულიძეს ეს მასალები სათანადოდ ვერ გამოუყენებია.

სტატიიდან ჩანს, რომ ავტორი ნაკლებად იცნობს დიდი ქართველი პედაგოგის საყოველთაოდ გავრცელებულ ბიოგრაფიებსაც კი და მკითხველიც შეცდომაში შეჰყავს.

ჯერ ერთი, ი. გოგებაშვილის „დაბადებისა და ნათლობის მეტრიკული ამონაწერის“ იმ ასლის მიხედვით, რომელიც კიევის ყოფილი სასულიერო აკადემიის არქივში ინახება, სტატიის ავტორს დიდ აღმოჩენად მიაჩნია ის, რომ „გორის მაზრის სოფელ ვარიანში მცხოვრებ მღვდელს სიმონ ივანეს ძე გოგებაშვილს და მის კანონიერ მეუღლეს, მაგდანას, 1840 წლის 15 ოქტომბერს დაებადათ შვილი, რომელიც მოინათლა იმავე წლის 23 ოქტომბერს და ეწოდა იაკობი“. ამ ცნობის საფუძველზე შ. სიხარულიძე ასკვნის: ამგვარად საბოლოოდ

2. გ. ჭავჭავაძე

და ზუსტად არის დადგენილი ი. გოგებაშვილის დაბადების თარიღი, რაც ხშირად დავას იწვევდა“, შ. სიხარულიძეს, რომელმაც იკისრა იაკობ გოგებაშვილზე ახალი საარქივო მასალების გამოქვეყნება, უნდა სცოდნოდა, რომ ამ ცნობაში ახალი სრულიად არაფერია და ი. გოგებაშვილის დაბადების თარიღი ჩვენს ლიტერატურაში არამცთუ „ხშირად“, არამედ ერთხელაც სადავოდ ჯერ არავის მიუჩნევია.

მაგრამ ეს კიდევ არაფერი. კურიოზულია ამხ. შ. სიხარულიძის მეორე „ახალი“ ცნობა. ის აქვეყნებს იაკობ გოგებაშვილის იმ განცხადებას, რომელიც მან 1863 წლის 18 მაისს წარუდგინა კიევის სასულიერო აკადემიის გამგეობას და რომელშიც იგი, იმის გამო რომ, როგორც ცნობილია, მისმა ორგანიზმმა ვერ აიტანა იქაური კლიმატი, თხოვდა აკადემიის გამგეობას გაეთავისუფლებია იგი აკადემიიდან და დაენიშნა კავკავის (ძალ-ჯიკაუ) სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორად. ეს განცხადება შ. სიხარულიძეს სრულიად საკმარის დოკუმენტად მიაჩნია იმისათვის, რომ დაასკვნას: „ი. გოგებაშვილმა მისთვის ჩვეული ენერგიით დაიწყო კავკავის სასწავლებელში მოღვაწეობა. ეს იყო მისი პირველი პედაგოგიური ნაბიჯი, რამაც ბრწყინვალე ნაყოფი გამოიღო. მის ხელში კავკავის სასწავლებელი სავსებით გადახალისდა და გარდაიქმნა“. ამხ. შ. სიხარულიძეს უნდა სცოდნოდა, რომ იაკობ გოგებაშვილს კავკავის სასულიერო სასწავლებელში მის სიცოცხლეში ერთ დღესაც არ უმუშავებია და, ამ უბრალო მიზეზის გამო, სავსებით ცხადია, არც შეეძლო ამ სასწავლებლის მუშაობის არათუ „სავსებით“, არამედ ოდნავადაც „გადახალისება და გარდაიქმნა“.

მაშ, საიდან გააკეთა ამხ. შ. სიხარულიძემ ასეთი დასკვნანი?

საქმე შემდეგშია: ი. გოგებაშვილი კიევის სასულიერო აკადემიის გამგეობამ მართლაც გამოგზავნა კავკავის სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორად, მაგრამ, როგორც მისი ბიოგრაფები (ზ. ჰიჭინაძე, ნიკო ლომოური, გ. იოსელიანი, დ. კასრაძე, ზ. კიკნაძე და სხვ.) გადმოგვცემენ, „იაკობს კავკავში მუშაობა არც კი მოჰხდომია, რადგან სასწავლებლის კარები დაკეტილი დახვდა“ და ისიც სამშობლოსაკენ გამოე-

შერა. თვითონ ი. გოგებაშვილი თავის ერთ დამთავრებულ გამოუქვეყნებელ წერილში „ჩემი სიყმაწვილის წლები“ წერს: „თუ სტუდენტად დავასრულე ფაკულტეტი უკელა საზოგადო საგნებისა და უნდა ახლა გადავსულიყავი საღვთისმეტყველო ფაკულტეტზე, მაგრამ სწორედ ამ დროს გახდა ავად ფილტვების ანთებითა, რომელიც გადაიტყა ქრონიკულ სენად და იძულებული გამხადა გამოვთხოვეოდი ყინვიანს რუსეთსა და დავბრუნებულყავი თბილისს (ან. საქართველოს სსრ ნეცნიერებათა აკადემიის ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების ი. გოგებაშვილის ფონდი, № 5331 —ბ).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი იმავე 1863 წელს დაინიშნა თბილისის სასულიერო სასწავლებელში გეოგრაფიისა და არითმეტიკის მასწავლებლად, იქ შეუდგა იგი „მისთვის ჩვეული ენერგიით მოღვაწეობას“ და „ეს იყო მისი პირველი პედაგოგიური ნაბიჯი, რამაც, მართლაც, „ბრწყინვალე ნაყოფი გამოიღო“.

ასე აურია ერთმანეთში ამხ. შოთა სიხარულიძემ თავის სტატიასა და დასახელებულ ინფორმაციაში სინამდვილე და საკუთარი ფანტაზია!

იაკობ გოგებაშვილი — საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამომცემელი

ცნობილია ი. გოგებაშვილის დიდი დამსახურება საქართველოს გეოგრაფიის შესწავლისა და განსაკუთრებით, რევოლუციამდელ სკოლებში მისი სწავლების დარგში.

ი. გოგებაშვილის ბიოგრაფიიდან ვიცით, რომ იგი პედაგოგიური მოღვაწეობის დაწყების პირველი დღეებიდანვე, როგორც თბილისის სასულიერო სასწავლებლის გეოგრაფიის მასწავლებელი, საგანგებო ყურადღებას აქცევდა საფუძვლიანი გეოგრაფიული ცოდნის გავრცელებას ახალგაზრდობაში. ეს დადასტურებულია არა მარტო მის ყოფილ მოსწავლეთა მოგონებებით, არამედ ამ სასწავლებელში 1864—65 სასწავლო წელს ი. გოგებაშვილის მიერ ჩატარებული გეოგრაფიის გაკვეთილების მიმოხილვითაც, რომელიც თვით მასვე ეკუთ-

ვნის (იხ. ა. იოვიძე, იაკობ გოგებაშვილი, დოკუმენტალური მასალები. 1951, გვ. 163—171), შემთხვევით როდი წერდა სინოდის შავანაფორიანი რევიზორი კერსკი მის საიდუმლო მოხსენებაში თბილისის სასულიერო სასწავლებლის რევიზიის გამო, რომ ი. გოგებაშვილი ბოროტად იყენებს სემინარიის ბიბლიოთეკის გამგის თანამდებობას და მოსწავლეებს წასაკითხავად უმთავრესად საბუნებისმეტყველო-გეოგრაფიულ წიგნებს აძლევს.

ჩვენთვის განსაკუთრებით ფასდაუდებელია ი. გოგებაშვილის დიდი ღვაწლი საქართველოს გეოგრაფიის სწავლების დარგში. ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობილი კაპიტალური ნაშრომის („აღწერა სამეფოსა საქართველოსი“) შემდეგ ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარი“ მეორე წიგნი იყო, რომლითაც გეოგრაფიული ცოდნა საქართველოს შესახებ ფართოდ ვრცელდებოდა ჩვენში. ეს სახელმძღვანელო წიგნი მესამე განყოფილებით („საქართველოს მოკლე გეოგრაფია ზოგადი და კერძოობითი განხილვით“) სრული 50 წლის განმავლობაში ისწავლებოდა საქართველოს რევოლუციამდელ სკოლებში. არსებითად „ბუნების კარი“ იყო საქართველოს გეოგრაფიის პირველი სასკოლო სახელმძღვანელო ჩვენში. საქართველოს გეოგრაფიის მეტად ძვირფასი და ბავშვისათვის ადვილად შესათვისებელი მასალები იყო მოთავსებული აგრეთვე ი. გოგებაშვილის „დედა ენისა“ და „რუსკოე სლოვოს“ მეორე ნაწილში. საქართველოს გეოგრაფიის საკითხებს ფართოდ ადგილი უკავია ი. გოგებაშვილის პუბლიცისტურ-პედაგოგიკურ სტატიებსა და მხატვრულ შემოქმედებაშიც.

ჩვენი სასიქადულო საზოგადო მოღვაწე და პედაგოგი იმით იბრძოდა ასე მრავალმხრივად და მისთვის ჩვეული ენერგიით საქართველოს გეოგრაფიის საფუძვლიანად შესწავლისა და ფართოდ სწავლებისათვის სკოლებში, რომ იგი საქართველოს გეოგრაფიას თვლიდა სამშობლოს ბუნებრივ სიმდიდრეთა შესწავლასა და პატრიოტიზმის აღზრდის ერთ-ერთ უძლიერეს საშუალებად. მაგრამ ი. გოგებაშვილს, როგორც პროგრესულ-დემოკრატიული პედაგოგიკის თეორეტიკოსსა და გამოცდილ პრაქტიკოს მასწავლებელს კარგად ესმოდა, რომ საქართველოს გეოგრაფიის ღრმად შესწავლა შეუძლე-

ბელია სათანადო სახელმძღვანელო წიგნისა და თვალსაჩინო სასწავლო-დიდაქტიკური და ხელსაწყო-მასალების გარეშე. სწორედ ამიტომ ზრუნავდა ი. გოგებაშვილი საგანგებოდ საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოსა და კერძოდ, საქართველოს გეოგრაფიული რუკის შედგენა-გამოცემისათვის.

თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობის დავალებით 1868 წლის 3 სექტემბერს ი. გოგებაშვილი წერს რეცენზიას ზუევის გეოგრაფიული რუკების შესახებ, რომელშიც აღნიშნავს, რომ ამ რუკებში სასტიკად არის დამახინჯებული ამიერკავკასიისა და კერძოდ, საქართველოს გეოგრაფიული სინამდვილე: ქართლად არის მიჩნეული იმდროინდელი ელიზავეტპოლის გუბერნიის სამხრეთი ნაწილი, კახეთად — ნუხის მაზრის სტეპი მტკვართან ალაზნის შეერთების მარცხენა ნაპირას. ლიხის მთაგრეხილი თურმე ლიხვის მარჯვენა ნაპირზეა და ორად ყოფს ქართლის დაბლობის დასავლეთ ნაწილს. გარდა ამისა, აღნიშნული არ არის ზოგიერთი ქალაქი და მნიშვნელოვანი დასახლებული პუნქტი და სხვ. (იხ. ა. იოვიძე, ი. გოგებაშვილი, გვ. 25).

ცხადია, ასეთი დაუდევრობითა და უვიცობით შედგენილი გეოგრაფიული რუკები გამოუსადეგარი იყო სკოლებისათვის. ამას ი. გოგებაშვილიც გრძნობდა და ამიტომ შეუდგა იგი თადარიგს „ბუნების კარისათვის“ სწორი და გამართული საქართველოს გეოგრაფიული რუკის შედგენა-დამზადებისათვის. ამას ადასტურებს გაზ. „დროების“ შემდეგი ბიბლიოგრაფიული ცნობა: „საკითხავი წიგნი მოსწავლე ყმაწვილთათვის, ი. გოგებაშვილისაგან შედგენილი, დანიშნულ დროზედ ვერ გამოვა. სხვათა შორის, იმიტომ, რომ კავკასიის აქეთ მხრის კარტის დამატება საჭიროთ დარჩა. სექტემბრისათვის კი უთუოდ იქნება. სივრცით წიგნი თორმეტ თაბახამდის გასწევს. კარტის მასშტაბი იქნება: ერთ დიუიმზედ 40 ვერსი“ („დროება“, 1868 წ., № 26). ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილს „ბუნების კარისათვის“ საქართველოს გეოგრაფიული რუკის დართვა წიგნის ბეჭდვის პროცესში განუზრახავს და სახელმძღვანელოს გამოსვლის რამდენიმე თვით დაგვიანება „კავკასიის აქეთ მხრის კარტის დამატებას“ გამოუწვევია.

ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ პირველ (1868 წ.) გამოცემას მართლაც ახლავს „კარტა კავკასიის აქეთი მხარისა“, რომელიც, როგორც ი. გოგებაშვილი აღნიშნავს „ბუნების კარის“ ამ გამოცემის წინასიტყვაობაში, ცნობილი საზოგადო მოღვაწის ვახტანგ თულაშვილის მიერ არის შედგენილი, რუკას უზის თარიღი: 1868 წ. და ცენზორის 1868 წლის 16 აგვისტოს ნებართვა.

როგორც ამჟამად გამოირკვა, „კავკასიის აქეთი მხარის კარტა“, რომელიც „ბუნების კარის“ პირველ გამოცემას დაერთო, უფრო სქელ და თეთრ ქაღალდზე დაბეჭდილი, ცალკე გამოიცა და დამატების სახით უფასოდ დაურიგდა 1869 წელს გაზეთ „დროების“ ხელმომწერლებს.

აი სათანადო ცნობებიც.

გაზეთი „დროება“ 1868 წლის დამლევს იუწყებოდა, რომ „მომავალი წლის „დროების“ ხელის მომწერლებს, უფასოდ დაურიგდებათ კავკასიის აქეთი მხარის კარტა“ („დროება“, 1868 წ., № 51), ხოლო ამავე გაზეთის 1869 წლის 15 ნოემბრის პირველ გვერდზე მოთავსებულია განცხადება: „ამ ნომერთან ერთად ჩვენი გაზეთის ხელის მომწერთ ვუგზავნით დაპირებისამებრ ქართულ ენაზე დაბეჭდილ კარტას“. მართლაც გაზეთის ამ ნომერს ახლავს „კარტა კავკასიის აქეთი მხარისა“, გამოცემული 1868 წელს. იმავე გაზეთში არის შემდეგი განცხადებაც: „საქართველოს კარტა ქართულ ენაზედ, სქელ და თეთრ ქაღალდზე დაბეჭდილი, ისყიდება მელიქიშვილის და კ. სტამბაში და სასულიერო სემინარიაში: ფასი 30 კაპ.“ („დროება“, 1869 წ., №№ 20, 21, 25).

ეს რუკა საესეებით იგივეა, რაც ი. გოგებაშვილმა „ბუნების კარს“ დაურთო. ამას აშკარად ამტკიცებს ამ რუკის იგივე ფორმატი. იგივე გეოგრაფიული ნიშნები და ენა, სახელწოდება, გამოცემის წელი. მასშტაბი („დიუმზედ 40 ვერსი“) და ცენზორის ნებართვაც (1868 წლის 16 აგვისტო). ამას აღასტურებს ის ცნობაც, რომელიც გაზ. „ივერიაში“ იყო მოთავსებული 1895 წელს: „ამ ოცდაათი წლის წინად პატივცემულმა ბ-ნ იაკობ გოგებაშვილმა დასტამბა საქართველოს რუკა (კარტა). რომელიც იმ დროს ქართველთაგან თუმცა სიამოვნებით იქნა მიღებული, მაგრამ იგი მალე მაინც ვერ გა-

საღდა. ახლა, როგორც გვესმის, ასეთი კარტა საკმარისად საჭირო ყოფილა ჩვენში და ის რუკა, რომელიც „ბუნების კარის“ ბოლოშია მოქცეული, სანატრელია, რომ ცალკეც იყოს დაბეჭდილი სქელს ქაღალდზედ და საყოველთაოდ გასასყიდად მოიბოვებდეს, რადგანაც ჩვენს ხელოსნებში, რომელთაც სახალხო სკოლებში მიუღიათ სწავლა, დიდად ენატრებათ, რომ სახლში კედელზედ საქართველოს რუკა ჰქონდეთ ჩამოკიდებული. იმედია, რომ ბ-ნი იაკობ გოგებაშვილი, ეს ყველა საქართველოს საქმეებისათვის თავდადებული და უანგარო მოღვაწე, მალე ამ რუკას ხელმეორედ დასტამბავს“ (გაზ. „ივერია“, 1895 წ., № 28).

როგორც ჩანს ამ ცნობის ავტორს არ სცოდნია, რომ ი. გოგებაშვილი საქართველოს რუკის განმეორებით და უფრო ვრცლად გამოცემისათვის ადრევე ზრუნავდა. ჯერ კიდევ 1879 წლის 18 დეკემბერს თავის მოხსენებაში ქ. შ. წ-კ. გამავერცელებელი საზოგადოების გამგეობისადმი თბილისში ქართული სკოლის გახსნის შესახებ წერდა: „გვაკლია ელემენტარული გეოგრაფიის“ სახელმძღვანელო... აგრეთვე საჭიროა ამ მოკლე ხანში გამოვცეთ საქართველოს ვრცელი კარტა“ (ა. იოვიძე, ი. გოგებაშვილი, გვ. 48).

ი. გოგებაშვილმა ეს განზრახვაც მალე შეასრულა, „ბუნების კარის“ 1882 წლის მეოთხე შევსებულ გამოცემას მან დაურთო ახალი, უფრო ვრცელი „საქართველოს რუკა“. „ბუნების კარის“ ამ გამოცემის წინასიტყვაობაში იგი წერდა: „კარტა საქართველოსი გავადიდეთ, გავავრცელეთ (ამ რუკის მასშტაბი იყო. დიუმზე 60 ვერსი, — ვ. ქ.) და ამოვაჭრევინეთ ქვაზედ. რადგან წინათ ხიმიური ღონისძიებით დაბეჭდილი კარტა მდარე გამოდგაო“. ეს „საქართველოს კარტა“ სახალხო სახმარებლად ი. გოგებაშვილმა მეორედ ცალკეც გამოსცა 1884 წელს.

„ბუნების კარის“ 1885 წლის მეხუთე შევსებული გამოცემის გამო მოთავსებულ ცნობაში ეურნ. „ივერია“ აღნიშნავდა: „გამოცემა შემკულია ახალი ქარტით, რომელიც მოჭრილია საუკეთესო თბილელ სპეციალისტისაგან“ (ეურნ. „ივერია“, 1885 წ., № VIII, გვ. 125).

ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ შემდეგშიც ყოველ-

თვის ერთოდა „საქართველოს კარტა“, 1895 წლიდან ახალი სახელწოდებით „ქარტა ამიერკავკასიისა“, ხოლო „ბუნების კარის“ ავტორისეულ უკანასკნელ გამოცემებს ახლდა „ქარტა საქართველოსი და ამიერკავკასიისა“.

საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამოცემა-გავრცელებას ი. გოგებაშვილი იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რომ სიკვდილის წინაც არ ივიწყებდა და თავის უკანასკნელ სახსოვარ-ანდერძში საგანგებოდ წერდა: „ლითოგრაფიულ ქვას, რომელზედაც აღბეჭდილია საქართველოს ქარტა, რომელიც „ბუნების კარის“ დამატებად ითვლებოდა (ინახება მესხიშვილის ლითოგრაფიაში), უანდერძებ ქ. შ. წ.-კ გამავრცელებელ საზოგადოებას“ (ა. იოვიძე, ი. გოგებაშვილი, გვ. 159).

ასეთია დიდი ქართველი პედაგოგის დეაწლი საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამოცემა-გავრცელების დარგში.

ნუ მივაწერთ ი. გოგებაშვილს სხვის აზრებს

პროფ. გ. თავზიშვილი თავის მონოგრაფიაში „იაკობ გოგებაშვილი“ (1952 წ.) სავსებით სამართლიანად წერს, რომ „ხელოვნების საგნისა და მისი დანიშნულების საკითხის გაგებაში იაკობ გოგებაშვილი დგას მატერიალისტურ თვალსაზრისზე. მისთვის ხელოვნება ცნობიერების გარკვეული ფორმაა, რომელიც ასახავს და გამოხატავს ცხოვრების სინამდვილეს. ადამიანის შრომასა და გარეშე ბუნებას. მსგავსად ბ. ბელინსკისა და ილია ჭავჭავაძისა, ხელოვნების მიზნად მას მიაჩნია სახალხო, საზოგადოებრივი ინტერესების სამსახური, ცხოვრების გაუკეთესებისათვის ბრძოლა. ამით განისაზღვრება ხელოვნების იდეური და მხატვრული შინაარსი“ (გ. თავზიშვილი, „იაკობ გოგებაშვილი“, მონოგრაფია, გვ. 43—44). იგივე დებულება სიტყვასიტყვით არის განმეორებული ამავე ნაშრომის რუსულ გამოცემაში: Проф. Р. Я. Тавзигшвили. Яков Гогобашвили, Общественно — педагогическая и литературная деятельность, 1957 წ.

ამ, ძირითადად სწორი დებულების დასამტკიცებლად მისი მონოგრაფიის ორივე გამოცემაში პატივცემულ მკვლევარს. მხოლოდ ერთადერთი მასალა აქვს გამოყენებული გაზ. „ივერი-

აში“ 1894 წელს „ს-ძის“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატია „სალიტერატურო კრიტიკის გამო“ („ივერია“, 1894 წ. № 60), თუმცა ი. გოგებაშვილის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში სრულიად საკმარისი მასალა მოიპოვება დიდი ქართული პედაგოგისა და მოაზროვნის ესთეტიკურ შეხედულებათა გამოსარკვევად და დასადგენად. სამწუხაროდ, პროფ. გ. თავზიშვილს არაერთი საბუთი არ მოაქვს იმის დასამტკიცებლად, რომ აღნიშნული სტატია ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის. საკმარისი იყო მონოგრაფიის ავტორს დასახელებული სტატია გულდასმით გადაეკითხა და აშკარად დარწმუნდებოდა, რომ შეუძლებელია იგი მივაკუთვნოთ გოგებაშვილს, რადგან, ჯერ ერთი. სტატიის ბოლოს მიწერილია „ქ. ქუთაისი“, ხოლო ი. გოგებაშვილი იმ დროს ქუთაისში არ იმყოფებოდა და საერთოდ ქუთაისიდან წერილი პრესისათვის არასდროს მიუწოდებია: მეორე — სტატია მთავრდება ავტორის განცხადებით: „შემდეგში ჩვენ გვაქვს განზრახვა მოვილაპარაკოთ დანარჩენ კითხვებზედ, რომელიც შეეხება სალიტერატურო კრიტიკას და მერე, ამ საზოგადო აზრების შემდეგ ჩვენ ვეცდებით გამოვარკვიოთ ისიც. თუ როგორი მიმართულება აქვს ქართულს მწერლობას და რამდენად დაფუძნებულია ეს მიმართულება ჩვენის ცხოვრების უპირველეს მოთხოვნილებებზედ“ („ივერია“, 1894 წ., 19 მარტი, № 60), მაგრამ, როგორც ცნობილია, ამ სპეციალურ ლიტერატურულ საკითხებზე შემდგომში ი. გოგებაშვილს არაფერი დაუწერია და, მესამე, რაც მთავარია, სტატიაში „სალიტერატურო კრიტიკის გამო“ სწორ მოსაზრებებთან ერთად ბევრი ისეთი დებულებებია მოცემული, რომელთა ავტორი მატერიალისტური ესთეტიკის წარმომადგენლად არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას. ასე, მაგალითად, სტატიის ავტორი წერს: „პირველი დასკვნა, რომელიც ჩვენ უნდა გამოვიყვანოთ ამ მოკლე ისტორიულ მიმოხილვისაგან იმაში მდგომარეობს, რომ კაცობრიობის და აზროვნების პირველს ნაწარმოებს შეადგენს ხელოვნური ქმნილება და... რამდენადაც კაცის აზრი მაგრდება და ძლიერდება, იმდენად ხელოვნება სუსტდება და ჰკარგავს თავის მნიშვნელობას. მეორე დასკვნა შეეხება იმას, რომ თუ საზოგადოების აზრი განუვითარებელია, იმ შემთხვევაში სულის

მოთხოვნილება ადამიანისა დამყარებულია ესთეტიურ გრძნობაზედ და იმათი დაკმაყოფილება შეადგენს უმთავრესს მისწრაფებას“. მეორე ადგილას ავტორი „ამტკიცებს“: „კაც-ში ხელოვნური ნიჭი არ არის დამამტკიცებელი გონების და ზნეობის სიმადლისა, აგრეთვე, საზოგადოდ, ხალხის ცხოვრებაშიაც ესთეტიკის აყვავება სრულიად არ ეთანხმება ცხოვრების სხვა მხარეების აღორძინებას. ისტორიაში, გარდა ძველის საბერძნეთისა, თითქმის ყველა ბრწყინვალე ხანაში ხელოვნებისა მომასწავებელი არის კაცობრიობის გონების დაქვეითებისა და ზნეობის დაცემისა“ და სხვ.

ასეთ უცნაურ შეხედულებებს ესთეტიკის ძირითად საკითხებზე, რასაკვირველია, ი. გოგებაშვილს ვერ მივაწერთ. გარდა ამისა, ი. გოგებაშვილი ფსევდონიმად „ს-ძეს“ არ ხმარობდა, იგი ზოგ მის სტატიას აწერდა „ი. ს-ძეს“ (ი. სვიმონის ძეს). ცხადია, ამ მოსაზრებათა შემდეგ სტატია „სალიტერატურო კითხვის გამო“ ი. გოგებაშვილს არ შეიძლებოდა მიკუთვნებოდა. სწორედ ამიტომ აღნიშნული სტატია ჩვენ არ შეგვიტანია ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ მეორე ტომში, რომელსაც ქრონოლოგიურად იგი განეკუთვნებოდა.

მაშ, ვინ უნდა იყოს ამ სტატიის ავტორი? საკითხი გახსნა ისევ გაზ. „ივერიაში“, რომელმაც 1897 წელს მოათავსა ცნობილი პედაგოგის მიხეილ იოსების ძე საღარაძის შემდეგი „წერილი რედაქციის მიმართ“: „ბ-ნო რედაქტორო! უმორჩილესად გთხოვთ ნება მომცეთ თქვენი გაზეთის საშუალებით ორიოდ სიტყვით ავხსნა ჩემი წიგნის „უმთავრესი კითხვები სალიტერატურო კრიტიკისა“ გამო აღძრული მითქმა-მოთქმა. მართალია, პირველი ბიბლიოგრაფიული შენიშვნა ამ წიგნის თაობაზედ „ივერიაში“ იყო დაბეჭდილი, მაგრამ ჭეშმარიტების აღდგენა ყოველი საქმის თაობაზედ ყველასათვის სასურველი უნდა იყოს.

თქვენ გაზეთში დაბეჭდილი შენიშვნის ავტორი ამტკიცებდა, რომ ჩემი წიგნი ნათარგმნია, და მე, ვითომ, სხვისი თხზულება უნდა მიმეკუთვნებინოს. ეგ შენიშვნა სინამდვილეს არ შეიცავს. მართალია, გაცფელდტის თხზულება, რომლის ნათარგმნი, ვითომდა უნდა იყოს ჩემი წიგნი, უკვე გადა-

ითარგმნა ქართულად და იბეჭდება „მოამბეში“* მაგრამ ყველა არ მიიღებს შრომას შეამოწმოს საქმის მდგომარეობა და ამნაირად ჭეშმარიტება აღადგინოს. საჭიროა, რომ გაზეთის საშუალებით გამოცხადებული იქნეს ეგ საქმე, მე ხომ ტყუილს არ ვიგონებ, თქვენ ხელში გაქვთ გაცფელდტის თხზულებაც, ჩემი წიგნიც, ძველი „ივერიის“ ნომერიც, სადაც წინედ დაბეჭდილი იყო ჩემი მიერ ამ საგანზედ (იხ. „ივერია“, 1894 წ. № 60). თქვენ შეგიძლიათ სინამდვილე დაადგინოთ მიუდგომლად, გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება შემდეგ საგნებს: 1. ის კითხვები, რომელიც მე უმთავრესად მაქვს აღნიშნული ჩემს წიგნში, გაცფელდტის თხზულებაში სრულიად არ არის მოყვანილი, 2. ის ნაწილი ჩემი წიგნისა, რომელიც „ივერიაში“ იყო დაბეჭდილი 1894 წ. გაცფელდტის გარეშე და იმის წიგნის გამოსვლამდე, ეს ნაწილი შეადგენს სამს მეოთხედს ჩემი წიგნისას. მართალია, მე ვიხელმძღვანელე გაცფელდტის წიგნით სხვადასხვა კრიტიკის სხემის დადგენის დროს, მაგრამ აქედან ის დასკვნა რანაირად უნდა გამოვიყენოთ, რომ ვითომც ჩემი წიგნი გაცფელდტიდან ნათარგმნი უნდა იყოს. თუ სამი მეოთხედი ჩემი წიგნისა გაცფელდტის თხზულების გამოსვლამდე შემიდგენია, იმ შემთხვევაში მე — კი უნდა მქონდეს ნება ჩემი წიგნი ჩემს თხზულებად ჩავთვალო. ეგ ჩემი წიგნი ეხლა ყველგან იყიდება მიმატებული წინასიტყვაობით, სადაც მე თვითონ აღვნიშნე ის ცნობები, რომელიც ჩემს მიერ ამოღებულია გაცფელდტის თხზულებიდან.

ამნაირად, მე სრულიად გავასწორე ჩემი შეცდომა. მე

* აღოლფ გაცფელდტის თხზულება „ძირითადი კანონები სალიტერატურო კრიტიკისა“ დაბეჭდილია ჟურნ. „მოამბეში“ (1897 წ., № 3, გვ. 15—30 და № 4, გვ. 25—59) და მას დართული აქვს მთარგმნელის — ინანის (ივანე ახალშენიშვილის) შემდეგი შენიშვნა: „აღოლფ გაცფელდტმა გამოსცა თხზულება, რომელიც შეადგენს ამოკრეფილს ადგილებს XIX საუკუნის ფრანგ კრიტიკოსთა თხზულებათაგან, და მას წინასიტყვაობად წარუძღვარა ეს წერილი, რადგანაც აღნიშნული შრომა საფრანგეთის საზოგადოებისადმი იყო მიმართული, ამიტომ რუსულს თარგმანში იგი მკითხველ საზოგადოებისა-და შესაფერისად არის შემუშავებული და, ვგონებ. ჩვენთვისაც არ იქნება ურიგო — გავაცნოთ თუ რა ძირითადი კანონები აქვს სალიტერატურო კრიტიკასა, რომელსაც ჩვენში ღღმდღის ჭეშმარიტი გზა ვერ გაუკვლევია“.

სრული იმედი მაქვს, რომ „ივერიის“ რედაქცია ჩემს სიმართლეს არ დამიკარგავს.

და თუმცა რედაქცია არ მიიღებს თავის თავზედ ამ საქმის განხილვას, იმ შემთხვევაში მე უმორჩილესად გთხოვთ დამინიშნოთ ქუთაისში ორი პატივცემული პირი, რომელთაც შეიძლონ ამ მდგომარეობის გარჩევა. მე-კი ჩემის მხრივ ვნიშნავ ბ. ბ. კირილე ლორთქიფანიძეს და გრიგოლ გველესიანს, დეე მათ განიხილონ ეგ საქმე და თავისი განაჩენი დაჰბეჭდონ „ივერიაში“. მე მაშინ სრულიად დაკმაყოფილებული ვიქნები“ (გაზ. „ივერია“, 1897 წ., № 68).

მიხეილ სალარაძის ამ „წერილს რედაქციის მიმართ“ აქვს „ივერიის“ რედაქციის შენიშვნა: „ამ წერილს, ბ-ნ მ. სალარაძის მრავლის თხოვნის შემდეგ, ვბეჭდავთ სიტყვა-სიტყვით და აქვე ვბეჭდავთ ამ წერილის შესახებ შენიშვნას ბ-ნის კიტა აბაშიძისას, რომელსაც ეკუთვნოდა ჩვენს გაზეთში დაბეჭდილი ბიბლიოგრაფია, და ამით ვსპობთ ყოველგვარ ბაასს ბ-ნ სალარაძის წიგნის გამო“.

„ივერიის“ ამავე ნომერში დაბეჭდილია კიტა აბაშიძის შემდეგი წერილი „ბ. მ. ი. სალარაძის პასუხად“: „ყოველთვის ვერიდებოდით და არა გვსურს, რომ პოლემიკაში ჩაბმით საზოგადოებას თავი შევაწყინოთ, ამიტომაც ველარ გამოვეყიდებით ბ-ნ სალარაძის უცნაურობას. მხოლოდ ეს უნდა ვუპასუხოთ, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია მედიატორეთა სამართალი გადავაქციოთ სათამაშო საგნად, ჩვენ მას დიდ მნიშვნელობას ვაძლევთ და ჩხირკედელაობად არ მიგვაჩნია როგორც ზოგიერთს ჩვენს ლიტერატურულს ზნეობის ვითომდა დამცველებს.

ბ-ნმა სალარაძემ თავის თავზედ უკვე განაჩენი დაადგინა იმ წინასიტყვაობით, რომელიც მიაკერა თავის შესანიშნავს წიგნს ჩვენის ბიბლიოგრაფიის შემდეგ. იქ ბ-ნ სალარაძე ბრძანებს „დამატებაში“ (!) სხვათა შორის, როგორც სამეცნიერო მასალით ვისარგებლეთ გაცფელდტის წიგნით, რომლიდგან ამოღებული ცნობები (!) ცნობები კი არა ბ-ნმა სალარაძემ თარგმნა სიტყვა-სიტყვით „სხვადასხვაგვარი კრიტიკის ღირსებანი და ნაკლოვანებანი“ მე-20-22, 23, 24, 26, 27 და 28 გვერდზე არის მოყვანილი ჩვენს წიგნში“. ჩვენც

ამის მეტი არ გვითქვამს-რა ჩვენს ბიბლიოგრაფიაში. ჩვენ ვაუწყებთ საზოგადოებას, რომ ბ-ნ სალარაძის ნაწარმოებში ნათარგმნი იყო და არ იყო აღნიშნული არავითარის ნიშნით და არც მოხსენებული, საიდან ესარგებლა. ეხლა თავის წიგნისათვის დაურთავს წინასიტყვაობა (ჩვენის ბიბლიოგრაფიის შემდეგ, ვიმეორებთ), და თან იმასაც ამტკიცებს, 1/4-დის მეტი არ გვისესხნიაო. სამართალში არავინ აძლევს ბ-ნს სალარაძეს, კანონიც რომ სჯიდეს ამისათვის, მაგრამ ლიტერატურული მართებულება და წესიერება-კი დარღვეულია, რომელშიაც ამ ფაქტს აღიარებს, აქ საზოგადოებაზედ უკეთესი მედიატორეთა სამართალი არც მოხერხდება და არც საჭიროა ვისიმე შეწუხება.

ბოლოს ვუცხადებთ, რომ ის ბიბლიოგრაფია მეკუთვნოდა მე და რადგან მაშინ „ივერიის“ რედაქციაში ვიყავი, ბიბლიოგრაფიას სახელს არ ვაწერდი“ („ივერია“, 1897, № 68).

კიტა აბაშიძის ეს ხელმოუწერელი რეცენზია მცხ. სალარაძის წიგნზე „უმთავრესი კითხვები სალიტერატურო კრიტიკისა“ (1896 წ.) დაბეჭდილია „ივერიაში“ 1897 წელს. რომელშიც რეცენზენტი აღნიშნავს: „ჩვენ მოგვივიდა ბ. მ. ი. სალარაძის თხზულება (?) „უმთავრესი კითხვები სალიტერატურო კრიტიკისა“. გვგონია, რომ ბ-ნ სალარაძეს კორექტურული შეცდომა მოსვლია, რომ სიტყვა „ნათარგმნი“ გამოუტოვებია. ამ წიგნის უმთავრესი ნაწილი არის თარგმანი გაცფელდტის „სალიტერატურო კრიტიკის პრინციპებისა“. რომელიც 1895 წელს გამოცემულია „მეფედუნაროდნაია ბიბლიოტეკასაგან“. არ არის ნაჩვენები არც ერთგან, რომ ავტორი ხელმძღვანელობდა ამ პატარა წიგნით, რა ვიფიქროთ, არ ვიცით. შეიძლება ბ-ნ გაცფელდტსა და ბ-ნ სალარაძეს ერთი და იგივე აზრი მოუვიდათ და ერთსა და იმავე სიტყვებით მოიწადინეს ამ აზრების გამოთქმა. ეს კია, რომ გაცფელდტის წიგნი რუსულს ენაზედ 1895 წელს არის გამოცემული, ბ-ნ სალარაძისა კი 1896 წლის დამლევში“ („ივერია“, 1897 წ., № 10); შემდეგ რეცენზენტს მოაქვს მეტად გრძელი ამონაწერები ა. გაცფელდტისა და მიხ. სალარაძის წიგნებიდან და ასაბუთებს უკანასკნელის პლაგიატობას.

ასეთია საქმის ფაქტიური მდგომარეობა. ამ მასალებიდან

აშკარად ჩანს, რომ გაზ. „ივერიაში“ (1894 წელს, № 60) დაბეჭდილი სტატია „სალიტერატურო კრიტიკის გამო“ ეკუთვნის მიხეილ სალარაძეს და არა იაკობ გოგებაშვილს, რომ მიხ. სალარაძის ეს ეკლექტიკური სტატია პროფ. გ. თავზიშვილმა ხელაღებით, ყოველგვარი საბუთის გარეშე ი. გოგებაშვილს მიაკუთვნა. განა შეიძლება ი. გოგებაშვილს მივაწეროთ სხვისი სტატია და ამის მიხედვით ვიმსჯელოთ დიდი ქართველი პედაგოგის ესთეტიკური შეხედულებების შესახებ?!

ჩვენს დროში, როდესაც ასე ნაყოფიერად წარმოებს ი. გოგებაშვილის პედაგოგიკური მემკვიდრეობის მეცნიერული შესწავლა და მის თხზულებათა ათტომეულის გამოცემა, ი. გოგებაშვილის მკვლევარს ასეთი აშკარა ლიტერატურული შეცდომა არ უნდა მოსვლოდა.

დიდი პედაგოგის შეხედულებები ხელოვნებაზე

ი. გოგებაშვილის ესთეტიკური შეხედულებანი მისი ზოგადფილოსოფიური კონცეფციიდან გამომდინარეობენ. იგი სავსებით იზიარებდა რევოლუციონერ-დემოკრატთა მოძღვრებას ხელოვნების ძირითადი დანიშნულების შესახებ, ებრძოდა ხელოვნების იდეალისტურ თეორიას და მის მთავარ დანიშნულებად ხალხისათვის სამსახურს, მისი კეთილდღეობისათვის ზრუნვას მიიჩნევდა. ლიტერატურასა და ხელოვნებას, იაკობ გოგებაშვილის აზრით, უდიდესი საგანმანათლებლო და სააღმზრდელო ფუნქცია ეკისრება: მწერლობის, მუსიკისა და სახვითი ხელოვნების მაღალიდგური და მხატვრულად სრულფასოვანი ქმნილება ძლიერ ზეგავლენას ახდენს ადამიანის შეგნებაზე, მის ემოციებზე და მას უმნიშვნელოვანესი როლის შესრულება შეუძლია ხალხის სიკეთისათვის ბრძოლაში.

„...ყოველი პოეტი და ლიტერატორი, -- ამბობდა ი. გოგებაშვილი, -- უნდა წერდეს იმას, რაც ქართველს გონებას უნათებს და უმდიდრებს ცხოველი ცოდნით, სულს უმაგრებს, უსპეტაკებს, უმხნევებს და უვსებს სასოებით მომავალზედ, ზნეს და ხასიათს უჩვენებს სახელმძღვანელო პრინციპებს და ჰხდის კარგად შეიარაღებულ და მარჯვე მეომრად სასტიკ

ბრძოლაში. არც ერთი სიტყვა სახელისათვის! ყოველი სტრიქონი ქვეყნის სიკეთისა და ქართველთა გაუმჯობესებისათვის! — აი პრინციპი, რომელიც უნდა თვალწინ ედგას ჩვენში ყველას, ვინც კი საზოგადოებას ემსახურება თავისი კალმით“.

ი. გოგებაშვილს კარგად ესმოდა მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი და აღმზრდელობითი დანიშნულება, მისი უდიდესი მნიშვნელობა ხალხის ცხოვრებაში. „უღმრთელმა გარემომებამ ყველა ჩვენი ქვეყნის ცენტრები მიანგრ-მოანგ-რია, — წერდა იგი,—ხალხის განათლებასა და განვითარებას კრიჭა შეუკრა, უფლება ხალხს არ აღირსა... ერთადერთი ცენტრი, ერთადერთი ძალა, რომელსაც შეუძლიან ამ ხანაში გაუმკლავდეს ამ დამღუპველს ტენდენციას, არის ქართული ლიტერატურა. მან თავის პირდაპირ დანიშნულებასთან ერთად უნდა იტვირთოს როლი სკოლისაც“.

მხატვრული ლიტერატურის ამ ფუნქციებიდან გამოჰყავდა ი. გოგებაშვილს საბავშვო ლიტერატურის ძირითადი დანიშნულებაც. ჟურნალ „ნობათის“ კრიტიკულ-ლიტერატურულ და პედაგოგიურ მიმოხილვაში იგი წერდა: „საყმაწვილო ლიტერატურას დიდი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში, მის წარმატებაში. ეს არის საუკეთესო საძირკველი, რომელზედაც შენდება მთელი ლიტერატურა და მეცნიერება ხალხისა. გონებით მოძრაობა ერის ქვიშაზეა აშენებული, თუ იგი ღარიბია საყრდენ ნაწარმოებებით, საყმაწვილო ლიტერატურით. იგი მაგრა ადგამს ნაბიჯებს წინ, მკვიდრს წარმატებაში შედის მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისს მოზარდ თაობას უზვად ეძლევა გონებითი საზრდო, როდესაც მისი ყრმანი გარემოცულნი არიან მრავალი ნიჭიერი ნაწარმოებით“.

ამ ძირითად პრინციპს ემყარება ი. გოგებაშვილის, როგორც საბავშვო მწერლის, მხატვრულ-ლიტერატურული შემოქმედებაც.

იმდენად მრავალმხრივი იყო ი. გოგებაშვილის ინტერესი ხელოვნების საკითხებისადმი, რომ მან მეტად საყურადღებო სტატიები მიუძღვნა მუსიკასა და მხატვრობას. წერილში „ვინ და როგორ გადაიღო პირველად ნოტებზე ქართული ხალხური სიმღერები სახალხო სკოლებისათვის“, 1878 წელს გოგე-

ბაშვილი წერდა: „სიმღერას იმისთანა მდგომარეობაში მოჰყავს ნერვების ცენტრები, რომ ასწრაფებს სისხლის დენას ადამიანის ძარღვებსა და ტვინში, აჩქარებს ტვინის ნივთიერების განახლებას, აშორებს გონებას ყოველს შემაწუხებელ აზრსა და ზრუნვას, შეჰყავს ადამიანი რაღაც სიამოვნების სფეროში, მის გულსა და გონებას ამხნევეს და ახალისებს“.

ხოლო, მეორე წერილში („ქართული სიმღერის ხოროს შესახებ“, 1907 წ.) ი. გოგებაშვილი მკაფიოდ აყალიბებს თავის აზრს მუსიკის შესახებ: „სილამაზით სიმღერა მეტად სიმპათიური ინტერნაციონალური მოვლენაა. რასაკვირველია ხალხური სიმღერა უფრო ძლიერს შთაბეჭდილებას ახდენს იმის შემქმნელს ხალხზე... იგი უძლიერებს სიხარულს, უნელებს სიმწუხარეს, უქარვებს დარდებს, ავსებს მხნეობით, ფრთებს ასხამს ყოველს კარგს მისწრაფებას, აძლიერებს ეროვნულს გრძნობას“.

მუსიკა ი. გოგებაშვილს საზოგადოების გაკეთილშობილების, ამოქმედებისა და ესთეტიკური ამაღლების უძლიერეს საშუალებად მიაჩნდა.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა ი. გოგებაშვილი მუსიკას ბავშვების სწავლა-განათლებისა და მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდისათვის, საგანგებოდ ზრუნავდა მუსიკალური კულტურის ფართოდ დანერგვისათვის სკოლებში. „მკითხველს მოეხსენება, — აღნიშნავდა გოგებაშვილი, — რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხურ საყმაწვილო სიმღერას სკოლის მსვლელობასა და წარმატებაში. სიმღერა სამართლიანად ითვლება ჩვენს დროში სკოლის სულად და გულად. იგი უვითარებს ბავშვს სმენას, აჩვევს ჰარმონიას, უსუსტებს და უსპობს ხეპრობასა და ზრდის მის გულში სინაზესა და სიფაქიზეს. ერთი სიტყვით, აკეთილშობილებს მის ბუნებასა. ამიტომაც შენიშნულია, რომ სიმღერის მოყვარე და მცოდნე ბავშვები ცხადად ერევიან თავის ტოლებში სასიამოვნო, მიმზიდველი, სიმპათიური ხასიათითა და თვისებით. ამით კიდევ არ თავდება სიმღერის მნიშვნელობა. მას სკოლის შრომაში შეაქვს სიხარულის ელფერი, აღვიძებს და აცოცხლებს სკოლის ცხოვრებას და მეტად უმსუბუქებს ბავშვებს იმ ტვირთს, რომელსაც მათთვის შეადგენს სისტემატური გონებითი მუ-

შაობა; ბაქოვის სუსტ, ნორჩ გონებას მალ-მალე ვარჯიშობა ღალავს და ქანცავს, მაგრამ მალეც მოდის იგი ღონეზედ. უკანასკნელის მიზნისათვის საუკეთესო ღონისძიებად ითვლება სიმღერა“.

ი. გოგებაშვილი უყურადღებოდ არ სტოვებდა მხატვრობის საკითხებსაც. წერილში „გიგო გაბაშვილის სურათების გამოფენის გამო“ (1902 წ.) იგი წერდა: „ნახულმა აშკარად დამარწმუნა, რომ დიდი ნიჭის პატრონი ყოფილა ჩვენი ახალგაზრდა მხატვარი. ეს დიდი ნიჭი ეტყობა მის დამთავრებულ სურათებსაც და დაუმთავრებელსაც; ყველა მის სურათს ცხადად ამჩნევია ნამდვილი ოსტატის ყალამი“.

გიგო გაბაშვილის მხატვრობის მთავარ ღირსებად ი. გოგებაშვილს ის მიაჩნია, რომ იგი რეალისტურად ასახავდა „ნამდვილი ცხოვრების სურათებს“. „ჩემი აზრით, — ამბობდა იაკობი, — ყველაზე უკეთ ბ-ნ გაბაშვილს სახის დასურათება ეხერხება, ამიტომაც მისი ტიპები ჩვენის ცხოვრებიდან ისეთ სანახავს წარმოადგენენ, რომ სურათი ნამდვილად ცხოვრებიდან არის აღებული“. გიგო გაბაშვილის მხატვრობის ეს შეფასება ისტორიულად სავსებით სწორია და სპეციალისტების მიერ დღესაც კეწმარიტებად არის აღიარებული. ი. გაბაშვილი სრულიად დამსახურებულად ჩვენში კლასიკური რეალისტური მხატვრობის მამამთავრად ითვლება.

ი. გოგებაშვილი უდიდეს მოთხოვნებს უყენებდა ხელოვნებასა და მწერლობას. მთელი თავისი სიცოცხლის მანძილზე იგი დაუღალავად ზრუნავდა ჩვენი მწერლობის, კერძოდ საბავშვო ლიტერატურის, მუსიკისა და სახვითი ხელოვნების განვითარებისათვის.

მარად ცოცხალი მემკვიდრეობა

დიდი ქართველი პედაგოგი ი. გოგებაშვილი, მისი ხანგრძლივი და ნაყოფიერი თეორიული და პრაქტიკული მოღვაწეობის პერიოდში, არაერთხელ შეხებია სკოლისა და ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის მშრომელი ხალხის ყოველდღიურ ცხოვრებასთან კავშირის საკითხებს და მეტად საყურადღებო მოსაზრებანი გამოუთქვამს ამ კავშირის განხორციელების

3. 3. ქაჭაია

გზების შესახებ, რომელთაც არა მარტო ისტორიული მნიშვნელობა აქვს, არამედ ზოგი მათგანი თამამად შეიძლება გავითვალისწინოთ ჩვენი სკოლისა და სახალხო განათლების სისტემის გარდაქმნის სადღეისო ისტორიულ ამოცანათა გადასაჭრელადაც.

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი, როგორც რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის ნოყიერ ნიადაგზე აღზრდილი მოაზროვნე და XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი მოღვაწე, თავის საზოგადოებრივ-პედაგოგიკურ მოძღვრებაში „ახალი საქართველოსათვის“ დაუცხრომელი მებრძოლი „ახალი ტიპის ქართველების“ აღზრდა-მომზადებისათვის სახალხო განათლებას, კერძოდ, სკოლას ანიჭებდა გადამწყვეტ მნიშვნელობას. ამავე დროს სახალხო სკოლა მიაჩნდა მას საზოგადოებაში „სანატრელი სოციალური ცვლილების“, მშრომელთა ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორადაც. ამიტომ იბრძოდა ისე თავგანწირულად ი. გოგებაშვილი მეფის რუსეთის დრომოჭმული, მშრომელი ხალხის ცხოვრების სასიცოცხლო ინტერესებისაგან სავსებით მოწყვეტილი სახალხო განათლების სისტემის, ბიუროკრატიულ-ბურჟუაზიული სკოლის წინააღმდეგ, ნამდვილი, დემოკრატიული სახალხო განათლებისა და სახალხო სკოლის მტკიცე საზოგადოებრივ-პედაგოგიკურ საფუძველზე დამკვიდრებისათვის ჩვენში.

ი. გოგებაშვილი მრავალგზის მიუთითებდა, რომ იმდროინდელი სკოლა ცხოვრებისაგან მოწყვეტილი, ზეპირი, სქოლასტიკური სწავლებისა და „კანონზომიერი აღზრდის“ სკოლა იყო, რომელსაც არ „შეეძლო მიეზიდა მოსწავლეების გული, ევარჯიშებია მათი გონება და სწავლა სასიამოვნოდ გაეხადა“, რის გამოც „სახალხო სკოლამ არამც თუ არ მოუტანა ხალხს ის ნაყოფი, რომელსაც იგი მოელოდა, არამედ პირდაპირ ვნება შესძინა. ხალხმა აშკარად დაინახა, რომ სკოლა არამც თუ უხსნის ყმაწვილებს გონებასა, პირიქით უზმობს მას, არამც თუ ზნეობით არ აუმჯობესებს, არამედ აჩვევს უსაქმოებასა, ცუდლუტობასა და შრომის სიძულვილს“ (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. I. 1955 წ., გვ. 200).

! ი. გოგებაშვილს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ მეფისდროინდელი სკოლა თავისი დახვეწებული შინაარსით, სწავლების დოგმატური მეთოდებით და ჩვენში არამშობლიურ ენაზე სწავლებით ხალხის დაჩლუნგება-გადაგვარების იარაღად იყო გადაქცეული.

ნამდვილი სახალხო სკოლა კი, რომელიც საღ პედაგოგიურ პრინციპებზე იქნება აგებული, ი. გოგებაშვილის სამართლიანი აზრით, ახალგაზრდობას უნდა ამზადებდეს ცხოვრებისათვის, მეურნეობისათვის, შრომისათვის და ამ გზით უზარუნველყოფდეს მათ გონებრივ განვითარებას, ზნეობრივ ამბილებასა და ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებასაც.

ამ სწორი პრინციპული პოზიციიდან ებრძოდა ი. გოგებაშვილი ძველ, უნიადაგო, ფორმალური სწავლების სკოლასა და მის ბიუროკრატ მესვეურებს. სტატიაში „მზრუნველის იანოვსკის სამოსწავლო გეგმა სახალხო სკოლებისა“ (1881 წ.) იგი საქვეყნოდ ამხელდა ამ გეგმის აშკარა რუსიფიკატორულ, ანტიპედაგოგიურ ხასიათს და, იმ სწორ დებულებაზე დამყარებით, რომ „სახალხო სკოლა, პედაგოგიურს გზაზე დაყენებული, დიდი და გამაცხოველებელი საუნჯეა“, კატეგორიულად ამტკიცებდა, რომ სახალხო სკოლამ ახალგაზრდობას უნდა „გაუხსნას გონება, შეასწავლოს საგნები პედაგოგიური გზით, მიაწიქოს ცოდნა და მისცეს გონებითი ძალა კეთილდღეობის აღსადგენად და დასაცავად, ერთი სიტყვით, მოამზადოს ცხოვრებისათვის“ თხზ., ტ. I, გვ. 217).

ცნობილია ის დაუცხრომელი ბრძოლა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი ამავე პოზიციის საფუძველზე მთავრობის ე. წ. ნორმალური სკოლების წინააღმდეგ აწარმოებდა სწორედ იმის გამო, რომ ისინი მეფის რუსიფიკატორული პოლიტიკის იარაღად, აშკარა ანტიქართულ დაწესებულებად მიაჩნდა, რომელნიც სრულიად ვერ უზრუნველყოფდნენ ქართველი ახალგაზრდობის მომზადებას ცხოვრებისათვის. ი. გოგებაშვილი ამხელდა ამ ნორმალურ სკოლებთან სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილების შექმნის მანერ პრაქტიკასაც.

დიდი პედაგოგი გულმოდგინედ ასაბუთებდა ორკლასიანი სახელოსნო სკოლის სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებებით უპირატესობასა და მისი ფართოდ გავრცელების აუ-

ცილებლობას. მხოლოდ ასეთი სახალხო სკოლა, რომელშიც ყველა საგნის სწავლება უსათუოდ მშობლიურ ენაზე წარიმართებოდა, მიაჩნდა ი. გოგებაშვილის მტკიცე ეროვნულ ნიადაგზე მდგარ და ჭანსად პედაგოგიურ პრინციპებზე აგებულ ნამდვილ სახალხო სკოლად, რომელიც მისცემდა ქართველ ახალგაზრდობას სრულყოფილ დაწყებით განათლებასა და უზრუნველყოფდა მათ მომზადებას ცხოვრებაში ნაყოფიერი პრაქტიკული მუშაობისათვის.

ახალგაზრდობის მომზადებას საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის ი. გოგებაშვილი, რასაკვირველია, მხოლოდ სახალხო სკოლას არ უსახავდა ამოცანად.

იგი ამავე ძირითად ამოცანას, ცხადია, უფრო ფართო მასშტაბით უყენებდა საშუალო და უმაღლეს სასწავლებლებსაც, რომლებიც, მისი აზრით, მოწოდებულნი არიან საფუძვლიანად მოამზადონ ისინი „ბუნებასთან ბრძოლისათვის“, მომავალი „სოციალური სანატრელი ცვლილებისათვის“.

ი. გოგებაშვილი განსაკუთრებულ მოთხოვნებს ახალგაზრდობის ცხოვრებისათვის მომზადების დარგში საქველმოქმედო საზოგადოებათა და კერძო პირთა ინიციატივით დაარსებულ სკოლებსა და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებს უყენებდა. სწორედ ამიტომ ი. გოგებაშვილი გულწრფელად მიესალმა სახალხო უნივერსიტეტებს ჩვენში, უაღრესად ფართო ამოცანები დაუსახა მათ და დაწვრილებით დაამუშავა მათი მოქმედების პროგრამაც. იგი სამართლიანად მოითხოვდა, რომ სახალხო უნივერსიტეტის „პროგრამას უნდა ჰქონდეს რეალური, პრაქტიკული, ცხოველი ხასიათი... ქიმიას, ფიზიკას, ბოტანიკას, ზოოლოგიას იმ მხრივ უნდა უხსნიდნენ მსმენელთა ლექტორები, რა მხრივაც უფრო მეტი კავშირი აქვს ცხოვრებასთან და მის გაუყეთესებასთან“ (თხზ., ტ. 2, გვ. 93). ერთ მეტად მნიშვნელოვან პირად ბარათში ი. გოგებაშვილი საზოგადოება „განათლების“ ქალთა სკოლის ხელმძღვანელს ანასტასია მიხეილის ასულ წერეთელს სწერდა (1910 წ.): „თქვენ მიერ დაარსებულ სკოლას ძალუძს ეს ძვირფასი სამსახური გაუწიოს ჩვენს სამშობლოს, თუ იგი დასტოვებს თავის მომზადებელ ხასიათსა და გადაიქცევა თვითმდგომარე განათლების კერად, რომელიც ანიჭებს თავისს მოწაფეებს ერთად

შეზავებულს გონებრივს, ზნეობრივსა და პრაქტიკულს სინათლეს, ცოდნას და აღჭურავს შეძლებისდაგვარად, საარსებო ბრძოლისათვის, ცხოვრების გზის გაკვლევისათვის, ამ მიზნის მისაღწევად საჭიროა თქვენს სასწავლებელში მოხდეს შემდეგი რეორგანიზაცია: დაწესდეს ექვსი წლის კურსი და საგნების სწავლება დამყარდეს ქართულს ენაზედ ყველა კლასებში. მთელი ექვსი წლის განმავლობაში. პირველი ოთხი კლასი უნდა აძლევდეს თავისს მოწაფეებს საზოგადო განათლებას, მეხუთე და მეექვსე პროფესიულ კურსს უნდა შეიცავდეს. აქ სწავლადასრულებულნი, უმეტეს წილად, გამოდიან ცხოვრებაში და პრაქტიკულს საქმეს პირდაპირ ადგებიან“... (თხზ., ტ. 4, გვ. 350—351).

ცნობილი ქართველი მწერალი ქალის ეკატერინე გაბაშვილის სალიტერატურო მოღვაწეობის ორმოცი წლის აღსანიშნავად დაწერილ „საიუბილეო სიტყვაში“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი მეტად მაღალ შეფასებას აძლევდა მის მიერ დაარსებულ საზოგადოება „განათლების“ ქალთა პროფესიულ „სკოლას, რომელსაც ასობით მოუშზადებია ქართველი ღარიბი ქალები პირდაპირ ცხოვრებისათვის, პატიოსანი შრომისათვის, დამოუკიდებელი არსებობისათვის“ (ტ. 4, 1955 წ., გვ. 477).

სკოლის ძირითადი ამოცანა, ი. გოგებაშვილის აზრით, ისაა, რომ საფუძვლიანად შეასწავლოს ახალგაზრდობას საზოგადოებისა და ბუნების განვითარების კანონები. აღამიანები ბუნების გამუდმებულ გარდაქმნას აწარმოებენ საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად. ბუნების დამორჩილება-გარდაქმნისათვის კი ბუნების კანონების ცოდნაა საჭირო. „ბუნება ემორჩილება მხოლოდ იმას, ვინც მისი კანონების ცოდნით არის აღჭურვილი. მისთვის არის სიმდიდრის წყარო, ვისაც მისი ძალთა გამოყენება, სარგებლობა შეუძლიან, უმეტარს კაცს შეუძლიან შიმშილით მოკვდეს თვით უმდიდრეს ბუნებაში, თუ მას ამ ბუნებისა არაფერი გაეგება. თვით ლატაკი ბუნება შეიძლება აღამიანმა შექმნას სიმდიდრის წყაროდ, თუ მან ზედმიწევნით იცის, საიდგან უნდა მოუპაროს ამ ბუნებასა და როგორ გახადოს იგი მოსამსახურედ თავის მოთხოვნილებისა“ — წერდა ი. გოგებაშვილი (ტ. I, გვ. 403).

ი. გოგებაშვილი კარგად ზედვხედდა, რომ სახალხო სკოლები ვერ აძლევდნენ და ვერც მისცემდნენ საჭირო სამეურნეო ცოდნას ახალგაზრდობას და სწორედ ამიტომ აქცევდა იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას სპეციალურ სამეურნეო სასწავლებელთა დაარსებას. „სახალხო სკოლის მოწაფეები, ერთსა და იმავე დროს მიმდევარნი ორგვარი სწავლისა, — წერდა ი. გოგებაშვილი, — ვერ ითვისებენ ვერც ელემენტარულს კურსს საზოგადო განათლებისა და ვერც სპეციალურს სამეურნეო ცოდნას იძენენ“. ამიტომ „სამეურნეო ცოდნის გასავრცელებლად უნდა დაარსდეს ცალკე სპეციალური სკოლები, რომელთაც წინ უნდა უძღოდეს საზოგადო განვითარება ბავშვებისა, ელემენტარულს კურსის შემთვისება სავსებით“ (ტ. I, გვ. 464).

იაკობ გოგებაშვილი მხურვალე თანაგრძნობით შეხვდა ილია წინამძღვრიშვილის მიერ სოფ. წინამძღვრიანთკარში სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის დაარსებას, შეადგინა ვრცელი განმარტებითი წერილი ამ სამეურნეო სასწავლებლის გეგმისა“ (1881 წ.), ორი წლის თავზე მიუძღვნა ამ სკოლას „სპეციალური სტატია „ახალი ნაბიჯი ხალხის განათლებაში“ (1883 წ.) და შემდეგაც სისტემატურად მეთვალყურეობდა და ზელმძღვანელობდა მის საუკეთესო პედაგოგიური კადრებით დაკომპლექტებისა და სასწავლო-სააღმზრდელო მუშაობას. ასევე მიესალმა დიდი პედაგოგი სოფელ ოძისში დაბალი ტიპის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის დაარსებას. წერილში რედაქციის მიმართ „ორიოდე სიტყვა“ (1897 წ.) ი. გოგებაშვილი კატეგორიულად მოითხოვდა: „ახლავე დაარსდეს ოძისში დაბალი სასოფლო-სამეურნეო სკოლა, რომელიც უმთავრესად წინამძღვრიანთკარის სკოლის სასწავლო გეგმის მიხედვით იმუშავებს და ყველა ღონისძიება იქნას მიღებული იმისათვის, რომ ის სანიმუშო გახდეს; სწავლება სკოლაში ისე მოეწყოს რომ იგი აძლევდეს დასრულებულ დაბალ სასოფლო-სამეურნეო განათლებას და იმავე დროს მოსწავლეთა მნიშვნელოვან კონტინგენტსაც აწვდიდეს თბილისის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელს“ (ტ. 3, გვ. 128).

ი. გოგებაშვილი აღფრთოვანებით შეეგება ქიათურის საშოქალაქო სასწავლებელთან სპეციალურ-ტექნიკური განყოფილების

ფილების შექმნასაც: „ჭიათურაში თურმე ხსნიან სატექნიკო კლასებს იმ სამოქალაქო სასწავლებელთან, — წერდა ი. გოგებაშვილი 1911 წ. — რომელიც კაი ხანია არსებობს იქა და თავის თანასწორობა შორის საუკეთესო სასწავლებელს წარმოადგენს. სპეციალური კლასების დაარსება რომელსამე საზოგადო ტიპის სასწავლებელთან ფრიად სასარგებლო ნაბიჯია და ჩვენც სიხარულის მეტს არას ვიგრძნობდით, თუ რომ ამ ახალ კერას განათლებისას სიბნელე არ ემუქრებოდეს“ (ტ. 4, გვ. 389). ამ „სიბნელედ“ ი. გოგებაშვილს სამართლიანად მიაჩნდა ამ კლასებში საგნების რუსულ ენაზე სწავლება, რასაც, მის მიერ მიღებული ცნობით, ადგილზე „შემუშავებული პროექტი“ ითვალისწინებდა, ხოლო არამშობლიურ ენაზე ყოველგვარი განათლების მიღებას, როგორც ცნობილია, იგი უდიდეს საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ სიმახინჯედ თვლიდა.

ცნობილია ის დიდი ბრძოლა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი თბილისის ქართული გიმნაზიის სამეურნეო სასწავლებლად გადაკეთებისათვის აწარმოებდა. ამ საკითხს მან, გარდა ამ სკოლის საზოგადო კრებაზე, მრავალჯერ ცალკეული გამოსვლებისა, ორი ვრცელი და დასაბუთებული სიტყვა უძღვნა (1891 და 1893 წწ.), რომელნიც პრესაშიც გამოაქვეყნა. ამ სიტყვებში ი. გოგებაშვილი სასტიკად აკრიტიკებდა ე. წ. კლასიკური განათლების ბურჟუაზიულ სისტემას (კლასიკური გიმნაზიები), რადგან იგი სამართლიანად მიაჩნდა ზეპირი, ფორმალური სწავლების სისტემად და რეალური განათლების სისტემის უპირატესობას ასაბუთებდა. ამიტომ მოითხოვდა დაუქინებით დიდი პედაგოგი: „ზურგი უნდა შევაქციოთ ყალბს ცოდნას, ფორმულების ზეპირობას, და შევუდგეთ შეძენას ნამდვილის, ჭეშმარიტის ცოდნისას“. ხოლო ამგვარს ცოდნას, მისი აზრით, „იძლევა ესრედ წოდებული რეალური სისტემა განათლებისა. ამ სისტემას ყველა უპირატესობა აქვს კლასიკური სისტემის წინაშე“, რადგანაც „რეალური სისტემა აძლევს მოსწავლეთა გონებასა ყველა იმ სიკეთეს, რომელსაც გამოელიან კლასიკური სისტემიდან და ბევრს სხვასაც, და ავსებს თავის მიმდევართა ცხოველი და ნაყოფიერი სწავლი-

თა და არა ცარიელი ფილოლოგიური ფორმულებითა. იგი არის სისტემა მომავლისა. ბოლოს, რეალური სისტემა ამზადებს მოწაფეებს სამეურნეო ცოდნის შესაძენად, ხოლო ამ ცოდნას უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ჩვენთვის, რადგანაც მთელი საქართველო წარმოადგენს ერთს დიდ სოფელს, რომელიც მეურნეობით სცხოვრობდა, სცხოვრობს და იცხოვრებს და რომელმაც მიუცილებლად უნდა შეირჩინოს თავისი მიწა-წყალი, თუ დედამიწის პირიდგან თავისი გაქრობა არა სურს“ (ტ. 2, გვ. 249—250).

ამ მოსაზრებათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი ქართული გიმნაზიის მოსამზადებელ კლასებთან 5-წლიანი რეალური სასწავლებლის დაარსებას მოითხოვდა, „მხოლოდ იმ დამატებით, რომ თეორიულს სწავლასთან ერთად მოსწავლეებმა უნდა შეითვისონ პრაქტიკულად, თვალსაჩინოდ: მებოსტნეობა, მებაღეობა, ფუტკრისა და აბრეშუმის ჭიის მოვლა და ამ სახით მოემზადნენ მაღალი სამეურნეო ცოდნის მისაღებად“ (იქვე).

ი. გოგებაშვილს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ „სამეურნეო სასწავლებელი, ზედვე მიბმული მოსამზადებელს კლასებზედ, წარმოადგენს დაბალს სპეციალურს სასწავლებელსა. ამ გვარი სასწავლებელი აძლევს მხოლოდ ვიწროსა და მცირეს სპეციალურს ცოდნასა და ზრდის მხოლოდ სამეურნეო ჯარისკაცებსა, სამეურნეო სალდათებსა, და იგი მეტნაკლებობით უძლურია ბლომი ცვლილება მოახდინოს მეურნეობაში... ბრძოლაში თვით კარგი სალდათები უძლურნი არიან, თუ მათ არ ჰყავთ განვითარებული და გაწვრთნილი ოფიცრები, გენერლები, წინამძღოლნი“. ამიტომ დიდი პედაგოგის აზრით. მხოლოდ დაბალი სამეურნეო სასწავლებლები, დაბალი სამეურნეო განათლება, ცხადია, საკმარისი არ არის. საჭიროა საშუალო და უმაღლესი სპეციალური სამეურნეო სასწავლებლები, რომლებმაც „უნდა მოუმზადონ ჩვენს ქვეყანას სამეურნეო ხელმძღვანელები. მესვეურნი, სანატრელის გზის მაჩვენებელნი“. ასეთი სამეურნეო ხელმძღვანელთა მომზადებისათვის კი აუცილებელია „საზოგადო საფუძვლიანი განათლება. რომელზედაც უნდა იქნას აშენებული საფუძვლიანივე სპეციალური სამეურნეო განათლება“, რადგან, ი. გოგებაშვი-

ლის სამართლიანი თქმით. „ახლა ყველასთვის ცხადი ჭეშმარიტებაა, რომ სპეციალური სწავლა უძლურია მეტ-ნაკლებობით, თუ მას წინ არ უძღვის საზოგადო განვითარება, რომელიც უფურჩქვნის მოსწავლეს ყოველს გვარს ნიქსა და ჰყოფს მას სრულ ადამიანად“. ამიტომ „სპეციალისტი, მოკლებული საზოგადო განათლებას, მოგვაგონებს მაშინასა, რომელიც ერთს რამეს აკეთებს მექანიკურად და სხვა რისამე რიგიანად გაკეთება მისთვის შეუძლებელია. ამისთანა ვიწრო სპეციალისტი ყოველს განსწავლებულს გარემოებაში იფანტება, ვერაფერს ახერხებს თავის თავად და გაკეთების მაგივრად საქმეს ადვილად აფუქებს. ჩვენ სამეურნეო მაშინები კი არ გვინდა, ჩვენ გვესაჭიროება სრულნი ქართველნი, განათლებულნი მამულიშვილნი, შეიარაღებულნი ნამდვილ-სამეურნეო სწავლითა“ (ტ. 2, გვ. 288-289). ასე საკსებით მართებულად აწყვეტდა ი. გოგებაშვილი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 90-იან წლებში ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის მომზადებაში ზოგადი და სპეციალურ-პროფესიული განათლების მნიშვნელობა-ურთიერთობის პრობლემას. დიდი ქართველი პედაგოგის ეს დებულებანი დღესაც გამოდგება სახელმძღვანელოდ ჩვენი სკოლების მუშაობის შინაარსის აქტუალური საკითხების გადასაწყვეტად.

ასეთი საფუძვლიანი პედაგოგიური არგუმენტაციით ასაბუთებდა ი. გოგებაშვილი საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან სკოლის კავშირის აუცილებლობას, სახვედა მისი განხორციელების გზებსა და საშუალებებს ახალგაზრდობის მოსამზადებლად მომავალი ნაყოფიერი შრომითი ცხოვრებისათვის.

იაკოვ გოგებაშვილის ერთი უცნოხი ბარათი

ამ ორი წლის წინათ საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტმა შეიძინა ცნობილი საზოგადო მოღვაწისა და პედაგოგის დიმიტრი მოსეს ძე დუმბაძის (1869—1932 წ.წ.) პირადი არქივი (იხ. ე. აბრამიშვილი, დიმიტრი დუმბაძე და მისი არქივი, „ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე“, ტ. IV, 1962 წ. გვ.

303—313), რომელიც აქამდე მისი დის ოჯახში ინახებოდა სოფ. შემოქმედში (ოზურგეთის რაიონი).

დიმ. ღუმბაძის ამ მდიდარ და საინტერესო არქივში დაცულია ი. გოგებაშვილის 13 ბარათი, რომელნიც დიდ ქართველ პედაგოგს მისთვის მიუწერია (საარქივო აღწერილობის №№: 399—412). ამათგან ერთ ბარათს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ი. გოგებაშვილის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობის გამოსარკვევად, ცარიზმის წინააღმდეგ მისი თავიდან ბოლომდე შეუდრეკელი და შეუწელებელი ბრძოლის გასათვალისწინებლად. ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია მთლიანად გამოვაქვეყნოთ იგი.

აი ეს ბარათიც:

„ბატონო დიმიტრი მოსეს ძე!

„ჩემი ღრმა რწმენით, ქართველების მიერ დაარსებული გაზეთი რუსულს ენაზე მხოლოდ მაშინ იქნება მეტ-ნაკლებობით ხელ-საყრელი, როდესაც იგი მტკიცედ და შეუდრეკლად იდგება პროგრესულს, დემოკრატიულს და ოპოზიციურს გზაზე (ხაზი ყველგან ჩემია. ვ. ქ.). თქვენი გაზეთი კი, მას უკან, რაც იგი გადავიდა ამხანაგობის ხელში, ხალასს დეფექტურს მიმართულებას დაადგა. მაგალითად: მან მაღალი ბიუროკრატია ჩვენი ქვეყნის მოყვარედ გამოიყვანა, რომელსაც ხელს უშლიან მხოლოდ წვრილმანი შავრაზმელები, მაშინ, როდესაც არ დარჩენილა არც ერთი უსასტიკესი რეპრესია, რომელიც მას (ამ „მაღალ ბიუროკრატიას“. ვ. ქ.) არ ეხმაროს ჩვენის ბედკრულის სამშობლოს შესახებ. სტოლიპინს, ამ ინოვაციების უღაპიას, თქვენი გაზეთი სახელს უკეთებს მკითხველების თვალში. იგი როდი დაკმაყოფილდა მისი რეჩის სრულად მოყვანით. არა, გაშორებით მეტიც ჩაიდინა. მზრუნველი და მოსიყვარულე ხელით მან ამ (ო) კრიფა უფრო ძლიერი ადგილები მისი რეჩიდან (ხაზი ორივეგან ავტორისაა. ვ. ქ.), შეჰკონა იგი, გადააქცია სტოლიპინის ბუკეტად და მი(ა)რთვა თავისს მკითხველებს, ნახეთ, რა ძლიერი ვინმეა სტოლიპინიო. ვინც ამ სტრიქონებს გულდადებით წაიკითხავდა, იტყოდა: გაზეთს ეშინიან უთუოდ, თუ სტოლიპინი ძირს ჩამოაგდეს, შავრაზმელი თავად-აზნაურობის რუსეთი დაილუ-

პეზა და მაშინ შეიძლება გამეფდეს რუსეთის დემოკრატიად. და სხვანი და სხვანი.

ასეთი მიმართულება თქვენის გაზეთისა პირდაპირ ეწინააღმდეგება იმ ჩემს მიმართულებას, რომელსაც მე ვადექი ორმოცდახუთის წლის განმავლობაში. და ამის გამო არას გზით არ შემოიძლიან წევრად გავხდე ამ თქვენის ამხანაგობისა და ან თქვენის გაზეთისა. მე მხოლოდ შემოიძლიან ჯვარი დაუსვა იმ ოცდაათს თუმანსა, რომელიც მართებს თქვენს გაზეთსა, და ხანდახან ვსწერო თქვენს გაზეთში საკირ-ბოროტო საკითხების შესახებ, ისიც რედაქციისადმი წერილების სახით, რათა მე არავინ ჩამთვალოს რედაქციის წევრად და თანამშრომლად. გთხოვთ ეს ჩემი წერილი წააკითხოთ: პარტენ ალექსის ძე გოთუას, ბატონს ჩიქოვანს, ბ-ნს ტყავაძეს და სხვა წევრებსაც რედაქციისას და ამხანაგობისას. თქვენი იაკობ გოგებაშვილი“ (ხელნაწერთა ინსტიტუტის დ. ღუმბაძის ფონდი, № 411).

ი. გოგებაშვილის ეს მეტად საყურადღებო ბარათი, სამწუხაროდ, უთარიღოა. როდის უნდა იყოს იგი დაწერილი?

საკითხის გამოსარკვევად თვით ბარათის ტექსტს უნდა მივმართოთ. პირველ რიგში უნდა დავადგინოთ, თუ რომელ რუსულ გაზეთზე ლაპარაკობს აქ ი. გოგებაშვილი.

როგორც ამ ბარათიდან ჩანს, დ. ღუმბაძეს ი. გოგებაშვილისათვის მიუმართავს თხოვნით, მონაწილეობა მიეღო იმ გაზეთის გამოცემასა და მუშაობაში, რომლის ხელმძღვანელთაგანი თვითონ იყო; ხოლო, როგორც ცნობილია, დ. ღუმბაძე იყო ერთ-ერთი ხელმძღვანელი და რედაქტორთაგანი გაზ. „ზაკავკაზსკაია რეჩისა“, რომელიც 1910 წლიდან გამოდიოდა (იხ. გ. ზერცალოვი, „ბიბლიოგრაფია პერიოდიკი გრუზიი“, 1820—1920 წ.წ., 1941 წ., გვ. 108). მაშ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ი. გოგებაშვილი თავის ბარათში ამ რუსულ გაზეთს გულისხმობს.

ჩვენი ეს ვარაუდი მით უმეტეს სარწმუნოა, რომ გაზეთ „ზაკავკაზსკაია რეჩის“ გამოცემა 1911 წლის 11 მარტიდან, მართლაც, გადავიდა „ბეჭდვითი საქმის ქართველი ამხანაგო-

ბის“ (პ. გოთუა, გ. ამირეჯიბი, ე. და გ. გორდელაძეები, დ. ღუმბაძე, დ. ჩიქოვანი, კ. ტყავაძე და სხვ.) ხელში და, როგორც ქართველი ბურჟუაზიისა და თავადაზნაურობის მემარცხენე ფრთის ორგანო, ძალზე ფართოდ და სოლიდარულად ეხმარებოდა შავრაზმელი სტოლიპინის რეაქციულ გამოსვლებს სახელმწიფო საბჭოსა და სახელმწიფო სათათბიროში (იხ. გაზ. „ზაკავკაზსკაია რეჩ“, 1911 წ. №№ 57, 58, 59, 71 და სხვ.).

ამ გაზეთში, „ამხანაგობის“ ხელში გადასვლის შემდეგ, მართლაც დაბეჭდილია სტოლიპინის „ამ ინოვაციების ყლაპიას“ მიერ რეაქციონური პოლიტიკის დასაცავად სახელმწიფო საბჭოში 1911 წლის 1 აპრილს წარმოთქმული სიტყვის ოფიციალური სტენოგრაფიული ანგარიში, რომელსაც გაზეთის მთელი მეორე გვერდი უკავია („ზაკავკაზსკაია რეჩ“, 1911 წ. № 3. IV, № 76). როგორც ი. გოგებაშვილი აღნიშნავს, გაზეთი „როდი დაკმაყოფილდა მისი რეჩის სრულად მოყვანით. გაშორებით მეტიც ჩაიდინა. მზრუნველი და მოსიყვარულე ხელით ამოკრიფა უფრო ძლიერი ადგილები მისი რეჩიდან, შეჰკონა იგინი, გადააქცია სტოლიპინის ბუკეტად და მიაართვა თავის მკითხველებს“. ი. გოგებაშვილს მხედველობაში აქვს გაზეთის ამავე ნომრის მესამე გვერდზე მოთავსებული სარედაქციო წერილი („სტოლიპინის გამოსვლის გამო“), რომელშიც გაზეთმა დითირამბები მიუძღვნა ამ უკიდურესი რეაქციონერის გამოსვლას. გაზ. „ზაკავკაზსკაია რეჩმა“ 1911 წლის 29 აპრილს ნომერში მოათავსა აგრეთვე სრული სტენოგრაფიული ანგარიში სახელმწიფო სათათბიროში სტოლიპინის იმავე წლის 27 აპრილის სიტყვისა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი თავის ბარათში არ იხსენიებს.

მაშასადამე, ი. გოგებაშვილის ეს მრავალმხრივ საინტერესო უთარილო ბარათი დ. ღუმბაძისადმი დაწერილი უნდა იყოს 1911 წლის 3-დან 29 აპრილამდე.

ცხადია, ი. გოგებაშვილის ბარათი დ. ღუმბაძისადმი გაზ. „ზაკავკაზსკაია რეჩის“ 1911 წლის 3 აპრილს, № 76-ში მოთავსებული მასალების უშუალო შთაბეჭდილებით არის დაწერილი და გასაგებია მისი კატეგორიული განცხადება: „ასეთი მიმართულება თქვენის გაზეთისა პირდაპირ ეწინააღმ-

დეგება იმ ჩემს მიმართულებას, რომელსაც მე ვადეგი ორმოც და ხუთის წლის განმავლობაში (ი. გოგებაშვილის პირველი პუბლიცისტური სტატია 1866 წელს დაიბეჭდა გაზ. „ღროებაში“. ვ. ქ.) და ამის გამო არა გზით არ შე- მიძლიან წევრად გავხდე თქვენი ამხანაგობისა და ან თქვენის გაზეთისა“. მართლაც, ი. გოგებაშვილი არც გაზ. „ზაკაე- კახსკაია რეჩის“ გამომცემელთა „ამხანაგობაში“ შესულა, არც მისი რედაქციის შემადგენლობაში და არც ამის შემდეგ უთანამშრომლია მასში (მხოლოდ ერთი პატარა „წერილი რე- დაქციისადმი“ მოათავსა ამ გაზეთის 1912 წლის 102-ე ნო- მერში).

ასეთი პრინციპული შეუდრეკელობით იბრძოდა ი. გოგება- შვილი სტოლიპინის სუსხიან რეაქციის პერიოდშიც „პროგ- რესული, დემოკრატიული და ოპოზიციური“ იდეური მსოფლ- მხედველობის ნიადაგზე ცარიზმის „მაღალი ბიუროკრატიისა“ და ყოველგვარი „დეფექტურის მიმართულების“ წინააღმდეგ, როგორც ბოლომდე თანმიმდევრული და დაუცხრომელი მესა- მოციანელი.

ი. გოგებაშვილის ეს გამოუქვეყნებელი კერძო ბარათი ერ- თხელ კიდევ ექვმიუტანლად ადასტურებს ჩვენი სასიქადუ- ლო პედაგოგის მიერ სტოლიპინის რეაქციის მძინვარების პერიოდში 1909 წ. ჟურნ. „საქართველოს მოამბეში“ № 4, გვ. 16, საჯაროდ გამოთქმულ გულწრფელ განცხადებას: „ვერც ერთი ცილისმწამებელი ვერ მონახავს ჩემს ძველსა და ახალ ნაწერებში თუნდაც მცირეოდენს ორჭოფობას, ორგუ- ლობას, მე გამოვედი საზოგადო ასპარეზზე შემუშავებული პროგრამით, ღრმად მოფიქრებული რწმენით და ამ რწმენი- სათვის მე იოტის ოდენადაც არ მიღალატნია არც ერთხელ, არას დროსა“ (ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. 1955 წ. გვ. 286).

ი. გოგებაშვილი მელიტონ ბალანჩივაძის შესახებ

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი თავიდანვე დაუცხრომლად ზრუნავდა „ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მატერიალური სახსრების გაძლიერებისათვის. სხვა ღონისძიებებთან ერთად, ამ მიზნით იგი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართული სალიტერატურო და სამუსიკო საღამოების მოწყობასაც, რომლებიც თავისთავად ქართული ლიტერატურისა და მუსიკის განვითარებასა და ხალხში გავრცელებას ხელს შეუწყობდნენ.

ამ ღონისძიების განსახორციელებლად 1888 წლის ბოლოს ი. გოგებაშვილი მოახსენებდა „ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობას: „მმართველობამ გადასწყვიტოს ყოველწლივ დიდმარხვაში გამართოს ხოლმე წმინდა ქართული სამუსიკო-სალიტერატურო საღამო და ახლავე აღმოიჩინოს პირი, რომელსაც დაავალოს პროგრამის შედგენა და საზოგადოდ თავდარიგი საღამოს გამართვისა (ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 9, გვ. 226).

ი. გოგებაშვილის ამ წინადადების შედეგად საზოგადოების გამგეობამ 1889 წლის 25 მარტს კიდევ მოაწყო პირველი ქართული სალიტერატურო და სამუსიკო საღამო, რომელშიც თვით ილია ჭავჭავაძეც იღებდა მონაწილეობას (წაიკითხა ნაწყვეტი „ოთარაანთ ქვრივიდან“ — გიორგის სიკვდილი).

ამ პირველ სალიტერატურო-სამუსიკო საღამოს ი. გოგებაშვილმა ვრცელი მიმოხილვა-რეცენზია უძღვნა სათაურით „საღამო წერა-კითხვის საზოგადოებისა“ (გაზ. „ივერია“, 1889 წ., № 73). ი. გოგებაშვილის აზრით, „ამ საღამოს ჰქონდა ორი თავისებურება: წმინდა ქართული ხასიათი და სიფართოვე პროგრამისა. ამგვარის საღამოს სარგებლობას მარტო ფულის შემოსავალი არ შეადგენს, მას აღმზრდელობითი გავლენაც აქვს საზოგადოებაზე. გვარიანი წაკითხვა პროზისა და ლექსებისა, რიგიანი სიმღერა ქართულის ხმებისა, ხელოვნური

წარმოთქმა ხალხურის სცენებისა და სხვანი აღვიძებენ საზოგადოებაში მრავალ ხმოვანს ინტერესსა“.

თავის რეცენზიაში ი. გოგებაშვილმა მეტად მაღალი შეფასება მისცა ქართველი საზოგადოებისათვის ჯერ კიდევ სრულიად უცნობი ახალგაზრდა კომპოზიტორის მელიტონ ბალანჩივაძის პირველ მუსიკალურ ნაწარმოებს „პოპურს ქართული ხალხური სიმღერებიდან“ (1888 წ.).

ი. გოგებაშვილის მიერ მოცემული მ. ბალანჩივაძის მუსიკალური შემოქმედებითი ნიჭისა და მომავალ შესაძლებლობათა ეს პირველი საჯარო შეფასება იმდენად მნიშვნელოვანია, საპროგრამო და წინდახედული, რომ საჭიროდ მიგვაჩნია იგი მთლიანად გავაცნოთ მკითხველებს. დიდი ქართველი პედაგოგი წერდა: „სალამო დაიწყო ბ-ნ ბალანჩივაძის პოპურით ...ორკესტრი შესდგებოდა სულ ექვს-შვიდ დამკვრელისაგან, მომცდარ ყანას მოგვაგონებდა და, რასაკვირველია, პოპურს სრულად და შესაბამისად ვერ დაუკრავდნენ... რაც შეეხება თვითონ პოპურს, რომელიც შესდგება მთლად ქართულის ხმებისაგან, იგი ჩვენის აზრით, უტყუარი მოწმეა ავტორის ნიჭისა, თუმცა ამ ნიჭს ჯერ განვითარება ეჭირვება. ასევე უნდა ვთქვათ ბ-ნ ბალანჩივაძის სიმღერებზედაც. ხმა იმას აქვს თითქმის მდიდარი და მუსიკალური, მაგრამ ამ ხმას ჯერედ შემუშავება უნდა და სიმღერის ოსტატობის უფრო ღრმად შეთვისება. რა გამოვა ამ ნიჭიერის ახალგაზრდა მუშაკისაგან, ეს იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა გზას დაადგება ბ-ნი ბალანჩივაძე: თუ იგი ჰფიქრობს, რომ იგი უკვე ოსტატია და სწავლა მაგრე რიგად აღარ ეჭირვება, იგი მთელს თავის სიცოცხლეში დარჩება მოუმწიფებელი, განუფურჩქნელ ნიჭად (неудачник), რომელსაც ჩვენს საქართველოში ესრედ წოდებულს განათლებულ დასში ყოველ ნაბიჯზე ვხედავთ. თუ, სამაგიეროდ, იგი იმ აზრისაა, რომ სწავლა ეჭირვება და ენერგიულად შეუდგება მუსიკის ცოდნასა და ხმის შემუშავებას, მაშინ იმას მოელის სწორედ სახარბიელო მომავალი გამოჩენილის მომღერალისა და ადგილი ერთის უბრწყინვალეს ვარსკვლავისა სამუსიკო ცაზედ. ამჟამებზე თვით საუკეთესო მუსიკის სპეციალისტები და ჩვენი პირადი შთაბეჭდილებაც მასვე გვეუბნება. თუ მკითხველი ამასაც მიიღებს

სახეში, რომ ბალანჩივაძეს სიმღერაში ოსტატი არ ჰყოლია, თვითონ თავისთავად უსწავლია და მაინც შესანიშნავს პოპურებს სთხზავს და რუსულს ტრუპაშიც მოქმედებს, მაშინ იგი ზემოთ აღნიშნულს მომავალს ბალანჩივაძისას გაზვიადებულად არ ჩასთვლის. ჩვენდა სასიხარულოდ ბ-ნ ბალანჩივაძეს სწორედ ესმის თავისი მდგომარეობა და ემზადება წავიდეს რუსეთში და კონსერვატორიაში დაასრულოს თავისი სამუსიკო განათლება იმ განზრახვით, რომ თავისი სიცოცხლე და ცოდნა მოანდომოს ქართულის, ეროვნულის მუსიკის აღდგენას, აღორძინებასა და განვითარებას“ (თხზ., ტ. 2, გვ. 186—187).

დღეს ყველასათვის ცხადია, თუ რა მაღალი მხატვრული გემოვნება და ჭეშმარიტი პედაგოგიური ალლო ჰქონდა ი. გოგებაშვილს, როგორ აღსრულდა დიდი ქართველი პედაგოგის წინასწარმეტყველება.

როგორ შედგა და გამოიცა ი. გოგებაშვილის „ქართული წერის დედანი“

ი. გოგებაშვილის „დედანი ქართული წერისა“ დაიბეჭდა თბილისში უთავფურცლოდ და უთარილოდ (ყოველ შემთხვევაში, ასეა იგი შემონახული და დაცული თბილისისა და ლენინგრადის წიგნსაცავებში). „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში“ ი. გოგებაშვილის ეს „დედანი“ სრულიად სამართლიანად 1884 წლის გამოცემათა სიაში არის შეტანილი (ტ. 1, 1941, გვ. 152). მიუხედავად ამისა, ჩვენი ცნობილი მკვლევარები ი. გოგებაშვილის „დედნის“ გამოცემის თარიღად ხშირად 1882 წელს ასახელებენ. მაგალითად, მ. თალაკვაძე წერს: „იაკობ გოგებაშვილს თავისი „დედანი ქართული წერისა“ მხოლოდ ერთხელ გამოუცია 1882 წელს“ (იხ. მ. თალაკვაძე, ი. გოგებაშვილის ანბანის სახელმძღვანელოების აგების პრინციპები“, 1952 წ. გვ. 158); ვალ. რამიშვილიც ამავე თარიღს ასახელებდა მისი „ქართული ენის სწავლების მეთოდის“ წინა ორ გამოცემაში (1953 წ., გვ. 186 და 1955 წ., გვ. 183). რაც გამოსწორებულია ამავე წიგნის ახალ, მესამე გამოცემაში (1962 წ. გვ. 220). ხოლო „ქართული საანბანო წიგნის ბიბ-

ლიოგრაფიაში“ (1957 წ. ი. გოგებაშვილის „დედნის“ გამოცემის თარიღად 1882 წელიც არის მიჩნეული (გვ. 52) და 1884 წელიც (გვ. 128).

გაუგებრობა, გარდა „დედნის“ უთარილობისა, გამომდინარეობს ი. გოგებაშვილის სტატიის „ქართული დედნის შესახებ“ ბოლომინაწერიდანაც, სადაც ავტორი აღნიშნავს: 1882 წელს ჩვენ გამოვეცით ქართული დედანი სურათებით და ბოლოში ჩავურთეთ ნიმუშები ძველის საუკეთესო ხელნაწერებისა“ (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. 5, 1957; გვ. 685).

ი. გოგებაშვილის ეს უნებლიე თუ კორექტურული შეცდომა ჩვენ გავასწორეთ მის თხზულებათა მეხუთე ტომში, სადაც „დედანი ქართული წერისა“ 1884 წლის თარიღით დავბეჭდეთ და კომენტარშიც მივეუთითეთ, რომ „ამ გამოცემის თარიღი ავტორს შეცდომით აქვს აღნიშნული, მისი „დედანი“, როგორც აღნიშნეთ, გამოიცა 1884 წელს“ (გვ. 780); მაგრამ ამის დამამტკიცებელი საბუთები მაშინ არ მოგვიტანია. გაუგებრობის საბოლოოდ გასაფანტავად ამეამად საჭიროდ მიგვაჩნია საზოგადოებას გავაცნოთ ეს საბუთები, საიდანაც ცხადი ხდება ამ „დედნის“ შედგენისა და მისი გამოცემის ფაქტიური ისტორია.

ი. გოგებაშვილს „ქართული წერის დედნის“ შედგენა ჯერ კიდევ 1882 წელს ჰქონია დაწყებული.

გაზ. „დროება“ თავის „დღიურში“ 1882 წლის 7 ივლისს აუწყებდა საზოგადოებას: „ჩვენ შევიტყვეთ, რომ ჩვენი პატივცემული პედაგოგი ბ. იაკობ გოგებაშვილი აღგენს დედანს ქართული წერის შესასწავლად. ბ. გოგებაშვილი ისეთი გამოცდილი და დახელოვნებული პედაგოგია, რომ იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ის ხეირიანს დედანს შეადგენს, ისეთს რასმე, რომელიც თავის პირდაპირ დანიშნულებას — ყმაწვილებისათვის ლამაზად წერის სწავლის გაადვილებას — კარგად მიაღწევს და ამით შეასრულებს, სხვათაშორის, ერთს ნაკლს ჩვენის პედაგოგიური ლიტერატურისა“ („დროება“, 1882 წ. № 139). ალ. მირიანაშვილიც წერილში „ახალი დედანი ბ. გაბიჩვაძისა“ ამასვე ადასტურებს. იგი აკრიტიკებს ვ. გაბიჩვაძის „ქართული წერის დედანს“ (პირველად 1882 წელს გამოვიდა, მც. 4. ვ. ქაჯაია

ორედ მისი პირველი ნაწილი — 1884 წელს) და სტატიის ბოლოს წერს: „კიდევ ერთი რამ: მეოთხე ბადე (იხ. გვ. 2). ჩვენ ამ რამდენიმე თვის წინად გვინახავს ბ. ი. ს. გოგებაშვილის ჯერ გამოსაცემ ღედანში; საკვირველია, საიდან და რა გზით აღმოჩნდა ბ. გაბიჩვაძის ღედანშია?“ („ღროება“, 1882, № 214).

ერთი წლის შემდეგ გაზ. „ღროება“ (1883 წ. № 37), აქვეყნებს ი. გოგებაშვილის მიმართვას ქართველი საზოგადოებისადმი მისთვის ქართული ხელნაწერების ნიმუშების მიწოდების შესახებ, საიდანაც ჩანს, რომ მას უკვე დაუწყია „ქართული წერის ღედნის“ დაბეჭდვა. ამ მიმართვას იგი ასე იწყებს: „ამ ჟამად ვბეჭდავთ „ღედანს ქართულ წერისას“. „ამ ღედნის უკანასკნელს განყოფილებას შეადგენს ნიმუშები საუკეთესო ხელნაწერების, ძველისა და ახლისა“ (თხზულებანი, ტ. 5, 1957 წ. გვ. 647).

ვ. გაბიჩვაძემ, რომელთანაც ი. გოგებაშვილს დიდი პოლემიკა ჰქონდა მისი „ქართული წერის ღედნის“ გამო (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. 5, 1957 წ. გვ. 648—657 და 686—691), „წერილში რედაქციისადმი“ გამოაქვეყნა ი. გოგებაშვილისაგან 1883 წლის ნომრებში მიწერილი შემდეგი მრავალმხრივ საინტერესო კერძო ბარათი: „ბ. გაბიჩვაძე! შვანსა (ქვაზე ამომჭრელი ოსტატი იყო. ვ. ქ.) და ღემუროვს (ლითოგრაფიის პატრონი. — ვ. ქ.) გაუჭირეთ საქმე, გინდა თუ არა ჩემი ღედანი და ბადე გოგებაშვილისაზე ადრე დაბეჭდეთო, რასა ჰგავს ესა? მე „ზაკაზი“ ერთი წელიწადია მიმიცია, ფულიც უმეტესი ნაწილი ხელში უჭირავთ და თქვენ, რომელმაც გუშინ მიეცით „ზაკაზი“, თხოულობთ, რომ ჩემი საქმე იქით გადადონ და თქვენი ჩემ ჩუმად გააკეთონ. ნუთუ არ გრძნობთ, რომ მაგგვარი მოქმედება სათაკილოა და წვრილმანი ინტრიგის ხასიათი აქვს. მე სრულიად სხვაგვარ მოქმედებას ვთვლიდი საჭიროდ: როდესაც ჯუღელმა ღედნის გამოცემა მოინდომა (ა. ჯუღელის „წერის სასწავლო ღედანი“ გამოვიდა 1879 წ. — ვ. ქ.), მეც ვადგენდი მაშინ (ჩანს ი. გოგებაშვილს ღედნის შედგენისათვის ზრუნვა ადრე დაუწყია. — ვ. ქ.), მაგრამ თავი დავანებე და დავუთმე ჯუღელსა; თუმცა ჯუღელის ღედანი ვერ გამოდგა ხეირიანი, მაგრამ მე

50

რავდენსამე წელიწადს ვუცადე რომ ხელი არ შემეშელა. შარშან (ე. ი. 1882 წ. — ვ. ქ.) თქვენზედ ადრე მქონდა დედანი მომზადებული, მაგრამ, რა კი თქვენ დამასწარიტ გამოცემა, ცოტაოდენად ხელი მოგიმართეთ და ვფიქრობდი დამეცაღნა, ვიდრე თქვენს გამოცემას გაყიდლიტ, მაგრამ თქვენი გამოცემა გამოდგა სრულიად უვარგისი, მისი დაბეჭდვა და გაყიდვა თქვენ თვითონ შეწყვიტეთ, დამეც მხოლოდ მაშინ შევუდეგი დედნის გამოცემასა. თქვენ კი ახლა აგიჟინიატ და ილაჟს აწყვეტათ ქვაზედ ამომქრელს და ლითოგრაფიის პატრონსა — გოგებაშვილის დედანზედ და რვეულებზედ ჩუმად ჩემი გამოცეკიტ ადრეო. ვისაც უნდა უთხრათ ეს ამბავი, არავინ არ მოგიწონებსტ. პატიოსან კაცებს ყოველთვის მეგობრულად და მოყრულად მოვქცევივარ, მაგრამ ინტრიგას კი ჯერედ ჩემს წინააღმდეგ არ გაუმარჯვნია და, იმედია, ვერც შემდეგში გაიმარჯვებს“ („დროება“, 1884 წ. № 184).

ი. გოგებაშვილის ამ კერძო ბარათიტ დასტურდება (ბარათის დედანი ჯერ ვერ ვიპოვეტ, მისი ტექსტის სისწორეში ვ. გაბიჩვაძეს უნდა ვენდოტ), რომ იგი ჯერ კიდევ 1882 წლიდან შედგომია „ქართული წერის დედნის“ გამოცემისათვის ზრუნვას. მაგრამ როგორც ქვევით დავინახავტ, 1884 წლის ივლისამდე ვერ მოუხერხებია მისი გამოცემა. თვით მეთოდური წერილიც „ქართული დედნის შესახებ“, რომელიც ი. გოგებაშვილმა არ დაურთო მის „დედანს“, ავტორს დაუწერია 1883 წელს, რასაც ამტკიცებს ამ წერილის ავტოგრაფზე შემდეგში ფანქრიტ მისივე მინაწერი „1883 წ.“ (იხ. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ი. გოგებაშვილის ფონდი № 2).

1884 წლის 29 ივლისს გაზ. „დროება“ აცხადებდა: „დედანი ქართული წერისა, სასწავლებელში სახმარებელი, შედგენილი მისივე (იგულისხმება ი. გოგებაშვილი. — ვ. ქ.), მთლად ამოითხარა ქვაზედ, იბეჭდება უკანასკნელი თაბახი და მზად იქნება გასასყიდად პირველის აგვისტოსათვის. დედანი იპყრობს: სახატავებს, ხელის სავარჯიშოებს, ქართული ასოების ნაწილებს, მრგვალს ხელს, ორასზე მეტის სურათიტ, — მრგვალი ხელი თავში მოთავსებულია ბადეში, შემდეგ ექვს მწოლარე ხაზს შუა, ოთხს ხაზს შუა, ორს ხაზს შუა,

ერთს ხაზედ და ბოლოს უხაზოდ, —ეს პირველი განყოფილება თავდება წერილი მრგვალი და შუალა ხელით. შემდეგ არის დაბეჭდილი ნუსხური ჯერ გადაუბმელად, მერე — გადაბმით — მომსხო და წერილი ხელი. ბოლოში არის დამატება, რომელიც იპყრობს თორმეტს ნიმუშს სხვადასხვა ძველი საუკეთესო ნაწერებიდან გადმოღებული ხელისას. ამას გარდა, დედნის დასასრულში ჩართული იქნება ვრცელი დარიგება მასწავლებელთათვის“ („დროება“, 1884 წ. 164). იგივე ცნობა დაბეჭდილია „დროების“ იმავე წლის 170, 175, 186, 190 და 200 ნომრებში.

გაზ. „დროება“ 1884 წლის 4 სექტემბერს უკვე ოფიციალურად (პირველ გვერდზე) იუწყებოდა: „გამოვიდა და ისყიდება „დედანი ქართული წერისა“ შედგენილი იაკობ გოგებაშვილისაგან“ („დროება“, 1884 წ. № 191).

ამრიგად, ი. გოგებაშვილის „დედანი ქართული წერისა“ ფაქტიურად დაბეჭდილია 1884 წლის შემოდგომის დასაწყისისათვის. ამასვე ადასტურებს გაზ. „დროების“ 1884 წლის 8 სექტემბრის ნომერში მოთავსებული „ქართული წერის დედნის“ სარედაქციო მიმოხილვაც, რომელშიც გაზეთი მეტად მაღალ შეფასებას აძლევს მას. გაზეთი წერს: „რედაქციაში მოგვივიდა „დედანი“ ქართული წერისა, შედგენილი ი. გოგებაშვილისაგან. სამი-ოთხი წელიწადი იქნება, რაც ავტორი ამ დედნის შედგენის ზრუნვაში იყო. ადგილობრივი გარემოებანი, როგორც ვიცით, ხელს არ უწყობენ კაცს ამ გვარი შრომა, — ადვილად, სუფთად და ხერხიანად დაბეჭდოს. მიუხედავად ამისა, დედანი დაიბეჭდა და სუფთადაც დაიბეჭდა. შინაარსის შესახებ უნდა ვსთქვათ, რომ იგი ძალიან ვრცელი და საკმაოდ მდიდარია. შეიცავს სრულს კურსს ქართულის წერის სწავლებისას. მასალა დაწყობილია ერთის განსაზღვრულის პლანით და პედაგოგიური მოთხოვნილებანი სახეში მიღებულნი არიან. სურათები ძალიან ბლომად აქვს ჩართული. ბადე, რომელშიაც ასოებია ჩამსხდარი, იმით განირჩევა გაბიჩვადის მიერ შედგენილის ბადისაგან, რომ პირველში ექვსი ხაზია, ხოლო მეორეში — ოთხი. ასოების მოყვანილობა თუმცა ისე მოხდენილი არ არის, როგორც შეეფერებოდა კალიგრაფიას, მაგრამ, სამაგიეროდ, თვით წერის კანონები, საზო-

გადოდ რომ ვსთქვათ, დაცულია: ასო ბუნებრივად და მარტივად დაიწერება და არა დაიხატება ამ დედნის შემწეობით. ერთი ახალი შემოღება, მიღებული ბ. გოგებაშვილისაგან. რომელიც არც ა. ჯუღელის „დედანში“ და არც გაბიჩვაძე-საში არა ყოფილა, გახლავთ მშვენიერის ხელით დაწერილის ძველის წიგნებიდამ ამოღებული ნაწყვეტები. ჩართულნი დედანის ბოლოში მთელს ოთხს გვერდზედ. ეს კალიგრაფიულის წერის ნიმუშები სასიამოვნო შთაბეჭდილებას ახდენენ კაცზე და თვით ნაშრომს აძლევენ დარბაისელი და არა იაფად დამჯდარის ნაღვაწის ხასიათს“ („დროება“, 1884 წ., № 195).

ი. გოგებაშვილმა „ქართული წერის დედნის“ ამ პირველ გამოცემას ვერ დაურთო დაპირებული „ვრცელი ღარიგება მასწავლებელთათვის“ „დედნის“ გამოყენების მეთოდის საკითხებზე. ეს ნაშრომი მხოლოდ 1910 წელს დაიბეჭდა მისი „რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერების“ პირველ ტომში (გვ. 195—204), საიდანაც ჩვენ გადავბეჭდეთ მის „თხზულებათა მეხუთე ტომში“ (გვ. 676—685). ამ ნაშრომს ავტორმა შემდეგი შენიშვნა გაუკეთა: „დედნის“ გამოცემის შემდეგ დავსწერეთ ვრცელი წერილი ქართულის წერის შესახებ და გვინდოდა იგი დედნის მეორე გამოცემასთან დაგვებეჭდა. მაგრამ ამ მეორე გამოცემაზე შემდეგში ხელი ავიდეთ. თუმცა პირველი გამოცემა, ექვს ათას ეგზემპლარად დაბეჭდილი, ორი წლის განმავლობაში მთლიანად გაიყიდა. მიზეზი გამოუცემლობისა ორი გახლდათ. პირველად, ჩვენი დედანი ღირდა ექვსს შაურად, ყდით ჯდებოდა ორ აბაზად (ალბათ ამიტომ არ გაუკეთა სატიტულო ფურცელიც — ვ. ქ.). „დედაენაშიაც“ ამდენივე უნდა მიეცათ მოსწავლეებს. ოთხი აბაზის გაღება კი ჩვენი ღარიბი ხალხისათვის სამძიმო იყო. დედანის გაიაფება შეუძლებელი იყო, რადგანაც იგი რთული იყო და ძვირად სჯდებოდა (ცნობილი ქართველი გრაფიკოსის გრიგოლ ტატიშვილის საუკეთესო ნამუშევრები ოსტატებს ქვაზე პრიმიტიული ხელსაწყოებით ხელით უნდა ამოეჭრა. — ვ. ქ.). ამიტომ დედანი შემოკლებით გადავიტანეთ „დედა-ენაში“ (მეხუთე, 1886 წლის გამოცემიდან. — ვ. ქ.), რომელსაც მანამდის აკლდა წერის ნიმუშები, და ამასთან ფასი წიგნისა დავტოვეთ წინანდელი, მოუმატებლივ. მეორე

მიზეზი ის გახლდათ, რომ ჩვენ არ გვინდოდა გაგვეწია კონკურენცია ქართველის კალიგრაფებისთვის და გვსურდა გაგვეადვილებინა მათთვის რიგიანი ქართულის დედნის გამოცემა შესაძლებელი. მეოთხე და შემდეგი წლებისათვის. ეს წერილი, რომელიც ახლა თქვენს თვალ-წინა სძევს, არის შემოკლებული სახე იმ პირვანდელის ვრცელის წერილისა“ (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. 5, 1957, გვ. 685).

ი. გოგებაშვილის „დედანს“ იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა გაზ. „დროება“, რომ საგანგებოდ ზრუნავდა მისი ფართოდ გავრცელებისათვის საქართველოს სკოლებში. 1884 წლის 10 ოქტომბერს გაზეთი გულისტკივილით წერდა: „როგორც გვატყობინებენ, „ქართული წერის დედანი“ შედგენილი ი. გოგებაშვილისაგან, ჯერ ღირეჟციის სკოლებში არც ერთი ეგზემპლარი არ გაუგზავნიათ. მიზეზი ამ გარემოებისა ის არის, რომ ჯერ ეს ახალი სახელმძღვანელო მსწავლულთ კომიტეტს არ გაუსინჯავს პეტერბურგში და ნება არ დაურთვია მის ხმარებასათვის“ („დროება“, 1884 წ.. № 218). ხოლო მეორე დღეს გაზეთი დამატებით აცხადებდა: „გუშინდელ ცნობას ი. გოგებაშვილისაგან შედგენილის ქართულის წერის „დედნის“ შესახებ, ჩვენ საჭიროდ ვრაცხთ დავუმატოთ რომ, თუმცა ჯერ ღირეჟციის სასოფლო სკოლებში ეს სახელმძღვანელო არ გაგზავნილა. ერთის თვის განმავლობაში მაინც სხვადასხვა ქალაქში ათასზე მეტი გაიყიდა. იმედი უნდა ეიქონიოთ. რომ ამ მოკლე ხანში საღირეჟციო სასოფლო-სკოლებშიც გზას გაიხსნის ეს გამოცემა“ (დროება“. 1884 წ. № 219). ამაზე უფრო ადრე თვით ი. გოგებაშვილი წერდა: „დედანი გამოცემულია. ისყიდება ერთი კვირაა და უკვე გავრცელდა არა მარტო თბილისში, არამედ პროვინციებშიც“ („დროება“. 1884 წ.. № 195).

ასე სწრაფად ვრცელდებოდა ი. გოგებაშვილის „დედნის“ პირველი (ცალკე) გამოცემა სკოლებსა და ქართველ საზოგადოებაში. შემდეგში (1886 წლიდან) კი იგი. როგორც საყოველთაოდ ცნობილია. „დედა ენის მეშვეობით ინერგებოდა სკოლებსა და ოჯახებში და დიდად უწყობდა ხელს სწორი, ლამაზი და კალიგრაფიული წერის უნარ-ჩვევების გამომუშავებას ჩვენს ახალგაზრდობაში. ამ მხრივ ი. გოგებაშვილის

„ქართული წერის დედნის“ დამსახურება განუზომლად დიდია.

ი. გოგებაშვილის „დედანი“ დაედო საფუძვლად აკადემიკოს ვ. თოფურიას „ქართული წერის დედანს“ I, II და III კლასებისათვის (ამჟამად II, III, IV კლასებისათვის.—ვ. ქ.), რომელიც 1939 წლიდან დღემდე ჩინებულად ემსახურება ქართულ საბჭოთა სკოლას.

ასეთია მოკლედ ი. გოგებაშვილის „ქართული წერის დედნის“ შედგენა-გამოცემის ისტორია და მისი მნიშვნელობა ჩვენს ახალ თაობებში ლამაზი და გამართული ქართული წერის მაღალი კულტურის დანერგვაში.

როცა მოვალეობას ზერელედ ეკიდებიან

ამ ბოლო დროს ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურასა და პრესაში არც ისე იშვიათად ამახინჯებენ ცალკეულ ისტორიულ ფაქტებს ან არასწორ ინტერპრეტაციას აძლევენ.

ამჯერად აღვნიშნავთ ასეთ დამახინჯებათა რამდენიმე შემთხვევას.

1. ვინ არის „ივერიის“ 1882 წლის „შინაური მიმოხილვის“ ავტორი?

როგორც ცნობილია, ი. ჭავჭავაძის ჟურნალ „ივერიაში“ 1882 წელს (№ 1 და № 2) დაიბეჭდა ხელმოუწერელი, ცენზორის მიერ საკმაოდ შეკრეპილ-შემოკლებული „შინაური მიმოხილვა“, რომელიც ერთ დროს არჩ. ჯორჯაძემ შეცდომით ილიას მიაწერა, სინადვილეში კი იგი ი. გოგებაშვილს ეკუთვნოდა და ავტორმა სრულიად სამართლიანად შეიტანა მის „რჩეულ პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერების“ პირველ ტომში (1910 წ. გვ. 20—44). ი. გოგებაშვილის ეს „შინაური მიმოხილვა“ ასე იწყება: „ივერიის“ შინაურ მასპინძელს (იგულისხმება ილია ჭავჭავაძე. ვ. ქ.) არა სცალიან. იგი სხვა გვარს მასწავლობას გიწევთ. მე, როგორც შორი-ახლო მეზობელს, წილად მხვდა ამჟამად გაუუმასპინძლდე მის ყოველ-თვითურ სტუმრებსა“. „რჩეული ნაწერების“ პირველ ტომში ამ სტატიის პირველი გვერდის სქოლიოში ი. გოგებაშვილმა შემდეგი შენიშვნა გააკეთა: „ვინ იყო აქ მოხსენებუ-

ლი ყოველ-თვითური მასპინძელი? ბ-ნმა არჩილ ჯორჯაძემ „ცნობის ფურცელში“ ამ მასპინძლად ჩასთვალა რომელიღაც თანამშრომელი ჟურნალის „ივერიისა“ და თქვენს წინ მდებარე მიმოხილვის ავტორად კი დასახა თვითონ რედაქტორი ილია ჭავჭავაძე. ნამდვილად კი საქმე სრულიად სხვანაირად იყო. ყოველთვითურს მასპინძლობას ჟურნალში მკითხველებს უწევდა პირადად თვითონ რედაქტორი, მხოლოდ ამ მიმოხილვისათვის მან ვერ მოიცალა, რადგანაც ბანკის საქმეებისათვის ბაქოში წავიდა და დამავალა დამეწერა მიმოხილვა ჟურნალისათვის, რაც დიდი სიამოვნებით შევასრულე“ (ჩჩე-ული ნაწერები, გვ. 20). ამ კატეგორიული და სარწმუნო განცხადების შემდეგ აღნიშნული „შინაური მიმოხილვის“ ი. გოგებაშვილისეულობაზე არავინ დაეჭვებულა, და ჩვენც იგი ავტორისეული უკანასკნელი რედაქციით, რომელიც მისი პირვანდელი დედნის აღდგენას წარმოადგენდა, მოვითავსეთ ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ ათტომეულის პირველ ტომში (1955 წ. გვ. 359—385).

მაგრამ ამ დღეებში გამოქვეყნდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე“, რომელშიც დაბეჭდილია ს. ცინცაძის ნაშრომი „ევროპის ქვეყნების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საკითხები მე-19 ს. მეორე ნახევრის ქართულ პრესაში“. ამ ნაშრომში ვკითხულობთ: „საკულმინაციო წერიტის მაინც 1882 წ. № 1 „ივერია“-ში გამოქვეყნებული წერილი წარმოადგენს. წერილის, რომლის ავტორი ჩვენის აზრით ილია ჭავჭავაძე უნდა იყოს (ხაზი ჩემია. ვ. ქ.), სათაურია: „მამულის სიყვარულის გრძნობას აღზრდა სპირდება“ და „შინაური მიმოხილვის“ რუბრიკით არის მოთავსებული“ (მოამბე, 1962 წ. № 3, გვ. 102). ნათელია, რომ აქ ი. გოგებაშვილის სტატიაზეა ლაპარაკი, რომელიც ნაშრომის ავტორმა ისევ ილიას მიაკუთვნა. ასეთი აშკარა შეცდომა პატივცემულ მკვლევარს და მეტად ავტორიტეტულ სამეცნიერო ორგანოს აკადემიის „საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების მოამბეს“ არ უნდა მოსვლოდა, მით უმეტეს, რომ სწორედ ამ „შინაურ მიმოხილვაშია“ მოცემული ი. გოგებაშვილის ყველაზე ათვის ცნობილი კლასიკური განმარტება

„ვისა ჰქვიან პატრიოტი?“, რომელსაც ს. ცინცაძე იყენებს მის ნაშრომში და რომელიც მრავალგზის არის მოტანილი ი. გოგებაშვილის შესახებ დაწერილ მონოგრაფიებსა თუ მეცნიერულ სტატია-ნარკვევებში.

2. ვინ არის ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ პირველი რეცენზენტი?

ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარს“, რომელიც, როგორც ჩვენ გამოვარკვეთ, 1867 წელს არის დაწერილი, ხოლო 1868 წლის ნოემბრისათვის უკვე დაბეჭდილია, პირველი ვრცელი მიმოხილვა უძღვნა გაზ. „დროებას“ იმავე 1868 წელს (№ 48), რომელიც ხელმოწერილია და დამთავრებულიც არ არის (გაგრძელება იქნებაო, მაგრამ გაგრძელება არ დაბეჭდილა), ცნობილმა მკვლევარმა პროფ. ს. ხუნდაძემ გაზ. „კვალის“ (1900 წ. № 3 გვ. 48—51) ცნობაზე დამყარებით ეს რეცენზია შეცდომით გ. წერეთელს მიაკუთვნა და კიდევ შეიტანა მის „თხზულებათა სრული კრებულის“ პირველ ტომში (1931 წ. გვ. 293—298). მეორე რეცენზია ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარს“ „დროებას“ უძღვნა 1873 წ., რომელსაც ხელს აწერდა ნ. სკანდელი (ნ. ნიკოლაძე). ამ რეცენზიაში ავტორი აღნიშნავდა, რომ „როცა ეს ახირებული წიგნი პირველჯერ გამოიცა, ჩვენ („დროება“, 1868 წ. № 48) სრული თანაგრძნობით ვისურვეთ მისი გავრცელება და წარმატება. მაშინ ჩვენს მდგომარეობაში ეს წიგნი—პირველი საკითხავი წიგნი, ქართულ ენაზე გამოცემული—მაჟთლაც ხეირიამ მოვლენას წარმოადგენდა, და ჩვენ ამის გამო—მის ნაკლოვანებებზე და სუსტ მხარეებზე ხმა არ უნდა ამოგვეღო—მით უფრო, რომ ეს პირველი ცდა იყო, პირველი ნაბიჯი ჩვენი პედაგოგიური მწერლობისა“ („დროება“, 1873 წ. № 400). ნ. სკანდელის (ნ. ნიკოლაძის) ამ ცნობაზე დამყარებით ი. გოგებაშვილის „თხზულება“ მეექვსე ტომის კომენტარებში ჩვენ კატეგორიულად ვწერდით: „აქედან ცხადია, რომ პირველი დაუმთავრებელი და ხელმოუწერელი რეცენზია ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ შესახებ ცნობილ მოაზროვნესა და საზოგადო მოღვაწეს ნიკო ნიკოლაძეს ეკუთვნის“ (ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. 6, 1958, გვ. 741)...

3. როდის გამოვიდა ი. გოგებაშვილის „დედა ენის“ პირველი ნაწილი?

დიდ და მეტად ნაყოფიერ მუშაობას ეწევა საქართველოს სსრ საბავშვო და ახალგაზრდობის ლიტერატურის სახელმწიფო გამომცემლობა „ნაკადული“. მარტო „ჩვენი საუნჯის“ ოცი ტომი რად ღირს! ახლახან „ნაკადულმა“ „პატარა საუნჯის“ ორი ტომიც გამოსცა. ეს წიგნები უძვირფასესი საჩუქარია ჩვენი ბავშვებისათვის. სამწუხაროდ, „პატარა საუნჯის“ პირველი ტომის შემდგენლებს თუ რედაქტორებს ორი შეცდომა მაინც მოსვლიათ. ი. გოგებაშვილის მოკლე ბიოგრაფიულ ცნობებში აღნიშნულია, რომ „1876 წელს დაიბეჭდა მისი უკვდავი „დედა ენის“ პირველი ნაწილი“ (გვ. 300). 1876 წელს მართლაც პირველად გამოვიდა დიდი ქართველი პედაგოგის „დედა-ენა“, მაგრამ ერთ წიგნად, რომელიც მხოლოდ 1906 წელს გამოჰყო ავტორმა ორ ნაწილად („ანბანი“ და „პირველი საკითხავი წიგნი“) და, მაშასადამე, „დედა-ენის“ პირველი ნაწილი 1876 წელს კი არა, მხოლოდ 1906 წელს გამოვიდა.

„პატარა საუნჯის“ ამავე ტომში წერია, რომ „1839 წელს რ. ერისთავი ჩამოიყვანეს თბილისში და მიაბარეს ქართულ გიმნაზიაში, რომელიც წარმატებით დაამთავრა 1845 წელს“ (გვ. 298). ეს აშკარა შეცდომაა. თბილისის ქართული სკოლა მხოლოდ 1879 წელს გაიხსნა და მისი გიმნაზიად გადაკეთება (მეხუთე კლასის მიმატებით) 1896 წლიდან დაიწყო. ცხადია, რ. ერისთავი ქართულ გიმნაზიაში კი არა, თბილისის მაშინდელ ერთადერთ რუსულ გიმნაზიაში მიაბარეს, რომელიც 1830 წლიდან არსებობდა.

4. ი. გოგებაშვილი — დ. სარაჯიშვილის სტიპენდიანტი? ეურნალ საბჭოთა ხელოვნების“ 1962 წლის მეათე ნომერში გამოქვეყნდა თეიმურაზ ბერიძის სტატია „დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი — ხელოვნების მეცენატი“, რომელშიც ავტორი წერს: „დავით სარაჯიშვილის სტიპენდიანტები იყვნენ: მ. ბალანჩივაძე, ია კარგარეთელი, ვანო სარაჯიშვილი, მოსე თოიძე, დიმიტრი არაყიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვ.“ (გვ. 43).

ი. გოგებაშვილი დ. სარაჯიშვილის სტიპენდიანტი არ იყო და არც შეიძლება იყოს, რადგანაც დ. სარაჯიშვილი ი. გოგებაშვილზე 8 წლით უმცროსი იყო და როდესაც ი. გოგებაშვილი თბილისის სასულიერო სემინარიასა და კიევის სასულიერო აკადემიაში სწავლობდა, დ. სარაჯიშვილი ახალი

შესული იყო სკოლაში. ი. გოგებაშვილი თვითონ იღებდა აქტიურ მონაწილეობას დ. სარაჯიშვილის სახსრებით 1888 წელს დაარსებული სტიპენდიების ფონდის გამანაწილებელ კომისიაში, რომელსაც ნ. ცხედაძე ხელმძღვანელობდა.

5. „ვინ არის ვ. თულაშვილი?“

ჟურნალ „დროშის“ მიმდინარე წლის ამ დღეებში გამოსულ მეორე ნომერში მოთავსებულია გ. ზარდალიშვილის მოკლე წერილი სათაურით „ვინ არის ვ. თულაშვილი?“ წერილს ავტორი ასე ამთავრებს: „ყოველივე აქედან ნათლად ჩანს ვახტანგ თულაშვილის განსაკუთრებული დახასიათება ქართული გეოგრაფიისა და კარტოგრაფიის განვითარების დარგში. სამწუხაროდ, სულ ეს არის, რაც კი ჩვენთვის ცნობილია ვ. თულაშვილის შესახებ. სრულიად უცნობია ვახტანგ თულაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მთავარი მომენტები, მისი სურათი, მის მიერ შესრულებული რუკები (ხაზი ჩვენია.—ვ. ქ.) თხოვნით მივმართავთ ჟურნალ „დროშის“ მკითხველებს, დაგვეხმარონ და შეძლებისამებრ მოგვაწოდონ მასალები, რომლებიც ნათელს მოჰყვენს ქართული კარტოგრაფიის მოამაგის — ვახტანგ თულაშვილის ცხოვრებასა და ნაყოფიერ მოღვაწეობას“ („დროშა“, 1963 წ.2. გვ. 8)

ჩვენ აქ არაფერს ვიტყვით იმაზე, რომ დოც. გრ. ზარდალიშვილი არც 1960 წელს ჟურ.: „მნათობში“ მოთავსებულ სტატიაში „იაკობ გოგებაშვილი — საქართველოს გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს პირველი ავტორი“ („მნათობი“, 1960, № 10, გვ. 138—141) და არც ამჟამად არ ახსენებს ჩვენს კომენტარებს, რომელიც ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ მეექვსე ტომს დაერთო 1958 წელს და არც გაზ. „სახალხო განათლებაში“ იმავე 1958 წელს დაბეჭდილ სტატიას „იაკობ გოგებაშვილი — საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამომცემელი“ („სახალხო განათლება“, 1958, № 33).

აქ ჩვენ გვინდა შეგვახსენოთ დოც. გრ. ზარდალიშვილის თხოვნა და მივაწოდოთ მას ზოგი ცნობა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი საზოგადო მოღვაწის ვახტანგ დიმიტრის ძე თულაშვილის (1834—1910) შესახებ. ვ. თულაშვილი იყო ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსების ერთ-ერთი ინიციატორთაგანი (მისი სურათი მო-

თავსებულია ამ საზოგადოების დამაარსებელთა ცნობილ ჯგუფში (დ. ყიფიანის, ი. ჭავჭავაძის, ი. გოგებაშვილის, ნ. ცხვედაძისა და ბ. ლოლობერიძის შემდეგ), იგი იყო აგრეთვე ერთ-ერთი ინიციატორთაგანი „ლარიზ მოწაფეთა შემწეობილის“ გუბერნიის თავადაზნაურთა საზოგადოებისა“ (კ. მაცაშვილთან, ი. გოგებაშვილთან, ნ. ცხადაძესთან და თ. ჟორდანიასთან ერთად ხელს აწერდა ამ საზოგადოების 1880 წლის წესდებას), თანამშრომლობდა ი. ჭავჭავაძის „საქართველოს მოამბესა“ და ჟურ. „მოამბეში“ (1895 წ.), იყო მასწავლებელი და არითმეტიკის ქართული სახელმძღვანელოს თანაავტორი (მ. ყიფიანთან ერთად) და სხვ. ვახტ. თულაშვილის შესახებ მიხეილ კეკელიძის სპეციალური ნარკვევი დაბეჭდილია კრებულში „სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები“ (კრებული მეორე, 1955 წ., გვ. 9—19). იქვე მოთავსებულია მისი ფოტოსურათიც.

ასე რომ „ვახტანგ თულაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მთავარი მომენტები, მისი სურათი, მის მიერ შესრულებული როლები“ საკმაოდ ცნობილია ქართველი საზოგადოებისათვის.

საჭიროა ავტორებმა, რედაქტორებმა და გამომცემლობებმა წიგნებსა, შრომებსა და სტატიებში მეტი ყურადღება მიაქციონ ცალკეულ ისტორიულ ფაქტთა სისწორის დაცვას, სადაოდ არ მიიჩნიონ და არ დაამახინჯონ ის, რაც საბოლოოდ დადგენილი და საყოველთაოდ ცნობილია.

იაკობ გოგებაშვილის ავტორობის დადგენისათვის

(ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები)

ამ უკანასკნელი 25 წლის განმავლობაში დიდი და მეტად შრომატევადი მუშაობა ჩატარდა ჩვენში ქართული წიგნისა და ჟურნალ-გაზეთების მეცნიერული ბიბლიოგრაფიის შედგენა-დამუშავების დარგში. საქართველოს სსრ სახელმწიფო წიგნის პალატამ შეადგინა და გამოსცა „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიის“ (1929—1945 წწ.) პირველი (1941 წ.), მეორე (სამ ნაკვეთად, 1950—1954 წწ.) და მესამე (1946—

1950 წწ.) ტომი, ხოლო კ. მარქსის სახელობის საქართველოს სსრ სახელმწიფო რესპუბლიკურმა ბიბლიოთეკამ — „ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის“ პირველი (1940 წ.), მეორე (1941 წ.) და მესამე (1944 წ.) ნაკვეთები და „ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის“ მეორე (1952 წ.) და მესამე ტომის I (1963 წ.) და II ნაკვეთი (1964 წ.). ამ მეცნიერული ბიბლიოგრაფიების დამუშავება-გამოცემა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი საქართველოს ისტორიული წარსულის, განსაკუთრებით მისი სოციალ-პოლიტიკური, ეკონომიური და კულტურული მდგომარეობის შესწავლას მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში. ამავე დროს ამ „ბიბლიოგრაფიებმა“ შედარებით გააადვილა ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ლიტერატურული მემკვიდრეობის და ცხოვრება-მოღვაწეობის სრულყოფილი მეცნიერული შესწავლა.

მეტად ნაყოფიერი მუშაობა ჩაატარა საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს ი. გოგებაშვილის სახელობის სახალხო განათლების ბიბლიოთეკამ დიდი ქართველი პედაგოგის იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიურ-ლიტერატურული მემკვიდრეობის ბიბლიოგრაფიული შესწავლის ეროვნულ საქმეში. ამ ბიბლიოთეკის თანამშრომელთა კოლექტივის მუშაობის შედეგად ჯერ კიდევ 1940 წელს გამოქვეყნდა „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“ (ცნობარი), ხოლო 1961 წელს „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიის“ (1865—1960) შეუდარებლად სრული და შევსებული-შესწორებული გამოცემა.

ქართული წიგნისა და ჟურნალ-გაზეთების „ბიბლიოგრაფიებმა“ და, განსაკუთრებით, იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიამ — დიდად შეუწყო ხელი დიდი ქართველი პედაგოგის პედაგოგიურ-ლიტერატურული მემკვიდრეობის თავმოყრა-შესწავლას და, კერძოდ, მის თხზულებათა ათტომეულის (1952-1965 წ.) შედგენასა და გამოცემას.

მიუხედავად ასეთი ინტენსიური და მეტად ნაყოფიერი მუშაობისა, ჯერ კიდევ მთლიანად და საბოლოოდ არ არის გამოვლინებული და შესწავლილი ი. გოგებაშვილის პედაგოგიურ-ლიტერატურული მემკვიდრეობა. დასახელებული ბიბლიოგრაფიული ნაშრომები არც სრულია და უნაკლო და ზოგ-

ჯერ არც შეცდომისაგან არის დაზღვეული: არის ცალკეული შემთხვევები, როდესაც ი. გოგებაშვილს მცდარად მიაწერენ იმ სტატიებს, რომელნიც მას აშკარად არ ეკუთვნის, ხოლო ზოგჯერ ი. გოგებაშვილისეულად არ მიიჩნევენ სტატიებს, რომლებიც ნამდვილად მის კალამს ეკუთვნის. ასეთი შეცდომები ზოგჯერ აშკარა გაუგებრობას იწვევს არა მარტო პოპულარულ წიგნებში, არამედ კომპეტენტურ სამეცნიერო ნაშრომებშიც. ჩვენ გვქონდა შემთხვევები, ზოგი ასეთი გაუგებრობანი პრესაშიც აღგვნიშნა (იხ. „ლიტერატურული გაზეთი“, 1958 წ. № 52 და „ლიტერატურული საქართველო“, 1963 წ. № 13).

ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ ათტომეულის შედგენა-გამოცემაზე მუშაობის პროცესში ჩვენ შესაძლებლობა გვქონდა, შეგვევსო და გაგვესწორებინა „ბიბლიოგრაფიებში“ დაშვებული ზოგიერთი ხარვეზი და შეცდომა და გამოგვერკვია-დაგვედგინა, თუ ზოგიერთი სტატია-ნაშრომიდან ნამდვილად რომელია ი. გოგებაშვილის და რომელი არა.

ამ მუშაობის შედეგად ამჯერად გვსურს საზოგადოებას გავაცნოთ ჩვენს მიერ ი. გოგებაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობის დადგენის დარგში გამორკვეული ზოგიერთი ფაქტი.

დავიწყოთ იმ წერილებიდან, რომლებიც, ჩვენი აზრით, უდავოდ ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის.

„იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ არ არის შეტანილი რამდენიმე ისეთი კრებული, თხზულება და სტატია, რომელთა ი. გოგებაშვილისეულობის დასამტკიცებლად არსებობს ავტორისა და სხვათა პირდაპირი ლიტერატურული მითითებანი.

ასეთია:

1. ი. გოგებაშვილის მიერ 1878 წელს გამოცემული კრებული „პატარა ბიბლიოთეკა“, რომელიც, სამწუხაროდ, ჩვენს წიგნთსაცავებში ვერ აღმოვაჩინეთ. ამ კრებულის გამოსაცემად მომზადების გამო გაზ. „დროება“ 1878 წლის 145-ე ნომერში წერდა: „ჩვენ შევიტყვეთ, რომ ერთგული და კეთილსინდისიანი მოღვაწე ჩვენი პედაგოგიური ლიტერატურისა უფ. იაკობ გოგებაშვილი აპირებს ჩვენი შკოლებისათვის პა-

ტარ-პატარა ადვილ საკითხავ წიგნების გამოცემას, რომელ-
 თაც ერქმევა საზოგადო სახელი „პატარა ბიბლიოთეკა“. პირ-
 ველ შემთხვევისათვის, როგორც გავიგეთ, ის ლაბულეს ჩი-
 ნებულს ზღაპარს „ფაშა მწყემსს“ აბეჭდვინებს. საზოგადო
 ხასიათი ამ წიგნებისა ისეთი იქნება, რომ ისინი ერთსა და
 იმავე დროს ჩვენი შკოლებისათვისაც ადვილად გასაგები და
 სასარგებლო უნდა იყვნენ და ხალხისთვისაც. თითო წიგნის
 ფასი ორ შაურზე მომეტებული არ იქნებაო“ („დროება“,
 1878 წ., № 145). მართლაც, ი. გოგებაშვილმა 1878 წელს
 სახალხო და ბავშვთა სკოლის გარეშე საკითხავად გამოსცა
 წიგნაკი სახელწოდებით „პატარა ბიბლიოთეკა“, წიგნი პირ-
 ველი, რომელშიც სათანადო პედაგოგიური რედაქცია-შესწო-
 რებით შეიტანა ქართულ პრესაში უკვე გამოქვეყნებული
 ორი ზღაპარი — „მეფე და ხელოსანი“, „ფაშა-მწყემსი“ და
 ერთი პატარა მოთხრობა — „ყმაწვილის გამოღვიძება“. ამ
 წიგნაკის გამოსვლა იმავე გაზეთმა უმაღლ აცნობა მკითხვე-
 ლებს: „დაიბეჭდა და ისყიდება „პატარა ბიბლიოთეკა“, წიგ-
 ნი პირველი, რომელიც შეიცავს სამ ყმაწვილო მოთხრობას
 ი. გოგებაშვილის რედაქციით“ („დროება“, 1878 წ., № 154).
 „პატარა ბიბლიოთეკას“ ი. გოგებაშვილის წინასიტყვაობაც
 ჰქონია დართული, როგორც ეს ამ კრებულის შესახებ ვანოს
 (ივანე როსტომაშვილის) ვრცელი რეცენზიიდან ჩანს ჟურნ.
 „ივერიაში“ სათაურით „ორიოდე სიტყვა ჩვენს ყმაწვილო
 ლიტერატურაზედ“. რეცენზენტი წერს: „ამ დღეებში ტფი-
 ლისში გამოვიდა პატარა, მაგრამ ფრიად სასარგებლო წიგნი,
 სათაურით „პატარა ბიბლიოთეკა“, რომლის რედაქცია აპი-
 რებს ამგვარ წიგნების დროგამოშვებით გამოცემას. უფ. გო-
 გებაშვილი ამბობს, რომ „ამ ბოლო წლებში ქართველ მოზარდ
 ყმაწვილებში გაჩნდა მოთხოვნილება საბავშვო ლიტერატური-
 სა“, და „თუ ჩვენ გვსურს ამ მოთხოვნილების გაძლიერებაო,
 დროზე უნდა მივაშველოთ ჩვენს ყმაწვილობას შესაფერისი
 და შემრგო საზრდო გონებისაო“. ამ განზრახვითაც არის გა-
 მოცემული „პატარა ბიბლიოთეკა“. გამომცემელს ჰსურს შემ-
 დგეში, თუ გარემოებამ ხელი გაუმართა, „პატარა ბიბლიო-
 თეკა“ გადააქციოს ყმაწვილო თვითურ ჟურნალად“ (ჟურნ.
 „ივერია“, 1878 წ. № 30, გვ. 9).

ი. გოგებაშვილმა, როგორც ჩანს, საყმაწვილო თვითური ჟურნალის გამოცემაზე ხელი აიღო (შეიძლება იმიტომაც, რომ 1883 წელს ანდ. ლულაძემ დაიწყო „ყრმათა საკითხავი ყოველთვიური სურათებიანი ჟურნ. „ნობათის“ გამოცემა) და 1883 წელს მისი „პატარა ბიბლიოთეკა“ გამოსცა ახალი სახელწოდებით: „კუნწულა ანუ მოთხრობანი მოზრდილ ყრმათათვის“ უფრო განახლებულ-გაფართოებული შინაარსით.

„კუნწულას“ ბოლოსიტყვაობაში ი. გოგებაშვილი წერს: „ეს გამოცემა არის განახლება იმ უწინდელი ჩემი გამოცემისა, რომელსაც სახელად ერქვა „პატარა ბიბლიოთეკა“ და რომელიც დიდი ხანია, რაც გასაყიდათ აღარსად მოიპოვება. უცხო, უხეირო სახელი გამოუცვალეთ, დავარქვით ჩვენებური, ხალხური სახელი, უფრო დიდი ფორმატი და სივრცე მივეცით წიგნსა და უფრო რთული შინაარსიანი მოთხრობებისათვის დავნიშნეთ“ („კუნწულა“, 1883 წ., გვ. 126).

ი. გოგებაშვილის „პატარა ბიბლიოთეკა“ შეტანილია „ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში“ (1941 წ., ნაკვ. II, გვ. 255) და ამიტომაც იგი არ უნდა გამორჩენოდეთ „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიის“ შემდგენლებს.

2. „ბიბლიოგრაფიაში“ არ არის შეტანილი ი. გოგებაშვილის ბრწყინვალე მოთხრობის „იავნანამ რა ჰქმნა?!“ სომხური გამოცემა თბილისში 1907 წელს, რომელიც თარგმნა თბილისელმა სომეხმა მწერალმა და მთარგმნელმა ლაზარე ივანეს ძე კარაპეტიანმა (1872—1943 წწ.).

ი. გოგებაშვილის მოთხრობის ამ გამოცემას პიერის საყურადღებო რეცენზია უძღვნა იმავე 1907 წელს ყოველდღიურმა სომხურმა ეკონომიურ-პოლიტიკურმა და საზოგადოებრივმა ორგანომ — გაზეთმა „ჰოსანქმა“ („მიმდინარეობა“ გამოდიოდა თბილისში 1906—1907 წწ.). გაზეთი წერდა „ჩვენმა რედაქციამ მიიღო „იავნანამ რა ჰქმნა?!“—წიგნაკი იაკობ გოგებაშვილისა, თარგმანი ლ. კარაპეტიანისა. წიგნაკს ჩართული აქვს ავტორის სურათი და მოკლე ბიოგრაფია... „იავნანამ რა ჰქმნა?!“ დაწერილია მშვენიერად და ადვილად გასაგებლად. თარგმანი დასურათებულია და ენაწყლიანია“ („ჰოსანქ“, 1907 წ. № 42 რეცენზიის ქართული თარგმანი ინახება ი. გო-

გებაშვილის პირად არქივში, ხელნაწერთა ინსტიტუტში). ამ გამოცემას გამოეხმაურა გაზ. „ზაკავკაზიეც“, რომელმაც მოათავსა ნ. ჩ. — იანის მოკლე რეცენზია („ზაკავკაზიეც“, 1907 წ., № 13.)

3. გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკის“ 1877 წლის 13 თებერვლის № 32-ში ხელმოუწერლად დაბეჭდილი მოწინავე სტატია „თბილისი, 12 თებერვალი“ (კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების სკოლების უნაყოფოების შესახებ), რომელიც ამავე გაზეთის წინა (12 თებერვლის) მოწინავე სტატიის გაგრძელებას წარმოადგენს და მომდევნო (15 თებერვლის) № 33-ში მთავრდება, ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის. ეს სტატია დასახელებულია ი. გოგებაშვილის მიერ გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკში“ 1877 წელს დაბეჭდილ სტატიათა შორის ავტორის სიცოცხლეში გამოქვეყნებულ მის ბიოგრაფიაში (იხ. ვალ. გუნიას „საქართველოს კალენდარი 1904 წლისა“, გვ. 571). ამიტომ ეს სტატია ჩვენ ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ I ტომში შევიტანეთ (1955 წ.) საერთო სათაურით „მშობლიურ ენაზე სწავლების საკითხები“ (გვ. 134—140).

4. ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის, აგრეთვე, ამავე გაზეთის 1877 წლის 20 და 21 მარტს (№№ 60 და 61) ხელმოუწერელი მოწინავე სტატიები საქალაქო სკოლებში ქართული ენის სწავლების შესახებ, რომელნიც დასახელებულია ი. გოგებაშვილის წერილებში იმავე „საქართველოს კალენდარში“ (გვ. 571) და ჩვენც შევიტანეთ მის „თხზულებებში“ (ტ. I, გვ. 112—123).

5. გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკის“ 1877 წლის 24 ივნისის 135 ნომრის მოწინავე სტატია „თბილისი, 23 ივნისი“, რომლის ავტორის ვინაობა „ბიბლიოგრაფიაში“ (გვ. 23) სადავოდ არის მიჩნეული, ნამდვილად ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის („საქართველოს კალენდარი 1904 წლისა“, გვ. 571).

6. ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის ამავე გაზეთის 1878 წლის 21 აპრილის 86-ე ნომრის მოწინავე სტატიაც საქართველოს ეგზარქოსად იოანეის დანიშვნის გამო. რომელიც დასახელებულია იმავე წყაროში.

7. „ი. გოგებაშვილის ბიბლოგრაფიაში“ არ არის შეტანილი ი. გოგებაშვილის „წერილი რედაქციას“ ბათუმის ოლქის ს. გ. ქაჯაია

მაჰმადიან ქართველთა შესახებ (გაზ. „ნოვოე ობოზრენიე“, 1902 წ., № 6244), რომელსაც ახლავს ხელმოწერა: ი. გოგებაშვილი.

8. „ი. გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ გამორჩენილია ი. გოგებაშვილის ცნობილი სტატია პარიზის მსოფლიო გამოფენისათვის „ქართველთა სწავლა-განათლების ნიჭი“, რომელიც „ნაცნობის“ ფსევდონიმით პირველად ფრანგულ ენაზე გამოქვეყნდა თბილისში ე. მურიეს ჟურნალში „ლე კაუკაზე ილუსტრე“ („კავკასია ილუსტრაციებში“, 1900 წ., № 10. გვ. 13—16) სათაურით „განათლების საკითხები საქართველოში“, რომელიც შემდეგ გაზ. „ივერიაში“ 1901 წ., № 2 და 3) დაიბეჭდა ახალი სათაურით „ქართველთა სწავლა-განათლების ნიჭი“.

9. არ არის შეტანილი ი. გოგებაშვილის მიერ გამოკეთებული მოთხრობა „პატიოსანი და უპატიოსნესი“ (ჟურ. „ჭეჭილი“. 1893 წ.; № 3, გვ. 58—59), რომელიც მოთავსებულია „აკიდოშიც“.

10. ი. გოგებაშვილი ერთი კერძო ბარათით (ბარათი უთარილოა, დაწერილი უნდა იყოს 1901 წელს, 25 ოქტომბრამდე) ატყობინებდა მოსკოვში პროფ. ალ. ხახანაშვილს. რომ მისი სტატია. «Несправедливое обвинение (голос из Тифлиси)» დაიბეჭდა გაზეთ „Петербургские ведомости“-ში. (ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 9. გვ. 350). ეს სტატია დასახელებულია ი. გოგებაშვილის ზემოხსენებულ ბიოგრაფიაშიც (ვალ. გუნიას „საქართველოს კალენდარი 1904 წლისა“, გვ. 571), ხოლო „ი. გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ შეტანილი არ არის.

გარდა ამისა, ი. გოგებაშვილი არაერთგზის აღნიშნავდა, რომ იგი სტატიებს ქართველი ხალხის საპირბოროტო საკითხებზე აქვეყნებდა მოსკოვისა და პეტერბურგის ჟურნალ-გაზეთებში. სტატიაში „პოლიტიკანობა, თუ პედაგოგობა“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი წერდა: „ასეთ წერილებს ვბეჭდავდი „ვოლოსში“, „ვოსტოკში“, „სოვრემენიე იზვესტიასში“ (რომელიც ჩემი წერილის გამო ადმინისტრაციამ შეაჩერა), „პეტერბურგის ვედომოსტში“ და ბოლოს „რაზვსვეტში“ (თხზულებანი. ტ. 4, 1955 წ., გვ. 471).

სასურველია ამ ორგანოების საფუძვლიანი შესწავლა და მტკიცედ დადგენა იმისა, თუ ი. გოგებაშვილის რომელი სტატიებია მათში გამოქვეყნებული.

სტატიაში „პასუხად ბ-ნ ნიკოლაძეს“ ი. გოგებაშვილი წერდა: 1876 წლის შემოდგომაზე მე „ტიფლისკი ვესტნიკში“ დავიწყე ჯერ პატარა შენიშვნების, ხოლო შემდეგ მთელი სტატიების გამოქვეყნება ხელმოუწერლად. მათ მკითხველი საზოგადოების ყურადღება მიიპყრეს და ერთგვარი წარმატება ჰქონდათ. ამ სტატიების ავტორად ბევრი თვლიდა ბ-ნ ნიკოლაძეს, რომელიც მაშინ „ტიფლისკი ვესტნიკის“ მუდმივი თანამშრომელი იყო“ (გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკ“, 1878 წ. № 247). „ი. გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ კი 1876 წელს ამ გაზეთში გამოქვეყნებული არც ერთი სტატია არ არის დასახელებული.

საჭიროა ამ გაზეთში დაბეჭდილი ი. გოგებაშვილის სტატიების აღმოჩენა-დადგენა.

ახლა იმ სტატიების შესახებ, რომლებიც ი. გოგებაშვილს აშკარად არ ეკუთვნის.

„იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ ჩვენი სასიქადულო პედაგოგის წერილებად არის ჩათვლილი რამდენიმე სტატია-კორესპონდენცია, რომელიც არავითარ შემთხვევაში ჩვენს სასიქადულო პუბლიცისტსა და პედაგოგს არ ეკუთვნის, რაც ღღემდე არავის შეუნიშნავს. ამიტომ შეიძლება გაუგებრობის წყაროდ იქცეს, და ზოგი გადაიქცა კიდევც.

ეს წერილებია:

1. „დ. საჩხერე“ (იხ. „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“ გვ. 59) — დაბეჭდილია გაზ. „ცნობის ფურცელში“ (1901 წ., № 1572) ვარიანტის ფსევდონიმით.

ეს მოკლე საგაზეთო კორესპონდენცია ი. გოგებაშვილს არ ეკუთვნის, რაც აშკარად ჩანს მისი შინაარსიდან. კორესპონდენცია ასე იწყება: „29 აგვისტოს, დამით, როგორც უკვე შეგატყობინეთ მოკლედ, საჩხერის საპატიმროდან გაიქცნენ ს. სკინდორის მცხოვრები ერ. კურტანიძე, სოფ. მუხურის გლეხი სილ. ჩაფიძე, ს. კორვილასა — ალ. ხატელიშვილი და ორნი ზუბალაძეები. ადმინისტრაციის გამოძიებით აღმოჩნდა, რომ აღნიშნულნი პირნი უნდა იყვნენ მკვლელნი და გამძა-

ცვლნი ამ რამდენიმე ხნის წინად ნაქერალას მთაზე რაჭის მაზრის მცხოვრების ტარიელ ენუქიძისა საბრალოსათვის ჯერ წაურთმევიათ 1000 მან. ფულად და ვერცხლის საათი და მერე ისე მძიმედ დაუჭრიათ, რომ იქვე გზაში გარდაცვლილა“. შემდეგ კორესპონდენციაში აღნიშნულია, რომ „წელს ჩვენსკენ ძალიან ჯანმრთელობაა ხალხში, მხოლოდ ის აწუხებს უმრავლესობას, რომ იმედი გაუცრუვდათ და ძნელად თუ იმდენი მოსავალი მოუვიდესთ, რომ ზამთარში გამოჰკვებონ ცოლ-შვილი“.

ნათელია, რომ ამ კორესპონდენციის ავტორი გაზეთის ვილაც ადგილობრივი კორესპონდენცია და არა ი. გოგებაშვილი, რომელიც „ცნობის ფურცლის“ კორესპონდენტი და ისიც საჩხერიდან არასდროს არ ყოფილა.

2. „სიღნაღი“ — სამი სხვადასხვა შინაარსის კორესპონდენცია („იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 68, სტატიების რიგი №№ 506, 507 და 508) გამოქვეყნებული გაზ. „ვოზროჟდენიეში“ 1905 წელს (№№ 2, 9 და 26) „ნაცნობის“ ხელმოწერით ი. გოგებაშვილს არ ეკუთვნის, რადგან, ჯერ ერთი, როგორც მეორე და მესამე კორესპონდენციის სათაურს ქვემოთ ფრჩხილებშია აღნიშნული, ისინი გაზეთის „სიღნაღელ კორესპონდენტისაა“, ხოლო ი. გოგებაშვილი ამ გაზეთის სიღნაღელი კორესპონდენტი არ ყოფილა და არც შეეძლო 65 წლის მოხუცსა და მძიმედ დაავადებულ ადამიანს სრული თვენახევარი სიღნაღში გაეტარებინა გვიანი შემოდგომის დღეები (კორესპონდენციები დაბეჭდილია გაზეთის 4 და 13 ოქტომბრისა და 13 ნოემბრის ნომრებში), როდესაც იგი, როგორც ცნობილია, თავისი ბინიდანაც თბილისში მხოლოდ მეტად უწყინარ, კარგ ამინდში გამოდიოდა; მეორეც, ამ საგაზეთო კორესპონდენციებში ადგილობრივი ბოროტმოქმედებებისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფაქტებია დასახელებული: ლეკი ყაჩაღების მიერ შირაქიდან თუშ-ფშავ-ხევსურების ცხენებისა და ცხვრების მასობრივი გატაცება, სიღნაღში მეფის ჯარის ნაწილების ჩამოსვლა, მიტინგი სიღნაღში სხვადასხვა პარტიის წარმომადგენელთა მონაწილეობით მაზრის თავად-აზნაურთა საგანგებო კრება და სხვ. ცხაეს კორესპონდენციები გაზ. „ვოზროჟდენიეს“ ადგილობრივ სიღნაღელ კორესპონდენტს ეკუთვნის.

3. „დასავლეთ საქართველოში“ („იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 69, სტატია № 515) გაზეთ „ცნობის ფურცლის“ (1906 წ., № 3035) კორესპონდენცია „გურიიდან“ ისევ „ნაცნობის“ ხელმოწერით, რა თქმა უნდა, ი. გოგებაშვილის კალამს არ ეკუთვნის. თუმცა ცნობილია, რომ დიდი ქართველი პედაგოგი უდიდესი თანაგრძნობით შეხვდა 1905 წლის რევოლუციურ მოძრაობას გურიაში, წინადადებით გამოვიდა პრესაში რევოლუციონერთა ოჯახების დასახმარებლად „განმათავისუფლებელი საერთო ფონდის“ შექმნის შესახებ და პირველმა შეიტანა ამ ფონდში 100 მანეთი და ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას თხოვნით მიმართა ამ ფონდისათვის გადაეცა მისი წიგნაკის „რანი ვიყავით გუშინ?“ მთელი შემოსავალი (იხ. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ. № 2944).

ამ კორესპონდენციებში („დასავლეთ საქართველოში“) დაწვრილებით არის აღწერილი „დამსჯელი რაზმის“ მიერ რეაქციის პერიოდში გურიის სოფლების გადაწვა-განადგურების საშინელი სურათები. კორესპონდენტი წერს: „სულ ეხლა, თებერვალში გადამწვარნი აკეთსა, ძიმითსა, ბახვსა, დვაბზუსა და მელექედურზე 130 მოსახლეა. ზარალი ამ სოფლებში 35 ათას მანეთს შეადგენს. აქ არ შედის ნაგომარზე გადამწვართა სახლები, არც ოზურგეთში გადამწვარნი, — სამი სახლის გარდა; არ შედის იმ პირთა სახლები, ვისაც „დანაშაულისათვის დაუნგრიეს და დაუწვეს“ (ჩოხატაური, ხიდისთავი და ამაღლება — ასკანა). ძველი, ე. ი. ოქტომბერში გადამწვარი 114 მოსახლეა. მაშინდელი ზარალი, საზოგადო დაწესებულებების გარდა (სკოლა, სოფლის კანცელარია და აბრეშუმეულობის საქსოვი ქარხანა), რომელნიც არა ყოფილა ნაანგარიშევი, უდრის 76.500 მან. და ჭერჭერობით იმათ მხოლოდ 7.000 მანეთი დაურიგდათ. ახლებს კი სრულიად არაფერი, რადგან აქაურმა მთავრობამ აღარ მოგვცა ნება შემწეობა აღმოგვეჩინა და მოგვეწოდებინა რამე. ძველად გადამწვარნი მეორედ გახიზვნამ დიდ გასაჭირში ჩააგდო. ისინი მაშინ ახლო მეზობლებს შეეკედლნენ, ახლა კი ამათაც მოუხდათ სხვაგან წასვლა... ასეთია გურიის დღევანდელი მდგომარეობა“.

ამ კორესპონდენციის ავტორი უსათუოდ ადგილობრივია,

რევოლუციური მოძრაობის აქტიური მონაწილე. ჩვენი აზრით, ეს კორესპონდენტი აწ განსვენებული მწერალი ნინო ნაკაშიძეა, რომელიც, როგორც თვითონ აღნიშნავს, საგანგებოდ იყო წასული „1905 წლის შემოდგომიდან 1906 წლის შემოდგომამდე მთელი ოჯახით გურიაში“ (იხ. ნ. ნაკაშიძე, მოგონებები, 1956 წ., გვ. 30) და იქაური აღმაშფოთებელი ამბების შესახებ სამართლიან კორესპონდენციებს ბეჭდავდა გაზ. „ცნობის ფურცელში“ (იხ. მისივე, მოგონებანი, 1946 წ., გვ. 98). კორესპონდენციის სტილიც ამასვე ადასტურებს.

ალბათ „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიამ“ შეიყვანა შეცდომაში ვ. ონიანი, რომელმაც თავის მეტად საყურადღებო ნაშრომში „რუსეთის დემოკრატიული ინტელიგენცია მე-19 საუკუნის დამლევსა და მე-20 საუკუნის დამდეგს“ (წიგნი 2, 1963 წ.) ი. გოგებაშვილისეულად მიიჩნია ნ. ნაკაშიძის ეს სტატია („დასავლეთ საქართველოში“) და 1905 წლის რევოლუციასთან დიდი ქართველი პედაგოგის დამოკიდებულების ძირითადად სწორი შეფასებისას მასაც დაემყარა უყოყმანოდ. იგი აღნიშნავს: „თავის სტატიაში“ „დასავლეთ საქართველოში“ — გოგებაშვილს აღწერილი აქვს მეფის მთავრობის დამსჯელი ჭარების მიერ საქართველოს დარბევის შემზარავი და თავზარდამცემი ფაქტები: მთელი სოფლებისა და ოჯახების გადაწვა ცოცხალი ადამიანებითურთ, დოვლათის გატაცება და მოსპობა, დაპატიმრება, სიკვდილით დასჯა, ქალების გაუპატიურება და სხვა უბედურება, რომელიც თავს დაატეხეს ქართველ ხალხს“ (იქვე, გვ. 157).

4. „ტყვილს მოკლე ფეხი აქვს“ (ნეგო სიმონელის წერილის გამო „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 79, სტატია № 613) — დაბეჭდილი „სახალხო გაზეთში“ (1910 წ., № 42) „ნაცნობის“ ხელმოწერით ქუთაისის პირველი სკოლის შესახებ, არ შეიძლება ი. გოგებაშვილისა იყოს, რადგანაც წერილის ავტორი ისე დაწვრილებით იცნობს ქუთაისს, მის დაწყებით სკოლას, მათ განლაგებას ქალაქში, მოსწავლეთა კონტინგენტს მათში, ქუთაისის მეზობელ სოფლებს და ისე თავისუფლად მსჯელობს იმაზე, თუ სად უნდა იქნეს გადატანილი პირველი სკოლა — არქიელის გორაზე, საღორიაში, კახიანოურში, გოჭოურაზე თუ ბალახ-

ვნის, ორპირის ან ქავევაძის ქუჩაზე, რომ იგი აშკარად აღ-
გილობრივია, ქუთაისელია და არა ი. გოგებაშვილი.

5. „ქუთაისის საადგილ-ამულო ბანკის რწმუნებულთა წლიური კრების გამო“ („იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 79, სტატია № 619) დაბეჭდილია „სახალხო გაზეთში“ (1910 წ., № 21) „ნაცნობის“ ფსევდონიმით. ვერც ამ წერილის ავტორად ჩავთვლით ი. გოგებაშვილს, რადგან მასში პირდაპირ არის მითითებული, რომ მისი ავტორი ქუთათურია. იგი წერს: „ყველას ეხსომება, რომ თხუთმეტი წლის წინად... საქვეყნოთ აღვიარე, რომ ჩვენ, ნახევარ საქართველოს, მისი „სანუკვარი“ ინტელიგენციითურთ, ერთი მარტივი საკრედიტო დაწესებულების თავისთავად მართვა-გამგეობა არ შეგვიძლია.. ჩვენ, ქუთათურებმა (ხაზი ჩემია. ვ. ქ.) განვიზრახეთ მოქალაქეობრივი თვითმკვლელობა“.

6. სამი „ქუთათური ფელეტონი“ („იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 79 სტატიები №№ 616, 617 და 618) დაბეჭდილია გაზ. „დროებაში“ (1910 წ. №№ 43, 50, და 91) ისევ „ნაცნობის“ ხელმოწერით. ამ ფელეტონების შინაარსი აშკარად ადასტურებს, რომ მათი ავტორი ქუთაისელია. მეორე ფელეტონში („დროება“, № 50) იგი წერს: „მ. დემურბას დაკრძალვას ტფილისში მრავალნი დასწრებიან“, ხოლო მეორე ადგილას: „მელ. ჩოგოვაძის (ცნობილი მასწავლებელი. ვ. ქ.) დასაფლავება ქუთაისში საარაყო რამ იყო“. შემდეგ აღწერს აკ. წერეთლის იუბილეს ქუთაისში 1910 წლის 26 თებერვალს. მესამე „ქუთათური ფელეტონიდან“ („დროება“, № 91) ისიც ირკვევა, რომ ამ ფელეტონების ავტორი მასწავლებელია და თან ახლავს ქუთაისის ქართული გიმნაზიის მოსწავლეთა ექსკურსიას მცხეთაში იმავე წლის 9 აპრილს. ამრიგად, ნათელია, რომ ეს „ქუთათური ფელეტონები“ ი. გოგებაშვილს არ ეკუთვნის.

7. „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიის“ მიხედვით (გვ. 81) ჟურ. „განათლებაში“ (1911 წ., № 9, გვ. 569—571) „მასწავლებლის“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი სტატია „მცირე შენიშვნა გაზ. „კოლხიდის“ პედაგოგის წერილის გამო“ ი. გოგებაშვილს განეკუთვნება.

ამ სტატიაში „მასწავლებელი“ იცავს ი. გოგებაშვილის ცნობილ სახელმძღვანელოებს ქუთაისელი „პედაგოგის“ შემოტყევისაგან და ამტკიცებს, რომ ეს სახელმძღვანელოები ორიგინალური და არსებითად განსხვავებულია კ. დ. უშინაკის სახელმძღვანელოებისაგან. იგივე „მასწავლებელი“ 1912 წელს იმავე ჟურნალში ათავსებს მეორე სტატიას „პასუხად ბ-ნს „კოლხიდის“ პედაგოგს“ („განათლება“, 1912 წ., № 1, გვ. 68—72), რომელშიც კიდევ უფრო დამაჯერებლად ასაბუთებს. რომ „ი. გოგებაშვილის ანბანი, „დედა-ენის“ პირველი ნაწილი... სულ სხვა სისტემით... ანალიტიკურ-სინტეტიურს ნორმალური სიტყვების“ მეთოდის საფუძველზეა აგებული. ი. გოგებაშვილი ასწავლის ჯერ კითხვას, შემდეგ წერას, ანბანში შეხვდებით როგორც სიტყვებს და წინადადებებს თანდათან გართულებით.. გოგებაშვილი მასალას „დედაენაში“ სიცოცხლეს აძლევს, ყოველ სასაუბროს წინ უძღვის მოთხრობები, ლექსები, არაკები, ზღაპრები და სხვ... ი. გოგებაშვილის „დედა-ენა“ თანდათან გაუმჯობესებაშია. „დედა-ენას“ ქართული ორიგინალური პედაგოგიის ნიჭის ბეჭედი აზის და ვისაც ეროვნული თავმოყვარეობა აქვს, ამ ნიჭს ფრთხილად უნდა მოეპყრას და არ გაქელოს“.

ამრიგად, თუ ვაღიარებთ, რომ „მასწავლებლის“ პირველი სტატია ი. გოგებაშვილს ეკუთვნის, მისი ეს მეორე სტატიაც მასვე უნდა განეკუთვნოს. მაგრამ ამის დაშვება ყოველად შეუძლებელია: ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ი. გოგებაშვილმა ოფიციალურად უკვე გასცა პასუხი გაზ. „კოლხიდის“ „პედაგოგს“ მთელი რიგი სტატიებით, რომელთა შორის აღსანიშნავია „ანტიპედაგოგიური ჩიუტობა „კოლხიდის“ პედაგოგისა“ („სახალხო გაზეთი“ 1911 წ., №№ 447, 448, 449, 451 და 452), „პოლიტიკანობა, თუ პედაგოგობა?“ („სახალხო გაზეთი“, 1911 წ., № 88) და სხვა, მაშასადამე, კიდევ პასუხისათვის მას „მასწავლებლის“ ფსევდონიმისათვის ამოფარება არ სჭირდებოდა და, მეორეც, „მასწავლებლის“ წერილებში ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების დასაცავად ძირითადად ისევ ის არგუმენტებია გამოყენებული, რომლებიც მათ ავტორს მრავალგზის და უფრო დამაჯერებლადაც ჰქონდა მომარჯვებული.

გარდა ამისა, „მასწავლებელს“ მესამე სტატია აქვს გამოქვეყნებული ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოს („რუს-კოე სლოვოს“) დევნის გამო — „ბ-ნი ტერ-გასპარიანცი და გადაგვარებული მასწავლებლები (წერილი გურიიდან)“, რომელიც ისევ ჟურნ. „განათლებაში“ დაიბეჭდა 1914 წელს (№ 1, გვ. 63—65), როდესაც ი. გოგებაშვილი უკვე ორი წლის გარდაცვლილი იყო.

ამდენად, ცხადია, რომ ჟურნ. „განათლებაში“ 1911 წელს „მასწავლებლის“ ფსევდონიმით დაბეჭდილი სტატია „მცირე შენიშვნა გაზ. „კოლხიდის“ პედაგოგის „წერილის გამო“ ეკუთვნის ერთ-ერთ მოწინავე მასწავლებელს გურიიდან და არა ი. გოგებაშვილს და „მასწავლებელიც“ არ არის დიდი ქართველი პედაგოგის ფსევდონიმი.

ამრიგად, როგორც ირკვევა „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ ი. გოგებაშვილის სტატიების სიაში შეტანილია დასახელებული 11 წერილი: „დ. საჩხერე“, „სიღნაღი“ (სამი კორესპონდენცია), „დასავლეთ საქართველოში (გურია)“, „ტყვილს მოკლე ფეხები აქვს (ნეგო სიმონელის წერილის გამო)“, „ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის რწმუნებულთა წლიური კრების გამო“, „ქუთათური ფელეტონი“ (სამი კორესპონდენცია და „მცირე შენიშვნა გაზ. „კოლხიდის პედაგოგიის“ წერილის გამო“ ი. გოგებაშვილს აშკარად არ ეკუთვნის.

„იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიის“ შემდგენლები შეცდომაში ალბათ იმან შეიყვანა, რომ ამ სტატიებიდან ერთი (№ 389) გამოქვეყნებულია „ვარიანელის“ ფსევდონიმით, ცხრა (№№ 506, 507, 508, 515, 613, 616, 617, 618 და 619) დაბეჭდილია „ნაცნობის“ ხელმოწერით; ხოლო, როგორც ცნობილია ფსევდონიმები „ვარიანელი“ და „ნაცნობი“ ი. გოგებაშვილს ეკუთვნოდა, მაგრამ, ჩანს ეს ფსევდონიმები სხვებსაც გამოუყენებიათ. „ნაცნობის“ ფსევდონიმით პეტრე მირიანაშვილიც წერდა გაზ. ივერიაში“ 1901—1902 წწ. (იხ. გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1945 წ., № 7), უფრო ადრეც (1895—1897 წწ.) „ნაცნობის“ ხელმოწერით გამოქვეყნებულია იმავე „ივერიაში“ კორესპონდენციები სოფ. რუისიდან და სოფ. ოჩიაურიდან (ცნობა თავაზიანად მოგვაწოდა თამარ

მაჰეარანმა). მესამე ფსევდონიმი — „მასწავლებელი“ კი არასოდეს არ ყოფილა ი. გოგებაშვილისა.

„იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიის“ მიხედვით გამოდის, რომ დაავადებული და ღრმად მოხუცებული ი. გოგებაშვილი ხანგრძლივად მოგზაურობს საქართველოს რაიონებში, იგი ხან საჩხერეშია (1901 წ.), ხან სიღნაღში (1905), ხან გურიაში (1906 წ.) და ხან ქუთაისში (1910 წ.), როგორც გაზეთების („ცნობის ფურცლის“, „ვოზროჯდენიეს“, „სახალხო გაზეთის“ და „დროების“) საკუთარი კორესპონდენტი, რაც, გარდა იმისა, რომ რამდენადმე ამცირებს ჩვენს სასიქადულო პედაგოგს, სინამდვილეში ყოველად წარმოუდგენელია, ასეთ ფაქტებს ი. გოგებაშვილის ბიოგრაფია არ იცნობს.

„იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ შეტანილია ზოგი ისეთი სტატია და თხზულებაც, რომელთა ი. გოგებაშვილისადმი მიკუთვნების დამამტკიცებელი საბუთები არ არსებობს, ყოველ შემთხვევაში მათი ი. გოგებაშვილისეულობა ჯერ არავის დაუსაბუთებია.

ასე, მაგალითად, „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ შეტანილია:

1. გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკის“ 1877 წლის 26 ნოემბრის № 259 ხელმოუწერელი მოწინავე სტატია „გორის სამასწავლებლო სემინარია“ („ბიბლიოგრაფია“, გვ. 23, სტატია № 35), რომელიც ჩვენ არ შეგვიტანია ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ I ტომში, რომელშიც ქრონოლოგიურად უნდა მოთავსებულიყო, რადგან ჯერჯერობით არსაიდან არ ჩანს, რომ ეს სტატია ჩვენს პედაგოგს ეკუთვნის.

2. პატარა საბავშვო მოთხრობა „გიორგობის თვე“ „ბიბლიოგრაფია“, გვ. 47, № 234). ეს მოთხრობა დაიბეჭდა ჟურ. „ჯეჯილში“ (1893 წ., № 6, გვ. 53—64). ხელმოუწერლად („ბიბლიოგრაფიაში“ შეცდომით წერია: „ხელმოწერა: „სვიმონიძე“), ამიტომ „ქართულ ჟურნალ-გაზეთებისა და კრებულების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიაში“ (ნაკვეთი III, 1944 წ., გვ. 573, აღწერის № 9157) იგი უავტოროდ სამართლიანად არის შეტანილი.

3. საექვოა, რომ „საახალწლო მეკვლე“ („იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფია“, გვ. 36, № 162), რომელიც გაზ.

„ივერიაში“ (1886 წ. № 4) დაიბეჭდა „ხუმარას“ ფსევდონი-
მით, ი. გოგებაშვილს ეკუთვნოდეს. „ხუმარას“ 4 ფსევდონი-
მით ი. გოგებაშვილის გარდაცვალების შემდეგაც (იხ. საო-
ხუნჯო ქურნალები: „სატანა“, 1912 წ., „ხათაბალა“, 1920 წ.
და სხვ. წერდნენ.

ასევე დაუსაბუთებლად არის მიჩნეული „ქართული გაზე-
თების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიაში“ (ტ. II, 1952 წ., გვ.
600 და 623) ი. გოგებაშვილის წერილებად 1881 წლის გაზ.
„დროებაში“ დაბეჭდილი ორი სტატია „სამეგრელოს სასწავ-
ლებლის წეწვა-გლეჯა“ („დროება“, № 240), რომელიც ხელ-
მოუწერლად არის გამოქვეყნებული და „წერა-კითხვის საზო-
გადოებაზედ“ („დროება“, № 246), რომელსაც ხელს აწერს
„ერთი 126 შემდგენთაგანი“.

პირველ სტატიაში აღნიშნულია, რომ „სამეგრელოს
მღვდლებს ერთი გაცხარებული ჩხუბი და აყალ-მაყალი აქვთ
სულ ამ სასწავლებლის თაობაზედ. ერთი ნაწილი იძახის: —
ზუგდიდში გადავიტანოთ! მეორე — ახალ-სენაკს არჩევს, მე-
სამე — ქუთაისში გადატანას თხოულობს და მეოთხეს კი ისევ
მარტვილში დარჩენა ჰსურს... ჩვენ გვგონია, რომ ამ განხეთ-
ქილების მოსპობა მხოლოდ ერთის საშუალებით ხერხდება —
გვგონია, რომ ეს საშუალება ყველა მოწინააღმდეგეს დააკმა-
ყოფილებს. ეს საშუალება გახლავთ შემდეგი: მოსამზადებელი
და პირველი კლასები ხსენებული სასულიერო სასწავლებლი-
სა ისევ მარტვილში დარჩეს და უფროსი კლასები კი ახალ-
სენაკში გადაიტანონ. ამ გვარად სასწავლებლის ორად გაყო-
ფა არც ხარჯს მოუმატებს სამღვდელოებას და არც სხვა
მხრით იქნება ეს თვითონ სასწავლებლის საზარალო. ზედა-
მხედველი სასწავლებლისა ახალ-სენაკში იცხოვრებს და, რად-
გან კვირაში ექვსი გაკვეთილის მეტი არა აქვს, ისე შეუძლი-
ან მოახერხოს, რომ პარასკევსა და შაბათს სრულებით არ
ჰქონდეს გაკვეთილები და ამ ნაირად მუდამ კვირაში მარტ-
ვილში მოვიდეს, ერთი ორი დღე გაატაროს იქ და თვალყური
ადევნოს იქაურ მოსამზადებელსა და პირველ კლასებს“
 („დროება“, № 240), ვინც მარტვილის სასულიერო სასწავ-
ლებლის იმდროინდელ ისტორიას იცნობს, ადვილად დაგვე-
თანხმება, რომ ამ წერილის ავტორი რომელიმე ადგილობ-

რივი (მარტვილელი) სასულიერო პირია, რომელსაც სურს, სასწავლებელი როგორმე სანახევროდ მაინც დარჩეს მარტვილში. რომ შემდეგში შესაძლებელი გახდეს მისი მთლიანად მარტვილში დაბრუნება, ყოველ შემთხვევაში ამ წერილის ავტორად ი. გოგებაშვილს ვერ მივიჩნევთ. ეს წერილი სამართლიანად არც არის შეტანილი „ი. გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“.

მეორე სტატია „წერა-კითხვის საზოგადოებაზე“ გაზეთის რედაქციის შემდეგ განცხადებით იუწყება „ქვემოთ, ჩვენ ვბეჭდავთ ზემოხსენებულ საზოგადოების ერთი წევრის წერილსა. რომლის ავტორი სამღურავს აცხადებს საზოგადოების გამგეობის მოქმედებაზე და განსაკუთრებით იმაზე, რომ ეს გამგეობა ისე საიდუმლოდ მოქმედებს, რომ არავის არაფერს ატყობინებს, საქვეყნოდ არაფერს აცხადებსო და სხვა“ („დროება“, № 246). რედაქციის ამ განცხადებიდან ნათლად ჩანს, რომ ეს სტატია ი. გოგებაშვილს არ შეიძლება ეკუთვნოდეს, რადგანაც იგი არა მარტო „საზოგადოების ერთი წევრია, არამედ ამ საზოგადოების პირველ დამაარსებელთაგანი და მისი გამგეობის აქტიური წევრი. ცხადია, ასეთ საყვედურებს და „სამღურავს საზოგადოების გამგეობის მოქმედებაზე“ იგი არც და ვერც გამოსთქვამდა. ეს სტატია მართებულად არ არის შეტანილი „იაკობ გოგებაშვილის ბიბლიოგრაფიაში“ და არც ჩვენ შეგვიტანია ი. გოგებაშვილის „თხზულებათა“ ანთომეულში.

ასეთია ჩვენს მიერ ჯერჯერობით შემჩნეული ის ძირითადი ნაკლულევანებანი, ხარვეზები და შეცდომები, რომლებიც ი. გოგებაშვილის გამოქვეყნებული ნაწერების ბიბლიოგრაფიული აღწერების დროს არის დაშვებული ზემოთდასახელებულ „ბიბლიოგრაფიებში“, რაც აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ იმ პირებმა, რომლებიც ამა თუ იმ თვალსაზრისით დიდი ქართველი პედაგოგის მემკვიდრეობის შესწავლა-შეფასებას ცდილობენ. რათა მომავალში მაინც არ იქნეს დაშვებული ასეთი აშკარა გაუგებრობანი და ზოგჯერ ლიტერატურული კურიოზებიც.

ქართველი მკითხველები სიამოვნებით შეხვდნენ იოსებ სრესელის მოგონებას „რამდენიმე ეპიზოდი იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებიდან“, რომელიც ამ დღეებში „საბჭოთა საქართველომ“ გამოსცა.

ი. სრესელის „მშობლები იაკობის ახლო ნათესაეები“ ყოფილან და „სშირი მისვლა-მოსვლა ჰქონიათ გასთან“. მოგონების ავტორს პატარაობიდანვე ბევრი საინტერესო ეპიზოდი ჰქონია გაგონილი იაკობის ყრმობისა და ჯაბუკობის წლების ირგვლივ. მშობლების ნაამბობი პატარაობიდანვე ღრმად ჩარჩენია მეხსიერებაში, რაც შემდგომში თანდათანობით აღუდგენია, ლიტერატურულად გადაუმუშავებია და მოგონების სახით ამჟამად აწვდის მკითხველს.

ცხადია, დიდი ქართველი პედაგოგის ცხოვრება-მოღვაწეობის ყოველი დეტალი ჩვენთვის მეტად მნიშვნელოვანია. ავტორი, მართლაც, ზოგიერთ მეტად საყურადღებო მომენტს გვაცნობს ი. გოგებაშვილის ბავშვობის ყრმობისა და საზოგადოებრივ-ლიტერატურული მოღვაწეობიდან. ასეთებია: „ოსტატი და შეგირდი“, „ხურჩინიანი სტუმარი“, „როგორ დაიწერა „იავნანამ რა ჰქმნა?!“, „კურდღელი ჩამოცანცალდა“, „გასწორებული ანგარიში“, „ყაყაჩოს მელანი“ და სხვ. ამ ცოცხალ ეპიზოდებს უსათუოდ დიდი მნიშვნელობა აქვს ი. გოგებაშვილის ბიოგრაფიის შეესებინათვის და სიამოვნებით გაეცნობიან მკითხველები. ამდენად გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველომ“ სასარგებლო საქმე გააკეთა ამ მოგონების გამომცემით.

სამწუხაროდ, ავტორი, იმის გამო, რომ უშუალო მოწმე არ არის ი. გოგებაშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამ ეპიზოდებისა და მხოლოდ მის ბავშვობაში მშობლების ნაამბობის მოგონებებს გადმოგვცემს, ისიც ლიტერატურული გადამუშავებით. თავის „ეპიზოდებში“ ყოველთვის სანდო და უტყუარ ცნობებს როდი გვაწვდის ი. გოგებაშვილის შესახებ.

რასაკვირველია, ძნელი დასაჯერებელია ის წერილმანი დეტალები, რომლებიც ი. გოგებაშვილის ბავშვობის წლებს შეეხება. აბა ვინ იცის, თუ რა ლექსებს ამბობდა ზეპირად პა-

ტარა იაკობი, როდესაც მამას იგი გორში მიჰყავდა სკოლაში მისაბარებლად?! ან ვინ იცის, რამდენად რეალურია გორის ბაზრის სცენა და უდანაშაულოდ დასჯილი მწყემსის შებრალება იაკობის მიერ და სხვ.

ავტორის ცნობით, ი. გოგებაშვილი კიევის სასულიერო აკადემიის მეოთხე კურსის სტუდენტი იყო, როდესაც ავადმყოფობის გამო სამშობლოში დაბრუნდა (გვ. 20). ნამდვილად კი ი. გოგებაშვილმა აკადემიის პირველი ორი კურსის დამთავრება მოასწრო მხოლოდ. არც ის ცნობაა სწორი, რომ ი. გოგებაშვილი ჩამოსვლისთანავე „თბილისის სასულიერო სემინარიაში (იქ, სადაც თვითონ სწავლობდა) არითმეტიკისა და გეოგრაფიის გაკვეთილების გადაცემას შეუდგა“ (იქვე). ი. გოგებაშვილი პირველად (1863 წ.) დაინიშნა არა სასულიერო სემინარიის, არამედ თბილისის სასულიერო სასწავლებლის (და არა „ავლაბრის სასულიერო სასწავლებლის“) არითმეტიკისა და გეოგრაფიის მასწავლებლად. შემდეგ (1868 წ.) ამავე სასწავლებლის ზედამხედველად (ინსპექტორად).

ი. სრესელი წერს, რომ სასულიერო სასწავლებლის ბინის დაქირავების თაობაზე ი. გოგებაშვილის სამართლიანი მოქმედებით „გაბოროტებულებმა იწყეს ბარათების გზავნა პეტერბურგში, საიდანაც ჩამოვიდა ერთი შავრაზმელი რევიზორი და წოითხოვა იაკობის სამსახურიდან დათხოვნა მიზეზის დაუსახელებლად. მთავრობამ რევიზორის მოთხოვნა შეიწყნარა“ (გვ. 23). აქ მეტად გაუბრალოებულად არის ი. გოგებაშვილის „დათხოვნის“ ფაქტი გადმოცემული. ი. გოგებაშვილი მხოლოდ დასახელებული გარეშეა. გამო კი არ „დაითხოვეს“ თბილისის სასულიერო სასწავლებლიდან, არამედ უმთავრესად და არსებითად მისი პროგრესული პედაგოგიურ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობის გამო; და ისიც „მიზეზის დაუსახელებლად“ კი არ დაითხოვეს, არამედ მოხსნეს მესამე მუხლის ძალით, როგორც პოლიტიკურად არასაიმედო პიროვნება და, როგორც ცნობილია, მისი მოხსნის აუცილებლობის დასაბუთებას შავრაზმელ რევიზორ კერსკის მთელი წიგნი მიეძღვნა.

ავტორი კარგად გადმოგვცემს ი. გოგებაშვილისა და ნ. ლომოურის მეგობრობას (თუმცა ნ. ლომოურს ი. გოგებაშვილის „სიყრმის“ მეგობრად სთვლის), მაგრამ ი. გოგება-

შვილის მიერ მისი დოკუმენტების ცეცხლში დაწვის თარიღად შეცდომით „1870 წლის სუსხიან ზამთარს“ (გვ. 28) ასახელებს, როდესაც ეს ფაქტი იაკობის სასწავლებლიდან მოხსნის (1874 წ.) შემდეგ მოხდა.

მოგონებაში ი. გოგებაშვილის გარდაცვალების ცნობაც „სახალხო გაზეთიდან“ არასწორად არის მოტანილი (გვ. 66). დიდი ქართველი პედაგოგი, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, გარდაიცვალა 1912 წლის არა 1 თებერვალს. არამედ 1 (14) ივნისს (თიბათვეს) და სხვ.

მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, რომლებიც მკითხველმა უნდა გაითვალისწინოს, ი. სრესელის „რამდენიმე ეპიზოდი იაკობ გოგებაშვილის ცხოვრებიდან“ საჭირო და სასარგებლო ნაწარმოებია, კარგი ენით არის დაწერილი და ხალხით იკითხება.

დიდი მამულიშვილი

(ი. გოგებაშვილის დაბადების 125 წლისთავის გამო)

ი. გოგებაშვილი, რომლის დაბადების 125 წლისთავს დიდი პატივისცემითა და მაღლიერების გრძნობით აღნიშნავს ქართველი ხალხი, უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა მხატვრულ ლიტერატურას, ხელოვნებას ხალხის სოციალური და ფსიქიკური პუნების გაშლის და მისი სოციალ-ეკონომიკური და ეროვნული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლაში. მას ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი ხელოვნებისა და მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი და აღმზრდელობითი ფუნქციები.

„დედაენის“ ავტორი საგანმანათლებლო-პედაგოგიური და რეალისტურ-მატერიალისტური ესთეტიკის ძირითადი პრინციპის საფუძველზე განიხილავდა ქართულ მხატვრულ ლიტერატურას, ქართველ მწერალთა შემოქმედებით პროდუქციას და იგი წარმოადგენდა უმთავრეს საზომს თვით დიდი პედაგოგის საბავშვო მხატვრული შემოქმედებისათვისაც.

ამ თვალსაზრისით აფასებდა ი. გოგებაშვილი ქართული კლასიკური ლიტერატურის უდიდესი წარმომადგენლის, ქარ-

თული აზროვნებისა და მხატვრული სიტყვას გენიის შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“.

დიდი პედაგოგის აზრით, „ვეფხისტყაოსანში“ გენიალურად არის ასახული მეთორმეტე საუკუნის საქართველო და ქართველი ხალხი და ამიტომ არის „შოთა რუსთაველი წარმომადგენელი და გამომხატველი ქართველთა ერის გონების ძალისა, შემოქმედებისა, გენიოსობისა“. მის ცნობილ სახელმძღვანელოში „ბუნების კარში“ ი. გოგებაშვილი სამართლიანდა წერდა: „რუსთაველის სახელოვანს თხზულებას „ვეფხისტყაოსანს“ შეუდარებელი მნიშვნელობა ჰქონდა და აქვს ჩვენს ლიტერატურაში. თუმცა მას შემდეგ ჩვენამდინ რვა-ას წელსე მეტმა განელო და თუმცა მრავალმა მაღალ-ნიჭიერმა მწერალმა გაამდიდრა მას უკან ჩვენი ლიტერატურა თავისი ნაწარმოებით, მაგრამ მისი პოემა მაინც დღემდინ შეადგენს უძვირფასესსა და უკეთესს საუნჯეს ქართველის გონებისა და გულისათვის. ამგვარი დაუმკნარი მნიშვნელობა ყოველთვის ყოფილა მხოლოდ გენიოსის ხვედრი და რუსთაველიც ყველასაგან აღიარებულია გენიოსად“. შ. რუსთაველის, „ვეფხისტყაოსანში“, ი. გოგებაშვილის აზრით, მოცემულია არა მარტო „ღირსებანი და თვისებანი ქართველი ერისა... დახატულია მაშინდელის ქართველების ღირსებანი: პატივისცემა ქალისა, მფარველობა დაბალის წოდებისა, ძვირად დაფასება ნიჭისა, სამაგალითო ძმობა ჳირსა და ლხინში, ძლიერება სულისა, უშიშროება ხიფათის წინაშე და სხვანი“; არამედ, ამავე დროს. მას ამშვენებს და მაღალ-ესთეტიკურ ღირებულებას ანიჭებს „მდიდარი და ღრმა შინაარსი, ფრიად ხელოვნური გამოხატულება, მშვენიერი ლექსთწყობილობა და სამაგალითო ენა“ (ი. გოგებაშვილი, „ბუნების კარი“, 1911 წ. გვ. 571) იდეურ-ზნეობრივი შინაარსის უძლიერეს მხატვრულ ფორმებში განსახიერების უბადლო ნიმუშია და ამაშია სწორედ მისი ავტორის გენიალობა.

შოთა რუსთაველი „პირველი პოეტია საქართველოსი“, ხოლო მისი „ვეფხისტყაოსანი“ უაღრესად დიდმნიშვნელოვანა, ორიგინალური, „ნაციონალური კმნილება“, — ასკვნიდა ი. გოგებაშვილი მის ცნობილ ნაშრომში „ბურჯი ეროვნებისა“.

ი. გოგებაშვილის კრიტიკულ-ლიტერატურულ სტატიათა

შორის, რომელიც ავტორმა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის მოწინავე ქართველ მწერალთა შემოქმედებას მიუძღვნა, ქრონოლოგიურად პირველი ადგილი ეკუთვნის მის კრიტიკულ-ბიბლიოგრაფიულ წერილს: „იგავ-არაკნი, გალექსილნი თ. რაფ. ერისთავისაგან“, რომელიც დაიბეჭდა „ივერიაში“ 1881 წელს (№ 12). ამ წერილში ი. გოგებაშვილი გამოჩენილი ქართველი პოეტის მხატვრულ-ლიტერატურულ შემოქმედებას იმიტომ აძლევს მაღალ შეფასებას, რომ იგი რეალურ ცხოვრებას ასახავს და ხალხს ემსახურება. დიდი პედაგოგის აზრით, რ. ერისთავს „დიდი ხანია ჩვენს ლიტერატურაში დამსახურებული აქვს წმინდა სახელი, რომელიც, რამდენიც დრო გადის, იმდენად უფრო მატულობს. ეს სახელი ჩვენს პოეტს მოპოვებული აქვს სწორე გზით თავისი ნიჭით და ნაყოფიერის შრომით. თ. რაფიელი არ არის გამოხრული გონების რეფლექციით“, მის შემოქმედებას აზის „ქართული ცხოვრების ბეჭედი“ და ქართველ ხალხს ემსახურება. თვით კრილოვის იგავ-არაკების თარგმანებშიც „მარგალიტით გამოსკვივის ლაზათიანი, წმინდა ქართული ენა და ხალხურ-პოეტური კილო... ცოცხალი და ნამდვილი ხალხური ენა შეადგენს ერთს უპირველეს ღირსებას თ. რაფიელის ნაწარმოებებისას“ (თხზ., ტ. I, 1955 წ., გვ. 273).

ხალხურობის ამ პრინციპის საფუძველზე ი. გოგებაშვილი სამართლიანად ასკვნის: „რაფიელი ჩვენს ხალხს წიგნებიდან და შორიდგან არ იცნობს. მას, როგორც ეტყობა, თვითონ უცხოვრია მის შორის, თითქოს ყოველი კუთხე საქართველოსი გაუცვნია საკუთარის თვალთ და ყურით, უნახავს ხალხი ჭირშიაც, ლხინშიაც, ბედნიერ დღესაც და სადა დროსაც, შეთვისებულია მასთან გულის და გონების მრავლის ძაფებითა, და უყვარს ხალხი ისეთი, როგორც არის, მის ღირსებითა და ნაკლოვანებით; უყვარს არა თეორიული სიყვარულით, რომელიც ხშირად ზეწარივით ეფარება რეალურს სიძულვილს ხალხისასა, არამედ ნამდვილის, ჭეშმარიტის გრძნობით. ამიტომ აზის ყოველს ნაწერს თ. რაფიელისას ისეთი ცხადი ბეჭედი ჩვენი ხალხოსნობისა, ეროვნებისა“ (იქვე).

ამიტომ უწოდებდა რ. ერისთავს ი. გოგებაშვილი „შავ

ბედთან ბრძოლაში მშვიდობიანს არწივს ქართულის პოეზი-ისა“.

მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმა-თავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურს დიდ ილია ჭავჭავაძეს და მის შემოქმედებას ი. გოგებაშვილმა რამდენიმე სპეცია-ლური სტატია უძღვნა. ამ სტატიებში დიდი პედაგოგი ილიას აღიარებდა „ჩვენს უნიჭიერეს პოეტად და დიდ მამულიშვი-ლად“. მის მხატვრულ შემოქმედებას, მთლიანად მის მდიდარ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას თვლიდა ქართველი ერის უდიდეს სულიერ განძად, ეროვნული ყოფის ბარომეტრად სწორედ იმის გამო, რომ იგი მოწინავე, პროგრესული იდეო-ლოგიისა და მატერიალისტური ესთეტიკის საფუძველზე კრი-ტიკული რეალიზმის პოზიციებიდან ასახავდა ჩვენი ხალხის მდიდარ ისტორიულ წარსულს, თანამედროვე უმწეო მდგო-მარეობასა და ნათელ მომავალს.

მოწინავე ქართველი მწერალი, ი. გოგებაშვილის აზრით, არა მარტო „გენიალური პოეტი“ უნდა იყოს, არამედ „გენი-ალური პედაგოგიც“, რადგანაც იგი ქართველი ერის, ხალხის სულიერი მესაიდუმლეა და მისი მომავლის მშენებელიც. „თუ ქართველი მწერალი მგოსანია, საკმარისი არ არის იგი გენი-ალური პოეტი იყოს, — უკიდურესად საჭიროა, რომ ეს გე-ნიალური პოეტი იყოს აგრეთვე გენიალური მოძღვარი, გენი-ალური პედაგოგი თავისი ერისათვის. სწორედ ასეთია ილია. მის უკვდავ ქმნილებებში გაისმის მაღალნიჭიერი ქადაგება უმაღლესი ეთიკისა, საქვეყნო ღვაწლისა, თავდადებულობისა, მადლისა, სიყვარულისა, და ყველა ეს განხორციელებულია საოცარი სიტყვა-კაზმულობით“ — წერს ი. გოგებაშვილი (თხზ., ტ. 4, 1955 წ., გვ. 215).

ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ შემოქმედებაში საოცარი ორ-განულობით იყო შერწყმული მოწინავე დემოკრატიული იდე-ოლოგია მაღალმხატვრულ ოსტატობასთან და ეს აძლევდა მის შემოქმედებას დიდ ესთეტიკურ ღირებულებას, დიდ სულიერ ძალას და სოციალურ რეზონანს. ამიტომ წერდა ი. გოგება-შვილი ილიას მკვლევლობის დღეებში: „ამ ვერაგულის მოკვ-ლის შემდეგ ილიას სახელი მოიცვის დიდებული მოწამის შა-რაჯანდედით, ერთი ასად იმატებს ის ღრმა პატივისცემა, ის

თაყვანება, რომლითაც ყოველი ჰკუთათა მყოფელი ქართველი გამსჭვალული იყო მისდამი; ერთი ასად გაიზრდება ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც იმის ქმნილებებს ქონდა, და ქართველობა ამ მის ქმნილებებს დაეწაფება სრული გაუმადლობით. რაც ილიას დიდებას აკლდა სიცოცხლის ჟამსა, მის მკვლელობის შემდეგ უკლებლად შეივსება. და იგი იწყებს ბრწყინვას, როგორც უდიდესი მნათობი საქართველოსი“. და ქვემოთ: „დიდება ილიას მით უფრო იმატებს, რაც უფრო ზედმიწევნით გაიცნობს ქართველობა ნამდვილს ილიას, შეიგნებს იმის მდიდარს და წმინდა ქართულს ენას, მისს მაღალს აზრებს, პროგრესულს იდეალებს, მისს დემოკრატიულს მიმართულებას, მისს წმინდა ეთიკას სრულის ადამიანობისას“ (თხზ., ტ. 4. 1955, გვ. 177).

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი აკაკი წერეთლის დიდი თაყვანისმცემელი იყო. აკაკის პოეზიას იგი მეტად მოხდენილად აღარებდა „მაღალი მთის წიაღიდან გამოვარდნილ ანკარა წყაროს, რომელიც მუსიკალური შხუილით ძირს ჩადის და აჩენს ვეებერთელა მორევს უწმინდესის წყლისას. ეს ბროლისებური მორევი შეუდარებელი სარკეა ბუნებისა. მასში მშვენივრად იხატება ნაპირების მცენარეულობა, მასში კამკამებს ცა, მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, მასვე თავის სარკედ ხმარობენ ღრუბელნი ცისანი“. მის „ამ საარაკო სიწმინდეს და სიმკვირვალეს მოტყუებაში შეჰყავხარ... მორევი თხელი გგონია“, მაგრამ ფაქტიურად იგი „მეტად ღრმაა“, სწორედ ამისთანა თვისებისაა ის პოეტური და ლიტერატურული ზღვა, რომელიც შექმნა აკაკის მაღალმა ნიჭმა. ეს ზღვა თხელი გვეჩვენება, რად? იმიტომ, რომ საარაკო კამკამი გააქვს და შიგ ყველაფერს მეტად ადვილად და ცხადად ჰხედავ. ჰხედავ არა მარტო შენ, დიდი, არამედ რვა-ცხრა წლის შეგნებული ბავშვიც, და ეს უფრო გვატყუებს. მაგრამ აი მოიკრიბე გონება, ღრმად ჩააკვირდი აკაკის ქმნილებათა შინაარსს, შეუდარებელს ფორმას, და აღტაცებაში მოგიყვანა მისმა საოცარმა კაზმულობამ, მისთა აზრთა და გონებათა სიღრმემ, მისთა მისწრაფებათა სიმაღლემ. ხოლო ამ სამს ღირსებას, ერთად შეზავებულს და ერთ დონეზე დაყენებულს, ვპოვებთ.

მარტო დიდს ტალანტებში, მსოფლიო გენიოსებში“ (თხზ., ტ. 4, გვ. 225).

ასე პოეტურად ახასიათებდა ი. გოგებაშვილი აკაკის შემოქმედებას და ამ დახასიათებაში მოცემულია მეტად ღრმა, სწორი და ლაკონიური შეფასება აკაკის პოეზიისა, რომლის ძირითად ლეიტმოტივად ი. გოგებაშვილს სამართლიანად მიაჩნია სამშობლოს სიყვარული და დაუცხრომელი, თავგანწირული ღვაწლი მისი მომავლისათვის. „აკაკის იდეალია: აღორძინება მთელის ჩვენის ხალხისა მისი ქართველური თავისებურებით“ — წერდა ი. გოგებაშვილი წერილში „იალბუზი ქართული პოეზიისა“. „აკაკი განხორციელებული მამულიშვილობაა. მას საქართველო ისეთივე გაგიყვებით უყვარს, როგორც ტარიელს უყვარდა ნესტან-დარეჯანი. რასაც უნდა წერდეს აკაკი ლექსით, თუ აზრით, ყველაში გამოსჰქვივის აპრიალეებული სიყვარული სატრფო სამშობლოსი“. სწორედ ამიტომ, რომ „აკაკის მაღალი ბუნება იტევს თავის წიაღში არა ერთს კუთხეს ჩვენის სამშობლოსას, არამედ მთელ საქართველოს. აკაკი პატარა საქართველოა“ (იქვე).

აკაკი წერეთელს დიდი ქართველი პედაგოგი აღიარებდა „მაღალნიჭიერ ქართველად“, „დიდ ოსტატად“, რომლის მსკავსი დასავლეთ საქართველოს არ გაუზრდია დასაბამიდან სოფლისა“.

ასეთია ი. გოგებაშვილის ესთეტიკურ-ლიტერატურული თვალთახედვით დანახული „იალბუზი ქართული პოეზიისა“ და, უნდა ვაღიაროთ, რომ აკაკის შემოქმედების ეს შეფასება დღესაც ინარჩუნებს თავის ძალას და ცხოველმყოფელობას.

დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხის“ მთავარ ღირსებად ი. გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ იგი „მეტად სიმპატიურს თემაზეა“ დაწერილი და „იპყრობს გაბედულს პროტესტს ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ, რასაც ყოველი ქართველი დემოკრატი დიდ ღვაწლად რაცხს“ (იქვე, გვ. 5), ხოლო ეგნატე ნინოშვილის შესახებ, იგი წერდა: „ნინოშვილი ბუნებით დაჯილდოებული აყო ნამდვილი ხელოვნური, მხატვრობითი ნიჭით, და ამ ნიჭის ბეჭედი ცხადად აზის ყველა მის მოთხრობასა. ამავე დროს ყველა ეს მოთხრობები საცხენი არიან ხალხის სიბრა-

ლური, თანაგრძნობით, სიყვარულით, გაუღენტოილნი არიან ნამღვილი დემოკრატიზმით. იგი მარტო ერთს მოთხოვრებაში კი არ აცხადებს პროტესტს ხალხის დაჩაგვრის წინააღმდეგ, რაც შეიძლება მიეწეროს ბედნიერ შემთხვევას, არამედ ჰხატავს ამ პროტესტს ყველა თავისს მოთხოვრებაში, ყოველს სტრიქონებში, ყოველს გვერდზე. იგი ნამღვილი მწერალია, ნამღვილი ბელეტრისტი, მოწოდებით მომუშავე სალიტერატურო ყანაში“ (იქვე, გვ. 6).

ამ თვალსაზრისით აფასებდა ი. გოგებაშვილი არა მარტო ქართველ მწერალთა, არამედ არაქართველ მწერალთა შემოქმედებასაც. ასე მაგალითად, ი. გოგებაშვილი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცნობილი უკრაინელი მწერლისა და მოაზროვნის ტარას შევჩენკოს შემოქმედებასა და რევოლუციურ მოღვაწეობას.

ამავე მიზნით ი. გოგებაშვილი თავის სწორუპოვარ სახელმძღვანელოებისათვის („ღედა ენა“, „ბუნების კარი“ და „რუს-კოე სლოვო“) საგანგებოდ არჩევდა ისეთ მხატვრულ თხზულებებს, რომელნიც მაღალიდგურ, ესთეტიკურ და პედაგოგიურ მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა. „ბუნების კარის“ 1876 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში იგი სამართლიანად წერდა, რომ „მართალი და საუკეთესო ლექსები ჩვენი პოეტებისა და მშვენიერი პროზის ნაწყვეტები როგორც შინაარსით, ისე ენით აძლევს მასწავლებელს ხელში მძლავრ ღონისძიებას, რომ ერთი მხრით, ყმაწვილების გონებაში დანერგოს სამოქალაქო გახსნის თესლი, შეიტანოს მათ აღზრდაში ესთეტიკური და ზნეობითი ელემენტი, შეიყვანოს მათი გონება მაღალ ჰაზრების სფეროში და მათ გულს გააცნოს ღრმა კაცური გრძნობანი და კეთილშობილი ლტოლვალებანი, — მეორე მხრივ, გადასცეს მათ ცოცხალი ცოდნა ქართულის ენის ხასიათისა, თვისებისა, მისი სულისა, სიმდიდრისა“ (თხზ., ტ. 6, 1958, გვ. 743).

ამ პრინციპების საფუძველზე შექმონდა ი. გოგებაშვილს საჭირო ცვლილებანი ცნობილ ქართველ მწერალთა პოეტურ ქმნილებებშიც და მრავალ შემთხვევაში ეს ცვლილებანი არა მარტო პედაგოგიკურ-დიდაქტიკური მოსაზრებებით იყო გამართლებული, არამედ სახელმძღვანელოს შემდგენლის მაღალ

მხატვრულ-ესთეტიკურ გემოვნებასაც ამჟღავნებდა.

ასეთი ცვლილებები შეუტანია ი. გოგებაშვილს „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ სხვადასხვა გამოცემაში არა მარტო დამწეები და რიგითი პოეტების ლექსებში, არამედ მეცხრამეტე საუკუნის ქართული პოეზიის ისეთი დიდი წარმომადგენლების პოეტურ ქმნილებებშიც, როგორიც იყვნენ: გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი და სხვ.

იაკობ გოგებაშვილიც არაერთხელ აღნიშნავდა, რომ მნიშვნელოვან ცვლილებებს ახდენდა ქართველ მწერალთა ორიგინალურ თუ თარგმნილ ლექსებში. წერილში „უცნაური ბრალდება“ ი. გოგებაშვილი თავს იცავდა დუტუ მეგრელის შემოტყუებისაგან (იხ. დ. მეგრელის „შენიშვნა“, ჟურნ. „ნიშადური“ 1908 წ., № 40, გვ. 10—11) და აღნიშნავდა, რომ დუტუ მეგრელის ლექსში, რომელიც დაიბეჭდა „დედა ენის“ ოცდამეორე გამოცემაში (ლექსების ციკლში: „ამიერ-იმერთა ქართველთა სიმღერები“), „გამოტოვებულს ორ სტრიქონს არც საამისო კავშირი აქვს წინა და შემდეგ სტრიქონებთან. აზრი, რომელიც არის გამოთქმული მეორე გამოტოვებულს სტრიქონში საქართველოს ბედის ცვალებადობის შესახებ, უფრო უკეთესად არის გამოთქმული შემდეგ სტრიქონებში და ამიტომ ლექსი არაფერს ჰპარგავს ამ საჭირო გამოტოვებით“ (თხზ., ტ. 4, 1955 წ., გვ. 244), ხოლო დ. მეგრელის მეორე ბრალდების გამო ი. გოგებაშვილი წერდა: „რაც შეეხება ექსპროპიაციას აკაკის შესახებ, ამაში იქნება არა ერთი ქართველი მელექსე იყო ცოდვილი აკაკის წინაშე; მაგრამ ჩვენ კი ამ ცოდოში წილი არ გვიდევს. აკაკის რუსულიდან როდი გადმოუთარგმნია თქვენგან დასახელებული ლექსები. ეს ლექსები ჩვენ მიერ თარგმნილი, ჩვენ ამოვწერეთ „დედა ენითგან“, გაუგზავნეთ აკაკის და ვთხოვეთ, თავისებურად შეეცვალა მათი რედაქცია. მანაც თავისი ჩვეულებრივი თავაზიანობით შეასრულა ჩვენი თხოვნა და გადმოგვიგზავნა თავისი ხელნაწერი, თეთრად გადაწერილი, რომელიც დღემდის დაცული გვაქვს. მაგრამ ეს ხელნაწერი ჩვენ ხელუხლებლივ ვერ დავბეჭდეთ. მასში, თანახმად პედაგოგიურის მოთხოვნისა და ბავშვის ფსიქიკისა, ჩვენ მოვახდინეთ შიგა და შიგ

ზოგიერთი ცვლილებანი, მეტადრე ლექსში: „მახეში გაბმული ჩიტი“. ძალიან ვეცადენით, რომ ყოველი ჩვენ მიერ მოხდენილი ცვლილება ყოფილიყო აკაკისებური, რომ ჩვენს წადილს სავსებით მივალწიეთ, პედაგოგიური მოთხოვნილებაც დავაკმაყოფილეთ და აკაკის ლექსის ღირსებაც დავიცავით, აშკარად ჩანს იქიდან, რომ ეს ლექსები შეტანილია აკაკის თხზულებათა ცალკე გამოცემაში არა ისე, როგორც მისი ხელნაწერებია, არამედ რა სახითაც „დედაენაშია“ დაბეჭდილი“ (თხზ., ტ. 4, 1955 წ., გვ. 244). მეორე წერილში „მოულოდნელი უცერემონიობა“ ი. გოგებაშვილი წერდა: „ცახელის ლექსები... დაწერილნი არიან საგანგებოდ ჩვენი წიგნისათვის... ჩვენ გადავთარგმნინეთ შეკვეთით... და მათი უკანასკნელი რედაქციაც თითონ ჩვენ გვეკუთვნის. ცახელს არც კი უნდოდა თავისად გამოეცხადებინა ეს ლექსები, მაგრამ ჩვენ მაინც იმისი სახელი მოვაწერეთ“. გარდა ამისა, „არაერთი სხვა ლექსიც ჩართულია „ბუნების კარში“ ან შემოკლებით, ან ცვლილებით, მაგალითად: „დედის დარიგება“ ჭალადიდელისა. „ჩიტი“ ჭავჭავაძისა, „შაშვი“ ჩიქოვანისა და სხვანი“ (თხზ., ტ. 6, გვ. 721).

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი ხალხური პოეზიის უდიდესი პატივისმცემელი იყო, იგი ხალხის სულიერი სიმდიდრის ძირითად წყაროდ, მისი იდეებისა და ზრახვა-მისწრაფებათა მთავარ გამომხატველად მიაჩნდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ხალხური პოეზიის ნიმუშებს „დედა ენასა“ და „ბუნების კარში“ ისევ პედაგოგიური და ესთეტიკური მოსაზრებებით საგრძნობლად შეცვლილ-გადამუშავებულად ბეჭდავდა, წერილში „შენიშვნა სახალხო პოეზიის შესახებ“ ი. გოგებაშვილი წერდა: „დიდი წილი ჩვენ მიერ შეკრებილი ლექსებისა და ზღაპრებისა დავბეჭდეთ სწორედ ისე, როგორც გავიგონეთ ხალხისაგან, ზოგში კი ცვლილება შევიტანეთ. ეს ცვლილება გამოიწვია იმ გარემოებამ, რომ ზოგს ლექსს, ფორმით მშვენიერს, შეუსაბამო და მავნე შემეცნება აფუჭებს და უფარგისად ჰხდის ბავშვებისათვის. ჩვენ ეს შემეცნებანი პედაგოგიური მოსაზრებით გამოვტოვეთ და მათ მაგიერ ჩავურთეთ შესაბამისი და სასარგებლო შემეცნებანი, ხოლო აგებულია ლექსისა, მისი კალაპოტი, ცეზურა და რიფმა ხელუხლებელი

დავტოვეთ. რასაკვირველია, ეს ლექსები სავსებით ვეღარ ჩაითვლება ხალხურ ნაწარმოებად. ამიტომ, მათი მოქცევა სახალხო ნაწარმოების კრებულში ჩვენი რედაქციით თავს არ მოვა. ეს კი შეიძლება ადვილად მოხდეს და სახალხო რედაქციის ნაცვლად ჩვენმა რედაქციამ დაიჭიროს ადგილი სახალხო კრებულში იმ გარემოების გამო, რომ სახელმძღვანელოების შემადგენელი „დედა-ენისაგან“ გადაბეჭდვენ ხოლმე ამ ჩვენს მიერ შეცვლილს ლექსებს და ზღაპრებს, როგორც წმინდა ხალხურს ნაწარმოებსა და არ აჩვენებს წიგნს, საიდგანაც ამოიღეს და სადაც აღნიშნულია, რომ ეს სახალხო ლექსები ცვლილებებით იბეჭდება“ (თხზ., ტ. 4, გვ. 187).

ამავე საკითხის გამო წერდა ი. გოგებაშვილი 1897 წელსაც: „სახალხო პოეზია „დედა ენაში“ ხელუხლებლად არ არის შეტანილი“; მისი ნიმუშები „გადამუშავებულია ჩემს მიერ თანახმად პედაგოგიის მოთხოვნილებისა, თანახმად ბავშვის ბუნების მოთხოვნილებისა“ (თხზ., ტ. 3, გვ. 68).

ასე და ამგვარად ამუშავებდა, ასწორებდა და აუმჯობესებდა თავის პედაგოგიურ მოთხოვნათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი ქართველ მწერალთა ორიგინალურ და ნათარგმნ თხზულებებს, მის მიერვე შეკრებილი ხალხური შემოქმედების ნიმუშებს და გადამუშავებულ-გადაკეთებულად შექმნდა ისინი სახელმძღვანელოში, რადგანაც მწერლობა ახალგაზრდობის მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდის უძლიერეს საშუალებად მიაჩნდა. სწორედ ამიტომ დაუცხრომლად ებრძოდა ი. გოგებაშვილი ყველა იმათ, ვინც მისი სახელმძღვანელოებიდან მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდის ამ ძვირფასი საგანძურების ამოღებასაც მოითხოვდა. ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა „ქართული და რუსული სახელმძღვანელოების შემდგენლის მოხსენებითი ბარათი სინოდის ობერპროკურორის პობედონოსცევისადმი“. რომელშიც ი. გოგებაშვილი სასტიკად კიცხავდა რეცენზენტებს, რომელთაც „დედა ენიდან“ გამოუღვენიათ ესთეტიკური გრძნობის განმავითარებელი მხატვრული ლექსები“.

სრულდება დიდი ქართველი პედაგოგის, თვალსაჩინო პუბლიცისტის, საბავშვო მწერლისა და მრავალნაყოფიერი საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის დაბადებიდან 125 წელი.

ი. გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძესა და აკაკი წერეთელთან ერთად, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენელი და მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელი იყო რევოლუციამდელ საქართველოში. იგი რუსეთის მესამოციანელების რევოლუციურ-დემოკრატიული მსოფლმხედველობისა და დიდი რუსი პედაგოგის კ. დ. უშინსკის პროგრესულ პედაგოგიურ-დიდაქტიკურ მოძღვრებაზე დამყარებით, ქართული პედაგოგიური აზროვნების ისტორიული ტრადიციებისა და ქართველი მშრომელი ხალხის უახლესი სასიცოცხლო ინტერესების გათვალისწინებით „ახალი ტიპის ქართველის“ აღზრდამომზადების თეორიული და პრაქტიკული პედაგოგიური პრობლემების დამუშავება-გადაწყვეტას ემსახურებოდა მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების განმავლობაში. ამ მიზნით ი. გოგებაშვილი სახალხო განათლებაში ხალხურობის პრინციპის, ზოგადი განათლების საფუძველზე რეალური განათლების სისტემის, სახალხო სკოლისა და სახალხო მასწავლებლის მუშაობის შინაარსის, მეთოდებისა და ორგანიზაციის, დედაენაზე სწავლა-განათლების აუცილებლობის, რუსული ენის საფუძვლიანად დაუფლების და საბავშვო მხატვრული ლიტერატურის საგანმანათლებლო-აღმზრდელობითი ფუნქციის მეცნიერულ-პედაგოგიურ დასაბუთებას იძლეოდა. ამ თეორიულ ნიადაგზე არის აგებული მისი სახელგანთქმული სახელმძღვანელოები: „დედა ენა“, „ბუნების კარი“ და რუსკოე სლოვო“, რომელნიც მარტო რევოლუციამდელ ქართველ ახალგაზრდობას კი არ ემსახურებოდა ესოდენ ნაყოფიერად, არამედ, სათანადო შესწორება-გადამუშავებით თანამედროვე ქართულ სკოლასაც უწევს დაუფასებელ სამსახურს.

თბილისის სასულიერო სასწავლებელში მასწავლებლად მუშაობის პერიოდში ი. გოგებაშვილმა შეადგინა და გამოსცა სასკოლო სახელმძღვანელოები: „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის“ (1865წ.), რომლებიც წერა-კითხვის სწავლების ბგერითი ანალიზური მეთოდის საფუძველზე იყო აგებული და „ბუნების კარი, საყმაწვილო წიგნი დაბალ კლასებში სახმარებელი“ (1868 წ.), რომელიც 1918 წლამდე გამოდიოდა.

1868 წელს უკვე სახელმოხვეჭილი ი. გოგებაშვილი თბილისის სასულიერო სასწავლებლის ინსპექტორად აირჩიეს და იგი ქართული ენის სწავლებასაც შეუდგა.

ინსპექტორობის დაწყებისთანავე ი. გოგებაშვილმა განიზრახა სასულიერო სასწავლებლის სქოლასტიკურ-იეზუიტური რეჟიმის გაუქმება და მოსწავლეთათვის თავისუფალი სწავლა-აღზრდის სისტემის დამყარება, მათი შეიარაღება საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტური ცოდნით. ი. გოგებაშვილის ავტორიტეტი მოსწავლე ახალგაზრდობისა და საზოგადოების თვალში ყოველდღიურად მაღლდებოდა. მის სანიმუშო გაკვეთილებს თბილისის სამასწავლებლო სკოლის მოსწავლეებიც ესწრებოდნენ. სასულიერო ადმინისტრაციას, რა თქმა უნდა, მხედველობიდან არ გამოპარვია ახალგაზრდა პედაგოგის ეს პროგრესული ნაბიჯები და დაიწყო მისი გამუდმებული დევნა, რასაც შედეგად მოჰყვა 1874 წელს ი. გოგებაშვილის დაუსწრებლად (იგი საავადმყოფოში იყო), უწმინდესი სინოდის ობერ-პროკურორის რწმუნებულის შავრაზმელ კერესკის მიერ სასულიერო სასწავლებლის აშკარად ტენდენციური შემოწმება, რის საფუძველზედაც ახალგაზრდა ენთუზიასტი პედაგოგი სამუდამოდ ჩამოაშორეს მის საყვარელ მოსწავლეებს და პრაქტიკულ-პედაგოგიურ მუშაობას, იგი მოხსნეს „მესამე მუხლის“ ძალით, როგორც პოლიტიკურად არაკეთილსაიმედო და სასულიერო უწყებისათვის საშიში პიროვნება.

ამ დიდმა ფსიქიკურ-მორალურმა ტრავმამ ი. გოგებაშვილის ისედაც შერყეული ჯანმრთელობა კიდევ უფრო გააუარესა. იგი იძულებული გახდა 1875—1876 წლებში სამკურ-

ნალოდ აბასთუმანსა და სოხუმში გამგზავრებულიყო.

ი. გოგებაშვილმა ბუხრის ცეცხლს მისცა ცენზის დამა-
დასტურებელი ყველა დოკუმენტი, რომ სახელმწიფო სამსა-
ხურს არასოდეს დაბრუნებოდა და ამიერიდან მთელი თავისი
სიცოცხლე და დაუშრეტელი ენერგია საზოგადოებრივ-პედა-
გოგიურ და ლიტერატურულ მოღვაწეობას შესწირა.

ი. გოგებაშვილი გარდაცვალებამდე (1912 წ.) მეტად ნა-
ყოფიერად და სისტემატურად თანამშრომლობდა თითქმის
ყველა იმდროინდელ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში და თბი-
ლისისა და პეტერბურგის რუსულ პროგრესულ ორგანოებ-
შიც.

ამ ხანგრძლივი და მეტად ნაყოფიერი ლიტერატურული
მოღვაწეობის შედეგად მადლიერმა ქართველმა ხალხმა მიი-
ღო არა მარტო გოგებაშვილის უკვდავი სახელმძღვანელოები:
„დედა ენა“, (1876 წ.), რომელიც 1925 წლამდე 42-ჯერ გამო-
იცა და „რუსკოე სლოვო“ (1887 წ.), რომელმაც საყოველთაო
მოწონება დაიმსახურა საქართველოს გარეთაც, როგორც ნა-
ციონალური სკოლების დაწყებითი კლასების რუსული ენის
სახელმძღვანელომ, აგრეთვე 350 პედაგოგიურ-პუბლიცისტუ-
რი სტატია და ცალკე წიგნებად გამოცემული ნაშრომი, 6 მე-
თოდიკური სახელმძღვანელო მასწავლებელთათვის ქართულ
დაწყებით სკოლებში ქართული და რუსული ენების სწავლე-
ბის საკითხებზე, 35 მხატვრული საბავშვო მოთხრობა: „იავ-
ნანამ რა ჰქმნა?!“ (1890 წ.) „ხატის მიზეზი?“ (1892 წ.), „ას-
პინდის ომი“ (1892 წ.), „თავდადებულნი ქართველნი“
(1895 წ.), „ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“ (1897 წ.) „სსივი
წარსულისა“ (1898 წ.), „საარაკო თავგადასავალი ტანტის
მემკვიდრისა“ (1900 წ.), „თავდადებული ქართველი ექიმი“
(1900 წ.), „ქართველი მეფე გლეხის ოჯახში სტუმრად“
(1902 წ.), „სამასი თავდადებული გლეხი“ (1900 წ.), „საშინე-
ლი სასჯელი მოღალატისა“ (1902 წ.) და სხვ. ცალკე კრებუ-
ლები ბავშვთა და მოზარდთა თვითგანვითარებისათვის: „პა-
ტარა ბიბლიოთეკა“ (1878 წ.), „კუნწულა ანუ მოთხრობანი
მოზრდილ ყრმათათვის“ (1883 წ.), „მოსავლის მცველნი ანუ
სასარგებლო ცხოველები და ფრინველები“ (1896 წ.), „აკიდო
ანუ კრებული საყმაწვილო მოთხრობათა“ (1901 წ.) და სხვ.

ჩვენს სიძველეთა საცავებში დაცულია ი. გოგებაშვილის მდიდარი საარქივო კოლექციები, რომლებშიც 300-ზე მეტი ხელნაწერი დოკუმენტია აღრიცხული.

ი. გოგებაშვილის ამ მდიდარმა პედაგოგიურ-პუბლიცისტურმა მემკვიდრეობამ მის „თხზულებათა“ ათი მოზრდილი ტომი შეადგინა, რომლის უკანასკნელი, მეათე ტომის გამოცემა მის ღღევანდელ საიუბილეო თარიღს დაემთხვა.

ი. გოგებაშვილი მეტად მრავალმხრივ და დიდად ნაყოფიერ საზოგადო მოღვაწეობასაც ეწეოდა. იგი იყო ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების დამაარსებელთაგანი, მისი გამგეობის წევრი და მუშაობის უშუალო და ყოველდღიური მონაწილე (1879—1912 წწ.); წინამძღვრიანთ კარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის დაარსებისა და მუშაობის აქტიური მონაწილე, ძველი ქართული ისტორიული ძეგლების დამცველ-მეგობარი, ქართული წიგნების გამოცემის ინიციატორი, ქართული ჟურნალ-გაზეთების ხელისშემწყობი, ჩვენი უნივერსიტეტის ახლანდელი პირველი კორპუსის მშენებელთაგანი, ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეთა და, განსაკუთრებით, მოსწავლე ახალგაზრდობის ხელისშემწყობი.

ი. გოგებაშვილმა მისი წიგნების უმრავლესობა სიცოცხლეშივე უსასყიდლოდ გადასცა გამოსაცემად ქ. შ. წ. კ. გამავრცელებელ საზოგადოებას, ხოლო მთელი მისი უძრავ-მოძრავი ქონება უანდერძა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებს და ახლო ნათესავებს.

ასე უმწიკვლოდ და უანგაროდ ემსახურებოდა ი. გოგებაშვილი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში ქართველ ხალხს.

* * *

ი. გოგებაშვილის პედაგოგიური მოღვაწეობა და მოძღვრება მისი ფილოსოფიური და სოციალ-პოლიტიკური მრწამსიდან გამომდინარეობდა და ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პირობებში, ცარიზმის კოლონიურ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის წინააღმდეგ გააფთრებულ ბრძოლაში ვითარდებოდა.

ი. გოგებაშვილი პროგრესულ-დემოკრატიული იდეოლო-

გიის მატარებელი მოაზროვნე იყო. იგი დიდი თანაგრძნობით ეკიდებოდა სხვადასხვა ქვეყნის ხალხთა ნაციონალურ თვითგამორკვევასა და ეროვნულ-სოციალურ განვითარებას. ცნობილია ის სიმშათია, რომელიც თავის პირველ პუბლიცისტურ წერილში (1866 წ.) მან ამერიკელი ზანგებისადმი გამოიჩინა. 1881 წელს წერილში „ირლანდიის უთენდება“ იგი სოციალისტურ მოძრაობას ექმნაგებოდა და ეკონომიური თანასწორობის პრინციპს გულმოდგინედ იცავდა. დიდი ქართველი პედაგოგი წერდა: „სოციალისტებს სურთ კაცობრიობა გამოიყვანონ... გარყვნილი მდგომარეობიდან. იმათ სწადიათ განსაზღვრონ, შეასუსტონ და გააუქმონ ეკონომიური კონტრასტი, ნივთიერებითი უთანასწორობა. ისინი მოწადინებულნი არიან, მოსპონ, ერთი მხრივ, დამჩაგვრელი სიღატაკე, მეორე მხრივ, გამრყენელი სიმდიდრე და დაამყარონ ქვეყანაზედ საყოველთაო თანაბარი კეთილდღეობა. ამ მიზნის მისაღწევად მათ სურთ, გამოიყვანონ შრომა მონობიდან, მეუფეობა ჩამოართვან კაპიტალსა და ჩააბარონ იგი შრომასა“ (ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. I, 1955, გვ. 356—357).

ი. გოგებაშვილი დიდი თანაგრძნობითა და მხარდაჭერით შეხვდა რუსეთის 1905—1907 წლების რევოლუციას. მან აჯანყებულთა დასახმარებლად „განმათავისუფლებელი საერთო ფონდის“ შექმნა მოითხოვა. ი. გოგებაშვილმა სასტიკად გაილაშქრა სუსხიანი რეაქტიის წინააღმდეგ და მათ მომხრეებს „ხალხის მტრები, ხულიგნები, პოლიციის აგენტები“ უწოდა.

ი. გოგებაშვილს ღრმად სწამდა, რომ „ამყამად არისტოკრატიის მზე ჩადის, დემოკრატიული თანასწორობის სინათლე ეფინება კაცობრიობას“. მთელი მისი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობა მშრომელი ხალხისადმი შეუწელებელ სამსახურსა და მისი ეკონომიური და კულტურული დონის ამაღლების ამოცანების შემღებისდაგვარ გადაწყვეტას მიეძღვნა. მართალია, მან ეს ამოცანები, გასაგები მიზეზების გამო, საბოლოოდ ვერ დასძლია, მაგრამ თავისი დიდი და უანგარო წვლილი მაინც შეიტანა მშრომელი ხალხისადმი სამსახურის დიად საქმეში.

დიდი ქართველი პედაგოგიურ პრობლემებს. აღზრდა-განათლების თეორიისა და პრაქტიკის საკითხებს მშრომელი ხალ-

ხისადმი უანგარო და ეფექტური სამსახურისა და ხალხურობის პრინციპის საფუძველზე განიხილავდა. ამ ძირითადი პრინციპით არის გამსჭვალული ყველა მისი პუბლიცისტური და პედაგოგიურ-დიდაქტიკური ნაწერები, სახელმძღვანელოები და საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობა.

ხალხურობის პრინციპის აღზრდა-განათლებაში განხორციელების საშუალებებად ი. გოგებაშვილს მიაჩნდა საყოველთაო-სახალხო დაწყებითი განათლება, სახალხო სკოლის ჯანსაღ პედაგოგიურ საწყისებზე დაფუძნება, მშობლიურ ენაზე სწავლება, ქალთა განათლების უზრუნველყოფა, ახალგაზრდობისათვის რეალური განათლების მიცემა, სკოლის კავშირი ცხოვრებასთან, სამშობლოსა და მშობლიური ხალხისადმი მგზნებარე სიყვარულით აღზრდა. დემოკრატიზმი და ჰუმანიზმი, ხალხურობის ასეთი გაგება ი. გოგებაშვილის პედაგოგიურ მემკვიდრეობას მეტად ცხოველყოფელ ძალას აძლევს ჩვენი სკოლისა და პედაგოგიური მეცნიერებისათვის.

ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლების ძირითად მიზნად ი. გოგებაშვილს საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის მისი ყოველმხრივი მომზადება და ისეთი ცოდნით შეიარაღება მიაჩნდა, რომელიც მას ბუნების ძალთა შეცნობა-გამოყენებისა და პრაქტიკულ ცხოვრებაში გარკვევის უნარს განუვითარებდა. აღზრდა-განათლების ასეთი მიზანი კი, ი. გოგებაშვილის აზრით, მოითხოვს ბავშვის სხეულისა და „სულის“ პარმონიულად განვითარებას, რაც შეადგენს იდეალს სწავლისა და აღზრდისათვის“.

ი. გოგებაშვილი მთელი თავისი შეგნებით და გატაცებით მოითხოვდა ისეთი სახალხო განათლებისა და სკოლების ქსელის შექმნას, რომელთაც შეუძლიათ გამოუზარდონ ჩვენს ქვეყანას „ახალი ტიპის ქართველები“. მათ უნდა გააჩნდეთ უნარი „ავადყოფური რეჟიმისა“ და „უკუღმართი ცხოვრების წინააღმდეგ“ შეუპოვარი ბრძოლისა და მშრომელი ხალხის დარაზმვის მომავალი საუკეთესო მერმისისათვის, შრომის სუფევისათვის“.

სახალხო სკოლის ძირითად საფუძვლად დიდ ქართველ პედაგოგს დედაენა მიაჩნდა. დედაენაში მკლავნდება ხალხი, მისი თვისებები, ზნე-ჩვეულება, ეროვნული სახე. დედაენა ხალ-

ხის მთელი სიმდიდრის უდიდესი სალაროა. ცნობილ ნაშრომში „ბურჯი ეროვნებისა“, იგი წერდა: „დედა-ენა არის ძვირფასი სალარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნაფიქრისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარისა და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელის ერის სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულს ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერი ღონით და მხნეობით“ (თხზ., ტ. 2, 1955 წ. გვ. 208). ამიტომ იბრძოდა ი. გოგებაშვილი ცარიზმის შავრაზმელი „საგანმანათლებლო“ პოლიტიკის წინააღმდეგ. ქართული ენის უფლებათა დასაცავად და სკოლებში დედაენაზე სწავლების განსახორციელებლად.

ი. გოგებაშვილის პედაგოგიურ-დიდაქტიკურ მოძღვრებაში დიდი ადგილი უკავია სწავლა-განათლების შინაარსის, სწავლების პრინციპების, წესებისა და მეთოდების, მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდის, სახალხო სკოლის ორგანიზაციის, სახალხო მასწავლებლის მომზადებისა და უფლების დაცვის და სხვ. საკითხებს, მაგრამ ამ მოკლე საგაზეთო სტატიაში მათი ზოგადად გარკვევაც ძალზე შორს წაგვიყვანდა.

ი. გოგებაშვილი უდიდესი მოვლენა იყო XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. მეტად პროგრესული, მრავალფეროვანი და მრავალნაყოფიერი იყო მისი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობა და მოძღვრება-შემოქმედება. ი. გოგებაშვილის მდიდარი პედაგოგიური მემკვიდრეობა ჯერ კიდევ ღრმა მეცნიერული შესწავლა-განზოგადების საგანია და მომავალშიც ნაყოფიერ სამსახურს გაუწევს ჩვენი ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის დიდ სახელმწიფოებრივ და სახალხო საქმეს.

ისევ ი. გოგებაშვილის „კატარა ბიბლიოთეკის შესახებ“

წერილში „იაკობ გოგებაშვილის ავტორობის დადგენისათვის („ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები“)“ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ ი. გოგებაშვილის მიერ შედგენილი და მისივე რედაქცი-

ათ 1873 წელს გამოცემული კრებული „პატარა ბიბლიოთეკა“ (წიგნი პირველი), რომელსაც ახლდა ავტორის მოკლე წინასიტყვაობა, „სამწუხაროდ, ჩვენს წიგნთსაცავში ვერ აღმოვაჩინეთ“ (იხ. ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“, 1965, № 6, გვ. 81), თუმცა იგი ცნობილი იყო ჩვენთვის იმ დროინდელ პრესაში გამოქვეყნებულა მასალებით.

ამ წერილს ბეჭდვის პროცესში საქართველოს სსრ კ. მარქსის სახელობის სახელმწიფო საჯარო-ბიბლიოთეკის მხარეთმცოდნეობის კაბინეტის გამგის თამარ მაჭავარიანის, საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს ი. გოგებაშვილის სახელობის სახალხო განათლების ბიბლიოთეკის დირექტორის ვ. გოგოლაძისა და ლენინგრადის სალტიკოვ-შჩედრინის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთის ხალხთა ლიტერატურის განყოფილების გამგის ა. აბრამიშვილის დახმარებით გამოირკვა, რომ აღნიშნული კრებული დაცულია საქართველოს სახალხო პოეტის, აწ განსვენებული ი. გრიშაშვილის, კ. მარქსის სახელობისა და ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკებში, სხვათა შორის, „ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიის“ პირველ ტომში, 1941 წ., გვ. 133, ეს კრებული აწერილია არა მისი სახელწოდების — „პატარა ბიბლიოთეკა“, არამედ შინაარსის მიხედვით, რაც გაუგებრობას იწვევს.

„პატარა ბიბლიოთეკაში“ დიდ ქართველ პედაგოგს მოუთავსებია აღმზრდელობითი შინაარსის სამი მოთხრობა: „მეფე და ხელოსანი“ (პირველად დაიბეჭდა ქართულად „სასოფლო გაზეთში“, 1877 წ., № 21), ლაბულეს (ედუარდ რენეს) „ფაშა-მწყემსი“ (პირველად გამოქვეყნდა ქართულად გაზ. „დროებაში“, 1869 წ., №№ 17 და 18,) აგრეთვე „სასოფლო გაზეთში“, 1869 წ., № 8) და „ყმაწვილის გამოღვიძება“. ამათგან პირველი ორი მოთხრობა-არაკი თარგმნილია ფრანგულიდან, ხოლო მესამე — რუსულიდან.

„პატარა ბიბლიოთეკა“, რომლის გამოცემას ი. გოგებაშვილი შემდეგში პერიოდულად აპირებდა, განკუთვნილი იყო ქართველ მოსწავლეთა კლასგარეშე საკითხავად და მოზარდთა თვითგანვითარებისათვის.

კრებულს წამძღვარებული აქვს შემდგენელ-რედაქტორისა და გამომცემლის მოკლე წინასიტყვაობა, რომელიც იმდენად

მნიშვნელოვანია (თანაც ფართო საზოგადოებისათვის უცნობი) ქართული საბავშვო ლიტერატურის შექმნა-გამდიდრებისათვის ი. გოგებაშვილის შეუწელებელი ზრუნვისა და მისი სარედაქციო მუშაობის გასათვალისწინებლად, რომ საკიროდ მიგვაჩნია იგი მთლიანად გავაცნოთ მკითხველებს.

აი ეს წინასიტყვაობაც, რომელშიც ავტორის მიერ ამ დარგში შემდგომისათვის განზრახული მუშაობის მთელი პროგრამაა მოცემული:

„ამ ბოლო წლებში ქართველ მოზარდ ყმაწვილებში გაჩნდა მოთხოვნილება საბავშვო ლიტერატურისა. ეს მოთხოვნილება, მართალია, ჯერეთ ახალი დაბადებულია და სუსტი, მაგრამ, თუ ჩვენ გვსურს ამ მოთხოვნილების გაილეჩება, უნდა დროულად მივაწოდოთ ჩვენ ყმაწვილობას შესაფერისი და შემრგო საზრდო გონებისა. სწორედ ამ უკანასკნელი მიზნით ვიწყებთ ჩვენ „პატარა ბიბლიოთეკის“ გამოცემასა. ამ გამოცემას ჯერჯერობით არ ექნება პერიოდული ხასიათი, შემდგომში კი, თუ გარემოებამ ხელი მოგვიმართა, „პატარა ბიბლიოთეკა“ გადაიქცევა საყმაწვილო ჟურნალათა.

ეს პირველი წიგნი შემდგარია ორი ფრანციკული იგავ-მოთხრობითგანა. პირველი იყო დაბეჭდილი „სასოფლო გაზეთში“, მეორე — „დროებაში“. პირველში, ენის გარდა, სხვა ცვლილებაც მოვახდინეთ: მეორეში კი მხოლოდ ენა შევასწორეთ. ამოვიჩინეთ ესენი პირველი წიგნისათვის იმიტომ, რომ ასაკის უკეთეს თვისებასთან მათ აქვთ საუკეთესო თვისებანი საყმაწვილო მოთხრობისა. წიგნის ბოლოს, თაბახის შესაბამისად. არის დაბეჭდილი პატარა მოთხრობა, რომელიც ეკუთვნის ერთ რუსის პედაგოგსა. მეორე და მესამე წიგნები იქნება შემდგარი შჩედრინის საყმაწვილო თხზულებათაგან. საზოგადოდ ჩვენი გამოცემის შინაარსს მომავალში შეადგენენ: საუკეთესო საყმაწვილო თხზულებანი ევროპელი ხალხებისა, არაკნი და მოთხრობანი, სტატიები ბუნების მეცნიერებიდგან, მონოგრაფიები ჩვენი და საზოგადო ისტორიიდგან, გეოგრაფიული და ლიტერატურული წერილები, საყმაწვილო ლექსები და სხვანი“.

როგორც ზემოთ დასახელებულ წერილში აღვნიშნავდით, ი. გოგებაშვილმა შემდეგში საყმაწვილო ჟურნალის გამოცე-
7. გ. ქაჭია

მაზე ხელი აიღო, რადგან ანდლულაძემ გამოსცა (1883 წ.) „ყრმათათვის საკითხავი ყოველთვიური სურათებიანი ჟურნალი „ნობათი“ და მისი „პატარა ბიბლიოთეკა“ 1883 წლიდან გარდაიქმნა ახალ, უფრო გაფართოებული შინაარსის კრებულად — „კუნწულა ანუ მოთხრობანი მოზრდილ ყრმათათვის“.

იაკობ გოგებაშვილი

ქართველი ხალხი თავისი ხანგრძლივი შემოქმედებითი განვითარების მანძილზე მალალ კულტურა-ცივილიზაციასა და მეცნიერული აზროვნების ძლიერ ტრადიციას ქმნიდა. მეცნიერულ, კერძოდ ფილოსოფიურ, კვლევა-ძიებასთან ერთად ვითარდებოდა პედაგოგიკური აზროვნებაც. ადამიანის საზოგადოებრივი დანიშნულების გარკვევა, მისი აღზრდა-განათლების თეორიულ-პედაგოგიკური საფუძვლების დადგენა და პრაქტიკულად მოგვარება ყოველთვის შეადგენდა ჩვენში მოწინავე ადამიანთა სისტემატური ზრუნვის საგანს. თვით უმაღლესი განათლებისა და სამეცნიერო კვლევა-ძიების მძლავრი ცენტრების — კოლხიდის რიტორიკული სკოლის (IV ს.). გელათის აკადემიისა (დაარსებულია 1106 წელს) და იყალთოს აკადემიის (XII ს.) არსებობა ჩვენში, რომ არაფერია ვაჟკათ ქართული კულტურის სხვა მრავალ კერაზე საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ, აშკარად მოწმობს სამეცნიერო მუშაობის მალალ დონეს საერთოდ, კერძოდ კი — პედაგოგიკის დარგში.

პედაგოგიკური აზროვნების განვითარების ამ მაღალი საფეხურის დასადასტურებლად საკმარისია დავასახელოთ X—XII საუკუნეების საისტორიო ძეგლებში (ათონის კრებულში, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებებში და სხვ.) მოცემული მასალები, რომლებიც ასახავენ იმდროინდელ საქართველოში სწავლა-აღზრდის მდგომარეობას და განსაკუთრებით ქართული რენესანსის პერიოდში წარმოებულ ლიტერატურულ-შემოქმედებით და ფილოსოფიურ მუშაობას. ცნობილია, რომ XI—XII საუკუნეების ქართული რენესანსის გამოჩენილი წარმომადგენლები არა მარტო ორიგინალურ მეცნიერულ-ფილოსოფიურ თეორიებს ქმნიდნენ და

ავითარებდნენ, არამედ ამავე დროს თავისებურ ჰუმანისტურ პედაგოგიკურ-დიდაქტიკურ შეხედულებებსაც გამოთქვამდნენ.

XVI—XVII საუკუნეებიდან ქართველმა ხალხმა, რომელიც გმირულად იგერიებდა თურქეთისა და სპარსეთის ურდოთა ურიცხვ თავდასხმებს, თანდათან ურთიერთობა დაამყარა რუს ხალხთან, მისი მოწინავე კულტურისა და მეცნიერების საუკეთესო წარმომადგენლებთან და საფუძველი ჩაუყარა ქართული კულტურის, მეცნიერებისა და სწავლა-განათლების აღორძინებას. შედარებით ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა პედაგოგიკური აზროვნების განვითარებისათვისაც.

ცნობილი პოეტი, ქართლის მეფე არჩილი (1647—1713 წწ.) თავის ნაშრომში „საქართველოს ზნეობანი“, რომელიც ფეოდალური ეპოქის თავისებურ მორალურ კოდექსს წარმოადგენდა, არკვევდა ცოდნის მნიშვნელობას ადამიანისათვის და ამასთანავე ბავშვთა საოჯახო და სასკოლო სწავლა-აღზრდის ძირითად პრინციპებსა და წესებს ადგენდა. გამოჩენილი მოაზროვნე და მწერალი სულხან-საბა ორბელიანი (1658—1725 წწ.) თავის თხზულებაში „სიბრძნე სიცრუისა“ იმდროინდელი საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების მანკიერ მხარეთა მხილების საფუძველზე მეტად მოხდენილი სენტენცია-აფორიზმებით მთელ რიგ პროგრესულ პედაგოგიკურ დებულებებს ასაბუთებდა. სასიქადულო ქართველი პოეტი დავით გურამიშვილი (1705—1792 წწ.) თავის დიდაქტიკურ პოეზიაში მრავალმხრივ საყურადღებო და მნიშვნელოვან პედაგოგიკურ იდეებს ავითარებდა. იოანე ბატონიშვილი (ბაგრატიონი, 1772—1839 წწ.) ენციკლოპედიურ ნაშრომში „კალმასობა“ ღირსშესანიშნავ შენიშვნებს იძლეოდა „სწავლისა და ხელოვნებისათვის“, ხოლო მის მიერვე შედგენილი (1799 წ.) სახელმწიფოებრივი წყობილების რეფორმის პროექტი სახალხო განათლების ახალ პრინციპებზე გარდაქმნა-აგებას ისახავდა მიზნად. მოსკოვის სლავურ-ბერძნულ-ლათინური აკადემიის ანალოგიის საფუძველზე ანტონ კათალიკოსის (1729—1788 წწ.) ინიციატივით დაარსებული თბილისისა (1755 წ.) და თელავის (1782, 1801 წწ.) სემინარიები მნიშვნელოვნად უწ-

ყობდნენ ხელს სწავლა-განათლებისა და პედაგოგიკური აზროვნების განვითარებას საქართველოში.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან რუს ხალხთან, მის მოწინავე წარმომადგენლებთან კულტურული ურთიერთობის საფუძველზე გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები ახალ პროგრესულ იდეებს აყენებდნენ ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის დარგში და ამით ხელს უწყობდნენ თეორიულ-პედაგოგიკური აზროვნების განვითარებას ჩვენში. სოლ. დოდაშვილი თავისი ფილოსოფიური („ლოგიკა“, 1827 წ.) და ფსიქოლოგიური შესყდულებების მატერიალისტური ტენდენციის საფუძველზე ცდილობდა ადამიანის სწავლა-აღზრდის არსის, მიზნების, პრინციპებისა და შინაარსის დადგენა-განსაზღვრას. პლატონ იოსელიანსაც (1809—1875 წწ.) გარკვეული წვლილი მიუძღვის პედაგოგიკის დარგში. გერასიმე ქიქოძის (1826—1896 წწ.) ფსიქოლოგიურმა ნაშრომმა „Основания опытной психологии“ (1858 წ.) გამოჩენილი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატის, ფილოსოფოსისა და კრიტიკოსის ნ. ა. დობროლიუბოვის საგანგებო ყურადღება დაიმსახურა¹.

ამრიგად, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის (სამოციან წლებამდე) საქართველოში თუმცა მუშავდებოდა ცალკეული მნიშვნელოვანი თეორიულ-პედაგოგიკური საკითხები, მაგრამ ამ პერიოდის პედაგოგიკური აზროვნება იმდენად მაინც ვერ განვითარდა, რომ ასე თუ ისე მთლიან სისტემად ჩამოყალიბებულიყო.

განსაკუთრებით ნაყოფიერი თეორიულ-პედაგოგიკური მუშაობა გაიშალა საქართველოში XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც 50—60-იანი წლების რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების — ბ. გ. ბელინსკის (1811—1848 წწ.), ნ. გ. ჩერნიშევსკის (1828—1889 წწ.), ა. ი. გერცენის (1812—1870 წწ.), ნ. ა. დობროლიუბოვისა (1836—1861 წწ.) და „რაზნოჩინული“ ინტელიგენციის სხვა გამოჩენილი წარმომადგენლების პროგრესულ იდეებზე აღზრდილი საქართველოს სახელოვანი საზოგადო მოღვაწეები, მწერლები და პე-

¹ Н. А. Д о б р о л ю б о в, Избранные философские произведения, т. I, 1948, стр. 491-496.

დაგოგები: აკაკი წერეთელი (1840—1915 წწ.), გ. წერეთელი (1842—1900 წწ.), ნ. ნიკოლაძე (1842—1928 წწ.), ს. მესხი (1844—1883 წწ.), ი. გოგებაშვილი (1840—1912 წწ.) და სხვანი დიდი ილიას მეთაურობით სათავეში ჩაუდგნენ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ჩვენში.

ილია ჭავჭავაძის თეორიული შეხედულებანი აღზრდა-განათლების საზოგადოებრივი მნიშვნელობის, მიზნებისა და ამოცანების, სწავლა-აღზრდის პროცესის ბუნების, სკოლისა და მასწავლებლის როლისა და დანიშნულების, სწავლების დიდაქტიკური საფუძვლებისა და დედაენაზე სწავლების აუცილებლობის შესახებ, რომლებიც უშუალოდ გამომდინარეობდნენ რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების ფილოსოფიურ-პედაგოგიკური მოძღვრებიდან, მტკიცე ნიადაგს ქმნიდნენ მეცნიერული პედაგოგიკური თეორიის შექმნა-განვითარებისათვის საქართველოში.

მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელი საქართველოში ი. ს. გოგებაშვილი რუსეთის პროგრესულ მოაზროვნეთა მსოფლმხედველობისა და დიდი რუსი პედაგოგის კ. დ. უშინსკის პედაგოგიკურ-დიდაქტიკური მოძღვრების საფუძველზე რეალური განათლების სისტემის, სახალხო სკოლისა და მასწავლებლის მუშაობის შინაარსის (მეთოდებისა და ორგანიზაციის, დედაენაზე სწავლა-განათლების აუცილებლობის, რუსული ენის საფუძვლიანად დაუფლების და საბავშვო მხატვრული ლიტერატურის აღმზრდელობითი მნიშვნელობის მეცნიერულ-პედაგოგიკურ დასაბუთებას იძლეოდა. ამ თეორიულ ნიადაგზე შექმნილი მისი ცნობილი სახელმძღვანელოები („დედაენა“, „ბუნების კარი“, „Русское Слово“) სათანადო შესწორებითა და გადამუშავებით თანამედროვე ქართულ სკოლასაც უწევს ფასდაუდებელ სამსახურს.

ი. გოგებაშვილი იმდენად დიდი პედაგოგია, რომ სამართლიანად შეიძლება გვერდში ამოვუყენოთ მსოფლიოს გამოჩენილ კლასიკოს პედაგოგებს — იან ამოს კომენსკის, პენრიხ პესტალოცის, კ. დ. უშინსკის და სხვ.

ი. გოგებაშვილის მდიდარი პედაგოგიკური მემკვიდრეობა, რომლის არასრული გამოცემა ათ მოზრდილ ტომს შეად-

ჯენს. საფუძვლიან მეცნიერულ შესწავლას მოითხოვს. მართალია, ამ მხრივ ჩვენში დღემდე ნაყოფიერი მუშაობაა ჩატარებული: გამოცემულია მონოგრაფიები და ცალკეული შრომები, რომლებიც სხვადასხვა ასპექტში აშუქებენ ი. გოგებაშვილის მდიდარ პედაგოგიკურ მოძღვრებას, მაგრამ ყველაფერი ეს კიდევ არ არის საკმარისი დიდი ქართველი პედაგოგის მრავალნაყოფიერი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობისა და მოძღვრების ყოველმხრივ შესასწავლად.

ჩვენი მიზანია ნაწილობრივ მაინც შევავსოთ ეს ხარვეზი.

ი. გოგებაშვილის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი

იაკობ გოგებაშვილის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი ისე როგორც მთელი მისი მსოფლმხედველობა, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს სოციალ-ეკონომიური, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობისა და რუსეთის დიდ რევოლუციონერ-დემოკრატი ბ. გ. ბელინსკის, ნ. გ. ჩერნიშევსკის, ნ. ა. დობროლიუბოვისა და სხვათა პროგრესული იდეოლოგიის საფუძველზე ჩამოყალიბდა. მისი სოციალ-პოლიტიკური კონცეფცია თავიდანვე განუხრელად ემსახურებოდა ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური განთავისუფლების დიდ ამოცანებს.

ი. გოგებაშვილი, როგორც ცნობილია, მხოლოდ დიდი პედაგოგი კი არ იყო, არამედ გამოჩენილი პუბლიცისტიც და ამდენად გარკვეული, ჩამოყალიბებული სოციალ-პოლიტიკური იდეალების მატარებელი და დამცველი მთელი შეგნებული საზოგადოებრივ-პედაგოგიური და სალიტერატურო-პუბლიცისტური მოღვაწეობის ორმოცდაათი წლის განმავლობაში. თავისი სოციალ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობით იგი თავიდანვე სამოციანელი იყო და ბოლომდე ამ პოზიციაზე დარჩა.

ი. გოგებაშვილი, როგორც ნამდვილი სამოციანელი და განმანათლებელი, საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების ძირითად კანონად ევოლუციონიზმის პრინციპს აღიარებდა. ევოლუციონიზმი იყო მისთვის კაცობრიობის საზოგადო-

ებრივი განვითარების ძირითადი მეთოდოლოგიური საფუძველი.

შემთხვევით როდი წერდა დიდი ქართველი პედაგოგი თავის სტატიაში „დიდებული წადილი დიდებულის მოხუცისა“ (1893 წ.): „ჩვენის დროის ფილოსოფიურის სისტემის შეხედულებით, რომელსაც ევოლუციონიზმი ჰქვია და რომელიც ქვემარტებად მიაჩნია თითქმის მთელს განათლებულს ევროპასა, მსოფლიო ისტორია წარმოადგენს მსვლელობას მარტივიდან რთულისაკენ, მონობიდან თავისუფლებისა და თანასწორობისაკენ, ბიწიერებიდან სათნოებისაკენ, უმეცრებიდან სიბრძნისაკენ, მხეცობიდან ადამიანობისაკენ, ტანჯვიდან ლხენისაკენ, ჯოჯოხეთიდან სამოთხისაკენ. ეს მსვლელობა უსრულიდან სრულისაკენ არის ფრიად ნელი, ხშირად ტორტმანებს, ფერხდება ხოლმე, ხან კვალსაც აუქცევს; მაგრამ მასთან იგი არის შეუპოვარი, და მიმართულებას, გზას მას ვერაფერი ვერ დააკარგვინებს. სისრულე ადამიანისა, საზოგადოებისა და მთელის კაცობრიობისა და საყოველთაო ბედნიერება უთუოდ დამკვიდრდება ბოლოს და ბოლოს დედამიწაზედ, თუ რაიმე კოსმიურმა, მსოფლიო მიზეზმა კაცობრიობას ბოლო არ მოუღო“¹.

მეორე საყურადღებო სტატიაში „რაოდენობა და წარმატება ყოველგვარ სასწავლებელში რუსებისა, ქართველებისა და სომხებისა“ (1898 წ.) ი. გოგებაშვილი ამტკიცებს, რომ ქართველი ხალხის (ერის) საზოგადოებრივი განვითარებაც ამავე ევოლუციის პრინციპს ექვემდებარება. ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ჩამორჩენილობის ლიკვიდაციისა და მისი შემდგომი განვითარება-აღორძინების ძირითად გზას ი. გოგებაშვილის აზრით; ხანგრძლივი, მაგრამ რაც შეიძლება სწრაფი ეკონომიური ევოლუცია წარმოადგენს. აღნიშნულ სტატიაში იგი წერს: „ჩვენში მსგავსსავე ცვლილებას (ეკონომიურად განვითარებული ქვეყნები აქვს მხედველობაში. — ვ. ქ.), რასაკვირველია, მოუწდება ხანგრძლივი ევოლუცია. მაგრამ ბალა ეს არის, რომ საარსო ბრძოლაში მარცხდება არა მარტო ის, რომელიც უკან მიდის, ან ერთს ადგილს არის გაჩერებული,

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, 1955, გვ. 282.

არამედ ისიც. ვისიც ევოლუცია ურმის ტაატით მიღრიჭინებს ნაშინ. როდესაც მისი მეზობლების წინსვლა რკინის გზის სისწრაფით მირბის. გამოდის. რომ ჩვენი ხსნა შეუძლიან შესაბამის ევოლუციის დაჩქარებასა“¹.

ამ ამონაწერებიდან აშკარად ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილი კაცობრიობის, საზოგადოების, ერის ევოლუციური განვითარების თეორიას ემყარებოდა და მის ნიადაგზე ცდილობდა ქართველი ხალხის განვითარების კანონზომიერების დადგენას. იგი სავსებით სამართლიანად მიუთითებდა სტატიაში „უცნაური ბრალდება“ (1909 წ.), რომ თუმცა მხარს უჭერდა რევოლუციონერებს, მაგრამ არ იყო რევოლუციონერი, იგი ევოლუციონისტი და რეფორმატორი იყო. გაზ. „ზაკავკაზიეში“ (1909 წ.. № 241) მოთავსებული მოწინავე წერილის პასუხად, რომელშიც ი. გოგებაშვილს ბრალს სდებდნენ — „მათრახი გადაუჭირა რევოლუციონერებსო“, ჩვენი პედაგოგი წერდა: „რევოლუციონერებს კი მათრახს როგორ ვაკადრებდი, როდესაც ისინი თავ-განწირულნი იბრძვიან, იტანჯებიან და იხოცებიან თავისი იდეალების განსახორციელებლად. თუმცა მე პირადად არც წინა ვყოფილვარ რევოლუციონერი და არც ახლა ვარ, მაგრამ დიდს პატივსა ვცემდი ყველას, ვინც კი გულწრფელად და თავგამოდებით ემსახურებოდა საუკეთესო მომავალს ერისასა თუნდა სარევოლუციო გზითა. მე გახლდით და ახლაც ვარ წმინდა ევოლუციონისტი, სისტემატური რეფორმების მონატრული. მიმდევარი და მქადაგებელი, როგორც იყვნენ პედაგოგები ევროპისა: კომენიუსი, პესტალოცი, ჟაკოტო, დისტერვეგი და რუსეთში უნიჭიერესი პედაგოგი უშინსკი, და სხვანი. ყველა ამ პედაგოგებთან ერთად მეც იმ აზრისა ვარ. რომ პედაგოგიური პრინციპი თანდათანობით განვითარებისა საუკეთესო მეთოდია ხალხის პოლიტიკური აღზრდისათვისაც, მის ამბოღებისათვის, კეთილდღეობისათვის“².

ი. გოგებაშვილი არა მარტო საერთოდ ადამიანთა საზოგა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, 1954, გვ. 170.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, 1955, გვ. 321.

დოების ევოლუციურ-რეფორმისტული განვითარება-გარდაქმნის თეორიას იზიარებდა, არამედ ამავე დროს ცალკეული საზოგადოებრივი კლასებისა და წოდებათა თანდათანობით გარდაქმნის იდეასაც ქადაგებდა. სტატიაში „მცირე განმარტება“ (1907 წ.) იგი თავადაზნაურობის შესახებ წერდა: „ასეთს ყოფაში ჩავარდნილს თავად-აზნაურობას დღენი დათვლილი ჰქონია ყველგან, და ჩვენშიაც იგი ახლო მომავალში გახდება მსხვერპლი უბრალო ევოლუციისა, ან სიცოცხლეს შეირჩენს იმით, რომ მშრომელი ხალხის თანასწორ და ღირსეულ მოძმედ გადაიქცევა“¹. ასეთივე ბედი ეწევა, ი. გოგებაშვილის აზრით, თვით სარწმუნოებასაც. ისიც ევოლუციის კანონს ექვემდებარება. ეხებოდა რა სარწმუნოების დემოკრატიზაციის საკითხებს, ი. გოგებაშვილი სტატიაში „დღევანდელი მომენტი ქართველთა და სომეხთა ეკლესიისა“ (1906 წ.) წერდა: „რასაკვირველია, განმარტებული დემოკრატიზაცია ეკლესიისა არ არის უკანასკნელი ეტაპი ევოლუციისა სარწმუნოების სფეროში; ეს დემოკრატიზაცია გაივლის კიდევ არა ერთსა და ორს სადგურს, ვიდრე მიაღწევდეს უკანასკნელ იდეალურს თავისუფლებას სინდისისას“...².

ამრიგად, ი. გოგებაშვილის სოციალ-პოლიტიკური მოძღვრების ზოგადმეთოდოლოგიურ საფუძველს საზოგადოების ევოლუციური განვითარების თეორია წარმოადგენდა და ამავე ნიადაგზე წყვეტდა იგი ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური განვითარების ძირითად საკითხებს, რომელნიც მისი პუბლიცისტიკის საგანს შეადგენდნენ. ამაში ნათლად დავრწმუნდებით ჩვენი სახელოვანი მამულიშვილის სოციალ-პოლიტიკური ნააზრევის ზოგადი მიმოხილვიდანაც.

•

ი. გოგებაშვილს კარგად ესმოდა, რომ საზოგადოების ევოლუციური განვითარების საფუძველს ეკონომიური მდგომარეობა წარმოადგენს, მეურნეობის მდგომარეობაზე არის

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 185.,

² ი. გოგებაშვილი, გვ. 161.

ძირითადად დამოკიდებული ადამიანთა საზოგადოების სოციალური პროგრესი. თავის მეტად საყურადღებო სტატიაში „რანი ვიყავით გუშინ?“ (1881 წ.) ი. გოგებაშვილი აანალიზებდა საქართველოს წინანდელ მდგომარეობას და კითხულობდა: „რატომ არ ვერანდებოდა ქვეყანა, რომელიც თავის ძეთა დას-დასობით ჰკარგავდა სიკვდილით ბრძოლის ველზედ და ტყვედ წაყვანით სპარსეთში, ოსმალეთში, დაღესტანში და გადასახლებით რუსეთში? რის მეოხებით მრავლდებოდა ასე შეუპოვრად ჩვენი ერი? ეს ჰხდებოდა, იმიტომ, რომ, როგორც წინად მოვიხსენეთ, ნივთიერებითი კეთილ-დღეობა ხალხისა, მისი ქონება, მისი დოვლათი იღვა იმდენად მაღალ ხარისხზედ, რომ სიკვდილს ავად-მყოფობისაგან ჰხდიდა იშვიათსა და ყოველწლიური პროცენტი მომკვდართა იყო, რაც კი შეიძლება ნაკლები. და ყველამ კარგად ვიცით, რომ სიღარიბე და ავად-მყოფობა ერთი ათად და ოცად უფრო მომეტებულს ხალხს ჰკლევს, ვიდრე თვით ხანგრძლივი და უბედური ომი გარეშე მტრებთან“¹.

საზოგადოების ეკონომიური მდგომარეობის, მისი მეურნეობის გაუმჯობესების უდიდესი მნიშვნელობის გათვალისწინებით ასაბუთებდა ი. გოგებაშვილი, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ბუნების მოვლენების შეცნობისა და სამეურნეო ცოდნის აუცილებლობას ჩვენი ახალგაზრდობისათვის და ამავდროულად მოსაზრების საფუძველზე შეჰქონდა სათანადო მასალები თავის ცნობილ „დედაენასა“ და „ბუნების კარში“. მაგრამ ი. გოგებაშვილი, როგორც XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დიდი მესვეური, თავის სოციალ-პოლიტიკურ მოძღვრებაში უმთავრეს ადგილს მაინც ეროვნულ საკითხს უთმობდა. თუმცა მას ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი, რომ ეროვნული საკითხების გადაჭრა სოციალური მდგომარეობის გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია, რომ მათ შორის მეტად ორგანული კავშირია. ამ კავშირს ჩვენი პედაგოგი ორიგინალურად ასაბუთებდა. ჟურნალ „ივერიის“ 1882 წლის „შინაურ მიმოხილ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, 1955, გვ. 323.

ვაში“ იგი წერდა: „დიად, კარგი რამ გახლავთ ეროვნულის პრინციპის დამყარება ყოველს სფეროში; მაგრამ მარტო ეს არ არის საკმარისი ქვეყნის დაყენებისათვის წარმატებისა და ბედნიერების გზაზე. თუ მომეტებულად არა, იმოდენადვე მაინც საჭიროა ზრუნვა სოციალურს ცვლილებაზე, ხალხის ეკონომიურ მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე... ეკონომიურად აყვავება ქვეყნისა ხდება შეურყეველს ბურჟუაზიის ალორძინებისა. ამ სახით ეს ორი დედა-ბოძი ხალხის ცხოვრებისა ერთმანეთს მხარს აძლევენ, ხელიხელს არიან გადაბმულნი და მათი დაცალკეება და გაყრა ხეირს არ დააყრის არც ცალკე პირსა და არც საზოგადოებასა“¹ ი. გოგებაშვილი იქვე დასძენს, რომ ქართველ ინტელიგენციას კარგად ესმოდა ეს მდგომარეობა და ამიტომ ცდილობდა ეროვნულ საქმეებთან ერთად ჯეროვანი ყურადღება მიექცია სოციალური და ეკონომიური კითხვებისთვისაც. ავტორის აზრით, ამ საკითხების შემუშავება ჩვენში ტოლად არ მიდიოდა, რადგან ჩვენი ეროვნული მდგომარეობა უფრო საშიში იყო, ვიდრე ეკონომიური. „ეროვნული მხარე ჩვენის არსებობისა უფრო ძლიერ გვტკიოდა, გვაღონებდა, ვიდრე სოციალური, და ნათქვამია, რომ რაც უფრო მეტად სტკივა კაცს, იმაზედ უფრო ხშირად სჩივის, ხშირად ღაღადებსო. ქონებით ჩვენი გლეხობა უკან არ ჩამორჩება რუსეთის გლეხობასა; მაგრამ აბა შეადარეთ ჩვენის ენის, ლიტერატურის, ჩვენის მეცნიერების და მხვა ეროვნულ ძალთა უფლებანი რუსეთისასა და თქვენ მათ შორის დაინახავთ გაუზომელს მანძილსა“².

სწორედ ამ მოსაზრებათა გამო თვით ი. გოგებაშვილიც ქართველი ხალხის სოციალ-ეკონომიურ მდგომარეობას უფრო სპორადულად აშუქებდა, ვიდრე ეროვნულ საკითხს, რომელსაც მან თავისი პუბლიცისტურ-პედაგოგიური სტატიების უმრავლესობა მიუძღვნა. თუმცა ვიმეორებთ, სოციალ-ეკონომიური მდგომარეობის მნიშვნელობა ქართველი ხალხის ცხოვრების შემდგომი განვითარებისათვის მას ძირითადად სწორად ჰქონდა წარმოდგენილი.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, 1955, გვ. 381.

² იქვე, გვ. 381.

სრულიად უმართებულოდ მიგვაჩნია ქრ. რაჭველის მიერ ი. გოგებაშვილის გარდაცვალების გამო დაწერილ სტატიაში „იშვიათი მამულიშვილი“ გამოთქმული მოსაზრება, რომ თითქოს „განსვენებულს იაკობს მაინცა და მაინც განსაზღვრული და დაწერილებითი საპოლიტიკო პროგრამა არა ჰქონია. ზოგჯერ სისტემის მოხელეთ უფრო შებრძოლებია, ვიდრე თვით სისტემას“¹. პირიქით, ი. გოგებაშვილი საზოგადოებრივ სარბიელზე სამოღვაწეოდ თავიდანვე გარკვეული პოლიტიკური პროგრამით გამოვიდა. მან თავისი პოლიტიკური კრედო სრულად ჩამოაყალიბა ცნობილ წერილში „პრინციპულობა „დროების“ მესვეურისა“ (1909 წ.). ამ სტატიაში ი. გოგებაშვილი წერდა: „ჩემი ორმოცი წლის სალიტერატურო მოღვაწეობაში... ვიცავდი უმთავრესად: თვითმართველობას, ავტონომიას, ხალხის განათლებას დედაენაზე, ქართული ეკლესიის განთავისუფლებას, ანუ ავტოკეფალიას, ქართულის ტერიტორიის გადასვლას ქართველის გლეხების ხელში, და სხვ. ყველა ამას ვიცავდი ორსავე ენაზე, როგორც ქართულზე, ისე რუსულზე ერთნაირი გაბედულობით, ერთნაირი მიმართულებით და შინაარსით. და ვერც ერთი ცილის მწამებელი ვერ მონახავს ჩემს ძველსა და ახალს ნაწერებში თუნდა მცირეოდენს ორჭოფობას, ორგულობას. მე გამოვედი საზოგადო ასპარეზზე შემუშავებული პროგრამით, ღრმად მოფიქრებული რწმენით და ამ რწმენისათვის მე იოტის ოდენადაც არ მიღალატნია არც ერთხელ, არას დროსა“². ასევე მეტად საყურადღებო სტატიაში „ანტიპედagogიური ჯიუტობა „კოლხიდის პედაგოგისა“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა „ჩვენის დაბრძოლებულის და დაჩაგრულის ერის უფლებას სხვა-და-სხვა სფეროში ჩვენ ვიცავდით, შეძლებისდაგვარად, ორივე ენაზე, ქართულზეც და რუსულზედაც, ადგილობრივ პრესაშიც და სატახტოშიაც... რას ვიცავდით და რას ვთხოულობდით სახელდობრ? ვიცავდით და ვთხოულობდით ხალხის განათლებას დედა-ენაზე ყველა სა-

¹ კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, 1913, გვ. 169.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 286.

ხალხო სკოლაში, ქართულის ენის აღდგენას ყველა საშუალო სასწავლებელში და მის სავალდებულო, საშტატო საგნის დადებით, ფართო თვით-მართველობას ჩვენის ქვეყნისათვის და სრულს ავტონომიას მოძრაობის დროს ორსავე ენაზე („ივე-რია“, „Возрождение“). ვთხოვლობდით ეროვნულის ეკლესიის აღდგენას, აგრეთვე ორსავე ენაზე, ვქადაგებდით ტერიტორიის შერჩენას და მისი დაკარგულის ნაწილის დაბრუნებას, ერთი სიტყვით ყველას, რაც კი საჭიროა ჩვენის ერის არსებობის დასაცავად. მისი თავისებურების გასაფურჩქნავად, მისი კულტურის გასავითარებლად, ასაღორძინებლად“¹.

ასეთი იყო ი. გოგებაშვილის, როგორც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენლის, პოლიტიკური და პედაგოგიური მოღვაწეობის ძირითადი პროგრამა, რომელსაც იგი მთელი თავისი შეგნებული სიცოცხლის მანძილზე განუხრებლად ემსახურებოდა.

ამ მასალებიდან ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილის სოციალ-პოლიტიკური მოძღვრების ცენტრალურ ღერძს ეროვნული საკითხი შეადგენდა. აქედან ისიც აშკარაა, თუ როგორი იყო ი. გოგებაშვილის ეროვნული კონცეფცია. სავსებით სამართლიანად წერდა თვით ი. გოგებაშვილი თავისი „რჩეული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერების“ პირველი ტომის წინასიტყვაობაში (1910 წ.), რომელშიც ავტორმა ერთგვარად შეაჯამა საკუთარი მოსაზრება ერისა და ეროვნული საკითხის შესახებ: „ჩვენი წერილები ეხება თითქმის ყოველს საარსებო საკითხს ქართველის ხალხის არსებობისას. პირველი საკითხი გახლავთ ტერიტორიის შერჩენა... მეორე მთავარი საკითხი გახლავთ ხალხის განათლების მოწყობა ჩვენში... მესამე მთავარი საკითხი არის ეროვნულის მიმართულების მნიშვნელობა ხალხის არსებობისა და წარმატებისათვის“². იქვე ი. გოგებაშვილი დაწვრილებით იხილავს თითოეული საკითხის მნიშვნელობას ქართველი ერის წინსვლა-განვითარების საქმეში. ტერიტორიის დაკარგვა. ავტორის აზრით, ყველა უბედურებას აღემატება, განსაკუთრებით იმისთანა ერისათვის, რომელიც მარ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 449.

² იქვე, გვ. 326—327.

ტო მხენელ-მთესველობით ცხოვრობს. „ტერიტორიის დაკარგვა, — წერს იგი, — სავსებით უღრის ამისთანა ერის აღმოფხვრასა“. სახალხო სკოლა, „წმინდა პედაგოგიურს ფეხზე დაყენებული“, დიდი პედაგოგის შეხედულებით, ერს გონებასაც გაუნათებს, ცოდნითაც გაამდიდრებს, ზნეობასაც აუმაღლებს და დოვლათის შეძენასაც გაუადვილებს, რაც შეეხება ეროვნულ პრინციპს, იგი ი. გოგებაშვილს ხალხის განვითარებისა და გაძლიერების აუცილებელ პირობად ესახება. „ერი თავისებური კოლექტიური აგებულებაა, თავისებური კოლექტიური პიროვნებაა. ამიტომ მისი აღორძინება შეიძლება მხოლოდ თავისებური ეროვნული გზით. ისტორიაში ვერ მოძებნით ისეთს მაგალითსა, რომ ერს ელაღატნოს თავისი ეროვნებისათვის, ეროვნულ კულტურისათვის და არ გახრწნილიყოს, არ აღმოფხვრილიყოს“¹.

ქართველი ხალხის ეროვნული მთლიანობისათვის ბრძოლას ი. გოგებაშვილი ქართველი ერის ძირითად პოლიტიკურ ამოცანად მიიჩნევდა. ამ ამოცანის განხორციელებისათვის, მისი აზრით, საჭირო იყო წინასწარ მოფიქრებული გარკვეული სამოქმედო პროგრამა, გარკვეული ეროვნული მიმართულება. სტატიაში „ქართული მიმართულება“ (1901 წ.) ი. გოგებაშვილი წერდა: „ქარგად მოგეხსენებათ, რომ საზოგადო ასპარეზზე მოქმედი ადამიანი მხოლოდ მაშინ ეწევა გულის წაღილს და იმარჯვებს, როდესაც მას გარკვეული აქვს გზა ცხოვრებისა და შემუშავებული აქვს გეგმა და პროგრამა მოქმედებისა, ერთი სიტყვით, აღჭურვილი არის ნათელი, განსაზღვრულის მიმართულებით, და ამასთან მხნედ ახორციელებს ამ თავისს მიმართულებას, პროგრამასა“². ავტორის აზრით, ასეთი განსაზღვრული, ნათელი მიმართულება. მით უმეტეს, საჭიროა ერისათვის, განსაკუთრებით კი იმისთანა ერისათვის, რომელსაც ბრძოლა არსებობისათვის მეტად გაძნელებია უკუღმართ გარემოებათა წყალობით. „აქვს ჩვენს ერს ეს პროგრამა, თუ არა?“ — კითხულობს ი. გოგებაშვილი და თვითონვე პასუხობს: „დიაღ, ქართველობას აქვს განსაზღვრული მიმართულება, გადაჭრილი სიმბოლო პოლიტიკის სარწმუნოებისა. ზოგს

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 326—327.

² იქვე, ტ. 3, გვ. 244.

გრძნობით სწამს ეს სიმბოლო, ზოგს ნათლად აქვს გათვალისწინებული; ყველანი კი მიმდევარნი არიან მისნი საზოგადოდო¹. ავტორი იქვე განმარტავს, რომ ეს სიმბოლო სულ ორი მუხლისაგან შედგება. „პირველი მუხლით ქართველობა აღიარებს თავისს მტკიცე ერთობას რუსეთთან... ეს ახალი მცნება არ არის ქართველთათვის. იგი დიდი ხნისაა. ჩაისახა იგი ქართველთა გულში ჯერ შუა საუკუნეებში, იზარდა, იზარდა და ბოლოს გათავდა რუსეთთან შეერთებით. ასე, რომ რუსეთთან ქართველების ერთობას, კავშირის ღრმა ისტორიული საძირკველი უძევს... მეორე მუხლი ქართული პოლიტიკურის სიმბოლოსი ამბობს: გადაფურჩქნეთ, გააძლიერეთ და ააყვავეთ ყველა თქვენი ეროვნულნი, ანუ ნაციონალურნი, ძალები... კარგად მოგეხსენებათ, რომ საძირკველს ნაციონალურის ძალისას შეადგენს ტერიტორია, მიწა-წყალი, მამული, სამშობლო“².

ასეთი იყო ი. გოგებაშვილის პოლიტიკური პროგრამა. იგი აღიარებდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების მნიშვნელობას, მაგრამ ეროვნული თავისებურებებისა და თავისუფლების შებოჭვას დიდ ბოროტებად თვლიდა. ჯერ კიდევ 1881 წელს ცნობილ ნაშრომში „რანი ვიყავით გუშინ?“ ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა, რომ მეთვრამეტე საუკუნის დამლევს საქართველოს ჰყავდა შორსმჭვრეტელობითა და ნამდვილი სახელმწიფო ჯკუთით შემკული მამულიშვილები, რომელთაც, ერთი მხრით, კარგად ესმოდათ რუსეთთან პოლიტიკური კავშირის მნიშვნელობა და სარგებლობა, ხოლო მეორე მხრით, ნათლად ჰქონდათ შეგნებული, რომ ეროვნული გზის დატოვება, ნაციონალურ ძალთა უარყოფა, გადაბირების გზაზედ დადგომა ერს აყენებს დაუძლურების, დაწვრილმანების გზაზე. „თუ დროით მან არ უშველა თავსა. არ გამოვიდა ამ ბუნების წინააღმდეგ მდგომარეობიდან. არ მოიპოვა სრული თვით-მართველობა, არ დაისაკუთრა შინაური ბატონობა და არ მიეცა ნაციონალურ ძალთა და დონეთა გაძლიერებასა და აღორძინებასა, უსათუოდ გამობირდებოდა, გაფუჭსავატდებოდა. დაეცემა, დაჰკარგავს გონების და ზნეობის ძალას“...³.

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 244—245.

2 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 245.,

3 იქვე, ტ. 1, გვ. 337.

წერილში „პოლიტიკანობა. თუ პედაგოგობა?“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი სეპარატიზმის ცილისწამებისაგან იცავდა ქართველ ხალხს, ქართველ ინტელიგენციას და საკუთარ თავსაც¹.

ი. გოგებაშვილი, მართალია, აღიარებდა რუსეთთან საქართველოს პოლიტიკური კავშირის მნიშვნელობას, მაგრამ ამავე დროს იმასაც კარგად ხედავდა, რომ საქართველო მეფის რუსეთმა მადაგახსნილი იმპერიის კოლონიად, დამონებულ განაპირა მხარედ გადააქცია. ერთ დაუბეჭდავ წერილში „საქართველოს დღევანდელი მდგომარეობა“, რომელიც პირველად მის თხზულებათა ანთომეულის მესამე ტომში გამოქვეყნდა, ი. გოგებაშვილი წერდა: „ერთ-მორწმუნე რუსეთთან ნებაყოფლობითი შეერთებით საქართველომ მოიპოვა სრული უშიშროება, რასაც ის მოწყურებული იყო თამარ მეფის დროიდან... ყოველი მხრივ გარშემორტყმული მტრების განუწყვეტელი თავდასხმის გამო, მაგრამ მეფის რუსეთმა საქართველოში დაამყარა აშკარა „ანტიქართული მიმართულება“, რის შედეგადაც ამჟამად ქართველები ყველაზე დაჩაგრულნი. ყველაზე შეურაცხყოფილი ეროვნებაა რუსეთის იმპერიის ყველა ეროვნულ უმცირესობათაგან“². ქართველი ერის ასეთი მდგომარეობიდან გამოყვანისათვის, მისი ეროვნული განთავისუფლებისა და წინსვლისათვის, ი. გოგებაშვილის აზრით, აუცილებელია დაუცხრომელი ბრძოლა ეროვნული თვითშეგნების განვითარებისა და ეროვნულ უფლებათა აღსადგენად. ამ საქმეში კი საჭიროა მემარცხენე-პროგრესული რუსეთის დახმარება. სტატიაში „დაბალი ღობე ერთა შორის“ (1894 წ.) ი. გოგებაშვილი პათეტიკური ტონით მოუწოდებდა, რომ დროა ბოლო მოეღოს ამ ფრიად სათაკილო და დამამხობელ ჩვენს მდგომარეობას. დროა მონურ ლაჩრობას ზურგი შევაქციოთ და ადამიანური უნარი გამოვიჩინოთ. „დროა, გავაჩაღოთ დაუღალავი, ფხიზელი დაცვა ყოველის ჩვენის დათრგუნულის უფლებისა, საარსო მოთხოვნისა, გავაჩაღოთ არა მარტო ჩვენს ენაზედ, არამედ სახელმწიფო ენის ლიტერა-

¹ ი. გოგებაშვილი. თხზ. ტ. 4. გვ. 472.

² იქვე. გვ. 141—142.

ტურაშიაც. გავაცნოთ ჩვენი გაჭირვებული მდგომარეობა და-
წინაუბრებულს დასს რუსეთისას. დავიხმართ იგი და დავიბ-
რუნოთ ღირსეული სახელი და ადგილი კავკასიონის ერთა შო-
რის. დროა დაბალი ღობის მდგომარეობა სამარცხვინოთ მივი-
ჩნით ყველამ და მაღალ ღობედ ჩვენს გადაქცევას მხნედ და
გაბედვით ვემსახუროთ. დროა. თორემ ზეგ და მანეგ გვიან-ლა
იქმნება“¹.

ამისთანა მდგომარეობაში მამულიშვილობის პროპაგანდა.
ი. გოგებაშვილის აზრით, დიდ სიფრთხილეს. წინდახედულო-
ბას, შორსმჭვრეტელობას მოითხოვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში
სამშობლოს უარესი დაემართება, რადგან ყოველი ერის ძალ-
ლონე უმთავრესად დამოკიდებულია ეროვნული, მამულიშვი-
ლური გრძნობის განვითარება-გაღონიერებაზე. სადაც ეს ცენ-
ტრალური გრძნობა სუსტია. იქ ხალხიც უძლურია. ზოლო სა-
დაც ეს ცენტრალური გრძნობა მეფობს, ხალხი ძლიერ ერთე-
ულს წარმოადგენს. „აი რა მოსაზრების ძალით, — ჯაასკენის
ი. გოგებაშვილი, — მე ყოველს ღონეს ვხმარობდი. რომ მა-
მულიშვილური გრძნობა გამეძლიერებინა, ამელორძინებინა,
განმეფითარებინა ქართველთა შორის, კავკასიონის ქედიდან
დაწყებული სომხეთის საზღვრებამდე და დაღისტნის მთებიდან
შავ ზღვამდე“².

უტრნ. „ივერიის“ 1882 წლის „შინაურ მიმოხილვაში“ ი. გო-
გებაშვილი ქართველ ხალხში პატრიოტული გრძნობის გაღვი-
ვება-განვითარებას ჩვენი ეროვნული განთავისუფლების უძ-
ლიერეს საშუალებად აღიარებდა: „არ გვგონია ვისთვისმე უც-
ნობი იყოს ის აზრი, რომ მამულის სიყვარული, მხურვალე
ეროვნული გრძნობა, არის უპირველესი თანხა ქვეყნის ბედ-
ნიერებისათვის. ელემენტარული აქსიომაა, რომ ბედნიერება
ქვეყნისა მით უფრო მტკიცე გზაზედა სდგას, რამდენადაც ბევ-
რი ჰყავს მას გულ-შემატკივარი და ერთგული მამულიშვილი.
მაგრამ ის კი ბევრმა არ იცის. რომ მამულის ჭეშმარიტი სიყვა-
რული იმისთანა მაღალი გრძნობაა, რომლის აღზრდა ადვილი
არაა... პატრიოტად გარდაქცევისათვის სრულიად საკმარისი
არ არის, რომ კაცმა იცოდეს. პატრიოტობა მშვენიერი რამ

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2. გვ. 834.

² იქვე, ტ. 4. გვ. 473.

არისო... ეროვნულს პატრიოტულს გრძნობასაც დიდი ხნის ზრუნვა, მოვლა, ყურის გდება და ერთგულება ესაჭიროება“¹.

ამ მსჯელობის საფუძველზე ი. გოგებაშვილმა ჩამოაყალიბა პატრიოტიზმის ცნება, რომელიც ჩვენი იმდროინდელი პუბლიცისტური ლიტერატურის ოქროს ფონდში შევიდა. „ვისა ჰქვია პატრიოტი?“ — კითხულობდა დიდი პედაგოგი და იქვე იძლეოდა ამ კითხვის პასუხს. — „მას, ვისაც სიცოცხლის უმთავრეს საგნად გაუხდია მშობლიურის ქვეყნის ბედნიერება, ვინც თავ-გამოდებულად და შეუპოვრად ებრძვის დაუღალავად ყოველს დაბრკოლებას, რომელიც მის სამშობლო ქვეყანას წარმატების გზაზედ გადალობებია, ვისაც მთლიანად დაკარგულად მიაჩნია ყოველ წამი, რომელიც არ მოუხმარია მამულის ზრუნვისათვის, ვისაც ედაგვის გული მამულის ტანჯვითა, უხარის მისი ღხენითა, ვინც ბედნიერია მის ბედნიერებით. უბედურია მის უბედურებით, და ვინც მზად არის ღიმილით შესწიროს მას თავისი სიცოცხლე“².

ი. გოგებაშვილი სასტიკად ებრძოდა ისეთ პატრიოტიზმს, რომელიც ძველი ფეოდალური საქართველოს რესტავრაციას ისახავდა მიზნად, რადგან მისი პატრიოტიზმი, ისევე როგორც ილიასა და აკაკის პატრიოტიზმი, ახალი საქართველოსაკენ იყო მიმართული. იმავე „შინაურ მიმოხილვაში“ ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა: „ძველებური საქართველოს აღდგენა ჩვენში სიზმრათაც არავის ეჩვენება. უწინდელი საქართველო ყველას მიაჩნია სამუდამოდ წაღსულ დროდ, რომლის დაბრუნება ისევე შეუძლებელია, როგორც ჩავლილი წყლის უკუმოქცევად“. „ახალი საქართველო, რომელიც არის საგანი ჩვენის პატრიოტების მოქმედებისა და ნატვრისა, მიქცეულ უნდა იქნას არა უკან, აზიისაკენ, არამედ წინ ევროპისაკენ“³, დასძენს იგი ბოლოს.

ი. გოგებაშვილს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ იმდროინდელი ჩვენი ინტელიგენციის ყველა წარმომადგენელს სწორად არ ჰქონდა გააზრებული ქართველი ხალხის ეროვნული განვითარების გზები. „მცირეოდენი ნაწილი ჩვენის ინტე-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 360—361.

² იქვე, გვ. 361.

³ იქვე, გვ. 364.

ლიგენციისა, რომელიც გადაბირების გზას დასდგომია, რუსეთელ მოდასავლეთელთა სახელს იჩემებს და სხვებს სლავიანოფილებს ადარებს“, — წერდა ი. გოგებაშვილი „შინაურ მიმოხილვაში“. თანაც იქვე განმარტავდა, თუ რაში მდგომარეობდა რუს მოდასავლეთელთა დევიზი. „იმათ სურდათ და სურთ რუსულს ნიადაგზე დაამკვიდრონ და აღმოაცენონ ევროპული განათლება, ევროპული მეცნიერება და საუკეთესო მხარენი ევროპის პოლიტიკურის და სოციალურის იდეალებისა. სწორედ ამასვე ნატრობენ, სწორედ ამასვე ელტვიან ჩვენნი ის საზოგადო მოღვაწენი, რომელთაც ჩვენებურმა საბაკევეიჩებმა ქართველი სლავიანოფილები დაარქვეს.

თუ ზოგიერთი ვაჟბატონები უკუღმართობენ, სამაგიეროდ საზოგადოება უკანასკნელს წლებში აშკარად ამტკიცებს, რომ მას შეუგნია და ესმის მნიშვნელობა ეროვნულის პრინციპისა, მიუცილებელი საჭიროება ხალხოსნური ნიადაგისა¹. ქვემოთ ავტორი განაგრძობს: „ჩვენდა სანუგეშოდ, ბოლო ღრის ჩვენმა საზოგადოებამაც აღმოაჩინა ნიშნები გამოღვიძებისა, თავის მრავალობის შეგნებისა და მამულის სამსახურის დაფასებისა.... და დაგვანახა, რომ ეროვნობითის პრინციპის მნიშვნელობა, ხალხოსნურის მიმართულების დაფასება ინტელიგენციის მცირე დასიდგან საზოგადოებაშიაც გავრცელდა და ღრმად იდგამს ფესვსა“².

ეროვნული საკითხის, პატრიოტიზმის კეთილშობილური გრძნობის გაგებაში ი. გოგებაშვილი სასტიკად ებრძოდა ყოველგვარ უკიდურესობას. წერილში „ორიოდე სიტყვა თელავის არჩევნების გამო“ (1911 წ.) იგი ამათრახებდა როგორც „ინტერნაციონალურ ინდიფერენტობას“, „კოსმოპოლიტიზმს“, ისე „ულტრანაციონალიზმს, შოვინიზმს“³. იგი საქვეყნოდ აცხადებდა: საქართველოს უტყუარი ისტორია ყველას არწმუნებს, რომ ქართველობა არასდროს არ ყოფილა გამსჭვალული ნაციონალური ვიწრო ეგოიზმით, შოვინიზმით. ჩვენს სამეფოში; წარსულ საუკუნეებში, ყველა არაქართველი გათანასწორობებული იყო ქართველებთან ყოველი უფლებით, არავითარ

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 365.

2 იქვე, გვ. 367.

3 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 373.

შევიწროებას არ განიცდიდნენ არც სარწმუნოების და არც ენის მხრივ და ყოველ თანამდებობაზე ისევე ამწესებდნენ, როგორც თვით ქართველებსო¹.

ი. გოგებაშვილს თვით სოციალიზმიც ვერ წარმოედგინა ეროვნულობისაგან მოწყვეტილად. იგი „ეროვნული საყოველთაო სოციალიზმის“ მომხრე იყო. ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა მისი წერილი „დროების“ რედაქციის მიმართ „სიმაართლის გზის შეკვრა“ (1909 წ.), რომელშიც ავტორი გულახდილად აღიარებდა: „დროება“ ცდილობს მკითხველი დაარწმუნოს, რომ ხუთი წლის წინათ მე სოციალიზმის მომხრე ვიყავი, ახლა კი წინააღმდეგი ვარ მისი, მაგრამ უკანასკნელი აზრი ტყუილია, პირველი კი მართალიო. ავტორი უკმაყოფილოა იმით, რომ განმათავისუფლებელი მოძრაობის დროს ბევრი ქართველი სოციალისტი უკიდურესად გატაცებული იყო ინტერნაციონალიზმით და იმდენად უარყოფდა ეროვნულ ნიადაგს, რომ თავისი რვა-ცხრა წლის მოსწავლე შვილისაგან ითხოვდა მოკითხვის ბარათები დაეწერა რუსულად და არა დედაენაზე. ი. გოგებაშვილმა აღიმალა ხმა ასეთი უკუღმართობის წინააღმდეგ, რადგანაც მტკიცედ სწამდა, რომ „სოციალიზმი, თავის თავად ჩინებული პრობლემა, მოწყვეტილი ნაციონალიზმისაგან, ეროვნებისაგან, დიდს ვნებას მიაყენებს კაცობრიობასა. ერების გადაგვარებას შეუწყობს ხელსა, ინდივიდუუმების თავისებურებას დაბლა დასწევს, შეასუსტებს, და კაცობრიობას დაამგზავს ერთფერს და ერთ-გვარს უშველებელს ნახირსა... ეროვნული საყოველთაო სოციალიზმი კი კაცობრიობას დაამგზავს გრანდიოზულს ბედნიერ ხოროს. რომლის ყოველი წევრი, ყოველი ერი თავისებური ხმით გაამდიდრებს და დაამშვენებს საზოგადო ჰარმონიასა“².

როგორც ირკვევა, ი. გოგებაშვილი ზოგჯერ ეროვნულ საკითხს სოციალურზე უფრო მაღლა აყენებს, ხოლო ეროვნულ ჩაგვრას უფრო დიდ ბოროტებად თვლის, ვიდრე კლასობრივ ჩაგვრას... მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ი. გოგებაშვილი მაინც ჯანსაღი პატრიოტული იდეალებისაკენ მიისწრაფვის და ამდე-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 376.

² იქვე, გვ. 298.

ნად პროგრესულ როლს ასრულებს ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშეგნების განვითარებისა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გაძლიერება-გამარჯვების საქმეში.

ქართველმა ხალხმა, ი. გოგებაშვილის სამართლიანი შეხედულებით ეროვნული განვითარების ნათელი პროგრამა უნდა შეიმუშაოს და განახორციელოს... იგი ერთა თანასწორუფლებიანობის პროგრესულ იდეას ქადაგებს და სასტიკად ებრძვის როგორც ეროვნული ასიმილაციის, ისე დენაციონალიზმის ბურჟუაზიულ თეორიასა და პრაქტიკას. მეფის ხელისუფლების ადგილობრივი ოფიციალური ორგანოს — გაზეთ „კავკაზის“ ყოფილი რედაქტორის ვასილ ველიჩკოს გარდაცვალების გამო დაწერილ სტატიაში „მოყვარე, თუ მტერი?“ (1904 წ.) ი. გოგებაშვილი წერდა: „ველიჩკო იყო მიმდევარი დენაციონალიზაციისა და ასიმილაციისა რუსებთანა ყველა იმ უცხო ხალხებისა, რომელნიც რუსთა ხელმწიფის ქვეშევრდომნი არიან. მე კი ყოველთვის იმ აზრისა ვიყავი, რომ დენაციონალიზაციას აუცილებლად მოსდევს დემორალიზაცია, გახრწნა და დაცემა ერისა, მეტადრე იმისთანასი, რომელსაც თავისი საკუთარი ისტორიული ცხოვრება ჰქონია მრავალი საუკუნის განმავლობაში და საკუთარი კულტურა შეუქმნია. ყლორტი შეიძლება ამყნოთ სხვა ხეზე, მაგრამ თუ დასრულებულს და ხნიერს ხეს მოუნდომებთ ამას, იგი უსათუოდ დაჰქნება და გახმება“¹.

სწორედ ამიტომ იბრძოდა ი. გოგებაშვილი მეფის რუსეთის რუსიფიკატორულ-კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ საქართველოში და კერძოდ აფხაზეთში. ამ უკანასკნელ საკითხს მიუძღვნა მან მეთაური სტატიების მთელი სერია 1877 წლის გაზ. „ტიფლისკი ვესტნიკში“ საერთო სათაურით: „ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში“. ამ წერილებში ი. გოგებაშვილი სასტიკად ებრძვის ცარიზმის რუსიფიკატორულ-კოლონიურ პოლიტიკას, რომელიც განაპირა მხარეებში განზრახ ნერგავდა პატრიარქალურ-ფეოდალურ ჩაგვრას იმისათვის, რომ მასები მონობასა და უმეცრებაში ჰყოლოდა. ცარიზმმა განაპირა მხარეების საუკეთესო ადგილებში განზრახ დაასახლა კოლონიზატორული ელემენტები, რათა ადგილობრივი ნა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 28.

ციონალური მასები რაიონებში გაეძეგებინა და ნაციონალური შუღლი გაეძლიერებინა.

ასეთ ვითარებაში ეროვნული პრობლემის სწორად გადაწყვეტის ძირითად პირობას, ი. გოგებაშვილის აზრით, წარმოადგენს „ერის სოციალური ორგანიზმის სიმტკიცე“, ეროვნულ ძალთა გაერთიანება, ერთიანი სამოქმედო პროგრამის შემუშავება და შეუწელებელი ბრძოლა ამ პროგრამის განხორციელებისათვის. ი. გოგებაშვილი დიდ სინანულს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ მის დროს ჯერ კიდევ არ იყო მიღწეული ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაცია და მთლიანი ფრონტით არ წარმოებდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა. ზემოდასახელებულ წერილში „მტერი, თუ მოყვარე?“ იგი წერდა: „წოდებანი ერთმანეთს ებრძვიან, პროვინციალიზმი ჯერ კიდევ ძლიერია, ბატონყმობა ფაქტიურად ჯერ კიდევ არსებობს, ინტელიგენცია დაყოფილია პატარ-პატარა ჯგუფებად, საერთო პროგრამა არ არსებობს, და ყველა ამის გამოც ქართველობა შეკუმშულს ერს არ წარმოადგენს. ამისთანა ყოფაში მტერ-მოყვარენი მტრად არ უნდა გადავაქციოთ, მოწინააღმდეგე ძალა არ უნდა გავაძლიეროთ, თორემ ადვილად შეიძლება ერის ორგანიზმი სამუდამოდ გატყდეს, სუსტი თუჯივითა“¹.

გარდა ეროვნული მთლიანობისა, ეროვნული თვითშეგნების განვითარებისა და ეროვნული ძალების ამოქმედებისა, ქართველი ხალხის უფლებათა დასაცავად, ი. გოგებაშვილის აზრით, საჭიროა ერთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის განუხრელად დაცვა და მის საფუძველზე ერთა შორის თანამეგობრობის დამყარება, მისი სისტემატური განმტკიცება.

ამავე დროს ი. გოგებაშვილი აშკარად ამჩნევდა, რომ რუსეთი მთლიანი არ იყო, არსებობდა ორი რუსეთი: ერთი მხრივ, მემამულეების, ბურჟუაზიის, მეფის ბიუროკრატ მოხელეთა და მათი იდეოლოგების რუსეთი და, მეორე მხრივ, მშრომელი ხალხის, მუშათა და გლეხთა და მათი იდეოლოგების — ნ. ჩერნიშევსკის, ნ. დობროლიუბოვის და სხვ. რუსეთი. ი. გოგებაშვილი, როგორც ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი წარმომადგენელი, მთელი

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. გვ. 30—31.

50 წლის განმავლობაში სასტიკ ბრძოლას აწარმოებდა ფეოდალურ-ბურჟუაზიული, მემარჯვენე რუსეთისა და მისი იდეოლოგიების დიდმპყრობელურ-შოვინისტური გამოხდომების წინააღმდეგ. ცნობილია, მაგალითად, მისი დაუცხრომელი ბრძოლა სუვორინის, იანოვსკის. ეოსტორგოვისა და სხვა რეაქციონერების წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსების დაცვისა და დამოუკიდებლობისათვის. რეაქციული მემარჯვენე რუსეთის ამ წარმომადგენელთა შესახებ ი. გოგებაშვილი სავსებით სამართლიანად წერდა: „ზოგიერთი რუსი პუბლიცისტის სიბეცე და უგუნურება ისეთია, რომ ისინი თითქოს განზრახ მიილტვიან ამ მიზნისაკენ (რუსებისა და ქართველების კავშირის შესუსტებისაკენ. — ვ. ქ.). ხელისმოწერის გასადიდებლად და ფულადი ანგარიშობის გულისთვის, რაც განსაკუთრებით დასაგმობია ლიტერატურის სფეროში, ისინი მზად არიან ყოველ ხელსაყრელ და არახელსაყრელ შემთხვევაში აამონ თავიანთ უმეცარ მკითხველთა უხეშ ინსტიქტებს, განავითარონ მათში რასობრივი განკერძოებულობა, წაუსისინონ საზოგადოებრივი აზრი იმ ეროვნებებს, რომელთაც საერთო სამშობლოსადმი ერთგულების გარდა არასდროს არაფერი გამოუმჟღავნებიათ, გაითამაშონ სამშობლოს მხსნელთა როლი და ამრიგად უნდობლობა და მტრობა სთესონ იქ, სადაც დიდი ხანია, ისტორიულ ვითარებათა მსვლელობით, დამყარებულა: სრული ნდობა, ერთსულოვანი თანხმობა და მტკიცე ერთგულება“¹. მაგრამ, ავტორის ღრმა რწმენით, სუვორინი და მისი მსგავსნი ამ შეურაცხყოფით ვერაფერს გააწყობენ, რადგან რუსი ხალხის საღ გონებას საერთო არაფერი აქვს განსაზღვრული ყაიდის ზოგიერთ რუს ლიტერატორთან, რომლებიც გამსჭვალული არიან ველური რასობრივი განკერძოებულობით და ცდილობენ ეს საზიზღარი თვისება ჩაუნერგონ თავიანთ მკითხველებს. ასევე სასტიკად ილაშქრებდა ი. გოგებაშვილი ამ რეაქციონერების რუსიფიკატორულ-კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ სტატიაში „ახალი წყობა სუვორინისა“².

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 81—82.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 16—19.

იმათ მიმართ, ვინც ვერ არჩევდა რეაქციულ. მემარჯვენე რუსეთსა და მის ბიუროკრატias მემარცხენე. პროგრესული რუსეთისაგან დიდი ქართველი პედაგოგი წერილში „პოლიტიკანობა თუ პედაგოგობა?“ (1911 წ.) წერდა: „ჩვენ ხშირად ვურევთ ერთმანეთში ბიუროკრატias და პროგრესულ რუსეთს და ერთისადმი ანტიპატია გადაგვაქვს მეორეზე. მათ შორის კი დიდი საზღვარი ძევს... ერთადერთი ძალა, რომელსაც შეუძლიან მხარი ზოგეცეს, ნამდვილი სამსახური გაგვიწიოს და ჩვენს არსებობა-წარმატებას ხელი შეუწყოს, არის პროგრესული მარცხენა რუსეთი“¹.

ი. გოგებაშვილის აზრით, ეს „პროგრესული მარცხენა რუსეთი“ თვით ებრძვის შეუწელებლად რეაქციულ „მემარჯვენე რუსეთს“ და მომავალიც უსათუოდ მისია. ცნობილ ნაშრომში „შევიწროება ქართულის ენისა და ქართველებისა სწავლავანათლების სფეროში“ (1905 წ.) ი. გოგებაშვილი დიდ იმედებს ამყარებს პროგრესული რუსეთის წარმომადგენლებზე, რადგანაც ისინი ზიზლით უცქერიან იმ სისტემას, რომლის ძალითაც ერთი ერი ფიქრობს მეორე ერის აღმოფხვრას, მაშინ, როდესაც ეს მეორე ერი მეგობრულად შეპყურებს პირველს, ი. გოგებაშვილს გულმხურვალედ სწამს, რომ რუსეთის მომავალი ბედი ამ საუკეთესო შვილთა ხელში იქნება. ეს კი იმედს იძლევა, რომ ქართველებიც შეძლებენ მშვიდობიანი გზით საკუთარი მიწა-წყლის. ეროვნებისა და თვითმმართველობის შენარჩუნებას.²

რაკი ი. გოგებაშვილის წინასწარხედვით რუსეთის მომავალი უსათუოდ მემარცხენე დემოკრატიის ხელში იქნება, ხოლო „რუსეთის ყველა პირი ჩვენც გვედება, ჩვენს სენადაც იქცევა ხოლმე. ამის გამო მოწინავე რუსეთს ყოველთვის მხარი უნდა მივცეთ. როცა იგი ცდილობს აიცილინოს თავიდან რომელიმე სენი, რომელიმე უკუღმართი წესწყობილება“³.

ამ მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილი მო-

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. გვ. 471—473.

2 იქვე, გვ. 131.

3 მ. გაფრინდაშვილი, იაკობ გოგებაშვილის მსოფლმხედველობის საკითხისათვის, ჟურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 3, გვ. 69.

წინავე, პროგრესული მემარცხენე რუსეთის იდეოლოგთა პოზიციებზე დამყარებით და მათთან კავშირში იბრძოდა მემარჯვენე, რეგრესული, რეაქციული რუსეთის წინააღმდეგ, მეფის თვითმპყრობელური რეჟიმისა და მისი კოლონიურ-რუსიფიკატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ.

ასევე დაუცხრომლად იბრძოდა ი. გოგებაშვილი ეროვნული თანასწორუფლებიანობის პრინციპის საფუძველზე ქართველთა და სომეხთა შორის ისტორიულად დამკვიდრებული კეთილმეგობრული დამოკიდებულების კიდევ უფრო განსამტკიცებლად და განსავითარებლად. ი. გოგებაშვილი საჯაროდ ააშკარავებდა მეფის რუსეთის რეაქციონერ მოხელეთა და ერთი მუჟა ლიტერატორთა იმ პოლიტიკას, რომლის მიზანი იყო განხეთქილების ჩამოგდება კავკასიის ერთა შორის საერთოდ და კერძოდ ქართველთა და სომეხთა შორის. ეს პოლიტიკანები ათასნაირ მონაჰორს ავრცელებენ ქართველთა და სომეხთა შორის ვითომდა რაღაც დაუძინებელი ანტაგონიზმისა და სეპარატისტული ტენდენციის არსებობის შესახებ. ამ გარემოებით აღელვებული ი. გოგებაშვილი 1877 წელს წერდა: „ძნელად იპოვი სხვა საგანს, რომელიც განმარტებული და გაგებული იყოს უფრო მცდარად და უკუღმართად, ვიდრე ქართველთა და სომეხთა ურთიერთდამოკიდებულებათა. ამ ურთიერთობის შესახებ სასტიკად ცდებიან არა მარტო კავკასიის ფარგლებს იქით, არამედ ჩვენშიც. ანტაგონიზმი, ურთიერთის სიძულვილი — აი ტერმინები, რომლებითაც განსაზღვრავენ სომეხთა და ქართველთა ურთიერთობას, მიუხედავად ათასობით ფაქტებისა, რომელნიც მკვეთრად ეწინააღმდეგებიან ასეთს მცდარ გაგებას“¹. ი. გოგებაშვილის აზრით, ასეთი უდავოდ მცდარი, ყალბი და ისტორიულად გაუგებარი მოსაზრების გავრცელება არამცთუ აშკარად მავნე ცილისწამებაა კავკასიის ამ მეზობელ ერთა შესახებ, არამედ ამავე დროს ეწინააღმდეგება თვით რუსეთის სასიცოცხლო ინტერესებს. იგი აღწევითებას გამოთქვამს იმის გამო, რომ სატახტო ქალაქის პრესის ერთ-ერთმა დიდმა ორგანომ (იგულისხმება სუვორონის „ახალი დროება“) მოუირიდებლად განაცხადა, ამიერკავკასიის

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 80.

ორი ეროვნება, ქართველები და სომხები, ურთიერთსიძულვილით არიან გამსჭვალული. ი. გოგებაშვილი ამ აზრს, ერთი მხრივ, უმეცრებით, ხოლო, მეორე მხრივ, ბოროტი განზრახვით სსსრ-ის და ბოლოს ასკვნის: „იმედი გვაქვს დაუამტკიცოთ უმთავრესად ხალხის ცხოვრების დაკვირვებით, რომ ქართველებს და სომხებს შორის არა თუ არ არსებობს არავითარი ანტაგონიზმი, არამედ მათ შორის არსებობს უაღრესად მტკიცე, უაღრესად გულითადი ძმური ურთიერთობა“¹.

კიდევ უფრო მჭიდრო კავშირი და მეგობრობაა საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლებულ სომხებსა და ქართველებს შორის. აქაური სომხები, ი. გოგებაშვილის აზრით, „ხასიათით, ზნე-ჩვეულებებით, ერთი სიტყვით ცხოვრების მთელი წყობით გრძნობენ ახლო ნათესაობას იმ გარემოსთან, რომელშიც დიდი ხანია მოხვდნენ კაპრიზი ბედის წყალობით; მათ უარყვეს მექანიკური თანაცხოვრება ქართველ ხალხთან, გააბეს უმჭიდროესი ზნეობრივი კავშირი და შექმნეს მათთან ერთი ორგანული მთლიანობა... თავიანთ ყოველ დღიურ ურთიერთობაში სომხები და ქართველები ერთმანეთისაგან თავს არაფრით ანსხვავებენ. ქართველი ისევე ადვილად და სიამოვნებით უწევს სამსახურს სომხს, აბამს მასთან მეგობრულ ურთიერთობას, როგორც თავის თვისტომთან“².

ქართველთა და სომხთა ეს ურღვევი ძმური და მეგობრული კავშირურთიერთობა, ი. გოგებაშვილის შეხედულებით, განპირობებული იყო მთელი რიგი ისტორიულ-გეოგრაფიული პირობებითა და ეროვნული თავისებურებებით. ორივე ეროვნების ისტორიული ბედი ისეთი იყო, რომ ძლიერ უნდა შეეწყო ხელი მათ შორის ძმობისა და ერთობის სულისკვეთების განმტკიცებისათვის. ორივე ეროვნება ხდება ქრისტიანული ცივილიზაციის მატარებელი და გამავრცელებელი მცირე აზიის ნახევარკუნძულის ჩრდილოეთ ნაწილში და ორივე ერთად განიცდის გააფთრებულ თავდასხმებს მრავალრიცხოვანი მტრების მხრივ. რომელნიც მაჰმადიანობის ფანატიზმით აღფრთოვანებულნი ყოველი მხრიდან უტევენ მათ. მაგრამ, და-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1. გვ. 82.

² იქვე, გვ. 83.

ასკენის ბოლოს ავტორი, „საერთო საფრთხე აერთიანებს ქართველებსა და სომხებს და ისინი შეთანხმებულად იცავენ თავიანთ ეროვნებას. თავიანთ რელიგიასა და თავიანთ არსებობას“¹.

ი. გოგებაშვილს მიაჩნია, რომ ქართველ მშრომელთა და სომეხ ჩარჩ-ვაჭრებსა და ბურჟუაზიას შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოება ბეცმა ადამიანებმა სასწრაფოდ განაზოგადეს და მთელ სომეხ ეროვნებაზე გადაიტანეს, ამავდროულად თვალი დახუჭეს ათასობით ფაქტზე, რომელნიც აშკარად მოწმობენ ამ ორი ეროვნების დამაკავშირებელ ძმობას. მაგრამ ამ მავნე ცდებმა და „სომეხი ეროვნების ზოგიერთი წარმომადგენლის ეკონომიურმა უსამართლობამაც კი ვერ შეაჩუია ის შეთანხმებულობა, ძმობა და სოლიდარობა, რაც დიდი ხანია დამყარდა ქართველებს და სომხებს შორის... ეს ურთიერთობა პირდაპირ ეწინააღმდეგება მოგონილ ანტაგონიზმს მათ შორის და არ შეიძლება მან გული არ გაუხაროს ხალხის ყოველ ქეშმარიტ მეგობარს, რადგან ისე არაფერი აღიღებს ხალხის მწუხარებისა და ადამიანთა ტანჯვის ჯამს, როგორც ტომობრივი შუღლი და ეროვნებათა შორის მტრობა“².

ასე თავგამოდებით იბრძოდა ი. გოგებაშვილი ეროვნული სეპარატიზმისა და შოვინიზმის წინააღმდეგ, ერთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპისა და ხალხთა შორის ძმური, მეგობრული დამოკიდებულების განხორციელებისათვის. ი. გოგებაშვილის ეს ბრძოლა, რომელიც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი დროშის ქვეშ მიმდინარეობდა, ერთერთი ბრწყინვალე ფურცელთაგანია XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ისტორიაში. მას განუზომლად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ცარიზმის ეროვნული ჩაგვრისაგან ქართველი მშრომელი ხალხის განთავისუფლების, მისი ეროვნული თვითშეგნების გაღვიძებისა და ეროვნული განთავისუფლებისათვის.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 86.

² იქვე, გვ. 89.

როგორ ჰქონდა ი. გოგებაშვილს წარმოდგენილი ამ ეროვნული იდეალების განხორციელება? რა ძირითადი გზები და ფორმები არსებობდა ქართველი ხალხის ეროვნულ ღირსებაუფლებათა დაცვისათვის? მას სეპარატისტული მიდრეკილება საზიანოდ მიაჩნდა მცირე ერებისათვის.

ეს, რასაკვირველია, იმას არ ნიშნავს, ი. გოგებაშვილის აზრით, რომ არ შეევებრძოლოთ უწინ ევროპაში დამკვიდრებულ უდიდეს ბოროტებას, როცა „პატარა ხალხების ეროვნება იდევენობდა დაუზრდეblად; გაბატონებულნი ერნი ცდილობდნენ დამორჩილებულ ერთათვის დაევიწყებინათ დედა-ენა. სამშობლო ისტორია, ლიტერატურა და გადაეგვარებინათ“. მაგრამ, მეორე მხრივ, არც ის პოზიცია იყო სწორი, როდესაც „ეს ხალხები თავის დედა-ენის, ისტორიის, ლიტერატურის და თვით-მმართველობის უფლებათა აღდგინებასთან თხოულობდნენ პოლიტიკურს განცალკევებასაცა, ცალკე სახელმწიფოს დაარსებას. ამით ისინი საბუთს აძლევდნენ სახელმწიფოს ჩაერიცხა მათი ეროვნული ფაქტორები თავის მტრად და სცილიყო აღმოეფხვრა იგინი ძირიანად“¹. შემდეგში პატარა ხალხები დარწმუნდნენ, რომ პოლიტიკური განცალკევება მავნებელი იქნებოდა არა მარტო სახელმწიფოსათვის. არამედ თვითონ მათთვისაც, რადგან ხალხისაგან დიდ ხარჯს მოითხოვდა, თანაც გაამრავლებდა ხალხთა შორის უთანხმოებასა და ომებს. ასეთი სეპარატისტული ტენდენციის მავნებლობა შეიგნეს ევროპის მცირე ერებმა და გულწრფელი მომხრენი გახდნენ სახელმწიფოს ერთობისა. ამასთან ერთად მათ გააძლიერეს მოქმედება მშობლიური ენის, ლიტერატურისა და სრული თვითმმართველობის აღსადგენად. „ამ ბრძულმა პროგრამამ მთელი ხალხი ერთის დროშის ქვეშ მოაქცია. წინაუ ბევრნი იყვნენ წინააღმდეგნი პოლიტიკურის განცალკევებისა და ეს ხალხს პარტიებად ჰყოფდა. ახლა კი ეს პარტიობა მოიშალა, რადგანაც პოლიტიკურის ცალკე ბუდის გა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 235—236.

კეთება უარყოფილ იქმნა და მისწრაფების საგნად დარჩა შინაური ავტონომიის მოპოვება, რაც... შეადგენს უპირველესს და მიუცილებელს საჭიროებას ხალხის წარმატებისა და აყვავებისათვის. ერთი სიტყვით, კაცობრიობაში სდგება ხანა დიდის სახელმწიფოებისა, აშენებულისა თვით-მმართველობის პრინციპზედ, ფედერატიულ საფუძველზე“¹.

ამის თავისებურ ისტორიულ მაგალითად ი. გოგებაშვილი ინგლის-ირლანდიის ურთიერთობას თვლიდა. ძველად. „მანამ ირლანდიას ჰქონდა დამოუკიდებელი არსებობა. — წერდა ი. გოგებაშვილი სტატიაში „ირლანდიას უთენდება“ (1881 წ.), — მანამ იგი ცალკე, თვით მდგომარე სახელმწიფოს შეადგენდა, მისი ერის ცხოვრება სწორედ ისევე ჰყვოდა, როგორც მისი მუდამ ღალანა კუნძული. ამ ბედნიერების კეთილდღეობის ქვა-კუთხედ იყო გლეხობის სრული უფლება მიწა-წყალზედ. მთელი მამულ-დედული ირლანდიისა ეკუთვნის მის მწრომელ ხალხს“. მაგრამ ინგლისმა დაიმორჩილა დამოუკიდებელი ირლანდია და ამ „დამორჩილების უღელმა შეაჩერა აღმაფრენა და თავისუფალი განვითარება ირლანდიის ერის გენიისა; დამოუკიდებლობასთან ირლანდიელთა დაჰკარგეს ყველა უფლებანი და უპირატესობანი, რომელნიც თავისუფლებასთან შეხორცებულნი არიან. ყველაზედ დიდი ბოროტება ინგლისმა ირლანდიას მიაყენა იმითი, რომ გლეხობას ჩამოართვა მამულ-დედული და დაუსაყუთრა თავის ღორღებს, მებატონეებს“².

მეორე წერილში „დიდებული წადილი დიდებულის მოხუცისა“ (1893 წ.). ი. გოგებაშვილი გულმხურვალედ მიესალმა ინგლისის საუკეთესო შვილს უილიამ გლადსტონს, რომელმაც თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობის მანძილზე ბევრი დიდებული აზრი განახორციელა, ბევრ სასიქადულო წადილს მიაღწია, მრავალ მავნე წეს-წყობილებას მოუღო ბოლო და გონიერი გზა გაუკაფა პროგრესს, წარმატებას. თავისუფლებას. კეთილდღეობას. „იგი აგერ ათი წელიწადი მეტი იქნება. რაც დაუძინებლად ცდილობს: უბედურ ირლანდიას დაუბრუნოს შინა-

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2. გვ. 236.

2 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1. გვ. 252—253.

ური ბატონობა, მიანიჭოს თვით-მმართველობა, აღედგინოს საკუთარი პარლამენტი და მხოლოდ პოლიტიკური კავშირი, პოლიტიკური ერთობა ირლანდიასთან აკმარებინოს ინგლისსა¹.

აი რას წერდა ი. გოგებაშვილი წერილში „დიდი ვარამის შესახებ“ (1905 წ.): „საქართველოს ავტონომიას ითხოვს დაყენებით არა მარტო აწმდგომისა და მომავლის სიკეთე, არა მარტო დაუბრკოლებელი წინ მსვლელობა და კულტურული განვითარება ჩვენის ქვეყნისა, არამედ წარსულის ხმაც, ისტორიული სიმართლეც. წარსულის საუკუნის დასაწყისში საქართველო შეუერთდა რუსეთსა იმ პირობით, რომ იგი დარჩენილიყო ავტონომიურ ნაწილად საერთო სახელმწიფოსი და ჰქონოდა სრული შინაური თვით-მართველობა, ნაციონალური თავისუფლება და ყოფილიყო თავისი თავის ბატონი. დროა, რომ ეს პირობა სავსებით იქმნას შესრულებული და მოისპოს საბუთი ქართველთა დრტვინვისა, მოისპოს მთელი საუკუნის უსამართლობა“².

ი. გოგებაშვილი საქართველოს ავტონომიური თვითმმართველობის უფლების რეალიზაციისათვის, რასაკვირველია, საკმარისად არ თვლიდა პარლამენტარიზმის განხორციელებას რუსეთის იმპერიაში, რაც პირველი რევოლუციის პერიოდში ზოგიერთებს ეროვნული განთავისუფლების ერთ-ერთ საშუალებად მიაჩნდა. იგი სავსებით სამართლიანად აღნიშნავდა, რომ პარლამენტის დაწესება რუსეთში დიდად შეუწყობდა ზღვს მის წინსვლა-წარმატებას, განვითარებას, აყვავებას. „მაგრამ ამ სიკეთეს ჩვენც მოგვიტანს რუსეთის პარლამენტი?“³. — კითხულობდა დაეჭვებული ი. გოგებაშვილი.

იმის ნათელ მაგალითად, რომ ბურჟუაზიული პარლამენტი არსებითად არაფერს აძლევს მცირე ერებს, ი. გოგებაშვილს მოაქვს მთელი რიგი ისტორიული ფაქტები. კერძოდ, ინგლისის პარლამენტმა კეთილდღეობა მოუტანა თვით ინგლისს, მაგრამ ირლანდია იმდენად შებორკა და შეავიწროვა, რომ მცხოვრებთა რიცხვმა აქ ერთიორად იკლო მას შემდეგ, რაც

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 283.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 57—58.

³ იქვე, გვ. 53.

კუნძულზე გაბატონდა ინგლისის პარლამენტი, იქვე ავტორი იხილავს პრუსიის პარლამენტის საქმიანობას, რომელიც რადიკალურად მიწასთან ასწორებს პრუსიის სამეფოს აღმოსავლეთი ნაწილის — პოზნანის პოლონელებს. ასევე ავიწროებს უნგრეთის პარლამენტი მასთან შეერთებულ ხორვატებს. „ერთი სიტყვით, წარსული და აწმდგომი სახელმწიფოებისა მკერმეტყველურად გვამცნობს, — ასკვნის ი. გოგებაშვილი, — რომ ყოველს პარლამენტში გამეფებულია მთავარი ერის ეგონისტური მიმართულება, ვიწრო ნაციონალიზმი“¹.

ამ უტყუარი ისტორიული ფაქტების ღრმა ანალიზის საფუძველზე ი. გოგებაშვილი სავსებით სამართლიან დასკვნამდე მიდიოდა, რომ იგივე იყო მოსალოდნელი რუსეთის ცენტრალური პარლამენტისაგან, სადაც დეპუტატების უმრავლესობას დიდი ერის წარმომადგენლები შეადგენდნენ. „ეს ცენტრალური რუსეთის პარლამენტი ჩვენს შესახებ არამც თუ არ შეასუსტებს იმ სულთამსუთავ რეჟიმს, რომელიც გაბატონა რუსეთის ბიუროკრატიაზე, არამედ კიდევ გააძლიერებს“².

მაშასადამე, ცენტრალური პარლამენტიზმის შემოღება რუსეთის იმპერიაში საქმეს სრულებით ვერ შევლის. იგი საქართველოს ეროვნულ თავისუფლებას ვერ უზრუნველყოფს. პირიქით. ქართველი ერის მდგომარეობა კიდევ უფრო გაუარესდება. მაშ, სად არის გამოსავალი? სად უნდა ვეძიოთ ხსნა? იმდროინდელ ქართულ პრესაში ამის „უებარ წამლად“ დაასახელეს საქართველოს ავტონომია, მაგრამ, როგორც ი. გოგებაშვილი შენიშნავს, „ამ ტერმინმა ბევრი განაცვიფრა, გააკაპასა და საომარს ფეხზე თურმე დააყენა ჩვენს წინააღმდეგ. ავტონომია ხომ პოლიტიკურს განაცალკევებს, რუსეთის ჩამოშორებას, სეპარატიზმს წარმოადგენსო, გაიძახიან სიტყვითაც და კალმითაც. გაიძახიან გარეულნი და შინაურნი“³. ავტორი ამას უსუსური გაუგებრობის ნაყოფად, ანდა ბოროტ განზრახვად მიიჩნევს და ხსნის, რომ ავტონომია სეპარატიზმს კი არ მოასწავებს, არამედ ძირფესვიანად სპობს სეპარატიზმს.

¹ ი. გოგებაშვილი. თხზ. ტ. 4, გვ. 53—54.

² იქვე, გვ. 57.

³ იქვე, გვ. 56.

ი. გოგებაშვილი სტატიაში „ახალი პროექტი სინოდისა“ (1905 წ.) წერდა: „ავტონომია ორ-გვარია: ბიუროკრატიული, როდესაც ავტონომიური მეთაური რომელიმე ოლქისა ინიშნება თავის თანამდებობაზე უმაღლესის მთავრობის მიერ, და დემოკრატიული, როცა მას ირჩევს საზოგადოება. ხალხი. სამწყაო¹. ბიუროკრატიული ავტონომია ი. გოგებაშვილს მმართველობის საზიზღარ ფორმად მიაჩნია, რადგანაც ბიუროკრატი ყოველთვის თავისზე უარესს ირჩევს, რომ ქვეყნის თვალში არ დაიხრდილოს და უკეთესი გამოჩნდეს. ამის გამო ყოველი დაბალი საფეხური უარესია მაღალზე და კიბე აუცილებლად თავდება ნაძირალებით, სრულიად სხვაა დემოკრატიული ავტონომია. ერის. საზოგადოების სიკეთე მოითხოვს, რომ გამგედ, მმართველად არჩეულ იქნენ საუკეთესო მამულიშვილნი.

ამრიგად, როგორც ჩანს, ი. გოგებაშვილი დემოკრატიული ავტონომიის მომხრეა, რომლის ძალითაც „თვით საქართველოს მიენიჭება: საკუთარი კანონმდებლობით დაწესებულება, ადგილობრივი პარლამენტი, რომელიც არჩეული იქნება საყოველთაო. პირდაპირი, საზოგადო და ფარული კენჭის ყრით. ეს ადგილობრივი პარლამენტი შეიმუშავებს, დაადგენს და გამოსცემს ყოველგვარ კანონს შესახებ საქართველოსა. სკოლა გვექნება ქართული, ქართული იქმნება აგრეთვე ადმინისტრაცია და სამმართველო“².

ი. გოგებაშვილი არც იმას ივიწყებს, თუ რა გავლენა ექნება ავტონომიის დამყარებას საქართველოში სოციალური საკითხის გადაწყვეტაზე. მისი ღრმა რწმენით. საქართველოს ავტონომია ბევრად დააჩქარებს სოციალურ ცვლილებას ქართველთა შორის და დაეხმარება მის დროულად განხორციელებას თვით რუსეთში³.

ასეთი იყო ი. გოგებაშვილის პოზიცია ეროვნულ საკითხში. იგი ერთა თანასწორუფლებიანობისა და ფედერაციის პრინციპის საფუძველზე დემოკრატიული ავტონომიის განხორციელებას მოითხოვდა. ამ პროგრესულ იდეებს დაეინებით იცავდა ი. გოგე-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 47-48.

² იქვე, გვ. 57.

³ იქვე გვ. 58-59.

ბაშვილი მთელი თავისი ხანგრძლივი საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მანძილზე და მათთვის არასოდეს უღალატნია. ამიტომაც ვერ ურიგდებოდა იგი იმათ, ვინც ამ ეროვნული პოზიციის შელახვას შეეცდებოდა.

ი. გოგებაშვილის ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულება

ი. გოგებაშვილს სპეციალური ფილოსოფიური ტრაქტატი არ დაუწერია, არც სპეციალური სტატია მიუძღვნია ფილოსოფიის საკითხებისადმი, მაგრამ იმის თქმა მაინც არ შეიძლება, რომ მას გარკვეული ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა არ გააჩნდა. პირიქით, ი. გოგებაშვილის სოციალ-პოლიტიკური, ლიტერატურულ-ესთეტიკური და პედაგოგიკურ-მეთოდოლოგიური შემკვიდრეობის საფუძვლიანი შესწავლა გვარწმუნებს, რომ გამოჩენილ სამოციანელს თავის თეორიულ მოძღვრებასა და პრაქტიკულ საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ მოღვაწეობაში გარკვეული ზოგადფილოსოფიური კონცეფცია გააჩნდა და მთელი ორმოცდაათი წლის განმავლობაში თანმიმდევრულად ახორციელებდა მას მრავალნაყოფიერი მოღვაწეობის ყველა დარგში.

ი. გოგებაშვილის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა ჯერ კიდევ თბილისში მისი მოღვაწეობისა და განსაკუთრებით კი ევში სტუდენტობის პერიოდში ჩამოყალიბდა. მისი ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ კიევის სასულიერო აკადემიაში სწავლის პერიოდში (1861—1863 წწ.) იგი ერთდროულად კიევის უნივერსიტეტის მოწინავე პროფესორთა ლექციებსაც ისმენდა, დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების — ბელინსკის, ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვის და სხვათა შრომებთან ერთად გულდასმით სწავლობდა დარვინის, ჰუმბოლტის, სპენსერის, კანტის, ჰეგელის და სხვ. ნაწერებს და გამოჩენილ პედაგოგთა — კომენსკის, პესტალოცის, დისტერვეგის, განსაკუთრებით, უშინსკისა და პიროგოვის მოძღვრებას ეუფლებოდა. ი. გოგებაშვილის ძირითად იდეურ საზრდოს ეუბნ „სოვრემენიკის“ ნომრები წარმოადგენდა.

ი. გოგებაშვილის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებისა შე-
სახებ კიევის პერიოდში მეტად საგულისხმო მასალას გვაწე-
დის მისი პირველი ბიოგრაფი — ნიკო (არბოელი) ლომოური
წერილში „იაკობ გოგებაშვილი, პირველი ნახევარი მისი
ცხოვრება-მოღვაწეობისა (ბიოგრაფიული ცნობები)“. ნ. ლო-
მოური წერს: „1862 წელს (თარიღი სწორი არ არის: უნდა
იყოს 1861 წელი. — ვ. ქ.) დაათვა სწავლა სემინარიაში და,
როგორც პირველი მოწაფე, სახელმწიფო ხარჯით გაგზავნილ
იქმნა კიევის სასულიერო აკადემიაში. ეს დრო იყო, როდესაც
მთელი რუსეთის ცხოვრება მესამოცელების ზეგავლენით
სდღუღდა და გადმოდიოდა. თვით აკადემიაში დიდად განვითა-
რებული და მაღალი გონების პროფესორები კითხულობდნენ
ლექციებს. იმავე დროს კიევში ხშირად მოდიოდნენ და ცხოვ-
რობდნენ წარჩინებული ადამიანები — პიროგოვი და უშინსკი.
ამათი დიდებული სახელი ყოველ მაშინდელ ახალგაზრდას
პირზე ეკერა; მათი მოძღვრება და მაღალი მისწრაფებანი გასა-
ოცარი სისწრაფით ეფინებოდა ამ ახალგაზრდობის ჭკუა-გონე-
ბას. რაღა თქმა უნდა, რომ იმისთანა ნიჭიერ და ცნობისმოყვა-
რე ყმაწვილს როგორიც იყო იმ დროს იაკობი, არ გამოეპარე-
ბოდა ეს მოძრაობა. შესაძლებელია, რომ სწორედ ამ პიროგო-
ვისა და უშინსკის ზეგავლენით ჩაენერგა მას გულში სურვილი
პედაგოგიური მოღვაწეობისა. თვით აკადემიაშიც ჩინებულად
იყო დაყენებული ფილოსოფიის, პსიქოლოგიის, პედაგოგიის,
ისტორიისა და სიტყვიერების ლექციების კითხვა. ყველა ამ
ლექციებს არა თუ ისმენდა გულდადებით, არამედ მათ შინა-
არსს მოკლედ სწერდა თავისთვის. ამასაც არ სჯერდებოდა:
დღე და ღამ განუწყვეტლად ხელში ეჭირა სხვადასხვა თხზუ-
ლებანი და მათი შესწავლით ავსებდა ლექციების ნაკლსა.
სწორედ ამ დროს, ამ აკადემიურ პირველ წელს მოხდა იაკო-
ბის სულიერ ცხოვრებაში დიდად საყურადღებო ამბავი. იგი
ხშირად დაიარებოდა უნივერსიტეტში და ისმენდა მომეტებუ-
ლად საბუნების-მეტყველო ლექციებსა. ერთხელ ლექციის
შემდეგ იაკობი გამოუდგა პროფესორს, გაეცნო და რამდენი-
მე კითხვა მისცა. ნაცვლად პასუხისა პროფესორმა ურჩია —
წაკითხვა პუმპოლტის „კოსმოსისა“. იმავე დღეს იყიდა ეს

დიდებული თხზულება დიდებულის ავტორისა და იწყო გულ-
მოდგინედ მისი კითხვა. კითხულობდა და რამდენიც წინ მიდი-
ოდა, იმდენად მთელი მისი ღვთისმეტყველური შეხედულება,
აზროვნება ჰაერში დაკიდებულ ლამაზ, მაგრამ უსაძირკველო
კოშკებს ემსგავსებოდა. „კოსმოსისაგან“ დაწყებული საქმე
სრულიად დაამთავრა ფიზიოლოგიის პროფესორმა, რომლის
რამდენიმე ლექცია მოისმინა იაკობმა იმ დროს უნივერსი-
ტეტში. გაჩნდა საშინელი ბრძოლა მის სულსა და გულში.
ღვთისმეტყველური აზროვნება ჭიუტად ეფარებოდა ძველე-
ბურ ციხე-კოშკებსა, მაგრამ ბუნებისმეტყველების მედგარი
იერიშები მიწასთან ასწორებდნენ ამ ხავს მოკიდებულ ციხე-
კოშკებსა და მათ ქვეშ თავშეფარებულ მოძღვრებას შეუბრა-
ლებლად ერეკებოდნენ გარედ“¹.

ნ. ლომოურის ამ ცნობებში, რომლებიც უსათუოდ პირა-
დად ი. გოგებაშვილისაგან მოუსმენია მას, ბევრი რამ არის
საყურადღებო და მნიშვნელოვანი დიდი ქართველი პედაგოგის
მსოფლმხედველობის განვითარების, გასათვალისწინებლად.
აქედან არა მარტო ის ირკვევა, რომ ი. გოგებაშვილი ბევრს
ისმენდა და კითხულობდა კიევში ყოფნის დროს. უპირატე-
სად გატაცებული იყო საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტუ-
რი შინაარსის წიგნებით, არამედ ამ ცნობებში მოცემულია ის
შინაგანი იდეური ბრძოლაც იდეალისტურ-რელიგიურ და მა-
ტერიალისტურ შეხედულებებს შორის, რომელიც ახალგაზრ-
და სტუდენტის შეგნებაში წარმოებდა და საბოლოოდ მასში
მატერიალისტური მსოფლმხედველობის გამარჯვებით დამთავ-
რდა.

•

ფართო განათლებითა და მატერიალისტური მსოფლმხედ-
ველობით შეიარაღებული ი. გოგებაშვილი, რომელმაც ავად-
მყოფობის გამო კიევის სასულიერო აკადემიის კურსი ვერ და-
ამთავრა, შეუდგა ნაყოფიერ პედაგოგიურ მოღვაწეობას თბი-
ლისის სასულიერო სასწავლებელსა და სემინარიაში, სადაც

¹ იხ. კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, 1913, გვ. 9—10.

ამ მოწინავე მსოფლმხედველობის საფუძველზე აწარმოებდა მოსწავლეთა მეცნიერულ აღზრდასა და იდეოლოგიურ წრთობას. ამის დასადასტურებლად მეტად მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის ი. გრგებაშვილის მოსწავლე, შემდგომში ცნობილი ხალხოსანი შიო დავითაშვილი. იგი წერს: „საღმრთო წერილთან ერთად ბუნებისმეტყველებაც მიზიდავდა. ამგვარი ჩემი გატაცება იაკობ გრგებაშვილის — სასულიერო სასწავლებლის იმდროინდელი ზედამხედველის — მიზეზი იყო. მას სასწავლებლის ბიბლიოთეკის გამგებლობაც ჰქონდა ჩაბარებული. ის გვირიგებდა შეგირდებს ისეთ წიგნებს, რომლებიც ყველა ჩვენთაგანისათვის გასაგები და მისასხვედრი იქნებოდა. წაკითხვის შემდეგ იცოდა ხოლმე გამოკითხვა, ვინ რა წაკითხა და როგორ გაიგო. ეს ერთგვარი წამახალისებელი და წამქეზებელი საშუალება იყო. მან წამაკითხა, სხვათა შორის. საფრანგეთის დიდი რევოლუციის მოკლე ისტორია და მას შემდეგ ჩემს გონებაში წარუშლელად აღიბეჭდებოდა დიდებული მებრძოლის რობესპიერის სახე“¹. ამასვე ადასტურებს ნ. ლომოურის მოგონებანიც, რომელშიც თუმცა გაუბედავად, რადგან ეს მოგონებანი 1913 წელს არის დაწერილი, მაგრამ მაინც აღნიშნულია ფაქტი: „უფროსი კლასის თითო-ორიოლა მოსწავლენი ხანდახან დაიარებოდნენ მასთან და შემდეგ გამოჰქონდათ მისი აზრები, შეხედულებანი, მისწრაფებანი, რომელნიც ელვასავით ეფინებოდა მთელ სასწავლებელსა. მოსწავლეებმა იცოდნენ, რა მოსწონდა, ან რა სძულდა იაკობსა; როგორ უცქეროდა სემინარიის აწინდელ ცხოვრებას და რის განხორციელება უნდოდა მომავალში. იცოდნენ, რომელ ავტორებს უფრო მეტ პატივსა სცემდა, იმ ჟამად რა წიგნებსა კითხულობდა. თითონაც საიდგანდაც შოულობდნენ ამ წიგნებსა და მათ გაფაციცებით კითხვაში ასწორებდნენ დღე და ღამეს. ამ წიგნებს მერე თავს უყრიდნენ ერთად და ამნაირად შეადგინეს ჩინებული კერძო ბიბლიოთეკა. რაკი იცოდნენ, რომ იაკობს სხვადასხვა წიგნების კითხვა ძლიერ უყვარდა, იმისთანა მოს-

¹ შიო დავითაშვილი, ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში, 1934, გვ. 10—11.

წავლევებმაც კი წამოავლეს წიგნებს ხელი, რომელთაც სახელმძღვანელობის კითხვაც კი ეზარებოდათ¹.

სასულიერო სემინარიის მოსწავლეებს შორის საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტური წიგნებისა და აზრების ასე გულმოდგინედ და თანაჰიმდევრულად გავრცელების გამო, რასაკვირველია, ი. გოგებაშვილს სემინარიის ადმინისტრაციას თავიდანვე შენიშნული ჰყავდა. ამის შედეგი იყო ის, რომ ეგზარქოს ევსევს, როდესაც იგი გოგებაშვილის გაკვეთილიდან ძალზე კმაყოფილი გამოვიდა, სემინარიის რექტორმა „დაბალის ხმით უთხრა: დიდი ნიჭის პატრონია, — ეს რომ მატერიალისტი არ იყვეს, ღირსია დიდი თანამდებობისაო“.

საქართველოს ეგზარქოსი ევსევი მწყრალად ეუბნებოდა ი. გოგებაშვილს: „შენ დარვინისა და კარლ ფოხტის მოწაფე ხარ!. სამწერლო მაგიდაზე გიდექს „შთამომავლობა ადამიანისა“ და არა თუ შენ კითხულობ მას, არამედ მცირე-წლოვან მოწაფეებსაც-კი აკითხებო“².

ი. გოგებაშვილის პოლიტიკური მიმართულება და მის მიერ საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტური იდეების გავრცელება მოსწავლეებში შეუმჩნეველი არ დარჩა კავკასიის მეფისნაცვალსაც, რომელმაც 1873 წლის 9 დეკემბერს „კონფიდენციალურად“ აცნობა თბილისის სასულიერო სემინარიის გამგეობას „საზოგადოებრივი სამსახურისათვის არაკეთილსაიმედო პირთა სია“, რომელშიც შეტანილი იყო თომა ტურიევი (ტურიაშვილი), ნიკო ცხვედაძე, კონსტანტინე ცხვედაძე, გიორგი იოსელიანი და იაკობ გოგებაშვილი³.

ი. გოგებაშვილის პოლიტიკური არაკეთილსაიმედოებისა და მატერიალისტობის ამბავი, როგორც ჩანს, ეცნობა პეტერბურგში სინოდს, რომელმაც საგანგებო დავალებით სასწრაფოდ გამოგზავნა თბილისში შავრაზმელი რევიზორი კერსკი. რევიზორმა „შეამოწმა“ თბილისის სასულიერო სასწავლებელი ი. გოგებაშვილის დაუსწრებლად, რადგან იგი ამ დროს

¹ კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, გვ. 13—14.

² იქვე, გვ. 14—15.

³ საქ. სსრ ცსსა, ფონდი 440, საქმე 4080, ფურც. 20. გამოქვეყნებულია ა. იოვანის დოკუმენტალურ მასალებში „იაკობ გოგებაშვილი“, 1951, გვ. 37—38.

აეად იყო, და შეადგინა რევიზიის დაწვრილებითი ანგარიში, რომელიც ცალკე წიგნადაც გამოქვეყნდა. ამ ანგარიშში ვკითხულობთ: „კომპეტენტური წყაროებიდან მე მომხსენდა, რომ გ. (გოგებაშვილი. — ვ. ქ.) თბილისში ჩამოსვლისთანავე ცდილობს. რათა პოპულარული გახდეს მოსწავლეთა შორის და თავი შეიქოს მათ წინაშე თავისი ნიჭითა და ცოდნით; და იმ მიზნით, რომ მათთვის ეჩვენებინა, ვითომც ის არაფრით არ ჩამორჩება სემინარიის იმ მასწავლებელთ, რომელთაც მთლიანი აკადემიური განათლება მიუღიათ, — იგი თავის ბინაზე უმართავდა ლიტერატურულ კითხვა-ბაას სემინარიის დაწინაურებულსა და უფრო ნიჭიერ მოწაფეებს. ჩვენ არ ვიცით. რას კითხულობდნენ, მაგრამ ფაქტია, რომ ასეთი კითხვის მოწყობისათვის მას არასოდეს ნებართვა არ აუღია. სამაგიეროდ ამ კითხვისა და საუბრის ხასიათზე შეიძლება ნათელი დასკვნები გამოვიტანოთ იქიდან, რომ მოსწავლეებს გაუტკბათ გემოვნება ბოკლისა და საზოგადოდ უარყოფითი მიმართულების წიგნების კითხვისა“¹. რევიზორი განსაკუთრებით აღუშფოთებია იმას, რომ ი. გოგებაშვილი მოსწავლეებს წასაკითხად აძლევდა საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტური შინაარსის წიგნებს. იგი წერს: „გაცილებით უფრო ძლიერი და გადამწყვეტი გავლენა შეეძლო მოეხდინა გ-ს (გოგებაშვილს.—ვ. ქ.) მიმართულებას თბილისის სასულიერო სასწავლებლის მოსწავლეებზე, სადაც მას უქირავს ზედამხედველის თანამდებობა და განაგებს მოწაფეთა ბიბლიოთეკას... მოწაფეებს წასაკითხად ეძლევათ საბუნებისმეტყველო მეცნიერებისა და გეოგრაფიის დარგის წიგნები. სხვათა შორის, მოსწავლე ქ-ს (პრელაშვილს. — ვ. ქ.) ჭერ კიდევ მისი სასწავლებელში ყოფნის დროს გ-მა (გოგებაშვილმა. — ვ. ქ.) წასაკითხად მისცა სამუელ სამაილისის თხზულება „თვითმოქმედება“².

კერსკის რევიზიის შედეგად, „მესამე მუხლის ძალით“, ი. გოგებაშვილი სამსახურიდან დაითხოვეს, როგორც სახელმწიფოსათვის არაკეთილსაიმედო პიროვნება. ი. გოგებაშვილმაც

¹ Отчет о ревизии духовно — учебных заведений в Тифлисе в 1873-1874 году, стр. 139.

² ი ქ ვ გ. გვ. 140—141.

საბოლოოდ გადაწყვეტა სამუდამოდ დაენებებინა თავი სახელმწიფო დაწესებულებებში სამსახურისათვის და მთელი თავისი ცოდნა და ენერგია ქართველი ხალხის სასიცოცხლო ინტერესების დასაცავად საზოგადო მოღვაწეობისათვის შეეწირა¹.

ი. გოგებაშვილის მთელი პედაგოგიური მოღვაწეობა. პირველ რიგში კი მისი შესაწიშნავი სასკოლო სახელმძღვანელოები, ავტორის მატერიალისტურ მსოფლმხედველობას ემყარებოდა და ქართველი ახალგაზრდობის სწავლა-განათლებისა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ინტერესებს ეძსახურებოდა განუხრელად.

მატერიალისტური სენსუალიზმი — შემეცნების მთავარ წყაროდ შეგრძნებების. აღქმების აღიარება, სწავლებაში თვალსაჩინოების. შეგნებულობისა და სისტემატურობის განხორციელება, მოსწავლეთა ინტერესების გათვალისწინება, მათი თვითმოქმედების განვითარება, რეალურ-ენციკლოპედიური განათლების იდეა — აი ის ძირითადი პრინციპები, რომლებზედაც დაფუძნებული იყო ი. გოგებაშვილის სასკოლო სახელმძღვანელოები. ეს პრინციპები პირველ რიგში განსაზღვრავდა ამ სახელმძღვანელოების მატერიალისტურ შინაარსს. სწორედ ამიტომ ემსახურებოდა ასე უბადლოდ ეს სახელმძღვანელოები ქართველ მოსწავლეთა შეიარაღებას რეალური ცოდნით ბუნებისა და საზოგადოების შესახებ და მათში მა-

¹ წერილში „იძულებითი განმარტება (სემინარიის საქმეთა გამო)“. რომლის რუსული დედანი დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ი. გოგებაშვილის პირად ფონდში, ი. გოგებაშვილი სინანულით აღნიშნავს: „იმ განწყობილებამ და იმ მიმართულებამ, რომელიც დამყარდა თბილისის სემინარიაში ბ-ნ კერსკის რევიზიის დროიდან, მაენე გავლენა იქონია სემინარიელებში იმ საზოგადოებისადმი სიყვარულის აღზრდაზე, რომლის სამსახურისათვის ემზადებოდა ისინი, შეასუსტა მათში ზნეობრივი კავშირი ხალხთან, თავისი მაღალი მოწოდების ერთგულება, შეაფერხა მათში კეთილშობილი იდეალიზმის (იგულისხმება იდეალების. — ვ. ქ.) ჩასახვა და განმტკიცება და ყოველივე ამის ნაცვლად განავითარა ლტოლვა, რომელიც სასიათდება პრაქტიკული, ჩინოვნიკური მატერიალიზმის სახელწოდებით“ (იხ. ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. I, გვ. 163).

ტერიალისტური მსოფლმხედველობის გამომუშავების კეთილშობილურ ამოცანას ახორციელებდა.

მატერიალისტურ პოზიციებზე იდგა ი. გოგებაშვილი პუბლიცისტური და პედაგოგიურ-მეთოდოლოგიური მოღვაწეობის დარგშიც. მისი ნაწერების გულდასმით შესწავლა ადასტურებს, რომ დიდი ქართველი პედაგოგი ფართო ფილოსოფიური განათლების ადამიანი იყო, თავისუფლად ერკვეოდა იმდროინდელ ძირითად ფილოსოფიურ საკითხებში და თავისებური ფილოსოფიური კონცეფციაც ჰქონდა შემუშავებული. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი მიხ. გაფრინდაშვილი საყურადღებო სტატიაში „იაკობ გოგებაშვილის მსოფლმხედველობის საკითხისათვის“ დიდი ქართველი პედაგოგის ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობას ასე ახასიათებს: „ი. გოგებაშვილის პედაგოგიურ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ შეხედულებებს საფუძვლად უძევს გარკვეული ფილოსოფიური იდეები, ცალკეული ზოგადთეორიული მოსაზრებანი ბუნებისა და საზოგადოების არსებობისა (თუ „არსობისა“. — ვ. ქ.) და განვითარების შესახებ. მისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობა არის საბუნებისმეტყველო მეცნიერული მატერიალიზმი, გამოყენებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პრაქტიკული ამოცანების შესაბამისად. ერთ-ერთი ნიშანი ამ პრაქტიკული მატერიალიზმისა ის არის, რომ იგი არ ცნობდა ცალცალკე არც მატერიალიზმსა და არც იდეალიზმს, რადგან ორივე ისინი ცალმხრივ მიმდინარეობად ეჩვენებოდა. ი. გოგებაშვილი შესაძლებლად და საჭიროდ თვლიდა რელიგიისა და მეცნიერების, იდეალიზმისა და მატერიალიზმის შერიგებას და ამ საფუძველზე ისეთი „მეცნიერული“ ფილოსოფიის შექმნას, რომელიც გაარკვევდა ბუნებისა და საზოგადოების არსებობისა და განვითარების ზოგად კანონზომიერებებს საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პრაქტიკული ამოცანების შესაბამისად. მას არ ესმოდა, რომ საზოგადოებრივი და ფილოსოფიური აზრის განვითარების მთელი ისტორია იყო და არც შეიძლებოდა არ ყოფილიყო რეაქციული იდეალიზმის წინააღმდეგ პროგრესული მატერიალიზმის

ბრძოლის ისტორია, რომ მის დროს ქართველი ხალხის ეროვნული და სოციალური განთავისუფლების ინტერესებს არათუ არ შეესაბამებოდა, პირიქით, ეწინააღმდეგებოდა ქრისტიანული რელიგიის განმტკიცება, რადგან იგი ხელს უშლიდა მასების გამოღვიძებას საუკუნეობრივი ძილისაგან, მათ დარაზმევას მჩაგვრელთა წინააღმდეგ საბრძოლველად. ეს არ ესმოდა ი. გოგებაშვილს, მაგრამ თვით ფაქტი ბრძოლისა იდეალისტებისა და მატერიალისტებს შორის მას შეუმჩნეველი როდი დარჩენია, მან კარგად იცოდა მაგალითად. იდეალიზმისა და მატერიალიზმის ბრძოლის ისტორია 60-იანი წლების რუსეთში, სახელდობრ, დიდი რუსი მატერიალისტის ჩერნიშევსკის იდეური ბრძოლა იურკევიჩის იდეალიზმის წინააღმდეგ¹. ამ უკანასკნელი დებულების საბუთად ავტორი მიუთითებს, თუმცა ამონაწერი არ მოაქვს, ი. გოგებაშვილის სტატიაზე „იმერეთის ეპისკოპოსი გაბრიელი, როგორც პედაგოგი“, რომელიც გამოქვეყნდა გაზ. „Однѣзрѣние“-ში 1896 წელს (№ 4194). ი. გოგებაშვილის ამ სტატიაში ნათქვამია: „რომელ ჩვენთაგანს, სამოციანი წლების მოღვაწეს, არ ახსოვს ის გაცხარებული და აღვზნებული პოლემიკა, რომელიც გაიმართა სამოციანი წლების დასაწყისში „სოვრემენიკსა“ და „რუსკი ვესტნიკს“ შორის ადამიანის ბუნების საკითხის გარშემო? როგორც ცნობილია, პირველი ატარებდა მატერიალისტურ შეხედულებას ადამიანის შესახებ, ხოლო მეორე — იდეალისტურს. მთელი მოაზროვნე რუსეთი გაიყო ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად: „სოვრემენიკის“ მხურვალე მიმდევრებად და იურკევიჩის გაშმაგებულ დამცველებად. „სოვრემენიკის“ შეხედულებას ყველაზე მეტად გამოხატავდა ჩერნიშევსკის სტატია: „ანტროპოლოგიური პრინციპი ფილოსოფიაში“, რომელსაც ყველაზე მეტად ეწინააღმდეგებოდა არა თვით კატკოვის სტატია, არამედ კიევის სასულიერო აკადემიის პროფესორ იურკევიჩის ტრაქტატი სასელწოდებით — „მეცნიერებიდან ადამიანის სულის შესახებ“, რამაც უცებ წამოაყენა ავტორი პირველ პლანზე და მალე მიანიჭა მას ფილოსოფიის კათედრა მოსკოვის უნივერსიტეტში“².

¹ ეჟრნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 3, გვ. 74.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ 3, გვ. 37.

ი. გოგებაშვილის ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ იგი ამ დიდი პაექრობის პერიოდში საბოლოოდ მატერიალისტურ პოზიცი-
აზე დგებოდა და იდეალისტურ კონცეფციას ემიჯნებოდა.
სწორედ ამიტომ წერდა იგი: „მთელი მოაზროვნე რუსეთი გა-
იყო ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად: „სოვრემენიკის“ მხუ-
ვალე მიმდევრებად და იურკევიჩის გაშმაგე-
ბულ დამცველებად“ (ხაზი ჩვენი. — ვ. ქ.), ხაზგას-
მულ სიტყვებს ამ კონტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელო-
ბა აქვს. სწორედ ამიტომ ჩვენ სამართლიანად მიგვაჩნია მიხ.
გაფრინდაშვილის შემდეგი დასკვნა: „ჩერნიშევსკისა და იურ-
კევიჩის შორის გამართული ფილოსოფიური კამათის დროს
იაკობი სწავლობდა კიევის სასულიერო აკადემიაში, იქ, სადაც
იურკევიჩი პროფესორად იყო. ი. გოგებაშვილის არქივში არის
საბუთები, რომლებიც მოწმობენ, რომ იაკობი ფიზიკურისა
და ფსიქიკურის ჩერნიშევსკისებურ მატერიალისტურ გაგებას
ემხრობოდა. პრაქტიკულადაც ი. გოგებაშვილის მსოფლმხედ-
ველობაში საბოლოო ანგარიშით დემოკრატი იმარჯვებს ლი-
ბერალზე. მატერიალისტ-რეალისტი — იდეალისტ-ღვთისმე-
ტყველზე“¹.

ამ მოსაზრებათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი საბო-
ლოოდ საბუნებისმეტყველო-მატერიალისტური მსოფლმხედ-
ველობის ადამიანად უნდა მივიჩნიოთ. იგი ობიექტურ რეა-
ლობას, პირველ რიგში ბუნებას, აღიარებდა ადამიანის (ადა-
მიანთა საზოგადოების) შემეცნების ძირითად წყაროდ. ჯერ
კიდეც 1868 წელს „ბუნების კარის“ პირველი გამოცემის წი-
ნასიტყვაობაში იგი წერდა: „ბავშვის გონება კარგა ხანი ნორ-
ჩი და სუსტია; იმას შეუძლია აიტანოს მხოლოდ მსუბუქი
შრომა. როცა ამგვარი შრომით გონება გაიღვიძებს და შემაგ-
რდება, მაშინ მძიმე შრომის ატანასაც შეიძლება. ეს არის ბუ-
ნების კანონი და დაუსჯელად არ დარჩება ის, ვინც ამას ეწი-
ნაღმდეგება“². ი. გოგებაშვილის აზრით, ყმაწვილის გონები-
სათვის საინტერესო და სასიამოვნოა ის საკითხები, რომლე-
ბიც ბუნებას და მის საგნებს შეეხება. რითი საზრდოობს გარე-

¹ მ. გაფრინდაშვილი იაკობ გოგებაშვილის მსოფლმხედველო-
ბის საკითხისათვის, ეურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 3.

გვ. 74—75.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. V, 1958, გვ. 5.

ული პირუტყვი, როგორ ატარებს ცხოვრებას. სად არიან ის ფრინველები ზამთარში, რომლებიც ზაფხულში ჩვენს ქვეყანაში ცხოვრობენ, საიდან წარმოდგება ქარი, წვიმა, თოვლი. ქუხილი და ელვა — აი რა კითხვები ებადება ყველაზედ ხშირად ყმაწვილს გონებაში. ამიტომ ნამდვილად საინტერესო წიგნი ყმაწვილებისათვის არის ის, რომელიც მდაბიურად ხსნის ბუნების მოვლენებს. „უმთავრესი მიზანი წიგნისა არის — გაუხსნას ყმაწვილს თანაგრძნობა ბუნებისა, შეაყვაროს მისი გამოძიება და მისი განხილვა“¹.

ბუნების სინამდვილის შეცნობა ი. გოგებაშვილს სამართლიანად მიაჩნდა ადამიანის მიერ მისი გარდაქმნისა და მეურნეობისათვის რაციონალურად გამოყენების ძირითად პირობად, ხოლო ბუნების დამორჩილებისათვის მისი განვითარების კანონების ცოდნა საჭირო. მეტად საყურადღებო წერილში „ახალი ნაბიჯი ხალხის განათლებაში“ (1883 წ.), რომელიც ი. გოგებაშვილმა საქართველოში პირველი სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის — წინამძღვრიანთკარის სამეურნეო სკოლის მიზნებისა და ამოცანების განხილვას მიუძღვნა, იგი წერდა: „მეურნეობა მეტად რთული საგანია. მას ესაჭიროება თეორიული და პრაქტიკული შესწავლა. ბუნება ემორჩილება მხოლოდ მას. ვინც მისი კანონების ცოდნით არის აღჭურვილი, მისთვის არის სიმდიდრის წყარო, ვისაც მისი ძალთა გამოყენება, სარგებლობა შეუძლიან. უმეცარს კაცს შეუძლიან უიმშობილო მოკვლევს თვით უმდიდრეს ბუნებაში, თუ მას ამ ბუნებისა არაფერი გაეგება. თვით ლატაკი ბუნება შეიძლება ადამიანმა შექმნას სიმდიდრის წყაროდ, თუ მან ზედმიწევნით იცის, საიდან უნდა მოუაროს ამ ბუნებასა და როგორ განადოს იგი მოსამსახურედ თავის მოთხოვნილებებისა“².

ამავე მოსაზრებას გამოთქვამდა ი. გოგებაშვილი „ბუნების კარის“ ოცდამეერთე (1912 წ.) გამოცემის წინასიტყვაობაში: „დაწინაურებულს განათლებულს ქვეყანაში კარად აქვთ შეგნებული, რომ ბუნების ცოდნა და მისი ძალთა დამორჩილება შეადგენს ერთს უმთავრეს ბურჯს ერისა და კა-

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. V, 1958, გვ. 7—8.

2 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 403.

ცობრიობის ბედნიერებისას. ამის გამო იქ ბუნების შესწავლას დიდს ადგილს უთმობენ ბავშვების განვითარებაში როგორც ოჯახები, ისე სკოლები. სწორედ ამისთანა აღზრდის მეოხებით მოხდა ისა, რომ ევროპიელმა კაცობრიობამ თანდათან გაიხადა უმორჩილეს მოსამსახურედ მძლავრნი ძალნი ბუნებისანი და დღითი დღე ზრდის თავისს კეთილდღეობას მათ შემწეობით“¹.

სწორედ ბუნების ძალებისა და მოვლენების შეცნობა-შესწავლის მიზნით შეიტანა ი. გოგებაშვილმა „ბუნების კარსა“ და „კონაში“ პოპულარული ნარკვევები ბუნებისმეტყველებიდან. მათი შედგენის დროს იგი, როგორც თვითონვე აღნიშნავს, უხვად იყენებდა „ვესტნიკ ესტესტვენის ნაუკ“-ში მოთავსებულ საბუნებისმეტყველო მასალებს, ბრემის, კარლ ფოხტის, ვაგნერის, ბოგდანოვიჩისა და სხვ. თხზულებებს. 1896 წელს ი. გოგებაშვილმა ამავე მიზნით შეადგინა და გამოსცა სპეციალური საბუნებისმეტყველო ნარკვევი: „მოსავლის მცველნი ანუ სასარგებლო ცხოველები და ფრინველები“, რომლის წინასიტყვაობაშიც წერდა: „მოგეხსენებათ, რომ ყველა სახელმწიფოს თავისი კანონები აქვს. თვითეულმა ქვეშევრდომმა უნდა იცოდეს ეს კანონები და ასრულებდეს მათ. თუ კანონებს გადავა, დაარღვევს, სახელმწიფო დასჯის მას, როგორც დამნაშავეს. ბუნებას კიდევ უფრო სასტიკი, უფრო შეურყეველი კანონები აქვს, ვიდრე სახელმწიფოსა. ყოველი ადამიანი, როგორც ვიცით, სცხოვრობს ბუნებაში, დამოკიდებულია მასზე, მისს კანონებზე. თუ მას კარგად აქვს შესწავლილი ბუნება, მისნი ძალნი, მისნი მოვლენანი, კანონები და გონივრულად უთანხმებს მათ თავისს მოქმედებასა, ცხოვრებასა, ბუნებაც ხელს უწყობს კაცსა, ემორჩილება, აჩილდობს იმითი, რომ ანიჭებს სიმრთელეს ჯანისას და ქონებას — ამ ორს ბურჯს ბედნიერებისას“¹. ი. გოგებაშვილის აზრით, თუ ადამიანი უვიცია ბუნებისმეტყველებაში, ეწინააღმდეგება მის კანონებს და არღვევს მათ, მაშინ იგი უფრო უღმობლად, უფრო სასტიკად ისჯება ბუნებისაგან, ვიდრე დამნაშავე — სახელმწიფოსაგან. ყოველგვარი მოსავლის რაოდენობა დამო-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 6, გვ. 241.

კიდებულია ორ ძალაზე: ადამიანის შრომასა და ბუნების თვრებაზე. რაც უნდა მუყაითი და ბეჭითი იყოს მუშა, უხვ მოსავალს ვერ მიიღებს, თუ ბუნების ძალასაც არ დაიხმარებს, ხოლო ბუნება ხელს უწყობს და ემსახურება მარტო იმას, ვინც მისი ავი და კარგი ზედმიწევნით იცის, შესწავლილი აქვს მისი თვისებები, მისი კანონები.

ასეთია, ი. გოგებაშვილის აზრით, ბუნების კანონების შეცნობის მნიშვნელობა ადამიანთა საზოგადოებისათვის, მისი შემდგომი განვითარებისა და კეთილდღეობისათვის. და რა უნდა ი. გოგებაშვილი ადამიანთა საზოგადოების განვითარებაში ერთ-ერთ გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა ბუნების მატერიალისტურ-რეალისტურ შემეცნებას, ცხადია, მას პირველ რიგში ბუნების განვითარების ზოგადი კანონზომიერების დადგენა უნდა ეცადა და ამ კანონზომიერების ძირითადი თეორია უნდა მოეცა. მაგრამ ამ შემთხვევაში მას ორიგინალური თეორიის შემუშავება არ დასჭირვებია, რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, თავიდანვე დარვიანის ევოლუციური თეორიის მიმდევარი იყო და, ამდენად, როგორც საზოგადოების, ისე ბუნების განვითარებაში ამ ევოლუციური თეორიის ნიადაგზე იდგა. შემთხვევით არ იყო, რასაკვირველია, რომ ი. გოგებაშვილი წერილში „სამაგალითო ცხოვრება“ (1903 წ.), რომელიც ინგლისელი ფილოსოფოსისა და პედაგოგის ჰერბერტ სპენსერის გარდაცვალებას მიუძღვნა, პათეტიკური ტონით წერდა: „კაცობრიობის კულტურის ცაზე გაქრა ამ დღეებში მთავარი მნათობი ჩვენი დროისა. ეს მნათობი იყო ჰერბერტ სპენსერი, რომელიც ყველასაგან აღიარებულია მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის პირველ ფილოსოფოსად, პირველ ბრძენად. ჩვენ არ შეგვიძლია საგაზეთო წერილის საგნად გავხადოთ მისი დიდებული თეორია მსოფლიო ევოლუციისა, საყოველთაო განვითარებისა. გვინდა მხოლოდ გაუთვალისწინოთ მკითხველს ზოგიერთი მომენტები მისი კერძო ცხოვრებისა, რომელიც იმდენადვე დიდებულია, რამდენადაც მისი ფილოსოფიური სისტემა, და მომხიბლავს, ფრიად სიმპატიურს და მისაბამს მა-

¹ „მოსავლის მცველნი ანუ სასარგებლო ცხოველები და ფრინველები“ შედგენილი ი. გოგებაშვილის მიერ, მრავალს. სურათით, 1894, გვ. III--IV.

გალთს წარმოადგენს, მეტადრე ჩვენი მოსწავლე ახალგაზრდობისა და მთელი ინტელიგენციისათვის¹.

პერბერტ სპენსერის ბურჟუაზიული ევოლუციური განვითარების თეორიისა და მთელი მისი „ფილოსოფიური სისტემის“ ასე უკრიტიკოდ მიღება, ისიც 1905 წლის რევოლუციის წინა პერიოდში, იმის დამადასტურებელია, რომ ი. გოგებაშვილი „მსოფლიო ევოლუციის“ მექანიკური თეორიის დამცველი და გამავრცელებელი იყო საქართველოში. „უცნაურ ბრალდებაში“ (1909 წ.) დიდი პედაგოგი წერდა: „მე გახლდით და ახლაც ვარ წმინდა ევოლუციონისტი, სისტემატური რეფორმების მონატრული, მიმდევარი და მქადაგებელი“².

ამ მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილი ბუნებისა და საზოგადოების ევოლუციური განვითარების პოზიციებზე იდგა.

ი. გოგებაშვილი რომ ერთგული დამცველი იყო დარვინის საბუნებისმეტყველო მატერიალისტური მოძღვრებისა, ამას ისიც ადასტურებს, რომ იგი დარვინის ბუნებრივი შეგუებისა და ბუნებრივი შერჩევის კანონის საფუძველზე ცდილობდა ზოგი სოციალური საკითხის გადაჭრასაც. ამ შემთხვევაში ი. გოგებაშვილი ვულგარულ მატერიალიზმამდე ეშვებოდა. მაგალითად, წერილში „ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში“ (1877 წ.) იგი წერდა: „გარემომცველ ატმოსფეროსთან ხალხის ორგანიზმის ამ შეგუებისათვის ძლიერ უნდა შეეწყოს ხელი შერჩევის კანონს, რომლის წყალობით ცოცხალი გადარჩნენ და შედარებით გამძლე მოდგმა წარმოშვეს აფხაზეთა ორგანიზმებმა, რომლებსაც შესწევდათ ძალა ჭაობის შხამის ზემოქმედებას გამკლავებოდნენ.. თუ ვიხელმძღვანელებთ ამ კანონით და გვეცოდინება ჩვენი კუთხეებისა და იქ მცხოვრები ტომების თვისებანი, ძნელი გადასაწყვეტი არ იქნება. თუ ვინ არ უნდა დასახლდეს ამ მხარეში“³. მეორე სტატიაში „სახელოვანთა მეცნიერთა კრება“ (1884 წ.) ი. გოგებაშვილი მეგრელებს მიიჩნევს საუკეთესო კოლონიზატორებად აფხაზეთისათვის, რადგან ჭაობიან და ციებ-ცხელებიან ჰაერს

1 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 474.

2 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 321.

3 იქვე, ტ. 1, გვ. 92—93.

მათი სხეული შეჩვეულია და ბუნების შერჩევის კანონს მრავალი საუკუნის განმავლობაში მოუშადებია ისინი ქაობის შხამის ადვილად ატანისათვის.¹

ამ წერილებში ი. გოგებაშვილი მიზნად ისახავს წინააღმდეგობა გაუწიოს ცარიზმის კოლონიზაციურ პოლიტიკას და იბრძვის აფხაზეთის თავისუფალი ტერიტორიის არაქართველი ტომებით დასახლების წინააღმდეგ. იგი მაშინდელი აფხაზეთის კლიმატური პირობების თავისებურებათა საერთო დახასიათებით ცდილობს დაამტკიცოს, რომ აფხაზეთის პაეას ვერ შეეგუებიან არაქართველი ტომები და აფხაზეთის თავისუფალი ტერიტორიის დასახლების საუკეთესო კონტინგენტს ამ მხრივ წარმოადგენენ დასავლეთ საქართველოს მცხოვრებნი, კერძოდ, მეგრელები. ამ ძირითადად სწორი მიზნის მიუხედავად, ი. გოგებაშვილი აშკარად გადაჭარბებულად აფასებს გეოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობას და თავის მსჯელობაში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვულგარულ მატერიალიზმამდე ეშვება. ეს კიდევ უფრო აშკარად ჩანს ი. გოგებაშვილის სტატიიდან „ქართველთა ერის მოდგმის გაუმჯობესება“ (1902 წ.), რომელშიც ავტორი რასის გაუმჯობესებისათვის საუკეთესო ღონისძიებად მიიჩნევს სისხლის განახლებას. ხოლო სისხლის განახლებისათვის, მისი აზრით, საჭიროა ერთი ერის შვილების შეუღლება სხვა ერის შვილებთან. მაგრამ გაუმჯობესება მხოლოდ მაშინ ხდება, როდესაც მეუღლეები მაღალი რასის წარმომადგენლები არიან. და პირიქით, თუ მხოლოდ ერთი მეუღლეთაგანი ეკუთვნის მაღალ რასას, ხოლო მეორე საშუალო მოდგმის ხალხის შვილია, მათი შთამომავლობა დაბლა იდგება პირველ ერზე და ცოტა მაღლა — მეორეზე. მაშასადამე, რასის გაუმჯობესება ვერ მოხდება. ი. გოგებაშვილის აზრით, უფრო უარესი შედეგი მოსდევს მაღალი რასის შვილის ქორწინებას სრულიად დაბალი რასის შვილზე. ამ შემთხვევაში ქორწინება უნაყოფოა, მეუღლენი უშვილოდ გადაეგებიან.²

ასეთ აშკარად მცდარ დებულებამდე მიიყვანა ი. გოგება-

¹ ი. გოგებაშვილი, ტ. 2, გვ. 42.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ. ტ. 3, გვ. 312.

შეილი ბიოლოგიზმის პოზიციაზე დგომამ ზოგიერთი სოციალური საკითხის გაგებაში. ამიტომ ჩვენ სავსებით სამართლიანად მიგვაჩნია დებულება, რომ ი. გოგებაშვილი „ზოგჯერ მექანიკურად იყენებდა ბუნების განვითარების კანონზომიერებებს საზოგადოებრივ მოვლენათა ახსნაში, რითაც იმავე იდეალიზმამდე მიდიოდა, რომლის დაძლევას ბუნებისმეტყველების პროპაგანდით ცდილობდა“¹.

ამრიგად, როგორც დავინახეთ, ი. გოგებაშვილი თავისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობით ძირითადად მატერიალისტი იყო. ამას პირველ რიგში ადასტურებს მისი ნატურფილოსოფიური შეხედულებანი — ბუნებისა და მისი კანონების გაგება, ბუნების გამოყენება ხალხის კეთილდღეობისათვის, საბუნებისმეტყველო ცოდნის დაუცხრომელი პროპაგანდა და სხვ., მაგრამ ამავე დროს დარვინიზმის ნიადაგზე მდგომი, ზოგი სოციალური საკითხის განხილვისას ვულგარულ მატერიალიზმამდე დაეშვა, გზა გაუხსნა იდეალიზმს და ადვილად ვერ შეძლო თანმიმდევრული მატერიალისტური პოზიციების დაცვა, ვერ ამაღლდა დიალექტიკურ-მატერიალისტური მსოფლმხედველობის დონემდე.

•

ი. გოგებაშვილის ესთეტიკური შეხედულებანი მისი ზოგადფილოსოფიური კონცეფციიდან ბუნებრივად გამომდინარეობენ. ესთეტიკის სფეროშიც ი. გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძესთან, აკაკი წერეთელსა და ნიკო ნიკოლაძესთან ერთად, დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების ბ. გ. ბელინსკის, ნ. გ. ჩერნიშევსკისა და ნ. ი. დობროლიუბოვის მატერიალისტური ესთეტიკის პოზიციებზე იდგა.

ი. გოგებაშვილი სავსებით იზიარებდა რევოლუციონერ-დემოკრატთა მოძღვრებას ხელოვნების ძირითადი დანიშნულების შესახებ. იგი სასტიკად ებრძოდა ხელოვნების ბურჟუაზიულ, იდეალისტურ თეორიას და მის მთავარ დანიშნულ-

¹ იხ. ზ. გაფრინდაშვილის დაახილებული სტატია, ჟურნ. „კომუნისტური აღზრდისათვის“, 1958, № 3, გვ. 72.

ბად მშრომელი ხალხისათვის სამსახური, მისი კეთილდღეობისათვის ზრუნვა მიაჩნდა. ხელოვნებას ი. გოგებაშვილი უდიდეს საგანმანათლებლო და აღმზრდელობით მორალურ ფუნქციას აკისრებდა. „ჩვენს ახლანდელს მდგომარეობაში, — წერდა იგი გაზეთ „კვალის“ რედაქციისადმი მიმართულ სტატიაში „უძლური ბოროტება“, — სრულიად უგულო ეგოისტი უნდა იყოს ქართველი მწერალი, რომ მისდევდეს პრინციპს: კაცია და გუნებაო, ხელოვნება ხელოვნებისათვისაო... არც ერთი სიტყვა სახელისათვის. ყოველი სტრაქონი ქვეყნის სიკეთისა და ქართველთა გაუკეთესებისათვის. აი პრინციპი, რომელიც უნდა თვალ-წინ ედგას ჩვენში ყველას, ვინც კი საზოგადოებას ემსახურება თავისი კალმით“¹.

ი. გოგებაშვილი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა მხატვრულ ლიტერატურას, ხელოვნებას ხალხის სოციალ-ეკონომიური და ეროვნული მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლაში. მას ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი ხელოვნებისა და მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი და აღმზრდელობითი ფუნქციები. „უღმომებლმა გარემოებამ ყველა ჩვენის ქვეყნის ცენტრები მიანგრ-მოანგრია... ხალხის განათლებასა და განვითარებას კრიჭა შეუკრა, უფლება ხალხს არ აღირსა, და ხელს უწყობს მხოლოდ დაბალის, პირუტყულის ინსტინქტიბის გაძლიერებას, ალბათ იმ ტენდენციით, რომ ადრიაანად გადაშენდეს ჩვენი ერი და დასცალოს ადგილი სხვა ელემენტების გადმოსახლებისათვის. ერთად ერთი ცენტრი, ერთად ერთი ძალა, რომელსაც შეუძლიან ამ ხანაში გაუმკლავდეს ამ დამღუპველს ტენდენციას, არის ქართული ლიტერატურა. მან თავისი პირდაპირი დანიშნულების გარდა, უნდა იტვირთოს როლი სკოლისაც...“². ამავე დროს. „ხალხის გონების ნაწარმოები, პოეზია და სიტყვა-კაზმული პროზა, ერთი სიტყვით, ლიტერატურა... არის ერთად ერთი ცხოველი წყარო ენის სიმდიდრის შეთვისებისათვის“, — წერდა დიდი პედაგოგი³.

მხატვრული ლიტერატურის ამ ფუნქციებიდან გამოჰყავდა ი. გოგებაშვილს საბავშვო ლიტერატურის ძირითადი დანიშ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 122—123.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 215.

³ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 90.

ნულებაც. ჟურნალ „ნობათის“ კრიტიკულ-ლიტერატურულ და პედაგოგიურ მიმოხილვაში იგი მიუთითებდა საყმაწვილო ლიტერატურის დიდ მნიშვნელობაზე ერის ცხოვრებაში, მის წარმატებაში. „ეს არის საუკეთესო საძიკველი, რომელზედაც შენდება მთელი ლიტერატურა და მეცნიერება ხალხისა. გონებითი მოძრაობა ერისა ქვიშაზეა აშენებული, თუ იგი ღარიბია საყრდნო ნაწარმოებით, საყმაწვილო ლიტერატურით. იგი მაგრა ადგამს ნაბიჯებს წინ, მკვიდრს წარმატებაში შედის მხოლოდ მაშინ, როდესაც მისს მოზარდ თაობას უხვად ეძლევა გონებითი საზრდო, როდესაც მისი ყრმანი გარემოცულნი არიან მრავალი ნიჭიერი ნაწარმოებებითა“¹. ამ ძირითად პრინციპს ემყარება ი. გოგებაშვილის, როგორც საბავშვო მწერლის მხატვრულ-ლიტერატურული შემოქმედებაც.

იმდენად მრავალმხრივი იყო ი. გოგებაშვილის ინტერესი ხელოვნებისადმი, რომ მან მეტად საყურადღებო სტატიები მიუძღვნა ხელოვნების ისეთ სპეციალურ დარგებსაც, როგორიცაა მუსიკა და მხატვრობა. წერილში „ვინ და როგორ გადაიღო პირველად ნოტებზე ქართული ხალხური სიმღერები სახალხო სკოლებისათვის“ (1878 წ.) ი. გოგებაშვილი მუსიკის მნიშვნელობას ადამიანისათვის და მის ძირითად ფუნქციას ასე განსაზღვრავდა: „სიმღერას იმისთანა მდგომარეობაში მოჰყავს ნერვების ცენტრები, რომ ასწრაფებს სისხლის დენას ადამიანის ძარღვებსა და ტვინში, აჩქარებს ტვინის ნივთიერების განახლებასა, აშორებს გონებას ყოველს შემაწუხებელს აზრსა და ზრუნვასა, შეჰყავს ადამიანი რაღაც სიამოვნების სფეროში. შლის მის გულს, გონებას ამხნევენ და უხალისებს“².

მეორე წერილში „ქართული სიმღერის ხოროს შესახებ“ (1907 წ.) ი. გოგებაშვილი უფრო მკვეთრად ხატავს მუსიკის სოციალურ დანიშნულებას: „სილამაზესავით სიმღერა მეტად სიმპატიური ინტერნაციონალური მოვლენაა. რასაკვირველია, ხალხური სიმღერა უფრო ძლიერს შთაბეჭდილებას ახდენს იმის შემქმნელს ხალხზე, ვიდრე უცხოზე. იგი უძლიერებს სი-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. გვ. 10.

² იქვე, ტ. 1, გვ. 94.

ხარულს, უნელებს სიმწუხარეს, უქარებს დარდებს, ავსებს მხნეობით, ფრთებს ასხამს ყოველ კარგს მისწრაფებას, აძლიერებს ეროვნულს გრძნობას, აერთებს ყველა წოდებას, ყველა კლასს, ჰქმნის ერთეულს ერსა...“¹ რათა ეს სიმღერა მოქმედებდეს, განვითარდეს და გახდეს ინტენსიური სიამოვნების წყაროდ, ავტორის აზრით, „საჭიროა, უკიდურესად საჭირო ქართული დიდი ნაციონალური ხორა“².

ამ მსჯელობიდან ჩანს, რომ საკუთარი სოციალ-პოლიტიკური და მატერიალისტურ-ესთეტიკური კონცეფციის საფუძველზე ი. გოგებაშვილს მუსიკა საზოგადოების გაკეთილშობილების, ამოქმედებისა და ესთეტიკური ამაღლების უძლიერეს საშუალებად მიაჩნდა. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა იგი მუსიკას ბავშვების სწავლა-განათლებასა და მხატვრულ-ესთეტიკურ აღზრდაში და საგანგებოდ ზრუნავდა მუსიკალური კულტურის ფართოდ დანერგვისათვის სკოლებში. სამართლიანად აღნიშნავდა დიდი პედაგოგი ზემოთ დასახელებულ სტატიაში: „მკითხველს მოეხსენება, რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხურს საყმაწვილო სიმღერას სკოლის მსვლელობასა და წარმატებაში. სიმღერა სამართლიანად ითვლება ჩვენს დროში სკოლის სულად და გულად იგი უვითარებს ბავშვებს სმენასა, აჩვენებს ჰარმონიას, უსუსტებს და უსპობს ხეობობასა და ზრდის მის გულში სინაზესა და სიფაქიზეს. ერთი სიტყვით, აკეთილშობილებს მის ბუნებას... ამითი კიდევ არ თავდება სიმღერის მნიშვნელობა. მას სკოლის შრომაში შეაქვს სიხარულის ელფერი, აღვიძებს და აცოცხლებს სკოლის ცხოვრებას და მეტად უმსუბუქებს ბავშვებს იმ ტვირთსა, რომელსაც მათთვის შეადგენს სისტემატური გონებითი მუშაობა“.³ ი. გოგებაშვილმა „დედაენის“ გამოსცემაში შეიტანა ნოტებზე გადაღებული ხალხური სიმღერები, რომელთა მეშვეობითაც ათეული წლების მანძილზე ეუფლებოდა ქართულ მუსიკალურ კულტურას ქართველი ბავშვების მრავალი თაობა.

ი. გოგებაშვილი უყურადღებოდ არ ტოვებდა მხატვრობის

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ. ტ. 4, გვ. 198.

² იქვე, გვ. 199.

³ ი. გოგებაშვილი, თხზ. ტ. 1, გვ. 93—94.

საკითხებსაც. წერილში „გიგო გაბაშვილის სურათების გამოფენის გამო“ (1902 წ.) იგი აღტაცებას გამოთქვამდა გ. გაბაშვილის ნიჭით და მისი მხატვრობის მთავარ ღირსებად ის მი-აჩნდა, რომ იგი რეალისტურად ასახავდა „ნამდვილი ცხოვრების სურათებს“. „მისი ტიპები ჩვენის ცხოვრებიდან ისეთ სანასავს წარმოადგენენ, რომ უკეთესს ძნელად შეხვდები, ხე-დავ, რომ სურათი ნამდვილად ცხოვრებიდან არის აღებული“¹. გიგო გაბაშვილის მხატვრობის ეს შეფასება ისტორიულად სავსებით სწორია და სპეციალისტების მიერ დღესაც ჭეშმარი-ტებად არის აღიარებული. გ. გაბაშვილი სრულიად დამსახუ-რებულად ითვლება ჩვენში კლასიკური რეალისტური მხატვ-რობის მამამთავრად.

ასეთ რეალისტურ შეფასებას აძლევდა ი. გოგებაშვილი მხატვრულ ლიტერატურას, ხელოვნებას და მის ცალკეულ დარგებს.

*

ამ რეალისტურ-მატერიალისტური ესთეტიკის ძირითადი პრინციპის საფუძველზე განიხილავდა ი. გოგებაშვილი ქართ-ველ და უცხოელ მწერალთა შემოქმედებით პროდუქციას. ეს წარმოადგენდა უმთავრეს საზომს თვით დიდი პედაგოგის სა-ბავშვო მხატვრული შემოქმედებისას.

ი. გოგებაშვილის აზრით, მოწინავე შემოქმედებისათვის პროგრესული საზოგადოებრივი იდეოლოგიის გარდა აუცი-ლებელია მაღალი მხატვრული ოსტატობა. სამაგალითოდ ითვ-ლება მხოლოდ ის მწერალი, წერდა ი. გოგებაშვილი თავის ცნობილ წერილში „საგრამატიკო ბაასი“, რომელიც ყოველ თავის აზრს ახორციელებს განსაკუთრებულ სიტყვებსა და ფორმებში და მდიდარია ლექსიკით.

ამ ესთეტიკურ-ლიტერატურული მოძღვრების საფუძველ-ზე განიხილავდა ი. გოგებაშვილი ქართული აზროვნებისა და მხატვრული სიტყვის გენიოსის შოთა რუსთაველის „ვე-

¹ ი. გოგებაშვილი. თხზ., ტ. 3, გვ. 303.

ფხისტყაოსანს“. დიდი პედაგოგის აზრით, შოთა რუსთაველი იმიტომ არის გამომხატველი ქართველი ერის გონების ძალისა, შემოქმედებისა, გენიოსობისა, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ დახატულია არა მარტო „...მაშინდელის ქართველების ღირსებანი: პატივისცემა ქალისა, მფარველობა დაბალის წოდებისა, ძვირად დაფასება ნიჭისა, სამაგალითო ძმობა კირსა და ლხინში, ძლიერება სულისა, უშიშროება ხიფათის წინაშე და სხვანი“, არამედ ამავე დროს მას ამშვენებს და მაღალ ესთეტიკურ ღირებულებას ანიჭებს „მდიდარი და ღრმა შინაარსი, ფრიად ხელოვნური გამომხატულობა, მშვენიერი ლექსთწყობილება და სამაგალითო ენა“¹. მაშასადამე, იგი მაღალიდებული ზნეობრივი შინაარსის უძლიერეს მხატვრულ ფორმებში განსახიერების უბადლო ნიმუშია და ამაშია სწორედ მისი ავტორის გენიალობა.

ი. გოგებაშვილის კრიტიკულ-ლიტერატურულ სტატიათა შორის, რომლებიც ავტორმა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მოწინავე ქართველ მწერალთა შემოქმედებას მიუძღვნა, პირველი ადგილი უკავია მის კრიტიკულ-ბიოგრაფიულ წერილს: „იგავ-არაკნი, გალექსილნი თ. რაფ. ერისთავისაგან“ (დაიბეჭდა „ივერიაში“ 1881 წელს, № 12). ამ წერილში ი. გოგებაშვილი გამოჩენილი ქართველი პოეტის მხატვრულ-ლიტერატურულ შემოქმედებას იმიტომ აძლევს მაღალ შეფასებას, რომ იგი რეალურ ცხოვრებას ასახავს და ხალხს ემსახურება. დიდი პედაგოგის აზრით, რ. ერისთავს წმინდა სახელი მოპოვებული აქვს სწორი გზით — თავისი ნიჭით და ნაყოფიერი შრომით. მის შემოქმედებას აზის „ქართულის ცხოვრების ბეჭედი“ და თვით კრილოვის იგავ-არაკების თარგმანებშიც „მარგალიტით გამოსკვივის... ლაზათიანი, წმინდა ქართული ენა და ხალხურ-პოეტური კილო“. „ცოცხალი და ნამდვილი ხალხური ენა შეადგენს ერის უპირველეს ღირსებას თ. რაფიელის ნაწარმოებისას“².

ი. გოგებაშვილი სამართლიანად თვლის, რომ რაფ. ერისთავის ამ ხალხურობის წყაროა ერის ცხოვრების ღრმა ცოდნა

1 ი. გოგებაშვილი, „ბუნების კარი“, 1911, გვ. 579.

2 ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 273.

და ქართველი ხალხის სიყვარული. მაგრამ სიყვარული არა თეორიული, არამედ ნამდვილი ჭეშმარიტი გრძნობით. „ამიტომ აზის ყოველს ნაწერს თ. რაფიელისას ისეთი ცხადი ბეჭედი ჩვენი ხალხოსნობისა, ეროვნებისა“¹.

აქედან ცხადია, რომ ი. გოგებაშვილი შემოქმედისაგან ხალხის სულისკვეთების ცოდნას, მათ „ნამდვილი, ჭეშმარიტი გრძნობით“ სიყვარულს მოითხოვს და არა მოჩვენებით, არარეალურ, ე. წ. „თეორიულ სიყვარულს“, რომელიც ყალბ, ფალსიფიცირებულ, მლიქვნელურ და ეგოისტურ-ინდივიდუალისტურ შემოქმედებას უდევს საფუძვლად, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ბურჟუაზიული ესთეტიკის, ხელოვნებისა და ლიტერატურისათვის.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურის დიდი ილიას შემოქმედებას ი. გოგებაშვილმა რამდენიმე სპეციალური სტატია უძღვნა. ამ სტატიებში იგი ილიას მხატვრულ შემოქმედებას, მთლიანად მის მდიდარ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას ქართველი ერის უდიდეს სულიერ განძად, ეროვნული ყოფის ბარომეტრად მიიჩნევდა, რადგან იგი მოწინავე, პროგრესული იდეოლოგიისა და მატერიალისტური ესთეტიკის საფუძველზე კრიტიკული რეალიზმის პოზიციებიდან ასახავდა ჩვენი ხალხის მდიდარ ისტორიულ წარსულს, თანამედროვე უმწეო მდგომარეობასა და ნათელ მომავალს.

მოწინავე ქართველი მწერალი, ი. გოგებაშვილის შეხედულებით, მხოლოდ „გენიალური პოეტი“ კი არ უნდა იყოს, არამედ „გენიალური პედაგოგიც“, რადგანაც იგი ქართველი ერის, ხალხის სულიერი მესაიდუმლე და მისი მომავლის მშენებელია. „თუ ქართველი მწერალი მგოსანია, საკმარისი არ არის იგი გენიალური პოეტი იყოს, — უკიდურესად საჭიროა, რომ ეს გენიალური პოეტი იყოს აგრეთვე გენიალური მოძღვარი, გენიალური პედაგოგი თავისი ერისათვის. სწორედ ასეთია ილია. ყველა მის უკვდავ ქმნილებაში გაისმის მაღალნიჭიერი ქადაგება უმაღლესი ეთიკისა, საქვეყნო ღვაწლისა, თავდადებულობისა, მადლისა, სიყვარულისა, და ყველა ეს გან-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 273.

ხორციელებულია საოცარი სიტყვა-კაზმულობით¹.

ილია ჭავჭავაძის მხატვრულ შემოქმედებაში საოცარი ორგანულობით იყო შერწყმული მოწინავე დემოკრატიული იდეოლოგია მაღალმხატვრულ ოსტატობასთან და ეს აძლევდა მის შემოქმედებას დიდ ესთეტიკურ ღირებულებას, სულიერ ძალასა და სოციალურ რეზონანსს. ამიტომაც წერდა ი. გოგებაშვილი ილიას მკვლელობის დღეებში: „დიდება ილიასი მით უფრო იმატებს, რაც უფრო ზედმიწევნით გაიცნობს ქართველობა ნამდვილს ილიას, შეიგნებს იმის მდიდარს და წმინდა ქართულს ენას, მისს მაღალს აზრებს, პროგრესულს იდეალებს, მისს დემოკრატიულს მიმართულებას, მისს წმინდა ეთიკას სრულის ადამიანობისას“².

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი აკაკი წერეთლის დიდი თაყვანისმცემელი იყო. აკაკის პოეზიას იგი მეტად მოხდენილად ადარებდა „მაღალის მთის წიაღიდან გამოვარდნილ ანკარა წყაროს, რომელიც მუსიკალური შხუილით ძირს ჩადის და აჩენს ვეებერთელა მორევს უწმინდესის წყლისას. ეს ბროლისებური მორევი შეუღარებელი სარკეა ბუნებისა. მასში მშვენივრად იხატება ნაპირების მცენარეულობა, მასში კამკამებს ცა, მზე, მთვარე, ვარსკვლავები, მასვე თავის სარკედ ხმარობენ ღრუბელნი ცისანი“. მისი სიწმინდე და სიკამკამე მოგატყუებს, მორევი თხელი გგონია, მაგრამ ნამდვილად იგი მეტად ღრმაა. „სწორედ ამისთანა თვისებისაა ის პოეტური და ლიტერატურული ზღვა, რომელიც შეჰქმნა აკაკის მაღალმა ნიჭმა. ეს ზღვა თხელი გვეჩვენება, რად? იმიტომ, რომ საარაკო კამკამი გააქვს და შიგ ყველაფერს მეტად ადვილად და ცხადად ჰხედავ. ჰხედავ არა მარტო შენ, დიდი, არამედ რვა-ცხრა წლის შეგნებული ბავშვიც, და ეს უფრო გატყუებს. მაგრამ აი მოიკრიბე გონება, ღრმად ჩააკვირდი აკაკის ქმნილებათა შინაარსს, შეუღარებელს ფორმას, და აღტაცებაში მოგვიყვანა მისმა საოცარმა კაზმულობამ, მისთა აზრთა და გრძნობათა სიღრმემ, მისთა მისწრაფებათა სიმაღლემ“³.

ასე პოეტურად ახასიათებდა ი. გოგებაშვილი აკაკის შე-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 215.

² იქვე, გვ. 177.

³ იქვე, გვ. 225.

მოქმედებას და ამ დახასიათებაში მოცემულია მეტად ღრმა, სწორი და ლაკონური შეფასება აკაკის პოეზიისა, რომლის ძირითად ლაიტმოტივად ი. გოგებაშვილს სამართლიანად მი-აჩნდა სამშობლოს სიყვარული და დაუცხრომელი, თავგან-წირული ღვაწლი მისი მომავლისათვის. „აკაკის იდეალია: აღორძინება მთელის ჩვენი ხალხისა მისი ქართველური თავისებურობით“, — წერდა ი. გოგებაშვილი წერილში „იალ-ბუზი ქართული პოეზიისა“¹. „აკაკი განხორციელებული მა-მულიშვილობაა... რასაც უნდა წერდეს აკაკი ლექსით, თუ აზრით, ყველაში გამოსჰყვივის აპრილებული სიყვარული სატრფო სამშობლოსი“. სწორედ ამიტომაც, რომ „აკაკის მა-ღალი ბუნება იტევს თავის წიაღში არა ერთს კუთხეს ჩვენის სამშობლოსას, არამედ მთელ საქართველოს. აკაკი პატარა საქართველოა“².

მეტად მაღალ შეფასებას აძლევდა ჩვენი პედაგოგი ეგ-ნატე ნინოშვილის შემოქმედებას. მას მიაჩნდა, რომ ნინო-შვილი ბუნებით დაჯილდოებული იყო ნამდვილი მხატვრული ნიჭით და ამ ნიჭის ბეჭედი ცხადად აზის ყველა მის მოთხ-რობას. ამავე დროს ეს მოთხრობები გამსჭვალულია ხალხის სიბრალულით, თანაგრძნობით, სიყვარულით, გაჟღენთილია ნამდვილი დემოკრატიზმით. ხალხის ჩაგვრის წინააღმდეგ პროტესტი გამოხატულია მის ყოველ მოთხრობაში, ყოველ სტრიქონში, ყოველ გვერდზე. „იგი ნამდვილი მწერალია, ნამდვილი ბელეტრისტი, მოწოდებით მომუშავე სალიტერა-ტურო ყანაში“³.

ამ თვალსაზრისით იხილავდა ი. გოგებაშვილი არა მარტო ქართველ, არამედ არაქართველ მწერალთა შემოქმედებასაც. იგი, მაგალითად, უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ცნობილი უკრაინელი მწერლისა და მოაზროვნის ტარას შევჩენკოს შე-მოქმედებასა და რევოლუციურ მოღვაწეობას. ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილმა მხოლოდ ორი მცირე მოცულობის სტატია — „პატარა ბარათი დიდი პოეტის შესახებ“ (1911 წ.) და „ტარას შევჩენკო დიდი პოეტი უკრაინისა

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 228.

² იქვე, გვ. 226.

³ იქვე, გვ. 6.

(1911 წ.) მიუძღვნა უკრაინელი კობზარის გარდაცვალების ორმოცდაათი წლისთავს, მაგრამ სრულყოფილად დაახასიათა მისი შემოქმედების ისტორიული მნიშვნელობა. უკრაინელი შემოქმედის უდიდეს პოპულარობას მან რეალური საფუძველი მოუძებნა. „შევჩენკომ ასეთი სამაგალითო სიყვარული მთელის სამშობლოსი დაიმსახურა იმითი, რომ უსაზღვროდ უყვარდა თავისი ბედკრული ქვეყანა, მისი ბუნება, მისი ენა, მისი მდიდარი სახალხო პოეზია და უმეტესად კი უკრაინელი გლეხობა, ბურჯი ეროვნულის არსებობისა, სი-ცოცხლისა, განვითარებისა და აყვავებისა. ამ ძლიერმა სიყვარულმა შეაქმნევეინა მას დედა-ენაზე მრავალი ჩინებული ლექსი და პოემა, რომელნიც ასულდგმულებენ, ამხნევებენ, აღაფრთოვანებენ მშობლებსაც და შვილებსაც, დიდსაც და პატარასაც. ქალსაც და კაცსაც და უმზადებენ ნათელს მომავალს“¹.

ასეთია მოკლედ მოწინავე მწერალთა მხატვრული შემოქმედების ძირითადი მნიშვნელობა ი. გოგებაშვილის რეალისტურ-მატერიალისტური ესთეტიკის საფუძველზე განხილულ-გაანალიზებული.

ი. გოგებაშვილი, როგორც საბავშვო მწერალი, თვითონაც ყოველთვის ცდილობდა რეალური ცხოვრების უტყუარ ფაქტებზე დაყრდნობით მხატვრულ ფორმებში მოეცა ქართველი ხალხის ისტორიული წარსული, აწმყო და მომავალი. ხალხის ცხოვრების კრიტიკულ-რეალისტური ასახვა საფუძველად ედო ი. გოგებაშვილის საბავშვო მხატვრულ-ლიტერატურულ შემოქმედებას. კერძოდ, ამავე ნიადაგზე იყო დაფუძნებული მისი ცნობილი მოთხრობა „მეფე ერეკლე და ინგილო ქალი“, რომელმაც მეტად ცხარე კამათი გამოიწვია ი. გოგებაშვილსა და გ. წერეთელს შორის. გ. წერეთელი თავის ვრცელ რეცენზიაში ამ მოთხრობის თემასა და შინაარსს არარეალურად, შეუძლებლად, არადამაჯერებლად თვლიდა და მთლიანად მოთხრობას მეტად ტენდენციურ ნაწარმოებად

¹ ი. გოგებაშვილი ი., თხზ., ტ. 4, გვ. 404—405.

აღიარებდა¹. ი. გოგებაშვილმა ვრცელ წერილში „უძლური ბოროტება“ (პასუხად „კვალის“ რედაქციას) დასაბუთებულად პასუხი გასცა შეუფერავი რეალიზმის პოზიციებიდან მისი მოთხრობის არაობიექტურ შეფასებას². ამ წერილში ი. გოგებაშვილი ასაბუთებდა, მოთხრობაში „მეფე ერეკლე და ინგილო ქალი“ ნამდვილი ისტორიული ფაქტია აღწერილი, არავითარი არარეალური, შეუძლებელი მასში არ არის. ი. გოგებაშვილი, რასაკვირველია, არ უარყოფდა, რომ მისი მოთხრობა გარკვეული აზრით მიზნობრივია და, მაშასადამე, ტენდენციურიც. იგი წერს: „ღიად, ჩემი მოთხრობა განსაზღვრული მიზნით არის დაწერილი: მაგრამ ამ მიზანს არავითარი მსგავსება არა აქვს... ჰეროსტატულს ტენდენციასთანა. იგი აგრეთვე არ ეკუთვნის იმ გვარ ნაწარმოებთა, რომელნიც არიან ნაყოფნი სუბიექტური კაპრიზისა, გუნებიერობისა და ცხოვრებასთან არავითარი კავშირი არ აერთებთ“³. ამ მოთხრობის დანიშნულება, მისი ძირითადი ტენდენცია, ი. გოგებაშვილის აზრით, ის არის, რომ ერთხელ კიდევ განუმტკიცოს მკითხველებს ის ჭეშმარიტი აზრი, რომ ინგილოები ქართველები არიან და ღრმად ჩაუნერგოს მათ სამშობლოს სიყვარულისა და მისთვის თავგანწირვის კეთილშობილური გრძნობა. ამ ძირითადი იდეის ხალხში მასობრივად დანერგვისათვის „ლიტერატურულს წერილს ვამჯობინებ ბელეტრისტული ფორმა, რადგან ეს უკანასკნელი ბევრად უფრო ეადვილება ხალხს, ბევრად უფრო გასაგებია, უფრო ცოცხლად და ძლიერად მოქმედებს მასზედ და დიდს ხანს რჩება მისს გონებასა და სახსოვარში“, — წერს ი. გოგებაშვილი⁴.

აქედან ჩანს, რომ ი. გოგებაშვილისათვის მხატვრული ლიტერატურა, კერძოდ, საბავშვო მხატვრული ლიტერატურა, საზოგადოებრივი სინამდვილის ფოტოპირი კი არ არის, არამედ უდიდესი ბრძოლის იარაღია, რომელმაც ძლიერი იდეური ზეგავლენა უნდა მოახდინოს და სწორი მიმართუ-

¹ ჟურნ. „კვალი“, 1897, № 28, გვ. 535—537 და № 29, გვ. 456—458.

² გაზ. „ივერია“, 1897, № 161 და 162, იხ. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3,

გვ. 110—124.

³ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 122.

⁴ იქვე, გვ. 124.

ლება მისცეს საზოგადოების განვითარებას და, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ხალხს „უჩვენოს სახელმძღვანელო პრინციპები“ და გახადოს „ქარგად შეიარაღებულ მარჯვე მეომრად სასტიკ საარსებო ბრძოლაში“. თვით ი. გოგებაშვილს თავის საბავშვო მოთხრობებში არასოდეს უღალატნია ამ ძირითადი მატერიალისტური ესთეტიკის პრინციპისათვის და ამიტომ დასახულ მიზანსაც ყოველთვის აღწევდა. იგი სავსებით სამართლიანად აღნიშნავდა: „მე ვგონებ, რომ ჩემს გულისწადილს, მიზანს მივეწიე, რამდენადაც ეს შეიძლებოდა პატარა მოთხრობაში („ერეკლე მეფე და ინგილო ქალი“. — ვ. ქ.) და ამავე დროს არაფერი ვსთქვი იმისთანა, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა ისტორიულს ფაქტებს, ქართულს ზნე-ჩვეულებას, ბელეტრისტულს შესაძლებლობას და ფსიქოლოგიას ხალხისას და მომქმედის პირებისას. ვგონებ იმასაც, რომ მოვახერხე მოთხრობისათვის მიმეცა აღმზრდელი მიმართულება, რომელიც ისე ძლიერად უჭირს ჩვენს ხალხს აწინდელს მდგომარეობაში“¹.

ამავე მიზნით ი. გოგებაშვილი თავისი შესანიშნავი სახელმძღვანელოებისათვის („დედა ენა“, „ბუნების კარი“ და „რუსკოე სლოვო“) საგანგებოდ არჩევდა ისეთ მხატვრულ თხზულებებს, რომელნიც მაღალიდებურ, ესთეტიკურ და პედაგოგიურ მოთხოვნებს აკმაყოფილებდა. აი რას წერდა იგი „ბუნების კარის“ 1876 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში: „მრავალი და საუკეთესო ლექსები ჩვენი პოეტებისა და მწვენიერი პროზის ნაწყვეტები როგორც შინაარსით, ისე ენით აძლევს მასწავლებელს ხელში მძლავრ ღონისძიებას, რომ მან, ერთი მხრით, ყმაწვილების გონებაში დანერგოს სამოქალაქო გახსნის თესლი; შეიტანოს მათ აღზრდაში ესთეტიკური და ზნეობრივი ელემენტი, შეიყვანოს მათი გონება მაღალ ჰაზრების სფეროში და მათ გულს გააცნოს ღრმა კაცური გრძნობანი და კეთილშობილი ლტოლვილებანი, — მეორე მხრით, გადასცეს მათ ცოცხალი ცოდნა ქართულის ენის ხასიათისა, თვისებისა, მისი სულისა, სიმდიდრისა“².

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 124.

² ი. გოგებაშვილი, „ბუნების კარი“, 1876, გვ. IV. იხ. ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 6, გვ. 743.

ამ პრინციპების საფუძველზე შექმონდა ი. გოგებაშვილს საჭირო ცვლილებანი ცნობილ ქართველ მწერალთა პოეტურ ქმნილებებშიც და ბევრ შემთხვევაში ეს ცვლილებანი არა მარტო პედაგოგიკურ-დიდაქტიკური მოსაზრებით იყო გამართლებული, არამედ სახელმძღვანელოს შემდგენლის მაღალ მხატვრულ-ესთეტიკურ გემოვნებასაც ამჟღავნებდა.

ასეთი ცვლილებები შეუტანია ი. გოგებაშვილს „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ სხვადასხვა გამოცემაში არა მარტო დამწყები და რიგითი პოეტების ლექსებში, არამედ XIX საუკუნის ქართული პოეზიის ისეთი დიდი წარმომადგენლების პოეტურ ქმნილებებშიც, როგორიც იყვნენ: გრიგოლ ორბელიანი, ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, რაფიელ ერისთავი და სხვ.

იაკობ გოგებაშვილიც არაერთხელ აღნიშნავდა, რომ მას მნიშვნელოვანი ცვლილებები შექმონდა ქართველ მწერალთა ორიგინალურ თუ თარგმნილ ლექსებში. წერილში „უცნაური ბრალდება“ ი. გოგებაშვილი თავს იცავდა დუტუ მეგრელის შემოტყვევისაგან (იხ. დ. მეგრელის „შენიშვნა“, ჟურნ. „ნიშადური“, 1908 წ., № 40, გვ. 10—11) და აღნიშნავდა, რომ მის ლექსში, რომელიც დაიბეჭდა „დედა ენის“ ოცდამეორე გამოცემაში (ლექსების ციკლი: „ამიერ-იმერთა ქართველთა სიმღერები“), გამოტოვებულ ორ სტრიქონს საკმაო კავშირი არა აქვს წინა და შემდეგ სტრიქონებთან. თანაც აზრი საქართველოს ბედის ცვალებადობის შესახებ უფრო უკეთესად არის გამოთქმული შემდეგ სტრიქონში და ამიტომ ლექსი არაფერს კარგავს ამ საჭირო გამოტოვებით. დ. მეგრელის ბრალდებაზე აკაკის ლექსების გადაკეთების გამო ი. გოგებაშვილი პასუხობდა: „ეს ხელთნაწერი ჩვენ ჭელუხლებლივ ვერ დავბეჭდეთ. მასში, თანახმად პედაგოგიურის მოთხოვნილებისა და ბავშვის ფსიქიკისა, ჩვენ მოვახდინეთ შიგა და შიგ ზოგიერთი ცვლილებანი, მეტადრე ლექსში „მახეში გაბმული ჩიტი“. ძალიან ვეცადენით, რომ ყოველი ჩვენ მიერ მოხდენილი ცვლილება ყოფილიყო აკაკისეზური. რომ ჩვენს წადილს სავისებით მივაღწიეთ, პედაგოგიური მოთხოვნილებაც დავაკმაყოფილეთ და აკაკის ლექსის ღირსებაც დავიცავით, აშკარად ჩანს იქიდან, რომ ეს აკაკის ლე-

ქსები შეტანილია აკაკის თხზულებათა ცალკე გამოცემაში არა ისე, როგორც მისი ხელნაწერებია, არამედ რა სახითაც „დედა-ენაშია“ დაბეჭდილი¹. წერილში „მოულოდნელი უცერემონიობა“ ი. გოგებაშვილი მიუთითებს, რომ მას ეკუთვნის ცახელის მიერ თარგმნილი ლექსების რედაქცია. გარდა ამისა, არა ერთი სხვა ლექსიც „ბუნების კარში“ ჩართულია ან შემოკლებით, ან ცვლილებით, მაგალითად, ჭალადიდელის „დედის დარიგება“, ჭავჭავაძის „ჩიტი“, ჩიქოვანის „შაშვი“ და სხვა².

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი ხალხური პოეზიის უდიდესი პატივისმცემელი იყო, იგი ხალხის სულიერი სიმდიდრის ძირითად წყაროდ, მისი იდეებისა და ზრახვა-მისწრაფებათა მთავარ გამომხატველად მიაჩნდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ხალხური პოეზიის ნიმუშებს „დედა ენასა“ და „ბუნების კარში“ ისევ პედაგოგიური და ესთეტიკური მოსაზრებებით საგრძნობლად შეცვლილ-გადამუშავებულად ბეჭდავდა. წერილში „შენიშვნა სახალხო პოეზიის შესახებ“ ი. გოგებაშვილი წერდა: „დიდი წერილი ჩვენ მიერ შეკრებილი ლექსებისა და ზღაპრებისა დავბეჭდეთ სწორედ ისე, როგორც გავიგონეთ ხალხისაგან, ზოგში კი ცვლილება შევიტანეთ. ეს ცვლილება გამოიწვია იმ გარემოებამ, რომ ზოგს ლექსს, ფორმით მშვენიერს, შეუსაბამო და მავნე შემეცნება აფუჭებს და უვარგისად ჰხდის ბავშვებისათვის. ჩვენ ეს შემეცნებანი პედაგოგიური მოსაზრებით გამოვტოვეთ და მათ მაგიერ ჩავუერთეთ შესაბამისი და სასარგებლო შეპეცნებანი, ხოლო აგებულია ლექსისა. მისი კალაპორტი, ცეზურა და რიფმა ხელუხლებელი დავტოვეთ“³.

ამავე საკითხის გამო ი. გოგებაშვილი 1897 წელსაც წერდა: „სახალხო პოეზია „დედა-ენაში“ ხელუხლებლად არ არის შეტანილი. მისი ნიმუშები „გადამუშავებულია ჩვენს მიერ თანახმად პედაგოგიის მოთხოვნილებისა, თანახმად ბავშვის ბუნების მოთხოვნილებისა“⁴.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 244.

² იქვე, ტ. 6, გვ. 721.

³ იქვე, ტ. 4, გვ. 187.

⁴ იქვე, ტ. 2, გვ. 69.

ასე და ამგვარად ამუშავებდა, ასწორებდა და აუმჯობესებდა პედაგოგიურ მოთხოვნათა და მატერიალისტურ-ესთეტიკურ შეხედულებათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი ქართველ მწერალთა ორიგინალურ და ნათარგმნ თხზულებებს, მის მიერვე შეკრებილ ხალხური შემოქმედების ნიმუშებს და ასე გადამუშავებულ-გადაკეთებული შექმონდა სახელმძღვანელოებში. რაღჯანაც ეს ნიმუშები მას ქართველი ახალგაზრდობის მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდის უძლიერეს საშუალებად მიაჩნდა. სწორედ ამიტომ ებრძოდა დაუცხრომლად ი. გოგებაშვილი ყველა იმას, ვინც მისი სახელმძღვანელოებიდან მხატვრულ-ესთეტიკური აღზრდის ამ ძვირფასი საგანძურების ამოღებას მოითხოვდა. ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა „ქართული და რუსული სახელმძღვანელოების შემდგენლის მოხსენებითი ბარათი სინოდის ობერპროკურორის პოხედონოსცევისადმი“. ი. გოგებაშვილი სასტიკად კიცხავს რეცენზენტებს. რომელთაც „დედა ენიდან“ ამოულიათ ესთეტიკური გრძნობის განმავითარებელი მხატვრული ლექსები¹.

ი. გოგებაშვილი პედაგოგიკურ-ესთეტიკური თვალსაზრისით განიხილავდა არა მარტო მწერალთა, მხატვართა, მუსიკოსთა, მსახიობთა შემოქმედებას, საბავშვო ლიტერატურას, სასკოლო სახელმძღვანელოებს. არამედ ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის მთლიანი პროცესის ყოველ საკითხს.

ამ შემთხვევაში ისეთ სპეციფიკურ საგანზე გვინდა შევიჩერდეთ. როგორიცაა წერა და მისი ნიმუშები.

ცნობილია ის დიდი ბრძოლა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი ქართულ ენაზე პირდაპირი წერის სასარგებლოდ აწარმოებდა. თავი რომ დავანებოთ მის „დედანს ქართული წერისას“ (1884 წ.), რომელშიც პირდაპირი წერის საუკეთესო ნიმუშებია მოთავსებული, ი. გოგებაშვილი მთელი ათეული წლების განმავლობაში (1886—1895 წწ.) დაუცხრომლად ასაბუთებდა

¹ საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ს. ჯანაშიას სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ი. გოგებაშვილის პირადი ფონდი № 1744.

პირდაპირი წერის დიდ უპირატესობას ირიბ წერასთან შედარებით ქართული დამწერლობისათვის.

ამ მართებული აზრის დასამტკიცებლად ნიჭიერ პედაგოგს მრავალი დამაჯერებელი საბუთი მოჰქონდა, მაგრამ მათ შორის იგი პირველ რიგში ესთეტიკურ და პედაგოგიურ-პივიუ-ნურ დებულებებს ემყარებოდა.

სტატიაში „ირიბი ხელის უვარგისობა“ (1886 წ.). ი. გოგებაშვილი წერდა: ესთეტიკურ მხარეს, სილამაზეს წერაში ერთი უპირატესი ადგილი უჭირავსო და იქვე კითხულობდა: „რომელი ხელი უფრო აკმაყოფილებს ესთეტიკურ მოთხოვნილებასა, ირიბი, თუ სწორე?“ და კატეგორიულად პასუხობდა: „მიუცილებლად სწორე ხელი უფრო ლამაზია, თვალისათვის საამური, ვიდრე ირიბი“¹. მეორე სტატიაში „ქართულის დედნის შესახებ“ ჩვენი პედაგოგი სწორი წერის უპირატესობის დასამტკიცებლად ისევ ესთეტიკას მიმართავდა: „თუ ჩვენ ესთეტიკის კანონების მიხედვით გავსინჯავთ საქმეს, აღმოჩნდება, რომ თანასწორი ხელი უფრო შეესაბამება იმ ესთეტიკის კანონს. რომელიც მოითხოვს ერთობას სხვადასხვა ფერობაში, ანუ სხვა-და-სხვა ფერობას ერთობაში (Разнообразие в единстве и единство в разнообразии) ...არავითარი დამაბრკოლებელი მიზეზი არ არის თანაბრის ხელის შემოღებისათვის. რომელიც სილამაზითაც სჯობიან უწინდელს უთანასწორო ხელსა, საწერადაც უფრო ადვილია და საკითხავადაც“².

ცნობილ ნაშრომში „Нормальное письмо“ (1894 წ.) გოგებაშვილი პირდაპირ და ირიბ შრიფტს სილამაზის თვალსაზრისით განიხილავდა. „პირდაპირი შრიფტის სიკოხტავის როგორც ბუნებასა და ცოცხალ არსებებში შენიშნულ მოვლენას... ადამიანები ყოველთვის სილამაზის განუშორებელ ატრიბუტად სთვლიდნენ და სთვლიან“. რაკი სიტყვის. მოქმედებისა და ხასიათის პირდაპირობა ადამიანის ზნეობრივი სილამაზის კუთვნილებას შეადგენს, აქედან გამომდინარე, ავტორი ასკვნის, რომ ირიბი შრიფტის კოხტა შრიფტად მიჩნევა შეეძლო მხოლოდ შერყვნილ გემოვნებას, რომელიც ესთეტიკის კანონებს ეწინააღმდეგებოდა³.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 5, გვ. 673.

² იქვე, გვ. 683.

³ იქვე, გვ. 701.

როგორც ამ მსჯელობიდან ჩანს, ი. გოგებაშვილს მშვენიერება, სილამაზე მიაჩნდა ბალხის, საზოგადოების სულიერი გასა-
პეტაკებისა და ამადლების უძლიერეს საშუალებად. ძნელი არ
არის იდეური ნათესაობის დადასტურება ქართველი პედაგო-
გის ამ ესთეტიკურ კონცეფციასა და დიდი რუსი რევოლუცი-
ონერ-დემოკრატის ნ. გ. ჩერნიშევსკის ესთეტიკურ თეორიას
შორის.

ამ ესთეტიკურ კონცეფციას მარჯველ იყენებდა ი. გოგე-
ბაშვილი ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის მეტად აქტუა-
ლური პრობლემების გადასაჭრელად. რაც კიდევ უფრო აძ-
ლიერებდა მისი პედაგოგიური მოძღვრების ცხოველმყოფე-
ლობას.

ცხოვრებასთან სკოლის კავშირისა და შრომითი აღზრდის საკითხები

პედაგოგიურ მეცნიერებათა და სახალხო განათლების გა-
მოჩენილ წარმომადგენელთა წინაშე ყოველთვის იდგა მეტად
აქტუალური მნიშვნელობის საზოგადოებრივ-პედაგოგიური
ამოცანა — როგორი აღზრდა-განათლება, ცოდნა-ჩვევები უნ-
და მისცეს ახალგაზრდობას, როგორ უნდა მომზადდნენ ისინი
მომავალი დამოუკიდებელი შრომა-საქმიანობისა და საზოგა-
დოებრივი მოღვაწეობისათვის, როგორ უნდა დაუკავშირ-
დეს სკოლა ცხოვრებას.

ამ ამოცანას მოწინავე პედაგოგები თავისებურად წყვეტ-
დნენ თანამედროვე სოციალ-ეკონომიური პირობების, საზო-
გადოებრივ-პედაგოგიური იდეალებისა (აღზრდის მიზანი) და
მეცნიერებისა და ტექნიკის განვითარების დონის გათვალის-
წინებით.

დიდი ქართველი პედაგოგი ი. გოგებაშვილი თავისი ხანგ-
რძლივი და ნაყოფიერი თეორიული და პრაქტიკული მოღვა-
წეობის პერიოდში არაერთხელ შეხებია სკოლისა და ახალგა-
ზრდობის სწავლა-აღზრდის კავშირის საკითხებს მშრომელი
ხალხის ყოველდღიურ ცხოვრებასთან და მეტად საყურადღებო
მოსაზრებანი გამოუთქვამს ამ კავშირის განხორციელების

გზების შესახებ, რომელთაც არა მარტო ისტორიული მნიშვნელობა აქვთ, არამედ ზოგი მათგანი თამამად შეიძლება გავითვალისწინოთ თანამედროვე სკოლისა და სახალხო განათლების სისტემის გარდაქმნის საღლეისო ისტორიულ ამოცანათა გადასაჭრელად.

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი, როგორც რუსეთის რევოლუციურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის ნოყიერ ნიადაგზე აღზრდილი მოაზროვნე და XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოჩენილი მოღვაწე. თავის საზოგადოებრივ-პედაგოგიკურ მოძღვრებაში „ახალი საქართველოსათვის“ დაუცხრომელი მებრძოლის— „ახალი ტიპის ქართველის“ აღზრდა-მომზადებისათვის სახალხო განათლებას, კერძოდ სკოლას, გადაწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა. ამავე დროს სახალხო სკოლა მას მიაჩნდა საზოგადოებაში „სანატრელი სოციალური ცვლილების“, მშრომელთა ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესების ერთ-ერთ ძირითად ფაქტორად. ამიტომ იბრძოდა ასე თავგანწირვით ი. გოგებაშვილი მეფის რუსეთის დრომოკმეული, მშრომელი ხალხის ცხოვრების სასიცოცხლო ინტერესებისაგან სავსებით მოწყვეტილი სახალხო განათლების სისტემის, ბიუროკრატიულ-ბურჟუაზიული სკოლის წინააღმდეგ, ნამდვილი, დემოკრატიული სახალხო განათლებისა და სახალხო სკოლის მტკიცე საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ საფუძველზე დამკვიდრებისათვის ჩვენში.

ი. გოგებაშვილი მრავალგზის მიუთითებდა, რომ იმდროინდელი სკოლა ცხოვრებისაგან მოწყვეტილი, ზეპირი, სქოლასტიკური სწავლებისა და „კაზიონური აღზრდის“ სკოლა იყო. რომელსაც არ „შეეძლო მიეზიდა მოსწავლეების გული, ევარჯიშებია მათი გონება და სწავლა სასიამოვნოდ გაეხადა“, რის გამოც „სახალხო სკოლამ არამც თუ არ მოუტანა ხალხს ის ნაყოფი, რომელსაც იგი მოელოდა, არამედ პირდაპირ ვნება შესძინა. ხალხმა აშკარად დაინახა, რომ სკოლა არამც თუ უხსნის ყმაწვილებს გონებას, პირიქით, უხშობს მას, არამც თუ

11. გ. ქაჯაია

ზნეობით არ აუმჯობესებს, არამედ აჩვევს უსაქმობასა, ცულ-
ლუტობასა და შრომის სიძულვილს“¹.

ი. გოგებაშვილი ისეთ სკოლასა და სწავლა-აღზრდის სის-
ტემას მოითხოვდა, რომელიც „ეხმარება ერთსა და იმავე
დროს გონების განვითარებასაც, გულის გაკეთილშობილება-
საც, ნებისა და მისწრაფების განმტკიცებასაც, ერთი სიტყ-
ვით, ხელს შეუწყობს სულის ჰარმონიულად განვითარებას,
რაც შეადგენს იდეალს სწავლისა და აღზრდისას, და რომელ-
ზედაც არის დამოკიდებული ყოველის ერის წარმატება, ბედ-
ნიერება“².

ი. გოგებაშვილს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ მე-
ფისდროინდელი სკოლა თავისი დახვეწებული შინაარსით,
სწავლების დოგმატიკური მეთოდებით და ჩვენში არამშობ-
ლიურ ენაზე სწავლებით ხალხის დაჩლუნგება-გადაგვარების
იარაღად იყო გადაქცეული. „რას მოუტანს ხალხს ამისთანა
სკოლა? — სამართლიანად კითხულობდა ი. გოგებაშვილი, —
სრულიად არაფერსა. იგი ვერც სახელმწიფო ენის ცოდნას გა-
ავრცელებს და დედა-ენაზე წიგნის ცოდნასაც ააცდენს ბავშ-
ვებსა. ბავშვი ტყუილად მოსცდება რამდენსამე წელიწადსა,
გადაეჩვევა ფიზიკურს შრომას, უცხო ენაზედ უგუნური სწავ-
ლება გონებას დაუხშობს, მეტყველებას დაუქვეითებს და იგი
სკოლიდან გამოვა უფრო უარესი იმაზე, რაც იყო მასში შეს-
ვლამდინ“³.

ნამდვილი სახალხო სკოლა კი, რომელიც საღ პედაგოგიურ
პრინციპზე იქნება აგებული, ი. გოგებაშვილის სამართლიანი
შეხედულებით, ახალგაზრდობას უნდა ამზადებდეს ცხოვრე-
ბისათვის, მეურნეობისათვის, შრომისათვის და ამ გზით უზ-
რუნველყოფდეს მათ გონებრივ განვითარებას, ზნეობრივ ამაღ-
ლებას და ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებას.

ამ სწორი პრინციპული პოზიციიდან ებრძოდა ი. გოგება-
შვილი ძველ, უნიადაგო, ფორმალური სწავლების სკოლასა

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 200.

² იქვე, ტ. 6, გვ. 762.

³ იქვე, ტ. 3, გვ. 54—55.

და მის ბიუროკრატ მესვეურებს. სტატიაში „მზრუნველის იანოვსკის სამოსწავლო გეგმა სახალხო სკოლებისა“ (1881 წ.) იგი საქვეყნოდ ამხელდა ამ გეგმის აშკარა რუსიფიკატორულ, ანტიპედაგოგიურ ხასიათს და, იმ სწორ დებულებაზე დამყარებით, რომ „სახალხო სკოლა, პედაგოგიურს გზაზედ დაყენებული, დიდი და გამაცხოველებელი საუნჯეა“, კატეგორიულად ამტკიცებდა, სახალხო სკოლამ ახალგაზდობას უნდა „გაუხსნას გონება, შეასწავლოს საგნები პედაგოგიურის გზით, მიანიჭოს ცოდნა და მისცეს გონებითი ძალა კეთილდღეობის აღსადგენად და დასაცველად, ერთი სიტყვით, მოამზადოს ცხოვრებისათვის“.¹

ცნობილია ის დაუცხრომელი ბრძოლა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი ამავე პოზიციის საფუძველზე მთავრობის ე. წ. ნორმალური სკოლების წინააღმდეგ აწარმოებდა. ქართველ პედაგოგს ეს სკოლები მეფის რუსიფიკატორული პოლიტიკის იარაღად, აშკარა ანტიქართულ დაწესებულებად მიაჩნდა, რომელნიც სრულიად ვერ უზრუნველყოფდნენ ქართველი ახალგაზრდობის მომზადებას ცხოვრებისათვის. ნაშრომში „ხალხის განათლების შესახებ“ (1895 წ.) ი. გოგებაშვილი ამხელდა ამ ნორმალურ სკოლებთან სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებათა შექმნის მავნე პრაქტიკას. მისი აზრით, სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებანი მხოლოდ მაშინ მოიტანენ ჯეროვან ნაყოფს, როდესაც დაკავშირებული იქნებიან პედაგოგიურად მოწყობილ და ქართულ ნიადაგზე დაყენებულ სკოლასთან. ამ სამართლიან მოსაზრებათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი ასკვნის: „არამცთუ აღარც ერთი ნორმალური სკოლა აღარ უნდა დავაარსოთ ჩვენს ქვეყანაში, არამედ გვმართებს ყოველი ღონისძიება ვიხმართ, რათა დაარსებული ნორმალური სკოლები გადაკეთებულ იქნას ყოველგან აღმოსავლეთსა და დასავლეთს საქართველოში ორკლასიან სასოფლო სკოლებად სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილების დამატებით“².

კიდევ უფრო დამაჩერებლად დაასაბუთა ი. გოგებაშვილმა

¹ ი. გოგებაშვილი, თბზ., ტ. 1, გვ. 217.

² იქვე, ტ. 2, გვ. 463.

სასოფლო-სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებათა ორკლასიანი სკოლების საგანმანათლებლო და სამეურნეო მნიშვნელობა ცნობილ ნაშრომში „როგორ გავაუმჯობესოთ სახალხო სკოლა „კავკასიაში“. იგი წერდა: „ორკლასიან სკოლებს, რომლებიც ჩვენი განაპირა მხარის სოფლის მოსახლეობაში ზოგადი განათლების გავრცელების ძლიერ საშუალებას წარმოადგენენ, ფრიად არსებითი ხასიათის პრაქტიკული სარგებლობაც შეუძლიან მოიტანონ, თუ ამ სკოლებთან უეჭველად გაიხსნება და რაციონალურად მოეწყობა სასოფლო-სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებები, რომლებიც ნამდვილ გავლენას მოახდენენ სასოფლო-სამეურნეო ცნობების, ჩვევების, ხერხების გავრცელებაზე, საერთოდ სასოფლო-სამეურნეო კულტურის ამღობვაზე და ხელოსნობის განვითარებაზე, ამით კი ხალხის ეკონომიური ყოფის გაუმჯობესებას შეუწყობენ ხელს“¹. ნაშრომში „სიმართლე თბილისის შესახებ“ ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა: თუ სახალხო სკოლა პედაგოგიურ კალაპოტში ჩადგება, ქართველ ხალხში გავრცელდება რაციონალური სამეურნეო ცოდნა და ხალხიც ეკონომიურად მოლონიერდებაო.

ასე ასაბუთებდა დიდი პედაგოგი ორკლასიანი სახელოსნო სკოლის (სამეურნეო და სახელოსნო განყოფილებებით) უპირატესობას და მისი ფართოდ გავრცელების აუცილებლობას. მხოლოდ ისეთი სახალხო სკოლა, რომელშიც ყველა საგნის სწავლება უსათუოდ მშობლიურ ენაზე წარიმართებოდა, მიაჩნდა ი. გოგებაშვილს მტკიცე ეროვნულ ნიადაგზე მდგარ და ჯანსაღ პედაგოგიურ პრინციპებზე აგებულ ნამდვილ სახალხო სკოლად, იგი მისცემდა ქართველ ახალგაზრდობას სრულყოფილ დაწყებით განათლებას და უზრუნველყოფდა მათ მომზადებას ცხოვრებაში ნაყოფიერი პრაქტიკული მუშაობისათვის.

ახალგაზრდობის მომზადებას საზოგადოებრივი ცხოვრებასათვის ი. გოგებაშვილი, რასაკვირველია, მხოლოდ სახალხო სკოლას არ უსახავდა მიზნად. იგი ამავე ძირითად ამოცანას, ცხადია, უფრო ფართო მასშტაბით, უყენებდა საშუალო და

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 421—422.

უმალეს სასწავლებლებსაც, რომლებიც, მისი აზრით, მოწოდებული არიან საფუძვლიანად მოამზადონ ისინი „ბუნებასთან ბრძოლისათვის“, მომავალი „სოციალური სანატრელი ცვლილებისათვის“. სტატიაში „სახალხო უნივერსიტეტი ჩვენში“ (1905 წ.) სასიქადულო პედაგოგი წერდა: „სწავლის საქმე გიმნაზიებში და სხვა საშუალო სასწავლებლებში, აგრეთვე უნივერსიტეტებში ისეა მოწყობილი, რომ იგინი წარმოადგენენ დიდს სამოსწავლო ქარხნებს, სადაც მზადდებიან მოხელეები და ბურჟუები. ხალხს კი სრულიად სხვა სწავლა ესაჭიროება, სრულიად სხვა ცოდნა სწყურიან. სწავლამ და ცოდნამ იგი უნდა მოამზადოს ერთი მხრივ ბუნებასთან ბრძოლისათვის. მეორე მხრივ სოციალურ სანატრელს ცვლილებისათვის“¹.

ი. გოგებაშვილი განსაკუთრებულ მოთხოვნებს უყენებდა ახალგაზრდობის ცხოვრებისათვის მომზადების დარგში საქველმოქმედო საზოგადოებათა და კერძო პირთა ინიციატივით დაარსებულ სკოლებსა და სხვა საგანმანათლებლო დაწესებულებებს. სწორედ ამიტომ იგი გულწრფელად მიესალმა სახალხო უნივერსიტეტებს ჩვენში, უაღრესად ფართო ამოცანები დაუსახა მათ და დაწვრილებით დაამუშავა მათი მოქმედების პროგრამა. იგი სამართლიანად მოითხოვდა, რომ სახალხო უნივერსიტეტის პროგრამას ჰქონოდა რეალური, პრაქტიკული, ცხოველი ხასიათი. ჭიმბას, ფიზიკას, ბოტანიკას, ზოოლოგიას იმ მხრივ უნდა აუხსნიდნენ მსმენელებს ლექტორები, რა მხარესაც უფრო მეტი კავშირი აქვს ცხოვრებასთან და მის გაუკეთებლობასთანო. ერთ მეტად მნიშვნელოვან პირად ბარათში ი. გოგებაშვილი საზოგადოება „განათლების“ ქალთა სკოლის ხელმძღვანელს ანასტასია მიხეილის ასულ წერეთელს სწერდა (1910 წ.): „ჩვენი იმედი ამჟამად დამყარებულია ქვემო-წოდების შვილებზე. თუ ამ წოდების მოზარდი თაობა, რომელიც შეადგენს დიდს უმრავლესობას მთელის ქართველის მოზარდ თაობისას, ავაცილეთ ბიუროკრატიულს გზასა და ეროვნულს ნიადაგზე მივეციოთ მას პრაქტიკული მომზადება ცხოვრებისათვის (და არა სამსახურისათვის), ბედმა იქნება გაგვიღიმოს“¹.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 87.

² იქვე, გვ. 350—351.

ი. გოგებაშვილს სწამს, რომ ხსენებულ სკოლას ძალუძს ამ ძვირფასი სამსახურის გაწევა სამშობლოსათვის, თუ იგი უარს იტყვის თავის მოსამზადებელ ხასიათზე და გადაიქცევა დამოუკიდებელ განათლების კერად, „რომელიც ანიჭებს თავისს მოწაფეებს ერთად შეზავებულს გონებრივს, ზნეობრივსა და პრაქტიკულს სინათლეს, ცოდნას და აღჭურავს, შეძლებისდაგვარად. საარსებო ბრძოლისათვის, ცხოვრების გზის გაკვლევისათვის“¹. ამ მიზნის მისაღწევად მას საჭიროდ მიაჩნია აღნიშნულ სასწავლებელში მოხდეს შემდეგი ხასიათის რეორგანიზაცია: „დაწესდეს ექვსი წლის კურსი და საგნების სწავლება ყველა კლასში წარმოებდეს ქართულ ენაზე (მთელი ექვსი წლის განმავლობაში). პირველი ოთხი კლასი მოწაფეებს უნდა აძლევდეს ზოგად განათლებას, მეხუთე და მეექვსე კი პროფესიულ კურსს უნდა შეიცავდეს.

ცნობილი ქართველი მწერალი ქალის ეკატერინე გაბაშვილის სალიტერატურო მოღვაწეობის ორმოცი წლის აღსანიშნავად დაწერილ „საიუბილეო სიტყვაში“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი მეტად მაღალ შეფასებას აძლევდა მის მიერ დაარსებულ საზოგადოება „განათლების“ ქალთა პროფესიულ „სკოლას, რომელსაც ასობით მოუშზადებია ქართველი ღარიბი ქალები პირდაპირ ცხოვრებისათვის, პატიოსანი შრომისათვის. დამოუკიდებელი არსებობისათვის“².

სკოლის ძირითადი ამოცანა, ი. გოგებაშვილის აზრით, ისაა, რომ საფუძვლიანად შეასწავლოს ახალგაზრდობას საზოგადოებისა და ბუნების განვითარების კანონები. ადამიანები ბუნების გამუდმებულ გარდაქმნას აწარმოებენ საზოგადოების ინტერესების შესაბამისად. ბუნების დამორჩილება-გარდაქმნისათვის კი ბუნების კანონების ცოდნაა საჭირო, რადგან ბუნება ემორჩილება მხოლოდ იმას, ვინც მისი კანონების ცოდნით არის აღჭურვილი, მისთვის არის სიმდიდრის წყარო, ვისაც მისი ძალების გამოყენება, სარგებლობა შეუძლია. „უმეცარს კაცს შეუძლიან შიმშილით მოკვდეს თვით უმდიდრეს ბუნებაში, თუ მას ამ ბუნებისა არაფერი გაეგება. თვით ლატაკი ბუნება შეიძლება ადამიანმა შექმნას სიმდიდრის წყა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 350—351.

² იქვე, გვ. 477.

როდ. თუ მან ზედმიწევნით იცის, საიდგან უნდა მოუაროს ამ ბუნებასა და როგორ გახადოს იგი მოსამსახურედ თავისი მოთხოვნილებისა“, — წერდა ი. გოგებაშვილი¹.

ამიტომ ბუნების შესწავლა ახალგაზრდობის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანაა. დიდი პედაგოგი ჯერ კიდევ 1865 წელს წერდა თავისი პირველი სახელმძღვანელოს — „ქართული ანბანის“ წინასიტყვაობაში, რომ ბავშვს უყვარს „ბუნება საზოგადოდ და ყოველი, რაც-კი გარშემო არტყია. ვისაც ცოტაოდენი მაინც ყური მიუგდია ყმაწვილების კითხვებისათვის, ის ამ პაპრის კეშმპარიტებას ცხადად იგრძნობს. ყოველი ყმაწვილის კითხვა შეეხება ბუნებას და მის საგნებს“. ბუნების შესწავლის პროცესში „მოსწავლე იგრძნობს... კავშირს ბუნებასა, ცხოვრებასა და სწავლას შუა. და რადგანაც ყოველს ყმაწვილს უყვარს ბუნება და ცხოვრება. სწავლაზედაც წახალისდება“².

ამ სწორი, პრინციპული პოზიციის საფუძველზე ი. გოგებაშვილი უდიდეს ყურადღებას აქცევდა ბუნების შესწავლას არა მხოლოდ სკოლებში, არამედ სკოლამდელ ასაკშიც — ოჯახსა და საბავშვო ბაღებში. საყმაწვილო მოთხოვნათა „კონას“ მეხუთე (1900 წ.) გამოცემის წინასიტყვაობაში ი. გოგებაშვილი დიდი გულისტკივილით აღნიშნავდა, რომ ბუნების უცოდინარობით გამოწვეული ეკონომიური ჩამორჩენილობა დამალულია შინაურ აღზრდაში, სადაც იოტის ოდენა ყურადღება არ ექცევა ბუნებისმეტყველებასო. დროა შეიგნონ მშობლებმა ეს დიდი ნაკლი, ეს მიუტევებელი შეცდომა და ნელ-ნელა შეაჩვიონ ნორჩები ბუნების საგნების დაკვირვებას, გადასცენ მათ ამბები ცხოველებისა და მცენარეების შესახებ, აუხსნან ბუნების თვალსაჩინო მოვლენები და ამით გაუხსნან რეალური ცოდნის მაღაო. ეს სამართლიანი მოსაზრება კიდევ უფრო კატეგორიული ფორმით გამოთქვა ი. გოგებაშვილმა „ბუნების კარის“ ოცდამეერთე (1912 წ.) გამოცემის წინასიტყვაობაში, სადაც დაწინაურებული, განათლებული ქვეყნების მაგალითზე უჩვენა, რომ ბუნების ცოდნა და მის ძალთა დამორჩილება შეადგენს ერთ უმთავრესს ბურჯს ერისა და კაცობრიობის ბედნიერებისას.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 403.

² იქვე, ტ. 5, გვ. 7.

დაწყებით სკოლებსა და ოჯახში ბავშვების სწავლა-აღზრდაში არსებული ამ ნაკლის რამდენადმე შევსებას დიდი პედაგოგი თავისი „ბუნების კარითა“ და საყმაწვილო მოთხოვნათა „კონით“ ცდილობდა.

ი. გოგებაშვილი კარგად ხედავდა, რომ სახალხო სკოლები ვერ მისცემდნენ საჭირო სამეურნეო ცოდნას ახალგაზრდობას და სწორედ ამიტომ აქცევდა განსაკუთრებულ ყურადღებას სპეციალურ სამეურნეო სასწავლებელთა დაარსებას. „სახალხო სკოლის მოწაფეები, ერთსა და იმავე დროს მიმდევარნი ორგვარი სწავლისა, — წერდა ი. გოგებაშვილი, — ვერ ითვისებენ ვერც ელემენტარულს კურსს საზოგადო განათლებისად და ვერც სპეციალურს სამეურნეო ცოდნას იძენენ“. ამიტომ სამეურნეო ცოდნის გასავრცელებლად უნდა დაარსდეს ცალკე სპეციალური სკოლები, რომელთაც წინ უნდა უძღოდეს ბავშვების საზოგადო განვითარება და ელემენტარული კურსის შეთვისება. სწორედ ამის გამო წერდა ი. გოგებაშვილი სტატიაში „უცნაური თავის მართლება“ (1895 წ.) ირონიულად: „ყველგან აქსიომად არის აღიარებული, რომ ბავშვმა ჯერ პირველდაწყებითი საზოგადო სწავლა უნდა შეიძინოს და მხოლოდ მერე შეუდგეს რაიმე სპეციალურს საქმესა. ჩვენის რეფორმატორის (ი. როსტომაშვილზეა ლაპარაკი. — ვ. ქ.) პროექტი-კი შვიდი-რვა წლის ბალებს პირველივე წლიდანვე უნდა უკითხონ ლექციები აგრონომიისა“.¹

ასე დაუცხრომლად იბრძოდა დიდი პედაგოგი ახალგაზრდობის სწავლა-განათლებაში ნაადრევი სპეციალიზაციის წინააღმდეგ.

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი მხურვალე თანაგრძნობით შეხვდა ილია წინამძღვრიშვილის მიერ სოფ. წინამძღვრიანთკარში სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის დაარსებას, შეადგინა ვრცელი „განმარტებითი წერილი ამ სამეურნეო სასწავლებლის გეგმისა“ (1881 წ.) და მის გახსნას მიუძღვნა სპეციალური სტატია, „ახალი ნაბიჯი ხალხის განათლებაში (1883 წ.). ამ წერილში ი. გოგებაშვილი მეურნეობას მიიჩნევს მეტად რთულ საგნად, რომელსაც თეორიული და პრაქტიკუ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 435.

ლი შესწავლა ესაჭიროება, დამოითხოვს: რაკი ამ მიზანს ემსახურება ეს ახალი სასწავლებელი, ამიტომ ყველამ უნდა შევუწყოთ მას ხელიო. შვიდი წლის შემდეგ წერილში „მცირე მოხსენება დიდ საკითხზე“ (1890 წ.) მან მეტად მაღალი შეფასება მისცა წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის მუშაობას. ი. გოგებაშვილი შემდგომშიც სისტემატურად მეთვალყურეობდა და ხელმძღვანელობდა ამ სამეურნეო სკოლის საუკეთესო პედაგოგიური კადრებით დაკომპლექტებასა და სასწავლო-აღმზრდელობით მუშაობას.

ასევე მიესალმა დიდი პედაგოგი სოფელ ოძისში. თავად ზ. გ. ერისთავის მამულში, დაბალი ტიპის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის დაარსების იდეას. წერილში რედაქციის მიმართ „ორიოდე სიტყვა“ (1897 წ.) ი. გოგებაშვილი კატეგორიულად მოითხოვდა: „ახლავე დაარსდეს ოძისში დაბალი სასოფლო-სამეურნეო სკოლა, რომელიც უმთავრესად წინამძღვრიანთკარის სკოლის სასწავლო გეგმის მიხედვით იმუშავებს, და ყველა ღონისძიება იქნეს მიღებული იმისათვის, რომ ის სანერმუშო გახდეს; სწავლება სკოლაში ისე მოეწყოს, რომ იგი აძლევდეს დასრულებულ დაბალ სასოფლო-სამეურნეო განათლებას. იმის გამო, რომ თავ. ზ. ერისთავმა არ მოისურვა მის მამულში დაბალი სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებლის დაარსება, ეს იდეა განუხორციელებელი დარჩა.

ი. გოგებაშვილი აღფრთოვანებით შეეგება ჭიათურის სამოქალაქო სასწავლებელთან სპეციალური ტექნიკური განყოფილების შექმნასაც: „სპეციალურ კლასის დაარსება რომელსავე საზოგადო ტიპის სასწავლებელთან ფრიად სასარგებლო ნაბიჯია, და ჩვენც სიხარულის მეტს არას ვიგრძნობდით, თუ რომ ამ ახალ კერას განათლებისას სიბნელე არ ემუქრებოდეს“¹. „სიბნელედ“ ი. გოგებაშვილს სამართლიანად მიაჩნდა ამ კლასებში საგნების რუსულ ენაზე სწავლება, რასაც, მის მიერ მიღებული ცნობით, „ადგილზე შემუშავებული პროექტი“ ითვალისწინებდა. არამშობლიურ ენაზე ყოველგვარი განათლების მიღებას კი, როგორც ცნობილია, ი. გოგებაშვილი უდიდეს საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ სიმახინჯედ თვლიდა. ამიტომ ამბობდა სტატიაში „ფრიად მავნებელი მაგალითი“ ჩვენი შორსმჭვრეტელი პედაგოგი ასე განრისხებულად: „სა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3. გვ. 389.

უბედუროდ, ვნება ამ უკუღმართობისა ჭიათურის სასწავლებლით როდი განისაზღვრება, ეს უკუღმართობა გადალახავს ამ სასწავლებლის საზღვრებს და მოარულ ჭირივით სხვა სპეციალურ სასწავლებელთაც გადაედება. ამჟამად სპეციალურ სკოლებში — სახელოსნოებში, სამეურნეოში, საფერ-შლოში და სხვაგანაც — ქართულ ენას სათანადო ადგილი აქვს დათმობილი. ჭიათურის სატექნიკო სკოლის მაგალითი ჭერ შეარყევს და შეამცირებს ჩვენს ენას სპეციალურს სასწავლებელში, ბოლოს კი სულაც გააქრობს¹.

ი. გოგებაშვილის შიში უსაფუძვლო არ იყო. სპეციალური სასწავლებლებიდან საგანგებოდ იღვენებოდა ქართული ენა. ასეთი სასწავლებლის ნიმუშად სახელოვანი პედაგოგი ზონის სახელოსნო სასწავლებელს ასახელებდა.

ერთ საპოლემიკო სტატიაში „ქართული დეფექტი“ (1911 წ.) ი. გოგებაშვილი გულისტკივილით წერდა: სად არის ფხიზელი და გაბედული დაცვა ქართულის ენის უფლებისა? რომ იყოს, განა შესაძლებელი იქნებოდა სახელოვანს ზონში დაარსებულ იყო ანტიქართული სასწავლებელი ბევრად ადრე, ვიდრე ჭიათურაში? ეს სასწავლებელი გახლავთ ზონის სახელოსნო სკოლა, სადაც თურმე ქართულის ენის ჭაჭანებაც არ ყოფილა. არ არის და არც შემდეგში იქნება, თუ სიჩუმით იქნება მოცული ჩვენი პრესის მხრივ ეს ეროვნული და პედაგოგიური სიმძახინჯე².

ცნობილია ის დიდი ბრძოლა, რომელსაც ი. გოგებაშვილი თბილისის ქართული გიმნაზიის სამეურნეო სასწავლებლად გადაკეთებისათვის აწარმოებდა. ამ საკითხს მან, გარდა სკოლის საზოგადო კრებაზე მრავალგზის გამოსვლისა. ორი ვრცელი და დასაბუთებული სიტყვა უძღვნა (1891 და 1893 წ.წ.). რომლებიც პრესაში გამოაქვეყნა. ამ სიტყვებში ი. გოგებაშვილი სასტიკად აკრიტიკებდა ე. წ. კლასიკური განათლების ბურჟუაზიულ სისტემას (კლასიკურ გიმნაზიებს), რადგან იგი სამართლიანად მიაჩნდა ზეპირი. ფორმალური სწავლების სისტემად. და რეალური განათლების სისტემის უპირატესობას ასაბუთებდა. ამიტომ მოითხოვდა დაეინებით დიდი პედაგოგი:

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 389.

² იქვე, გვ. 423.

„ზურგი უნდა შევაქციოთ ყალბს ცოდნას. ფორმულების ზეპირობას და შეუდგეთ შეძენას ნამდვილს. ჰეშმარიტის ცოდნისას“. ლოლო ამგვარ ცოდნას. მისი აზრით. „იქლევა ესრედ წოდებული რეალური სისტემა განათლებისა“. რომელსაც ყველა უპირატესობა აქვს კლასიკური სისტემის წინაშე. რადგანაც „რეალური სისტემა ითხოვს უფრო ნაკლებ ხარჯსა, რაც ჩვენისთანა ხელმოკლე ხალხისათვის დიდი შეღავათია“. ი. გოგებაშვილს მიაჩნდა, რომ რეალური სისტემა მოსწავლეთა გონებას აღავსებს ცხოველი და ნაყოფიერი სწავლითა და არა ცარიელი ფილოლოგიური ფორმულებით. ამასთან რეალური სისტემა ამზადებს მოსწავლეებს სამეურნეო ცოდნის შესაძენად. რასაც უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნისათვის, რადგანაც მთელი საქართველო წარმოადგენს ერთ დიდ სოფელს, რომელიც მეურნეობით ცხოვრობდა, ცხოვრობს და იცხოვრებს.¹

ამ მოსაზრებათა საფუძველზე ი. გოგებაშვილი ქართული გიმნაზიის მოსამზადებელ კლასებთან ხუთწლიანი რეალური სასწავლებლის დაარსებას მოითხოვდა, „მხოლოდ იმ დამატებით. რომ თეორიულს სწავლასთან ერთად მოსწავლეებმა უნდა შეითვისონ პრაქტიკულად, თვალსაჩინოდ: მეზოსტეოზა, მეზალეოზა, ფუტკრისა და აბრეშუმის ჰიის მოვლა და ამ სახით მოემზადნენ მაღალი სამეურნეო ცოდნის მისაღებად“.

ახალი ტიპის სასწავლებლები, ი. გოგებაშვილის აზრით, უნდა იყოს არა კლასიკური გიმნაზიები და პროგიმნაზიები, სადაც მკვდარი ენების ზეპირობით ტვინი უწყალდება ახალ თაობას, არამედ რეალური, სამეურნეო, ტექნიკური და სხვა სპეციალური სასწავლებლები.

ი. გოგებაშვილის სურვილი იყო, რომ „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ პროვინციულ ქართულ სკოლებსაც მისცემოდა სამეურნეო ხასიათი. ერთ უთარილო ბარათში ძველი სენაკის სკოლის შესახებ იგი ბორჯომიდან სწერდა ნიკო ცხვედაძეს, რომ სკოლის ინსპექტორისა და მასწავლებელთა ხელფასის ნაშთებიდან მიღებული 1800 მანეთის ეკონომია სრულიად საკმარისი იქნებო-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2. გვ. 249—250.

და ორი სამეურნეო კლასის გასახსნელად სენაკში.

ი. გოგებაშვილს, რასაკვირველია, კარგად ესმოდა, რომ სამეურნეო სასწავლებელი მხოლოდ მცირე სპეციალურ ცოდნას იძლეოდა და მარტოდენ სამეურნეო ჯარისკაცებს ზრდიდა. ბრძოლაში კი თვით კარგი ჯარისკაცებიც უძლურნი არიან, თუ მათ არ ჰყავთ განვითარებული და გაწვრთნილი ოფიცრები, გენერლები, წინამძღოლები. ამიტომ, დიდი პედაგოგის აზრით, მხოლოდ დაბალი სამეურნეო სასწავლებლები, მცირე სამეურნეო განათლება, საკმარისი არ არის. საჭიროა საშუალო და უმაღლესი სპეციალური სამეურნეო სასწავლებლები, რომლებმაც „უნდა მოუშადათ ჩვენს ქვეყანას სამეურნეო ხელმძღვანელები, მესვეურნი, სანატრელის გზის მაჩვენებელნი“. მაგრამ ასეთ სამეურნეო ხელმძღვანელთა მომზადებისათვის აუცილებელია „საზოგადო საფუძვლიანი განათლება, რომელზედაც უნდა იქნას აშენებული საფუძვლიანი სპეციალური სამეურნეო განათლება“. ი. გოგებაშვილის სამართლიანი თქმით, „ახლა ყველასათვის ცხადი ჭეშმარიტებაა, რომ სპეციალური სწავლა უძლურია მეტ-ნაკლებობით, თუ მას წინ არ უძღვის საზოგადო განვითარება, რომელიც უფურჩქვნის მოსწავლეს ყოველს გვარს ნიჭსა და ჰყოფს მას სრულ ადამიანად“. ამიტომ „სპეციალისტი, მოკლებული საზოგადო განვითარებას მოგაგონებს მაშინასა, რომელიც ერთს რამეს აკეთებს მექანიკურად და სხვა რისამე რიგიანად გაკეთება მისთვის შეუძლებელია. ამისთანა ვიწრო სპეციალისტი ყოველს განსხვავებულს გარემოებაში იფანტება, ვერაფერს ახერხებს თავის თავად და გაკეთების მაგივრად საქმეს ადვილად აფუჭებს. ჩვენ სამეურნეო მაშინები კი არ გვინდა, ჩვენი გვესაჭიროება სრულნი ქართველნი, განათლებულნი მამულიშვილნი. შეიარაღებულნი ნამდვილ სამეურნეო სწავლითა“¹. ი. გოგებაშვილს მიაჩნია, რომ მხოლოდ ფართო განვითარებას შეუძლია მკვიდრი საძირკველი შეუქმნას ყოველგვარ სპეციალობას და გახდეს სანატრელი ნაყოფიერების წყარო. საფუძვლიან საზოგადო განათლებას მოკლებული სპეციალისტი აშკარად შეზღუდულია თავის სპეციალურ საქმეში, ვერ გაუყვ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 288—289.

ლევია განსაზღვრული გზა, ვერ შეუქმნია ფართო პროგრამა.

ასე მართებულად წყვეტდა ი. გოგებაშვილი ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 90-იან წლებში ახალგაზრდობის აღზრდა-განათლებასა და საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის მომზადებაში ზოგადი და სპეციალურ-პროფესიული განათლების მნიშვნელობის პრობლემას. დიდი ქართველი პედაგოგის ეს დებულებანი დღესაც გამოდგება სახელმძღვანელოდ ჩვენი სკოლების მუშაობაში აქტუალური საკითხების — ზოგადი, პოლიტიკური და საწარმოო-პროფესიული სწავლების ურთიერთობისა და შეფასების გადასაწყვეტად.

ცხოვრებასთან სკოლის კავშირის განმტკიცების ძირითად პირობად ი. გოგებაშვილს სკოლებში ახალგაზრდობის შრომითი აღზრდის რაციონალურად დაყენება მიაჩნდა. სკოლა, მისი აზრით, მხოლოდ მაშინ შეასრულებს პირნათლად თავის დანიშნულებას, როდესაც ახალგაზრდობას შეაჩვევს საზოგადოებრივ შრომას, მისცემს მას ნაყოფიერი შრომისათვის საჭირო ცოდნა-ჩვევებს.

ი. გოგებაშვილი შრომას არა მარტო საზოგადოებრივი დოვლათის დაგროვებისა და ადამიანთა ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესების ძირითად ფაქტორად აღიარებდა, არამედ ქართველი ხალხის ეროვნული კონსოლიდაციისა და ადამიანთა ყოველმხრივ აღზრდა-განვითარების არსებით პირობადაც მიაჩნდა. სტატიაში დღევანდელი კვერცხი, თუ ხვალინდელი ქათამი? იგი ამტკიცებდა, რომ „ქართველ წოდებათა ეროვნული შეერთების... დროშად უნდა გახდეს პრინციპი შრომისა, ის პრინციპი, რომლის გარეშე ჩვენს დროში არც ერთ წოდებას სიცოცხლე და წარმატება არ შეუძლიან“¹. შრომისათვის კი ადამიანებს სკოლა ამზადებს. ამიტომ სწავლა-განათლება და შრომა არის ის ძირითადი გზა, რომელიც ი. გოგებაშვილის აზრით, უზრუნველყოფს ქართველი ხალხის ეროვნულ პროგრესს. „ჩვენდა სანუგეშოდ. — წერდა იგი, — საქართველოში გაყვითლებულ-გამხმარი ფეოდალების რიცხვი მცირეა და მათი გამოკლება ცოცხალ ქართველთა რიცხვიდან დიდ ზიანს არ შეადგენს ქვეყნისათვის, თუ სხვა წო-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 187.

დებანი აღიჭურვებიან ჰეშმარიტი განათლებით, შეერთდებიან ძმურად შრომის დროშის ქვეშ და მტკიცედ დაადგებიან ეროვნულის პროგრესის გზასა¹. „ჰეშმარიტ განათლებას“ კი სწორედ სკოლა უნდა იძლეოდეს. იგი უნდა ამზადებდეს ადამიანებს შრომისათვის, საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის. ასეთ ორგანულ მთლიანობაშია ჩვენი დიდი განმანათლებლის სოციალური მრწამსი და პედაგოგიკური კონცეფცია.

ი. გოგებაშვილს კარგად ესმოდა, რომ ახალგაზრდობის მომზადება შრომისათვის ადვილი საქმე არ არის. შრომა თამაში როდია, რომ მიმზიდველი და სასიამოვნო იყოს ბავშვებისათვის. შრომა მოითხოვს მტკიცე მიზანსწრაფვას, მოვალეობის ნათლად შეგნებას, ნებისყოფის დაძაბვას, დიდ ენერგიას, წინააღმდეგობათა გადალახვას და უსიამოვნებათა ატანასაც, რაც კარგად უნდა იქნეს გათვალისწინებული ახალგაზრდობის შრომისათვის მომზადებისას.

ახალგაზრდობის შრომითი აღზრდისათვის ი. გოგებაშვილი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა შრომის მნიშვნელობის გარკვევას და შრომისადმი პატივისცემის შთანერგვას. ერთ საპოლემიკო სტატიაში „უმეტრების ამაყობა“ (1881 წ.), რომელიც „დედაენის“ კრიტიკოსის გადამმიელის (ანთ. ჯუღელის) წინააღმდეგ იყო მიმართული, ი. გოგებაშვილი წერდა: „სახალხო ლექსში „ქალების მუშაობა“ ისეთ პოეტურის მიმზიდველი ძალით არის გამოხატული თიბვა ჩერქეზ ბატონიშვილის ქალებისა და ისეთს მარჯვე შემთხვევას აძლევს მასწავლებელს ჩააგონოს ბავშვებს მნიშვნელობა, საჭიროება და ღირსება საყოველთაო შრომისა, რომ ადამიანი სწორედ გადამმიელის უმეტრებით უნდა იყოს სავსე, რომ ამ მშვენიერ ლექსს ბელიბერდა დაარქვას“². ი. გოგებაშვილი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ ახალგაზრდობის მომზადებას ნაყოფიერი შრომისათვის, მათ შრომით აღზრდას ჰირველ რიგში სასკოლო სწავლების პროცესში უნდა ჩაეყაროს მკვიდრი საფუძველი. სწავლა სკოლაში, სასწავლო დავალებათა შესრულება თავისებური შრომაა მოსწავლისათვის. სწავლა შრომისათვის ამზადებს ახალგაზრდობას. თუ მოსწავლე წაუგონებ

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 189.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 315.

ბეჯითობას სწავლაში. არანაკლებ მუყაითობას გამოიჩენს შრომაშიც. სწავლისა და შრომის დიდ სიყვარულს კი. ჩვენი პედაგოგის აზრით, განსაკუთრებით დაბალი ფენიდან გამოსული ბავშვები, მშრომელთა შვილები იჩენენ, რაც მისაბაძი მაგალითი ხდება სხვებისათვის. ამიტომ მიზანშეწონილი და აუცილებელიცაა, რომ სკოლებში, კერძოდ ქართულ გიმნაზიაში, ბავშვები ერთად იღებდნენ სწავლა-განათლებას, განურჩევლად წოდებრივი წარმოშობისა. „წინანდელი წესდება კომიტეტს (თბილისის ქართული გიმნაზიის გამგე — კომიტეტს. — ვ. ქ.) ნებას აძლევდა ბანკის ხარჯით სკოლაში მიეღო არა მარტო თავადაზნაურობა შვილები, არამედ დაბალი წოდების ბავშვებიცა, და იღებდა კიდევ. ეს დაბალი წოდების ბავშვები პანსიონში მიღებული ბანკის ხარჯით, მაღალი წოდების შვილებს აძლევდნენ მაგალითს დიდს შრომის მოყვარეობისას და გულმოდგინე სწავლისას. უმეტეს ნაწილად იგივენი ითვლებოდნენ პირველ მოწაფეებად, რეპეტიტორებად თავის კეთილშობილის ამხანაგებისა, და ხლებოდა ის სანატრელი მოვლენა, რომელსაც ჰქვიათ წოდებათა გაერთიანება,“ — წერდა ი. გოგებაშვილი¹.

დიდი პედაგოგი საჭიროდ ცნობდა სკოლაში სწავლის პარალელურად მოსწავლეების მასობრივად ჩაბმას სასოფლო-სამეურნეო შრომაში, რაც მას იმდენად მატერიალური დოვლათის დაგროვების საშუალებად არ მიაჩნდა, რამდენადაც „გონებრივი და ფიზიკური შრომის სასარგებლო მონაცვლეობისა“ და ახალგაზრდობის წესიერი ზნეობრივი აღზრდის აუცილებელ პირობად. წერილში „დაწყებითი სკოლის კურსი“ (1893 წ.) მცირეკომპლექტიან დაწყებით სკოლაში ერთი მოსწავლეების ხელმძღვანელობით ორ წყებად მუშაობის გამო ი. გოგებაშვილი წერდა: „ამ ხერხის გამოყენებისას სკოლა ზრდის მოსწავლეთა ორმაგ კომპლექტს, ვინაიდან ასეთ სკოლაში ორმოცამდე მოსწავლეს შეუძლია იმეცადინოს დილაობით და ამდენსავე სადილის შემდეგ. ამასთან გლების ბავშვები მუშაობისათვის კარგავენ მხოლოდ ნახევარ დღეს. ხო-

¹ ი. გოგებაშვილი, თბ., ტ. 4. გვ. 85.

ლო დღის მეორე ნახევარს ისინი ანდომებენ საოჯახო-სასოფლო საქმეებს, რის გამო ხდება გონებრივი შრომის სასიკეთო შენაცვლება ფიზიკურთან. გარდა ამისა, სამი საათის განმავლობაში ბავშვები სკოლაში მუდმივად და ენერგიულად აწარმოებენ სწორ შრომას და სავსებით აქვთ თავი დახსნილი უწყსრიგობისა და ხშირი უსაქმობის გამბრუნელი გავლენისაგან. რომლებიც მუდმივად თანამგზავრნი არიან სამგანყოფილებიანი სახალხო სკოლისა“¹. ამავე დებულებას იმეორებდა დიდი პედაგოგი ნაშრომში „როგორ გავაუმჯობესოთ სახალხო სკოლა კავკასიაში“ (1903 წ.). გაბ. ქიქოძის მთავარ ღირსებად იგი სწორედ იმას აღიარებდა, რომ კეთილი, ჯანაყი და ზნეობრივი ცხოვრების საუკეთესო საშუალებად ის თვლიდა გონებრივი და ფიზიკური შრომის ერთმანეთთან შენაცვლებას. წინამძღვრიანთკარის სასოფლო-სამეურნეო სკოლის მთავარ დამსახურებადაც ი. გოგებაშვილი სწორედ იმას მიიჩნევდა, რომ მოსწავლეთა პრაქტიკულმა მუშაობამ სკოლის მეურნეობაში დიდად აამაღლა არა მარტო მათი სამეურნეო მომზადების დონე, არამედ თეორიული სწავლა-განათლების ხარისხიც. სწორედ ამიტომ კარგად ორგანიზებული და ერთმანეთთან რაციონალურად შეხამებული მოსწავლეთა შრომა და სწავლა, გონებრივი და ფიზიკური შრომის მონაცვლეობა ი. გოგებაშვილს ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის წარმატებისა და შრომითი ცხოვრებისათვის მომზადების ძირითად პედაგოგიკურ კანონად მიაჩნდა.

ი. გოგებაშვილი საჭიროდ თვლიდა სოფლის მოსწავლეთა ჩაბმას ნაყოფიერ სასოფლო-სამეურნეო მუშაობაში. ამისათვის, მისი აზრით, უმჯობესია სოფლის სკოლაში ერთი მასწავლებლის ხელმძღვანელობით მეცადინეობა ორ წყებად — დილას და ნაშუადღევს მიმდინარეობდეს, რადგან სოფლის ბავშვები დღის პირველ ან მეორე ნახევარში ისწავლიან სკოლაში, ხოლო თავისუფალი დღის ნახევარს მოანდომებენ სასოფლო-სამეურნეო მუშაობას, რაც ხელსაყრელ პირობებს შექმნის მათი გონებრივი და ფიზიკური შრომის რაციონალური მონაცვლეობისათვის².

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 314.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 8, გვ. 166.

ი. გოგებაშვილი იმასაც კი აქცევდა ყურადღებას, რომ მოსწავლეები თავიდანვე შესჩვეოდნენ საკუთარი თავის მოვლას, სასწავლო ნივთების საკუთარი თანხით შეძენას. ამას, მისი აზრით, დიდი პედაგოგიური მნიშვნელობა აქვს. წერილში რედაქციისადმი „მეტი გულკეთილობის ნაყოფი“ (1902 წ.) იგი წერდა: „საკუთარი სახსრით მოპოვებულს სასწავლო ნივთებს უფრო ფასსა სდებენ დიდებიც და პატარებიც. უფრო ფრთხილად ჰხმარობენ, უფრო მეტი ყადრით ეპყრობიან და სასოგადოდ დაზოგვას ეჩვევიან. მუქთაობა-კი ზრდის მათში უყადრობას. დაუზოგველობას. სხვის იმედზე დამყარებას. მათსოვრობას. და საზოგადოდ ხასიათზე ცუდი გააღონა აქვს“¹. სამართლიანად აღნიშნავდა ი. გოგებაშვილი ძმისწული შ. გოგებაშვილი საყვარელი ბიძის დასაფლავებისას: „მართალია, ჩემზე ასე გულ-მტკივნეულად ზრუნავდი. მაგრამ მაინც ყოველთვის იმას ცდილობდი, რომ მე მუდამ სხვის ხელით სიარულს არ შეეჩვეოდი და ჩემი საკუთარი თვითმოქმედებაც განმევიტარებინა“².

ამიტომაც იყო, რომ ი. გოგებაშვილი თავის ცნობილ სასკოლო სახელმძღვანელოებში („დედა ენა“, „ბუნების კარი“, „რუსკოე სლოვო“) საგანგებოდ და სათუთად შერჩეულ მაღალხარისხიან მხატვრულ სასწავლო მასალას ათავსებდა შრომის საზოგადოებრივი დანიშნულების შეგნებისა და შრომისპოყვარეობის ნაყოფიერად აღზრდისათვის მოსწავლეებში. „ბუნების კარის“ მეათე გამოცემის წინასიტყვაობაში (1899 წ.) იგი წერდა: „ჩვენ დიდად მოწადინებული ვიყავით მოგვეცა ჩვენი სკოლებისა და ოჯახისათვის სასარგებლო წიგნი, დამყარებული პედაგოგიურს უკვდავს პრინციპზე და სავსებით შესაბამისი ჩვენი ცხოვრებისა, ჩვენი სკოლისა და მეტადრე იმ განსაკუთრებულის მდგომარეობისა. რომელშიაც იმყოფება ქართული ენა სკოლაში... ჩვენ ვცდილობდით ყოველი განყოფილება ისეთი შინაარსით შეგვეცხო, რომელიც პასუხს უცებს ყმაწვილს მისთვის საინტერესო კითხვებზე და რომელ-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 305.

² კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, 1913, გვ. 308.

საც პირდაპირი კავშირი აქვს ადამიანის, ქართველის ცხოვრებასთან¹.

ამ მიზნით ი. გოგებაშვილი თავის სახელმძღვანელოებში მოხდენილად იყენებდა (ზოგჯერ პედაგოგიურად გადაამუშავებდა კიდევ) გამოჩენილი ქართველი მწერლების ილ. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, რ. ერისთავისა და სხვ. ლექსებსა და მოთხრობებს შრომის საზოგადოებრივი დანიშნულების, მისი გამაქეთილშობილებელი როლისა და მნიშვნელობის შესახებ.

ი. გოგებაშვილი თავის სახელმძღვანელოებში, განსაკუთრებით „დედა ენაში“, საგანგებოდ ათავსებდა ისეთ ხალხურ ანდაზებსა და თქმებს, რომლებიც მოსწავლეებს შრომისადმი სიყვარულსა და პატივისცემის გრძნობას უნერგავდა. ამ სწორუპოვარმა სახელმძღვანელოებმა, როგორც ცნობილია, მტკიცედ შეაყვარა ჩვენი მდიდარი ბუნება, ნაყოფიერი შრომა და სწავლა ქართველი ხალხის მრავალ თაობას.

ასეთი საფუძვლიანი პედაგოგიური არგუმენტაციით ასაბუთებდა ი. გოგებაშვილი საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან სკოლის კავშირის აუცილებლობას, სახავდა მისი განხორციელების იმ დროისათვის შესაძლებელ გზებსა და საშუალებებს, სათუთად ზრდიდა ახალგაზრდობაში შრომისმოყვარეობის მაღალ კეთილშობილურ გრძნობას და ამზადებდა მათ მომავალი ნაყოფიერი ცხოვრებისათვის.

ი. გოგებაშვილი, როგორც დიდი რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატების პროგრესულ იდეებზე აღზრდილი პედაგოგი, აღზრდა-განათლების თეორიასა და პრაქტიკას ხალხურობის პრინციპის საფუძველზე ამყარებდა. ამ პრინციპით არის გამსჭვალული მისი პუბლიცისტური და პედაგოგიურ-დიდაქტიკური ნაწერები, სახელმძღვანელოები და მთელი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობა.

ხალხი, ისე როგორც ერი, ი. გოგებაშვილის აზრით, „თავისებური კოლექტიური აგებულებათა, თავისებური კოლექტიური პიროვნებაა“, რომელსაც აქვს თავისი ისტორიულად ჩა-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 6. გვ. 760.

მოყალიბებული თვისებები. ხალხის ეს თავისებურებანი ქმნიან მის ეროვნულ იერს და მიჰყავთ მისი განვითარება „ნაციონალური მიმართულებით“. ი. გოგებაშვილი აიგივებს ხალხს და ერს, ხალხურობის პრინციპსა და ეროვნულ პრინციპს. იგი წერს: „ხალხის განვითარება და გაძლიერება ყოველად შეუძლებელია ეროვნული პრინციპის გარეშე... ამიტომ მისი აღორძინება შეიძლება მხოლოდ თავისებური ეროვნული გზით“¹. დიდი ქართველი პედაგოგი სავსებით იზიარებს კ. დ. უშინსკის აზრს, რომ ხალხურობის გარეშე ხალხის არსებობა შეუძლებელია და თავის მხრივ ასკვნის: „ისტორიაში ვერ მოძებნით იმის მაგალითს, რომ ერს ელაღატნოს თავის ეროვნებისათვის, ეროვნული კულტურისათვის და არ გახრწნილიყოს, არ აღმოფხვრილიყოს“².

ეროვნებას, ი. გოგებაშვილის აზრით, სამი ძირითადი ბურჯი გააჩნია: ტერიტორია, ეკონომიური მდგომარეობა და ენა. ხალხურობის იდეაში ი. გოგებაშვილი ასახავდა თავისი მშობლიური ქვეყნის მშრომელი ხალხის ეკონომიურ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ-საგანმანათლებლო ინტერესებს. ი. გოგებაშვილს სწამდა, რომ მშრომელი ხალხი ეროვნული ორგანიზმის, მისი ისტორიის, მისი აწმყოსა და მომავლის შემქმნელი და მატარებელია, ხოლო არამშრომელი თავად-აზნაურობა ერის გამხმარ ტოტს წარმოადგენს. ამიტომაც წერდა იგი: „რაც უფრო აღრე გადაკაფავს ცხოვრების ჩარხი ამ გამხმარ ტოტებს, მით უფრო სარგო იქნება ჩვენი ქვეყნისათვის“.

ხალხურობის პრინციპის კ. დ. უშინსკისეულ გაგებაში ი. გოგებაშვილს გარკვეული კორექტივი შეაქვს. იგი ხალხურობის იდეას ხალხის პატრიარქალურ ყოფაცხოვრებაში კი არ ეძებს, არამედ მხოლოდ ნათელ მომავალში ხედავს. ხალხურობის პრინციპი არ შეიძლება ხანდაზმული ცხოვრების დამახასიათებელი აქსესუარებით განვსაზღვროთ. პირიქით, ი. გოგებაშვილის ხალხურობა, მისი პატრიოტიზმი ეს ერის მოწოდება ახალი ცხოვრებისათვის ბრძოლისაკენ.

ი. გოგებაშვილი, გამოდიოდა რა ძველ საქართველოს აღ-

¹ ი. გოგებაშვილი, რჩეული, გვ. 4.

² იქვე.

დგენის ყოველგვარი ცდების წინააღმდეგ, ქართველი ხალხის ცხოვრების გარდაქმნის დიდ პროგრამას სახავდა: ქალაქის მრეწველობისა და ვაჭრობის განვითარება, სოფლის მეურნეობის განვითარება და წარმოების იარაღების გაუმჯობესება, ბატონყმობის ნაშთების საბოლოოდ აღმოფხვრა, მშრომელი ხალხის თვითმმართველობის ორგანოების შექმნა, მეცნიერების, ლიტერატურისა და ხელოვნების განვითარება, სასკოლო ქსელის გაფართოება, მშობლიურ ენაზე სწავლების განხორციელება, პრესისა და ბეჭდვითი სიტყვის გაფართოება-გავრცელება და სხვა. ამ ღონისძიებათა განხორციელება ქართველი ხალხის ეკონომიური და კულტურული მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად — აი მისი საპროგრამო იდეალები.

აღზრდა-განათლების ხალხურობის პრინციპში ი. გოგებაშვილი პროგრესულ შინაარსს სდებს. ხალხურობის ძირითად ელემენტებს, მისი აზრით, წარმოადგენს: საყოველთაო სახალხო განათლების უზრუნველყოფა და რეალური განათლების მიცემა მოზარდი თაობისათვის, ქალთა განათლების უზრუნველყოფა, სამშობლოსადმი მგზნებარე სიყვარულის აღზრდა, ჰუმანიზმი. დემოკრატიზმის ეს ელემენტები ხალხურობაში ი. გოგებაშვილის პედაგოგიურ მემკვიდრეობას ცხოველმყოფელ ძალას მატებს.

ამრიგად, ხალხურობის პრინციპი, ი. გოგებაშვილის აზრით, არის აღზრდა-განათლების ძირითადი იდეური შინაარსი, ხოლო ამ პრინციპის კონკრეტული გამოვლინებაა ხალხისათვის სამსახური, მის მოთხოვნილებათა ზუსტად ცოდნა და მზადყოფნა მისი შეგნებული და თავდადებული სამსახურისათვის. ბავშვებში ამ თვისებათა აღზრდის ძირითად საშუალებად ი. გოგებაშვილს უშუალოდ სწავლა-აღზრდის პროცესი მიაჩნია, ხოლო ძირითად ორგანოდ — სკოლა. სასწავლო საგანთა შორის, მისი აზრით, ხალხურობის პრინციპის განხორციელებას უფრო მეტად უწყობს ხელს მშობლიური ენა და ლიტერატურა, ისტორია, გეოგრაფია და ბუნებისმეტყველება. ამიტომ უთმობდა ესოდენ დიდ ადგილს ამ სასწავლო საგნების შესწავლას იგი თავის სახელმძღვანელოებში, განსაკუთრებით „ბუნების კარში“.

ი. გოგებაშვილი მოითხოვდა, რომ სკოლის მთელი სასწავ-

ლო-საგანმანათლებლო და აღმზრდელობითი მუშაობა გაელენთილი ყოფილიყო ხალხურობის იდეით, მაგრამ აშკარად ხედავდა რა თავისი დროის სკოლის მდგომარეობის მწარე სინამდვილეს, მის მოწყვეტას ერის ცხოვრებისაგან, მწუხარებით აღნიშნავდა: ჩვენს სკოლებში ყველაფერს აქვს ადგილი, გარდა ეროვნებისა“.

აქედან გამომდინარე, აღზრდა-განათლების ხალხურობისათვის ბრძოლას ი. გოგებაშვილი თვლიდა XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მოწინავე ქართველი ინტელიგენციის საზოგადოებრივ-კულტურული მოღვაწეობის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად და ჩვენი სკოლის გარდაქმნის რადიკალურ საშუალებად.

ასე უშუალოდ ეხმარება დიდი ქართველი პედაგოგის მდიდარი მემკვიდრეობა ჩვენი სკოლის დღევანდელ აქტუალურ ამოცანებს.

ი. ს. გოგებაშვილი და ი. ა. კომენსკი

დიდი ჩეხი პედაგოგისა და მოაზროვნის იან ამოს კომენსკის პედაგოგიკური მოძღვრების ჰუმანისტურ-დემოკრატიული მიმართულება და პროგრესული მეცნიერული შინაარსი თავიდანვე განაპირობებდა ამ კლასიკური მოძღვრების ფართოდ გავრცელებას მთელი მსოფლიოს კულტურულ ქვეყნებში. კერძოდ, რუსეთსა და საქართველოში.

ჩვენში განსაკუთრებით ფართოდ ინერგებოდა და ვრცელდებოდა ი. ა. კომენსკის პედაგოგიკური იდეები XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, როდესაც ქართველი ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას აჩაღებდა.

ცნობილია, რომ XIX საუკუნის 70—80 წლებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლები, ქართველი საზოგადო მოღვაწენი და მწერლები (ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი და სხვ.) ი. ა. კომენსკის პროგრესულ პედაგოგიკურ იდეებს მასობრივად იყენებდნენ ჩვენში სახალხო სკოლისა და მასში მშობლიურ ენაზე სწავლების განხორციელების უფლების და-

საცავად. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მედროშე დიდი ილია მეფის ადგილობრივი მოხელეების რეაქციული კოლონიურ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლის პროცესში სახალხო სკოლისა და ქართულ ენაზე სწავლების უფლებათა დასაცავად მოხდენილად იყენებდა დიდი ჩეხი პედაგოგის ცნობილ დებულებას: „საერთო სკოლა საკუთრივ დედა-ენის სკოლაა, რომელიც უნდა შეისწავლოს ყველა ყმაწვილმა იმისდა მიუხედავად, განაგრძობენ მერე სწავლას გიმნაზიაში, თუ არა“¹.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა შორის ი. ა. კომენსკის პროგრესული პედაგოგიკური იდეების გავრცელებას ყველაზე მეტად ი. გოგებაშვილმა შეუწყო ხელი. იგი არა მარტო ნერგავდა ჩვენს სინამდვილეში კომენსკის მოწინავე პედაგოგიკურ იდეებს, არამედ მათი შემოქმედებითი გამოყენებით ქმნიდა თავის პედაგოგიკურ მოძღვრებასა და შესანიშნავ სახელმძღვანელოებს ქართული სახალხო სკოლისათვის.

ი. გოგებაშვილის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, რომ იგი ჯერ კიდევ კიევის სასულიერო აკადემიაში გულდასმით სწავლობდა გამოჩენილ პედაგოგთა — კომენსკის, პესტალოცის, დისტერვეგის, განსაკუთრებით კ. დ. უშინსკის, პიროგოვის და სხვათა მოძღვრებას.

არბოელის (ნ. ლომოურის) დამოწმებით, კიევის სასულიერო აკადემიაში იმ დროს „ჩინებულად იყო დაყენებული ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიის, პედაგოგიკის, ისტორიის და სიტყვიერების ლექციების კითხვა“. თვით ი. გოგებაშვილი არაერთხელ მიუთითებდა, რომ კიევის სასულიერო აკადემიაში მან საფუძვლიანად შეისწავლა ფილოსოფიის, ფსიქოლოგიისა და პედაგოგიკის კურსები. წერილში „ცოცხალი ტყუილი“ (1903 წ.) დიდი ქართველი პედაგოგი აღნიშნავდა, რომ მას „მალალს სასწავლებელში მოუსმენია მთელი კურსი პედაგოგიისა. ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიისა ერთად შეკავშირებული“².

ამასთანავე, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმასაც, რომ

¹ გაზ. „ღროება“, 1881, № 33.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 468.

რუსეთის სასულიერო აკადემიებში პედაგოგიკის კურსს ძირითადად ი. ა. კომენსკის თხზულებათა მიხედვით კითხულობდნენ, რადგან მისი პედაგოგიკური მოძღვრების რელიგიური სამოსელი ამ აკადემიების მიზანს შეესაბამებოდა, მაშინ საეჭვოდ არ უნდა მივიჩნიოთ, რომ ი. გოგებაშვილს კიევის სასულიერო აკადემიაშივე საფუძვლიანად ჰქონდა შეთვისებული დიდი ჩეხი პედაგოგის პედაგოგიკურ-დიდაქტიკური მოძღვრება.

ი. გოგებაშვილი მარტო იან ამოს კომენსკის მოძღვრებას კი არ სწავლობდა საფუძვლიანად, არამედ იმავდროულად გულდასმით ეცნობოდა თვით მრვალტანჯული ჩეხი ხალხის გმირულ ისტორიას, განსაკუთრებით მის თავგანწირულ ბრძოლას ეროვნული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის, და ყოველივე ამას ენერგიულად იყენებდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეების შეუწელებელი გავრცელებისათვის ქართველ ხალხში. ერთ მეტად საყურადღებო, სანახევროდ ავტობიოგრაფიულ წერილში „პატარა საიდუმლოება“. რომელიც დიდმა პედაგოგმა აკაკი წერეთელს მიუძღვნა. ი. გოგებაშვილი წერდა: „ასის წლის წინათ სლავიანთა ქვეყანა ჩეხია ისეთსავე დაცემულობას განიცდიდა, როგორც თაც იტანჯება ეხლა ჩვენი ბედკრული სამშობლო. ხსნა არსაიდან ჩანდა. სასოწარკვეთილება თითქმის მთლად გამეფებული იყო მთელს ჩეხიაში, ყველა წოდებაში. ამ შემხუთავს ატმოსფეროში უცებ გაისმა მამულიშვილების ძლიერი ხმა: ჩვენი ხსნა ჩვენსავე ხელშიაო. საკმარისია უბრალო რამ: ყოველმა ჩეხმა ფიცი დასდოს თავის წინაშე, რომ იგი გახდეს შეუპოვარი აღმასრულებელი თავისი მოქალაქეობრივი მოვალეობისა, და ახლო მომავალში ამას მოჰყვება შედეგად: აღდგომა, აღორძინება და თავისუფლება ჩვენის ახლა მიწასთან გასწორებულის ქვეყნისაო. ამ ხმამ ჰიპნოტურის ძლიერებით იმოქმედა ჩეხელებზე, შესცვალა მათი ფსიქიური მდგომარეობა, გაამეფა მათ შორის სამოქმედო მოვალეობა, ქვეყნის უერთგულესი სამსახური, და ნაყოფად ამას მოჰყვა ის, რომ ახლა ჩეხია უბედნიერესი ქვეყანაა სლავიანთა ერთა შორის და ბრწყინვალე მომავლის იმედით სავსე. თუ ქართველობაც ამავე გზას დაადგება, ხატად და კერპად იწამებს მოვალეობას

ქვეყნის წინაშე და ამ მოვალეობას მხნედ და შეურყევლად ემსახურება, ჩვენი დაცემული სამშობლოც წარმოდგება ზეზე, წელში გაიმართება, წარმატებისა და წინსვლის გზას მტკიცედ დაადგება და ნათელი მომავალიც მას გაუღიმებს ისევე, როგორც უღიმის ჩეხიასა“¹.

ასე მოხდენილად იყენებდა ი. გოგებაშვილი ჩეხი ხალხის განმათავისუფლებელი მოძრაობის გამოცდილებასა და მაგალითს ქართველი ხალხის დასარაზმავად ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის.

ცნობილია, რომ ი. გოგებაშვილი ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის წარმატებით დაგვირგვინებისათვის უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ეროვნული თვითშეგნების, თვითმყოფადობისა და ეროვნული თავისუფლების იდეის განვითარებას მშრომელ ხალხში. ერთ-ერთ თავის უკანასკნელ წერილში „ეროვნული შავი ჭირი იმიერ და ამიერ საქართველოში“ ი. გოგებაშვილი წერდა: „ერი, რომელიც უღალატებს თავის ეროვნებასა, ხელს აიღებს ღვთისაგან მინიჭებულს თავისებურებაზე, იგი აუცილებლად პირს იქმნს უფსკრულისაკენ. შეუყოვნებლივ დაბლა დაეშვება, გაღატაკდება სულითა და ხორციითაც, გაუფერულდება, მოაკლდება ყოველს თავის ნიჭს. სხვის ნიჭსაც ვერ ეღირსება. ყველასაგან აბუჩად აგდებული შეიქმნება, სამარცხვინო სახელს დაიმსახურებს. გამოირიცხება კაცობრიობის კრებულიდან და ბოლოს გაქრება, როგორც შარშანდელი თოვლი“².

ი. გოგებაშვილის აზრით, ამისთანა საშინელი მომავლის თავიდან ასაცილებლად საჭიროა, ყოველმა შეგნებულმა ქართველმა, ქალმა და კაცმა, გლეხმა, აზნაურმა და თავადმა თავის წმინდა მოვალეობად დაისახოს დაუღალავი, სისტემატური, მედგარი ბრძოლა, რომლის მიზანი იქნება აღდგენა, განვითარება. აღორძინება და აყვავება ქართული ეროვნული კულტურისა³.

იმის ნათელ მაგალითად, თუ რა ცხოველყოფელი შედეგი მოსდევს ეროვნული კულტურის აღდგენასა და აღორძინებას

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 417—418.

² იქვე, გვ. 516—517.

³ იქვე, გვ. 517.

ჩაგრული ხალხის თვითშეგნების განვითარებისათვის, ი. გოგებაშვილს ისევ ჩეხეთის სინამდვილე მოჰყავდა. იმავე წერილში იგი წერდა: „ასეთსავე სახიფათო კრიზისს განიცდიდა ერთის საუკუნის წინად ჩეხიაც; მაგრამ მას მხსნელად აღმოუჩნდა ის შტო ეროვნულის სიტყვიერებისა, რომელსაც ამისთანა გაჭირვების დროს შეუდარებელი მნიშვნელობა აქვს. მე მოგახსენებთ ეროვნულს პუბლიცისტობაზე. პუბლიცისტებად გადაიქცნენ კალმოსნებიც, მასწავლებლებიც, საზოგადო მოღვაწენიც, მღვდლები, ქალნიც და კაცნიც, გადაიქცნენ არა მარტო ბეჭდური წერილებით, არამედ ცოცხალი სიტყვით. მჭევრმეტყველური ქადაგებით. ამ თავისებურმა პუბლიცისტობამ გამოაფხიზლა ჩეხელები, აუხილა თვალები, სისუსტე ღონედ გადაუქცია, გულგრილობა მხურვალე მამულიშვილობად, სასოწარკვეთილება შესცვალა იმედზე, სიცოცხლისა და წარმატების გზაზე დააყენა ერი, რომელიც მომაკვდავს ჰგავდა... იხსნა განსაცდელისაგან სლავიანთა ქვეყანა“¹. სწორედ აეთი მებრძოლი პუბლიცისტიკა მიაჩნდა დიდ ქართველ პედაგოგს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ მძლავრ საშუალებად.

ქართველი ხალხის ეკონომიური აღორძინების აუცილებლობისა და მისი გზების დასახვისას ი. გოგებაშვილი კვლავ ჩეხეთის მაგალითზე მიუთითებდა. თუმცა ერთგვარი სინანულით აღნიშნავდა, რომ ჩვენში მსგავს ცვლილებას, რასაკვირველია, ხანგრძლივი ევოლუცია მოუწოდებოდა. მაგრამ ამას კი არ უნდა შევეშინდეთ. არამედ ეკონომიური წინსვლის მაღალი ტემპი უნდა ავიღოთ. რადგან „ბალა ეს არის, რომ საარსო ბრძოლაში მარცხდება არა მარტო ის, რომელიც უკან მოდის, ან ერთს ადგილს არის გაჩერებული, არამედ ისიც, ვისიც ევოლუცია ურმის ტაატით მიღრიჭინებს. მაშინ, როდესაც მისი მეზობლების წინსვლა რყინის გზის სისწრაფით მირბის. გამოდის, რომ ჩვენი ხსნა შეუძლიან შესაბამის ევოლუციის დაჩქარებასა“².

ზოგი ულტრანაციონალისტის საწინააღმდეგოდ სახალხო სკოლაში რუსული ენის სწავლების აუცილებლობის დასამტკი-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. გვ. 517.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3. გვ. 170.

ცებლად ქართველი პედაგოგი ისევ ჩეხეთის გამოცდილებას მიმართავდა. სტატიაში „რუსული ენა ქართულს სახალხო სკოლებში“ (1905 წ.) იგი წერდა: „ჩეხიაში ძნელად მოსძებნით გლესსა, რომელმაც გერმანული ენა არ იცოდეს: მაგრამ იქ ნაციონალური სიცოცხლე სდუღს და გადმოდის. რის გამო? იმის გამო, რომ სკოლებში ყველა საგნები ისწავლება დედანაზე, გერმანულ ენას კი სწავლობენ განცალკევებულს გაკვეთილებზე. სერბიაში ძნელად შეხედები გლესს, რომელმაც დედანის გარდა რომელიმე სხვა ენა იცოდეს. მაგრამ როგორც განვითარებით. ისე მამულიშვილობით სერბიელები ბევრად დაუეარდებიან ჩეხელებსა, თუმცა თავისი საკუთარი სახელმწიფო აქვთ“¹.

ასე კარგად იცნობდა ი. გოგებაშვილი ჩეხი პედაგოგის იან ამოს კომენსკის სამშობლოს. იგი იმდენად დიდ პატივს სცემდა მის თავისუფლებისმოყვარე, ნიჭიერ და მშრომელ ხალხს, რომ ცნობილი შავრაზმელი, რუსიფიკატორი ვოსტორგოვი ბრალს დებდა ქართველ პედაგოგს: თქვენს სიტყვებში გამოისმის იდუმალი ავტონომიური იდეა, ჩეხური ნაციონალიზმიო².

ი. გოგებაშვილი დიდ მსგავსებას გრძნობდა ჩეხეთსა და იმდროინდელ საქართველოს შორის და უნდა ვიფიქროთ, რომ ჰუმანიზმსა და დემოკრატიზმთან ერთად. ესეც დიდად უწყობდა ხელს იან ამოს კომენსკისადმი მის სიმპათიასა და რამდენადმე მსოფლმხედველობრივ ნათესაობასაც.

ი. გოგებაშვილი ჰუმანიზმს, კაცთმოყვარეობას, ალტრუიზმს აღიარებდა პედაგოგიური ნიჭისა და ნაყოფიერი პედაგოგიური მოღვაწეობის ძირითად პირობად, რადგანაც ეს თვისებებია საფუძველი „ნამდვილი ადამიანური გრძნობისა“. იან ამოს კომენსკი, ი. გოგებაშვილის აზრით, იმიტომაც არის დიდი პედაგოგი, რომ სწორედ ამ ადამიანური თვისებებითაა აღჭურვილი. სტატიაში „ქართველთა სწავლა-განათლების ნიჭი“ ი. გოგებაშვილი წერს: „ქართველთა ბუნებრივი პედაგოგიური ნიჭი მიმდინარეობს ფრიად შესანიშნავი სათავედგან,

¹ ი. გოგებაშვილი, ჩეხული პედაგოგიური და პუბლიცისტური ნაწერები, 1910, გვ. 473.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4, გვ. 470.

ანუ უკედ. საძირკვლიდან. ქართველთა სულიერი ორგანიზაცია ანუ აგებულება იმგვარია, რომ იგინი მოკლებულნი არიან ვიწრო ეროვნულს ინსტინქტს, გვარტომობის ცალმხრივობასა და აქვთ მიდრეკილება ფართო ადამიანობისაღმძი, რის გამო ხათრიჯამიანი განწყობილება ერთ მათს ძირითადს. თვისებას შეადგენს. ცნობილია, რომ პედაგოგიური ნიჭი ვერ დაისადგურებს ვერც კერძო კაცში და ვერც ერში, გარეშე ნამდვილი ადამიანურის გრძნობისა. თუ ბერძნები გაცილებით სკობნიდნენ რომაელებსა მოზარდის თაობის აღზრდისა და სწავლების საქმეში. ეს იმიტომ, რომ მათზედ უფრო გაცილებით კაცთმოყვარენი იყვნენ. ძველის დროის უდიდესი პედაგოგი სოკრატი აქასთან უდიდესი ჰუმანისტი იყო. პედაგოგიის მამამთავარი კომენსკი, პესტალოცი, დისტერვეგი, უშინსკი კაცთმოყვარეობის, ალტრუიზმის მნათობნი იყვნენ. ეგოისტ კაცთა და ტოჰრა არ ძალუძთ პედაგოგიის სფეროში შემოქმედებითი ძალა აღმოაჩინონ. ისეთი ფრიად რთული და ყოვლად ძნელი საქმე, როგორიც ადამიანის აღზრდა და სწავლებაა, ხელიდგან გაჰოუვა მხოლოდ მათ, ვისაც ასულდგმულებს გულწრფელი სიყვარული მოყვასთა მიმართ¹.

იან ამოს კომენსკის პროგრესულ-დემოკრატიულ, პედაგოგიკურ-დიდაქტიკურ დებულებათა საფუძველზე აწარმოებდა ი. გოგებაშვილი ბრძოლას სწავლა-განათლების სისტემის ხალხურობის პრინციპზე დამყარებისა და მშობლიურ ენაზე სწავლების განხორციელებისათვის ჩვენში. შესანიშნავ ნაშრომში „ბურჯი ეროვნებისა“ ავტორი სრულყოფილად და კონდენსირებულად გადმოგვცემს თავის პედაგოგიკურ-დიდაქტიკურ იდეებს, კერძოდ, მშობლიური ენის ფასდაუდებელ მნიშვნელობას მომავალი თაობის სწავლა-აღზრდის საქმეში. ამ ნაშრომში ი. გოგებაშვილი დიდი პედაგოგიური ერუდიციითა და ურყევი ლოგიკური არგუმენტაციით ამტკიცებს, რომ „დედაენა“ არის ძვირფასი სალარო, დაუსრულებელი რვეული, რომელშიაც დაცულია მთელი სიმდიდრე ხალხის გონებისა, ფანტაზიისა და გულისა, ნაფიქრისა, ნაგრძნობისა და ნამოქმედარის და რომლის შესწავლა ბავშვს აკავშირებს მთელის ერის

¹ გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 3, გვ. 226.

სულთან და გულთან, მის ხანგრძლივ ისტორიულს ცხოვრებასთან და ავსებს მას სულიერის ღონით და მხნეობით“¹. ამიტომ სწავლება სახალხო სკოლებში უსათუოდ მშობლიურ ენაზე უნდა მიმდინარეობდეს, ხოლო უცხო ენა ბავშვს მხოლოდ დედაენის შეთვისების შემდეგ მის საფუძველზე უნდა ვასწავლოთ. ამ უტყუარი პედაგოგიური დებულების ექვემოტანელ არგუმენტად ი. გოგებაშვილს მოაქვს ცნობილი დებულება იან ამოს კომენსკის უკვდავი „დიდი დიდაქტიკიდან“: „ბავშვს ჯერ დედა-ენა უნდა ასწავლო და მერე უცხო ენა, ერთი — მეორის შემდეგ. თუ ერთს დროს დააწყებინე ორივე ენის სწავლება, ბავშვს გონებას დაუბნევს“². ამავე აზრის ნათელსაყოფად ი. გოგებაშვილი იშველიებს მეორე ამონაწერს კომენსკის ამავე შრომიდან: „მშობელი, რომელიც მოინდომებს თავის შვილებს ასწავლოს უცხო ენა. ვიდრე ისინი განმტკიცდებოდნენ დედა-ენის ცოდნაში, იქმს იმისთანავე საოცარს სისულელეს, როგორსაც ჩაიდენდა ადამიანი, რომელიც ჯერედ ფეხაუდგმელს ბაღს ცხენზედ ჯდომას დაწყებინებდა“³.

ასეთი არგუმენტაციით იბრძოდა ი. გოგებაშვილი ცარიზმის რუსიფიკატორული, კოლონიალურ-საგანმანათლებლო პოლიტიკის წინააღმდეგ. მშობლიურ ენაზე აგებული ნამდვილი სახალხო სკოლისათვის და რუსული ენის სწავლების აუცილებლობას მშობლიური ენის საფუძველზე ასაბუთებდა.

ი. გოგებაშვილი იმდენად უფრთხილდებოდა და იცავდა იან ამოს კომენსკის საყოველთაოდ აღიარებულ ავტორიტეტს, რომ წერილში „უმეცრების ამაყობა“ (1881 წ.) სასტიკად უსწორდებოდა მის ერთ მოკამათეს — გადამღიელს (ანთ. ჯუღელს), რომელმაც ი. გოგებაშვილის ცნობილი სახელმძღვანელოების „დედაენისა“ და „ბუნების კარის“ კრიტიკულ განხილვას ეპიგრაფად კომენსკის სიტყვები წარუმიძღვარა.⁴

ი. ა. კომენსკის ავტორიტეტისადმი დიდი პატივისცემით აიხსნება ისიც, რომ ი. გოგებაშვილი ალ. მირიანაშვილის

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 208.

² იქვე, გვ. 216.

³ იქვე, გვ. 238.

⁴ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 1, გვ. 282.

წინააღმდეგ მიმართულ სტატიაში „წიკიურტის ნიშნში“ (1883 წ.). რომელშიც „დედა ენასა“ და „ბუნების კარს“ იცავდა რეცენზენტის შემოტყევისაგან და გაბიჩვადის „ქართული წერის დედანს“ აკრიტიკებდა, მისთვის ჩვეული პოლემიკური ტონით აღნიშნავდა: „თვით კომენსკი და პესტალოცი რომ მკვდრებით აღმდგარიყვნენ და რაიმე მანქანებით მას გამოსარჩლებოდნენ, ამ დედანს გზას ვერ გაუკვლევდნენ ჩვენს სკოლებში“.¹

დასასრულ კიდევ ერთი მეტად საყურადღებო საკითხი.

ი. გოგებაშვილი კ. დ. უშინსკის ცნობილ სახელმძღვანელოებთან („როდნოე სლოვო“ და „დეტსკი მირ“) ერთად იყენებდა აგრეთვე ი. ა. კომენსკის მდიდარ პედაგოგიურ მემკვიდრეობას („ღია კარი ენებისაკენ“, „ხილული სამყარო სურათებში“), რამაც საგრძნობი წვლილი შეიტანა ჩვენი სასიკვდილო პედაგოგის სახელმძღვანელოების „დედა ენის“, „ბუნების კარისა“ და „რუსკოე სლოვოს“ სწორ დიდაქტიკურ პრინციპებზე აგებასა და შინაარსობრივ სრულყოფაში.

ი. გოგებაშვილი იზიარებდა ი. ა. კომენსკის ძირითად პედაგოგიკურ იდეას, რომ მთავარია ბავშვებში ადამიანობის აღზრდა, რაც პირველ რიგში გონებრივი განათლების გზით არის შესაძლებელი, ხოლო გონებრივი განათლების შინაარსი სახელმძღვანელოებშია მოცემული. ამიტომ სახალხო სკოლის სახელმძღვანელოებმა, გარდა მშობლიურ ენაზე წერა-კითხვისა, მოსწავლეები უნდა უზრუნველყონ იმის ცოდნით, რომ „ცა მრგვალია, რომ შუაში ჰკიდია დედამიწა, რომელიც ბურთისებური ფორმისაა, მისცეს წარმოდგენა ოკეანეზე, რომელიც დედამიწის გარშემო მდებარეობს, ზღვებისა და მდინარეების განლაგებაზე, ხოლო განსაკუთრებით იცოდეს თავისი სამშობლოს ქალაქები, მთები, მდინარეები და ყოველივე ის, რაც მასში ღირსშესანიშნავია“².

ეს ძირითადი პედაგოგიური იდეა განსაზღვრავდა კომენსკის სახელმძღვანელოების ენციკლოპედიურ ხასიათს და იგივე იდეა დაედო საფუძვლად ი. გოგებაშვილის ცნობილ სახელმძღვანელოებსაც.

¹ ი. გოგებაშვილი, თბ., ტ. 1. გვ. 411.

² იან ამოს კომენსკი, დიდაქტიკა, 1949, გვ. 321.

როგორც ცნობილია, მატერიალისტური სენსუალიზმი შე-
მეცნების ერთადერთ წყაროდ გარეგან შეგრძნებებს აღიარებს,
ი. ა. კომენსკის და ი. გოგებაშვილის დიდაქტიკა ძირითადად
ამ ფილოსოფიურ მოძღვრებას ემყარება. სწავლებაში თვალსა-
ჩინოების, შეგნებულობისა და სისტემატურობის განხორციე-
ლება, მოსწავლეთა ინტერესის გათვალისწინება, მათი თვით-
მოქმედების განვითარება, რეალურ-ენციკლოპედიური განათ-
ლების იდეა — აი ის ძირითადი პრინციპები, რომლებზედაც
დაფუძნებულია ი. ა. კომენსკისა და ი. გოგებაშვილის სასკო-
ლო სახელმძღვანელოები. სწორედ ეს გარემოება და, რაც
მთავარია, ორივე მოაზროვნის დემოკრატიული მსოფლმხედ-
ველობა აახლოებს ერთმანეთთან ამ ორი დიდი პედაგოგის სა-
ხელმძღვანელოებს მათი აგებისა და საერთო სულისკვეთების
მხრივ.

აღნიშნულთან დაკავშირებით ისიც უნდა ითქვას, რომ ი. ა.
კომენსკის ჰუმანისტურ-დემოკრატიული პედაგოგიკური იდე-
ები, რომლებსაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ასე მოხდენი-
ლად იყენებდნენ ი. გოგებაშვილი და XIX საუკუნის მეორე
ნახევრის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სხვა
გამოჩენილი წარმომადგენლები, დიდად უწყობდა ხელს
პროგრესულ-დემოკრატიული პედაგოგიკური აზროვნების
განვითარებას საქართველოში.

იაკობ გოგებაშვილი და ეგნატე ნინოშვილი

დიდი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი განსა-
კუთრებულ ყურადღებას აქცევდა გამოჩენილ ქართველ მწე-
რალს ეგნატე ნინოშვილს და მის მხატვრულ შემოქმედებას.
იმდროინდელ ქართველ საზოგადო მოღვაწეთაგან ი. გოგე-
ბაშვილი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც უცხოეთის
გულისჩმიერება და პატივისცემა გამოიჩინა ნიჭიერი მწე-
რისად.

რისტის მიმართ და კეთილშობილური ჰზრუნველობით შეეცა-
და მისი ფიზიკური და მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯო-
ბესებას.

ცნობილია, რომ ეგ. ნინოშვილი თავიდანვე მძიმე მატერი-
ალურ პირობებში იმყოფებოდა, ხოლო განსაკუთრებით გაუ-
არესდა მისი მდგომარეობა სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში,
როდესაც უღმობელი სენით დაავადებული საჭირო კვებისა
და თვით წამლის შეძენის საშუალებასაც მოკლებული იყო.
სწორედ ამ დროს მოველინა მას უანგარო მზრუნველად და
მანუგეშებელ სულიერ მეგობრად ი. გოგებაშვილი, რომელიც
ახალგაზრდა ბელეტრისტს პირადად არც კი იცნობდა და არც
ახლო იდეურ-ლიტერატურული ურთიერთობა ჰქონდა მასთან.
პირიქით, ეგ. ნინოშვილი თავის ცნობილ პუბლიცისტურ სტა-
ტიაში „უებარი საშუალება საქართველოს გამდიდრებისა-
თვის“ (გაზ. „კვალი.“ 1893 წ., № 39 და № 49). სწორედ ერ-
თი წლის წინათ სასტიკად ებრძოდა ი. გოგებაშვილს იმისა-
თვის, რომ მან თავის სიტყვაში „სააზნაურო სკოლის საზოგა-
დოების“ წლიურ კრებაზე 1893 წ. 30 აპრილს ურჩია სააზნა-
ურო სკოლის კრებას ისეთი რეალური სასწავლებლის დაარ-
სება, როგორიც იყო პერმის გუბერნიაში კრასნოუფიმსკას
რეალური სასწავლებელი, ეს უკანასკნელი კი ეგ. ნინოშვილს
„მდიდარი მებატონეებისათვის განვითარებული ლაქიების“
აღზრდის სისტემად მიაჩნდა¹.

მიუხედავად ამისა, ი. გოგებაშვილი თავგამოდებით ზრუ-
ნავდა ეგ. ნინოშვილის გამოჯანსაღებისა და მისი შემოქმედე-
ბითი პროდუქციის მასებში გავრცელებისათვის.

ერთ პოლემიკურ სტატიაში „ეგნატე ნინოშვილის შესახებ“
(ნიმუში „კვალის“ სიმართლისა“). რომელიც დაიბეჭდა გაზ.
„ივერიაში“ (1894 წ., № 187), თვით ი. გოგებაშვილი ამ ფაქტს
სრულიად ობიექტურად ასე გადმოგვცემს: „ამ წლის დამდეგს
„კვალში“ იბეჭდებოდა ნინოშვილის მოთხრობა: „ჩვენი ქვეყ-
ნის რაინდი“. პირველმა ნაწილმა ძლიერი შთაბეჭდილება მო-
ახდინა ჩემზედ, ნამდვილი, იშვიათი სიამოვნება მაგრძნობინა
და განსაკუთრებული ყურადღება მიმაქცევინა ავტორიზედ,

¹ ეგ. ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, 1954, ვგ.
335—540.

რომელსაც პირადად სრულიად არ ვიცნობდი. გაგონილი მქონდა, რომ ავადმყოფობსო და ისიც ვიცოდი, რომ დოქტორს ტიტე ქიქოძეს გაეშინჯა, ეცნო საშიშ მდგომარეობაში და სოფლად გაეგზავნა წმინდა პაერზე. გამოვკითხე თვითონ ბ-ნს ქიქოძეს და იმან მითხრა, რომ ჭლეჩი ძლიერ გამჭდარი აქვს და მალე მოესწრადება დღე, თუ უშრომელი და უზრუნველი ცხოვრება არ ექმნებაო. ამასთან ახლო ნაცნობებმა ისიც მითხრეს, რომ თბოლია. უბრალო გლეხის შვილია, ჰყავს მხოლოდ ერთი ღარიბი ბიძა გლეხი და უთუოდ ყოველ გვარს ნაკლულოვანებას ითმენსო. ამას ისიც დაუმატეს, რომ ფულთი შემწეობას ძლიერ თაკილობს და სოფელში წასვლის დროს გვითხრა: არამც და არამც ხელის მოწერით ფული არ შეაგროვოთ ჩემთვის, სიმშვილით სიკვდილი მირჩევნიაო მაგასაო. ყველა ამ ამბავმა ჩემს გულში დაბადა ძლიერი სიბრალული და თანაგრძნობა. მე გადავწყვიტე, რომ სრული სახსარი ცხოვრებისა აღმოვეჩინა ავადმყოფისათვის. მაგრამ ისე კი, რომ ნამდვილი დემოკრატიული, პრუდონისებური თავმოყვარეობა მისი არ შემეღალხნა. იმ დროს ნინოშვილს სალიტერატურო ფონდიდან („ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებიდან“. — ვ. ქ.) მოსდიოდა თვეში 15 მანეთი და 5 მანეთსაც უმატებდა ამ ფულს რედაქცია „კვალისა“. მეგობრებს სწერდა, რომ ამ ორი თუმნიდან წამლების ყიდვას თითქმის აღარაფერი რჩება და გაჭირვებულს ცხოვრებაში ვარო. საჭირო იყო, რომ ორიოდ-სამი თუმანი კიდევ მიმატებოდა თვეში ამ ფულსა. რომ შეღავათით და უზრუნველად ეცხოვრა ნიჭიერს ავადმყოფს ბელეტრისტა¹.

ეგ. ნინოშვილის ასეთი აუტანელი მატერიალური მდგომარეობითა და მძიმე ავადმყოფობით აღშფოთებული ი. გოგებაშვილი, როგორც თვითონ გადმოსცემს ზემოთ დასახელებულ სტატიაში, 1894 წლის 22 იანვარს ვრცელი წერილით ატყობინებდა ჩვენს ბელეტრისტს გურიაში — სოფ. ჩოჩხათში, თუ რა ძლიერ შთაბეჭდილებას ახდენდა ყოველ მკითხველზე მისი პოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“ და რა საჭირო იყო იგი სამშობლო ლიტერატურისათვის; „თანაც, — დასძენს

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 336.

ი. გოგებაშვილი, — გაეფუგნავენ ხუთი თუმანი საკუთარი ჩემი ფული და მივწერე: თუ ამ მცირეოდენს ფულს ჩასთვლიო პაწია სამაგიეროდ იმ დიდი კმაყოფილებისას, რომელსაც მაგრძნობ-ნებს თქვენის მოთხოვნის კითხვა, მეტად მასიამოვნებთ მეტქი: თუ არა და, რა გაეწყობა, შერიცხეთ ვალად, რომელსაც თქვენ გადაიხდით, როდესაც მორჩებით და სახსარს იშოვნით მეტქი. ამას ისიც დაუვმატე, რომ ვიდრე სრულიად გასაღწებოდეთ, თვეში გექნებათ ოთხი-თუმნიდან ხუთ-თუმნამდე. წყაროდ დაუუსახელე: რედაქციებს უძლევიანთ მცირე ჰონორარი და ახლა შეავსებენ, „Новое обозрение“ სთარგმნის თქვენს მოთხოვნებსა და ისიც მონაწილეობას მიიღებს მეტქი. მივეცი დიდი იმედი, რომ მისი თხზულებების გამოცემა მახლობელს მომავალში კარგს შემოსავალს მისცემდა, ვალებს შემდეგში აღვილად გადაიხდიდა და სხვანი. თანაც განუცხადე სურვილი, მეკისრა გამგეობა მისი თხზულებების გამოცემისა¹.

ი. გოგებაშვილის ამ მეტად გულისხმიერი და მანუგეშებელი ბარათის პასუხად ე. ნინოშვილი 1894 წლის 12 თებერვალს სოფელ ჩოჩხათიდან სწერდა დიდ ქართველ პედაგოგს: „პატივცემულო ბატონო იაკობ სიმონის ძე! ჩემს უგულისთადეს მადლობას მოგახსენებთ მეგობრული თანაგრძნობით სავსე წერილსათვის, რომელმაც არა თუ მარტო გამამხნევა, ავადმყოფობიდან მორჩენის იმედიც კი მომცა. პირადად რომ ვერ მიცნობთ. ამაში თუ ვინმეს ბრალი აქვს და საყვედური ერგება, ეს ისევ მე ვიყავ ვალდებული მოვსულიყავი და გაგცნობოდით თქვენ, როგორც საუკეთესო ქართველ მოღვაწეს, როგორც მოწინავე პირს. არ აღმისრულებია ეს ვალი და სასაყვედუროც მე ვარ აქ. ოღონდ პირადად გაცნობაზე ვჩივი, თორემ ისე კი, ვინ იქნება დღეს წერა-კითხვა იცოდეს და თქვენ კი ვერ გიცნობდეს! განა-ყველანი თქვენგან შედგენილ ქართულ სახელმძღვანელოებზე არ აღვიზარდეთ? თქვენგან შედგენილ სახელმძღვანელოებში ვისწავლეთ ქართული წერა-კითხვა. თქვენ შეგვაყვარეთ სამშობლო და მისი ენა. ამის შემდეგ სირცხვილი არ იქნებოდა ჩემთვის, თუ პირადად არა, რო-

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 336—337.

გორც ჩვენი კარგი სახელმძღვანელოების შემდგენელს არ გიცნობდეთ!“ შემდეგ ეგ. ნინოშვილი დიდ მადლობას უხდის ი. გოგებაშვილს ფულის გამოგზავნისათვის, მხოლოდ ნებას სთხოვს, რომ ეს ფული შემდეგში დაუბრუნოს. „მართალია, თქვენისთანა ღირსეული და პატივცემული პირისაგან შემწეობასაც ვერ ვითაკილებ, მეტადრე ისეთი მხურვალე თანაგრძნობით მოძღვნილს, მაგრამ ახლა, როცა საზოგადო ფულს ვხარჯავ, ურიგობა იქნება ჩემის მხრით, რომ კიდევ თითოეული პირისაგან დავიწყო შემწეობის მიღებაო. „ახლა რომ მოვკვდე, — განაგრძობს ეგ. ნინოშვილი, — რა დარჩება საზოგადოებას ჩემგან? რამდენიმე პატარ-პატარა მოთხრობები! ეს არ არის საკმარისი. მე ისიც მეყოფა ჯილდოთ, თუკი ჩემი ნაწერების კითხვამ ქართველ საზოგადოებას მოუტანა ცოტაოდენი მაინც ჭეშმარიტი სიამოვნება. მე დაჯილდოებულად ვსთვლი თავისთავს, როცა თქვენისთანა ღირსეული პირი მეუბნება: შენი ნაწერების წაკითხვით ვისიამოვნეო. როგორ ღმერთი გამიწყრება, რომ თითოეული პირისაგან კიდევ ამისათვის ფული ავიღო! განა არ კმარა ისიც, რომ საზოგადოებას ჩამოვეციდე სარჩენად!“¹

ამის შემდეგ მეტად საინტერესო ვრცელ წერილში ეგ. ნინოშვილი მადლობას უცხადებს ი. გოგებაშვილს მისი მხატვრული თხზულებების გამოცემისათვის ზრუნვის გამო და წერს: „ჩემი მოთხრობების გამოცემისათვის თქვენისთანა მზრუნველს მე ვიღას ვიპოვნო. მე ამაზე ფიქრსაც ვერ გავბედავდი, რომ თქვენ არ გებრძანებიათ. ახლა, რადგან თქვენ ინებეთ, მე სრულიად თანახმა ვარ მოგანდოთ თქვენ ყველა ჩემი მოთხრობა გამოსაცემად და აგრეთვე მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“, რომელიც ახლა იბეჭდება გაზ. „ქვალში“².

ბოლოს ეგ. ნინოშვილი აცნობებს ი. გოგებაშვილს „ჩვენი ქვეყნის რაინდის“ დაწერის ისტორიას და მისი ავადმყოფობის მძიმე მდგომარეობას.

1894 წლის მარტს მისი მოთხრობების გამოცემით უაღრესად დაინტერესებული ეგ. ნინოშვილი ბათუმიდან შეთრეწილს უგზავნის ი. გოგებაშვილს, რომელშიც წერს: „თუ

¹ ეგ. ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 580—581.

² იქვე, გვ. 581.

მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდის“ გამოცემის ნებას იწებებთ, იმ შემთხვევისათვის გაახლებთ გაზეთი „კვალის“ №№, რომლებშიაც ეს მოთხრობა ხელახლივ შესწორებულია ჩემგან. თუ ჯერ არ დაუწყია „მომამბეს“ „მოსე მწერლის“ ბეჭდვა, ჩემთვის ძლიერ კარგი იქნება, რომ ისიც თქვენ გამოაცემონოთ. ამ საქმეების მონდობას ვერ გაგიბედავდით, რომ თქვენ არ გებრძანებიათ მე მომანდევითო. მე ახლა ბათუმში ვარ, სოფელში ვერც სახლი ვიშოვნე რიგიანი და ვერც საქმელი. ამ მიზეზებმა წამომიყვანა ბათუმს“¹.

ი. გოგებაშვილმა იმავე წლის მარტში კიდევ გაუგზავნა ეგ. ნინოშვილს ორი თვის (თებერვალ-მარტის) დანიშნული სუფსილია — 50 მანეთი. რომელსაც „კვალის“ რედაქციამ 10 მანეთი დაუმატა, და ნიჭიერი ბელეტრისტის საზაფხულო დასვენება-მკურნალობისათვის სამზადისს შეუდგა. მოვუსმინოთ თვით ი. გოგებაშვილს: „შემდეგ შევეუდეგ ზრუნვას, რომ მომეპოვებინა როგორმე სახსარი ზაფხულობით აბასთუმანში გასაგზავნად, რასაც დოქტორი ქიქოძე მიუცილებელ საჭიროებად რაცხდა. მქონდა თვითონ ამ პირთან ლაპარაკი ფულის შეკრების შესახებ, და მან არამც თუ თვითონ აღმოჩენა მონაწილეობა, არამედ თავის ნაცნობების იმედიც მომცა. მაგრამ უღმობელმა სიკვდილმა დღე მოუსწრაფა საწყალს ნინოშვილს და ჩვენ მხოლოდ ისღა დაგვრჩა საზრუნველად, რომ რიგიანად დაგვემარხა. დამარხვაზე წავიდა ბ-ნი გიორგი წერეთელი, რომელმაც ამ საქმისათვის მიიღო „Новое обозрение“-ს რედაქციიდან ოც-და-ხუთი მანეთი, რაიცა მერგებოდა მე ჰონორარად ჩემის იქ დაბეჭდილ წერილებში“².

ი. გოგებაშვილმა გაზ. „ივერიაში“ გაპოქვეყნებული ცნობებიდან გაიგო, რომ სხვადასხვა პირები აპირებდნენ გურიასა, სოხუმსა და პეტერბურგში ეგ. ნინოშვილის მოთხრობების ცალკე წიგნაკებად გამოცემას, რითაც, მისი აზრით. „ძლიერ დიდი დაბრკოლება მიეცემოდა მომავალნი სრული კრებულის გამოცემასა“. ამიტომ იგი მხატვრულ თხზულებათა მთლიანი კრებულის გამოცემისათვის პრაქტიკულ ზრუნვას შეუდგა. ამ მიზნით მან „ივერიაში“ გამოაქვეყნა „წერილი

¹ ეგ. ნინოშვილი, თხზულებათა სრული კრებული, გვ. 566—587.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2. გვ. 337.

ბედაქციის მიმართ“: „სხვადასხვა პირებს განუზრახავთ გამოსცენ ცალ-ცალკე ზოგიერთი მოთხრობანი ჩვენის უდროოდ დაკარგულის ნიჭიერის ბელეტრისტის ნინოშვილისა. ვთხოვთ ამ განზრახვაზედ ხელი აიღონ, რადგანაც განხორციელება უეჭველად დააბრკოლებს გავრცელებას საზოგადოებაში სრული გამოცემისას განსვენებულის მოთხრობებისას. ეს გამოცემა უნდა მოხდეს მოკლე მომავალში, ვგონებ, ქუთათური ამხანაგების შუამავლობით, რომელსაც მე წინადადება უკვე მივეცი ბატონის ალექსანდრე ნანეიშვილის პირით. გამოცემას დაემატა პორტრეტი განსვენებულისა, იმ დროისა, როდესაც იგი წარმოადგენდა საღსა და შნოიანს ახალგაზრდასა. („კვალში“ დაბეჭდილი პორტრეტი ეკუთვნის ავად-მყოფობის დროსა) და ვრცელი ბიოგრაფია, რომელსაც დასწერს ერთ-ერთი მისი მეგობართაგანი... რაც შეეხება ავტორის პონორარსა, იგი ორ თანასწორ ნაწილად განიყოფება: ნახევარი ერგებათ ღარიბ მემკვიდრეებს განსვენებულისას და ნახევარი გადაეცემა სალიტერატურო ფონდსა. მე ამ საქმეში ვმოქმედობ იმის გამო, რომ, თუმცა პირადად არ ვიცნობდი განსვენებულს, მაგრამ მან წარსულს თებერვალში მომანდო ზრუნვა შესახებ სრული გამოცემისა თავისი მოთხრობებისა და მაშინვე გამომიგზავნა გასწორებული და დამატებული ეგზემპლარი თავისი უკანასკნელი თხზულებისა: „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“. ცალ-ცალკე გამოცემა მოთხრობებისა შესაძლებელი იქნება მას უკან, როდესაც სრული გამოცემა გაისყიდება უმეტეს ნაწილად“¹.

ამ წერილის გამოქვეყნების „მეორე დღეს, — გადმოგვცემს ი. გოგებაშვილი, — გიორგი წერეთელი შემხვდა ბურჯანზედა და მკითხა: გუშინდელი შენი წერილი პასუხი ხომ არის ალექსი ინგოროყვას განცხადებაზედაო. მერმე სად დაიბეჭდა ეგ განცხადება? ვკითხე. „კვალის“ უკანასკნელ ნომერშიო, მითხრა. ეს ნომერი მე ჯერ არ გადამეთვალისწინებინა და არაფერი ვიცოდი. ასეც უთხარი ჩემს მობაასესა. დავბრუნდი თუ არა შინ, გავიცანი წერილი ალექსანდრე (უნდა იყოს: ალექსი. — ვ. ქ.) ინგოროყვასი.“

ალექსი ინგოროყვას ეს წერილიც: „იმედი მაქვს, თქვე-

¹ გაზ. „ივერია“, 1894, 26 ივნისი, № 136.

ნდ გაზეთის საშუალებით შეძლება მომეცემა განცხადო, რომ ჩემდა უკითხავად და ნება დაურთველად არც ერთი თხზულება ჩემი ძმისწულის, განსვენებულის ეგნატე ინგოროყვასი (ნინოშვილის), არ გამოიყეს. მეტად სასურველია აგრეთვე გავიგო, თუ რა უფლებით გამოუცია წიგნის გამოცემელ ქართველთა ამხანაგობას განსვენებულის „მოსე ნწერალი“? იმედია, მოკლე ხანში ჯეროვანს პასუხს მივიღებ ამ ამხანაგობისაგან. უმორჩილესად ეთხოვ ადგილობრივ გამოცემათა რედაქციებს, ადგილი მისცენ ამ მცირე განცხადებას“¹.

ალექსი ინგოროყვას ამ განცხადების წაკითხვის შემდეგ, გადმოგვცემს ი. გოგებაშვილი, „პირველად აზრმა ვამიარა თავში — მესარგებლა ამ შემთხვევით და თავიდან მომეშორებიან ტვირთი; მაგრამ მერმე ჩემს თავს მევე ვუსაყვედურებ და იმ აზრს დავადექი: მოვიციდი, ვნახავ, რას იტყვის ჩემს წერილზედ მეგვიდრე ნინოშვილისა გლეხი ალექსი ინგოროყვა და ამის შესაფერისად მოვიქცევი-მეთქი. ინგოროყვას ჩემი წერის წინააღმდეგ არაფერი გამოუტყხალებია... გარდა ამისა, მე საჭიროდ და ფრიად სასარგებლოდ მიმაჩნია, რომ ყოველმა ლიტერატორმა და ყოველმა პედაგოგმა ჩვენში ანდერძი დასტოვოს, რათა სიკვდილის შემდეგ მის ნაწერების ნახევარი პონორარი მაინც უთუოდ საზოგადო საქმეებისათვის იყოს გადაღებული. ყოველ შემთხვევაში საკმარისი იყო ალ. ინგოროყვას კრინტი დაეძრა, რომ მე ნახევარი ორ წილად მექცია“².

ი. გოგებაშვილმა ისევ გააგრძელა ზრუნვა ეგ. ნინოშვილის თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემის უზრუნველსაყოფად, მაგრამ გაზ. „კვალის“ რედაქცია, რომელთანაც ჩვენს სასიქადულო პედაგოგს იმ პერიოდში გაცხარებული პოლემიკა ჰქონდა პედაგოგიურ, საგრამატიკო და სხვა საკითხებზე, მაინც არ ცხრებოდა.

გაზ. „კვალის“ 1894 წლის 14 აგვისტოს ნომერში გამოქვეყნდა სარედაქციო სტატია „ე. ნინოშვილის (ინგოროყვას) თხზულებათა გამოცემის გამო“, რომელშიც ი. გოგებაშვილის

¹ გაზ. „კვალი“, 1894, 26 ივნისი, № 27.

² ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 339.

კეთილშობილური განზრახვა მისი პირადი გამდიდრების წყაროდ იქნა გამოცხადებული.

ასეთი ცილისმწამებლური წერილის შემდეგ ი. გოგებაშვილმა საბოლოოდ აიღო ხელი ეგ. ნინოშვილის თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემისათვის ზრუნვაზე და საკადრისი პასუხი გასცა მის მოწინააღმდეგეებს სტატიით „ეგნატე ნინოშვილის შესახებ“, რომელიც გაზ. „ივერიაში“ გამოქვეყნდა სათაურით „ნიმუში „კვალის“ სიმართლისა“ („ივერია“, 1894 წ., № 187). ი. გოგებაშვილის ეს საპასუხო პოლემიკური სტატია ასეთი დასკვნით მთავრდება: „მე მგონია, ცუდი არაფერია ჩამიდენია. პირ-იქით ცოტაოდენი სიკეთე დამითესია. ცოტაოდენი კაცთ-მოყვარეობა გამომიჩენია, და ეს ყველაზე უკეთესად „კვალის“ რედაქციამ უწყის. ახლა მე ვკითხვამ მკითხველთა და უფრო ამ გაზეთის თანამშრომელთა: რა გვარი მუცლის გვრემა უნდა აწუხებდეს კაცსა, რა გვარი ჭვალის უნდა ადგეს, რა უსირცხვილობის ნიჭის პატრონი უნდა იყოს და რა ძლიერ უნდა სწყუროდეს გათახსირება მოყვასისა, რომ ყოველი ღონისძიება იხმაროს, რათა საზოგადოების თვალში ამისთანა სწორე საქციელს მიაყენოს ჩრდილი მრუდე საქციელისა, დაუჭერებელი უკუდმართობისა და უკადრისობისა. სხვისი ქონების დაპატრონება დააბრალოს მას და დასწამოს კაცს: სხვისი ჯიბით, სხვისი ქონებით ქველ-მოქმედობს და ამითი თავს იწონებსო (როდის და სად?). ერთი სიტყვით, მცირეოდენი მაღლი ვეებერთელა მატლად უქციოს. მე იძულებული ვარ სრულიად აღარ გავერიო ნინოშვილის თხზულებების გამოცემაში და გაუგზავნო ალექსი ინგოროყვას გასწორებული და შევსებული მოთხრობა „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“¹ და აგრეთვე ჩემგნივ მოპოვებული ჩინებული პორტრეტი განსვენებულისა². დეე, მისი მონდომებით, „კვალის“ რედაქციამ გამოსცეს, ან სხვას გამოაცემინოს, და თავი მოიწო-

¹ პროფ. ს. ხუნდაძის აზრით, იმ გასწორებული ეგზემპლარის მიხედვით, რომელიც ი. გოგებაშვილმა ალექსი ინგოროყვას გაუგზავნა, უნდა იყოს გამოცემული 1896 წელს ქ. ბათუმში ეგ. ნინოშვილის „ჩვენი ქვეყნის რაინდი“.

² ჩვენი ვარაუდით, ეს უნდა იყოს ამჟამად გავრცელებული ახალგაზრდობის სურათი ეგ. ნინოშვილისა.

ნოს საზოგადოების წინაშე. ეს გზა თავმოწონებისათვის ური-
გო გზა არ არის. თორემ თავისი სახელის ასამაღლებლად საზო-
გადოების თვალში სხვისი დამდაბლება ცილის წამებით ყოვ-
ლად უმსგავსი ხრიკია, რომელსაც შერცხვენა და დამდაბლება
მოსდევს მისი, ვინც ამისთანა საქციელს კადრულობს¹.

ამ პოლემიკის შემდეგ ეგ. ნინოშვილის მხატვრულ თხზუ-
ლებათა სრული კრებულის გამოცემას დიდ ხანს დაავგვიანდა.
გაზ. „კვალის“ რედაქციამ, ერთი წლის შემდეგ, 1895 წელს
ეგ. ნინოშვილის მხოლოდ „ორი მოთხრობის“ (განკარგულება“
და „მონადირე“) გამოცემა ძლივს მოახერხა. ეგ. ნინოშვილის
თხზულებათა პირველი შედარებით სრული კრებულის (ორ
ტომად) გამოცემა მხოლოდ 1924—1925 წლებში გახდა
შესაძლებელი.

ამრიგად, ი. გოგებაშვილმა, თუმცა ვერ მოახერხა ეგ. ნი-
ნოშვილის თხზულებათა გამოცემის უზრუნველყოფა, მაგრამ
გამოჩენილი ქართველი ბელეტრისტის ხსოვნისადმი პატივის-
ცემა და მისი მხატვრული შემოქმედების ღირსეული დაფასე-
ბა ყოველთვის შეადგენდა დიდი პედაგოგის მხურვალე ზრუნ-
ვის საგანს. ამის საუკეთესო დადასტურება იყო ი. გოგებაშვი-
ლის სტატია „ერთი მეტად სიმპატიური მხარე ეგნატე ნინოშვი-
ლისა“. რომელიც გაზ. „ივერიაში“ დაიბეჭდა 1904 წელს მისი
გარდაცვალების 10 წლისთავზე. ი. გოგებაშვილის ეს სტატია
გამოწვეული იყო სალიტერატურო ფონდის დაარსების შესა-
ხებ იმდროინდელ ქართულ პრესაში მოთავსებული წერილე-
ბით, კერძოდ, ცნობილი პოეტის ირ. ევდოშვილის წერილით
რედაქციისადმი „ნინოშვილის ხსოვნისათვის“ (გაზ. „ცნობის
ფურცელი“, 1904 წ., № 2479). ამ სტატიაში ი. გოგებაშვილმა
ერთხელ კიდევ მოაგონა ქართველ საზოგადოებას ეგ. ნინო-
შვილის მძიმე მატერიალური და ფიზიკური მდგომარეობა,
მაგრამ მტკიცე, უმწიკვლო ადამიანური ბუნება. „დაავადებუ-
ლი ნინოშვილი, — წერდა ი. გოგებაშვილი, — პირად შემწე-
ობას არავისაგან არ იღებდა, გარდა მახლობელი მეგობრები-
სა. ხოლო ეს მეგობრებიც სულ ჭიბე-ცარიელები იყვნენ და

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 2, გვ. 339—340.

მისი გაქირვებიდან გამოყვანა არ შეეძლოთ. ნებას არავის აძლევდა არც წარმოდგენა გაემართათ მის სასარგებლოდ, არც ხელის მოწერით შეეკრიბათ ფული. როცა ნ. ბ. ღოღობერიძემ მოიწადინა მისი ნახვა და ნინოშვილს გადასცეს, მან თურმე უპასუხა: ის უთუოდ ფულს შემომამძლევს და მე შემეწვებას კერძო პირისაგან ვერ მივიღებო. მხოლოდ „კვალის“ რედაქციისაგან არა თაკილობდა თვეში თუმანი მიეღო, რადგანაც ბოლო წლებში ამ გაზეთის მუდმივი თანამშრომელი იყო. მაგრამ ერთი თუმანი რას გაუხდებოდა მძიმე ავადმყოფსა. თვითონ ამ სტრიქონების დამწერსაც ძლიერ გაუძნელდა შემწეობის ძლევა რამდენიმე თვის განმავლობაში ასეთის იშვიათის ხასიათის გამო“¹.

ამავე სტატიაში ი. გოგებაშვილმა მოგვცა ეგ. ნინოშვილისა და მისი მხატვრულ-ლიტერატურული შემოქმედების მოკლე, მაგრამ იმდროისათვის სრულყოფილი ობიექტური დახასიათება: „ნინოშვილი ბუნებით დაჯილდოებული იყო ნამდვილი ხელოვნური, მხატვრობითი ნიჭით, და ამ ნიჭის ბეჭედი ცხადად აზის ყველა მის მოთხრობასა, ამავე დროს ყველა ეს მოთხრობები სავსენი არიან ხალხის სიბრაღულით, თანაგრძნობით, სიყვარულით, გაუღენთილი არიან ნამდვილი დემოკრატიზმით. იგი მართა ერთს მოთხრობაში კი არ აცხადებს პროტესტს ხალხის დაჩაგვრის წინააღმდეგ, რაც შეიძლება მოაწეროთ ბედნიერ შემთხვევას. არამედ ხატავს ამ პროტესტს ყველა თავის მოთხრობაში, ყოველს სტრიქონში, ყოველს გვერდზე. იგი ნამდვილი მწერალია, ნამდვილი ბელეტრისტი. მოწოდებით მომუშავე სალიტერატურო ყანაში“².

ასე უანგაროდ ეხმარებოდა და ღირსეულად აფასებდა დიდი ქართველი პედაგოგი ეგნატე ნინოშვილს.

იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე

განსაკუთრებული იყო უდიდესი ქართველი პედაგოგისა და საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის დამოკიდებულება უანგარო პედაგოგ-მოღვაწესთან ნიკო ცხვედაძესთან.

¹ ი. გოგებაშვილი, თხზ., ტ. 4. გვ. 6.

² იქვე.

„ჩვერ კიდევ იმ დროს, როცა იაკობი თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა, — აღნიშნავს ალ. მიქაბერიძე, — იგი ყოველ თავისუფალ დროს ნიკო ცხვედაძის მამისა და ბიძის ოჯახში ატარებდა. ამ პატიოსანი ძმების ოჯახებმა შვილივით შეითვისეს იაკობი და მოვლა-პატრონობას არ აკლებდნენ. იაკობიც, თავის მხრივ, შესაძლებლობის ფარგლებში, ზღმძღვანელობას უწევდა ამ ორი ოჯახის მოზარდ წევრებს. მომავალს სწავლა-განათლების მიღების საქმეში“. „ი. გოგებაშვილისა და ნ. ცხვედაძეს შორის უახლოესი მეგობრობა იყო ღამყარებული კაბუჯობის წლებიდანვე, — გადმოგვცემს ელენე ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილისა. — ასაკის მხრივ მათ შორი არ იყო დიდი განსხვავება: იაკობი ხუთი წლით უფროსი იყო. და თუმცა კაბუჯობაში ეს საგრძნობი ასაკობრივი განსხვავებაა, მიუხედავად ამისა, მათი დაახლოება მოწაფეობის ხანაშივე დაიწყო. ამას იქნებ ხელი შეუწყო იაკობის ადრეიდანვე დაობლებამ და სიახლოვის გრძნობა ადრევე გაეღვიძა მისთვის უცხო, მაგრამ მასთან ახლო მდგომ ადამიანისადმი“¹. იაკობ გოგებაშვილსა და ნიკო ცხვედაძეს შორის მეგობრული კავშირი კიდევ უფრო განმტკიცდა განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც ნიკო ცხვედაძე, მოსკოვის სასულიერო აკადემიის ახალგაზრდა კურსდამთავრებული, საქართველოში დაბრუნდა სამუშაოდ და თბილისის სასულიერო სემინარიის მასწავლებლად დაინიშნა. სასულიერო მასწავლებელში შეთანხმებულმა პედაგოგიურმა მუშაობამ, საერთო ბრძოლამ სემინარიაში ღამყარებული სქოლასტიკურ-რეაქციული სწავლა-აღზრდის ხისტემის წინააღმდეგ და იმ საყოველთაოდ ცნობილმა შედეგებმა. რომელნიც ამას მოჰყვა, იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე, სიკვდილამდე განუყრელი და ძმადნაფიცი მეგობრები გახადა.

ერთმა, თავისი განზრახვით ტრაგიკულმა შემთხვევამ. რომელიც ისედაც დაავადებული ი. გოგებაშვილის სამსახური-

¹ ალ. მიქაბერიძე, მშობლიური ქვეყნის დიდი მოამაგე „იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული)“, 1940, გვ. 351.

ელენე ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილისა, ი. გოგებაშვილი და ნ. ცხვედაძე, „იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული)“, 1940 წ., გვ. 283.

დან მოხსნამ და უსასტიკესმა მორალურმა შეურაცხყოფამ გამოიწვია, კიდევ უფრო განამტკიცა მათი მეგობრობა. „ერთ დღეს გაისმა, — გადმოგვცემს არბოელი (ნ. ლომოური), — იაკობ გოგებაშვილი სადღაც დაკარგულაო. შიშის ზარივით მოედო ეს ხმა სემინარიელების სულსა და გულსა. წამს მთელი უზარმაზარი შენობა სემინარიისა დაცარიელდა, გუნდ-გუნდად მოედვნენ მოსწავლენი თბილისის გარშემო მდებარე მთა და ბარსა. ანტონ ფურცელაძე, ნიკო ცხვედაძე და გიორგი იოსელიანი ეტლებით დარბოდნენ აქეთ-იქით. მტკვარში რამდენიმე მეთევზე ნაგებით დაცურავდნენ და ეძებდნენ დაკარგულის გვამსა. ასე გაგრძელდა საღამომდე. მზის ჩასვლისას საიდგანდაც გაისმა სანუგეშო ხმა — იაკობი ცოცხალია. საღამოს რვა საათი იქნებოდა, როდესაც სემინარიაში მოვიდა სანდრო ცხვედაძე, უმცროსი ძმა ნიკოსი. სახალხო სკოლის მასწავლებელი, მხნე და ერთგული მეგობარი გლეხკაცისა, ყოვლად პატიოსანი ადამიანი და გვიამბო შემდეგი: შუა დღე იქნებოდა მოტანებული, როცა მე რალაც საქმისათვის ვერის სასაფლაოს გადასწვრივ დაღმართზე ჩავდიოდი ძირსაო. მარცხენა ნაპირიდან ვილაცა მოადგა მტკვარსა და ისე, გაუხდელი, შევიდა წყალშიო, შუა ადგილს წყალმა წააქცია და რამდენსა-მე წამს სრულიად დამალა, მერმე კვალად გამოჩნდა, იწყო ბრძოლა ტალღებთან და ნაპირს დაუახლოვდაო. მაშინვე მივეშველე მეც და, როდესაც სახეზე შევხედე, მეტის მწუხარებისა და გაოცებისაგან კინალამ გული შემიწუხდაო, სანდრო ცხვედაძეს მაშინვე წამოეყვანა, სასაფლაოს ქუჩაზე ეტლში ჩაესვა და სასტუმროში წაეყვანა. აქედან ძმისათვის (ნ. ცხვედაძისათვის — ვ. ქ.) ბარათი მიეწერა. მაგრამ რაკი შინ არავინ იყო, ბარათი მხოლოდ საღამოს ჟამზე წაეკითხა ნიკოს. იმავე წამსვე მიჰკრილიყო სასტუმროში. შემდეგ მცირეოდენი მოლაპარაკებისა, იაკობი მიხეილის საავადმყოფოში დაებინავებინათ“¹.

ასე გადაარჩინეს დაღუპვას სასიქადულო ქართველი პედაგოგი ძმებმა ცხვედაძეებმა. როდესაც ი. გოგებაშვილი ცოტათი მომჯობინდა, საავადმყოფოდან გამოეწერა და ნ. ცხვე-

¹ კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, გვ. 24—25.

დაძესთან გადმოვიდა საცხოვრებლად. „ერთი თვის შემდეგ იაკობმა საავადმყოფოს თავი დაანება, — გადმოგვცემს არბოელი, — იგი დაბინავდა თავის ერთგულ მეგობარ ნიკო ცხვედაძესთან. მთაწმინდაზე. ზამთარი იყო, იაკობის სანახავად მივედი ამ ბინაზე. გაჩაღებული ბუხრის წინ იჯდა და რაღაც ქალაქებს სინჯავდა. ფერი მოსვლოდა, სახე დამშვიდებოდა. მზიარულად მომეგება. რამდენიმე წამის შემდეგ სახლში მოვიდა ნიკოც და თან შემოიტანა თავისი ჩვეულებრივი მზიარულება და აღფრთოვანება.

— როგორა ხარ, იაკობ? — კარებიდანვე შემოსძახა მეგობარს.

— აი, ეს წყეულები მაწუხებენ, — უპასუხა იაკობმა, — მინდა თავიდან მოვიშორო.

სთქვა თუ არა ეს, მაგიდიდან აკრიფა მთელი ბლუჯა დაწერილი ქალაქისა და გაჯავრებით შეჰყარა გაძლიერებულ ბუხარში.

— რა იყო იაკობ? რა ქალაქები უთავაზე ამ ჩვენ მზიარულ ბუხარსა? — ჰკითხა ღიმილით ნიკომ.

— დავწვი ჩემი გემები, რომ უკან დაბრუნება აღარ შემეძლოს, — წარმოსთქვა იაკობმა. — ატესტატი სემინარიისა, მოწმობა აკადემიისა, სამსახურის სია და სხვა საბუთების ქალაქები ყველანი ცეცხლს მივართვი ძღვნად. ვაი თუ მაგათის წყალობით შემდეგ როდესმე გამღვიძებოდა სურვილი სამსახურში შესვლისა. ამიერიდან მთელი ჩემი სიცოცხლე, ძალა და ღონე ჩემ ქვეყანას უნდა მოვახმარო.

— გაუმარჯოს იაკობს, გაუმარჯოს!.. — შესძახა ალტაცებით ნიკომ; — ქვეყნის სამსახურს არც მე გავეჰქცევი, ჩემო იაკობ; ვფიცავ პატიოსნებას და ამ ქვეყნის მომავალს!..

ასეთი ფიცი წარმოსთქვეს ერთმანეთის წინაშე ამ ორმა ჩინებულმა ადამიანმა და როგორ პირნათლად შეასრულეს ეს ფიცი, ყველამ კარგად იცის ამ ჟამად¹.

ი. გოგებაშვილი იმდენად იყო შეჩვეული ნ. ცხვედაძეს, რომ მისგან დაშორება აღარ შეეძლო. ამიტომ, როგორც ალ. მიქაბერიძე აღნიშნავს, „როცა სახელმწიფო სამსახურს თავი

¹ კრებული, „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, გვ. 26.

დაანება, მთაწმინდაში, თავისი მეგობრის ნიკო ცხვედაძის მეზობლად, დაიქირავა ოთხი ოთახი, რომლებსაც მთელი დღის განმავლობაში მზის სხივები უხვად ეფინებოდა¹. „სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში იაკობი და ნ. ცხვედაძე ერთ სახლში ცხოვრობდნენ (მთაწმინდაში), — გადმოგვცემს ელ. ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილისა. მანამდეც იაკობი ცდილობდა ბინა ყოველთვის ნიკოსთან ახლოს ჰქონოდა, რათა მუდმივი ურთიერთობა გაადვილებოდა მასთან. ნიკოს აზრს, რჩევას დიდ ანგარიშს უწყევდა და არც ერთ საქმეს არ დაიწყებდა მასთან წინასწარ მოლაპარაკების გარეშე“².

ისინი ოჯახურად იმდენად დაახლოვებული იყვნენ ერთმანეთთან, რომ ნიკო ცხვედაძე მუდმივი სტუმარი იყო იაკობ გოგებაშვილის ოჯახისა. როდესაც მასთან მაშინდელი ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლები იკრიბებოდნენ³ და, პირიქით, ი. გოგებაშვილი თითქმის ნ. ცხვედაძის ოჯახის წევრად გრძნობდა თავს⁴. „დღე ისე როგორ გაივლიდა, რომ იაკობს ნიკოს ოჯახში არ შეეარა და ნიკოს იაკობი არ მოენახულებინოს მის საკუთარ ბინაზე“⁵.

ზაფხულობით ი. გოგებაშვილი მისი საუკეთესო მეგობრის ნიკო ცხვედაძის სოფელ კავთისხევში ისვენებდა (თავის მშობლიურ სოფელ ვარიანში იგი ხშირად არ დადიოდა, ქარი იცისო, — იტყოდა, ავადმყოფობის გამო გაცივების ეშინოდა). ჯერ კიდევ ქაბუკობისას „თავისუფალ დროს, — გადმოგვცემს ელ. ცხვედაძე-გოგიჩაიშვილისა, — იაკობი ნიკოსთან

¹ იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული), 1940, წ. გვ. 346.

² იქვე, გვ. 254.

³ ი. გომელაური წერს: „იაკობის გულითაღი მეგობარი, და ამავე დროს მეზობელი იყო მისი ტოლი და პატარაობის ამხანაგი ნიკო ცხვედაძე. რომელიც ხშირად დადიოდა მასთან“ (იხ. „იაკობ გოგებაშვილი, (საიუბილეო კრებული)“ გვ. 289). ამასვე ადასტურებენ ფ. გოგიჩაიშვილი (იქვე, გვ. 272) და იონა მეუნარგიაძე (იხ. მისი „ილია ქავეშვილი (გოგონება-ნი)“, 1937 წ., გვ. 46).

⁴ ალ. მიქაბერიძის ცნობით, „იაკობი ყოველდღე მიდიოდა ნიკოს ოჯახში და უშუალო ხელმძღვანელობას უწყევდა პატარა ელენეს (ნ. ცხვედაძის ქალიშვილს — ვ. ქ.) სწავლა-აზრდის საქმეში. მთელი საათობით პატარა მოსწავლე ქალს მოისვამდა გვერდით, გაცვეთილებს უხსნიდა, აწერინებდა და შემდეგ წიგნებს უკითხავდა“ („საიუბილეო კრებული“, გვ. 352).

⁵ იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული), გვ. 351.

ერთად ატარებდა, ხშირად სოფ. კავთისხევში (ქართლში) ნ. ცხვედაძის დედის (მარიამ კავსაძის ასულის) ოჯახში. ნიკო... დედა ხელგაშლით და სიამოვნებით იღებდა თავისი უფროსი შვილის საყვარელ ამხანაგს, იაკობიც აქ თავს კარგად გრძნობდა, მწობლიურ ოჯახისდარად მიაჩნდა. დაკაცების შემდეგ იაკობს არ უღალატნია ჩვეულებისათვის: იგი სისტემატურად დაიარებოდა ნიკოს ოჯახში, მუდმივი და ახლო ურთიერთობა ჰქონდა მასთან, ხოლო ზაფხულობით ნიკოს სტუმარი იყო სოფ. კავთისხევში, სადაც მას ნიკოს სახლში ცალკე ოთახი ჰქონდა მიჩენილი დასასვენებლად და სამუშაოდ!... კავთისხევში აქვს დაწერილი იაკობს „კონა“ და „იავნანამ რა ჰქმნა?!“².

თავისუფალ დროს იაკობი ახლო-მახლო სოფლებში სეირნობდა. ერთხელ, „როდესაც იაკობი საღამოს ჟამს გუდალეთიდან კავთისხევში დაბრუნდა, ნიკო ცხვედაძე თავისებური ღიმილით შეეკითხა მას: „იაკობ, მართალი მითხარი, აბა როგორ მოგწონს შენ ჩვენი კუთხის შევიცარია? ხომ მართლა საუცხოო დასასვენებელი სააგარაკო ადგილია? ეგეც ჩვენი კავთისხევი და შენგან მოწონებული გუდალეთი!“ იაკობი ასეთ შეკითხვაზე სრულიად გულწრფელად უპასუხებდა: „მართალი გითხრა, ჩემო ნიკო, რომ საქართველოს მდიდარ ბუნებას, აბა რომელი კუთხე შეედრება? ბუნებას მთელი თავისი წარმტაცი ძლიერება, მთელი თავისი სიუხვე და სილამაზე ჩვენი სანშობლო ქვეყნისათვის მიუმაღლებია. მე რომ დრო და მოცალეობა მქონდეს, გუდალეთში ავაგებდი საზაფხულო სახლს და ყოველწლივ ზაფხულს ამ საუცხოვო სოფელში გავატარებდი. განა უკეთეს სააგარაკო ადგილს კაცი სადმე მოსძებნის!“ იაკობი და ნიკო ცხვედაძე ხშირად ასე საუბრობდნენ და ნიკო სულითა და გულით მხიარული იყო, რომ მის განუყრელ, გულითად მეგობარს სოფელი კავთისხევი და მის გარშემო მდებარე სოფლები ასე რიგად მოსწონდა“³.

¹ ალ. მიქაბერიძის ცნობითაც „ნიკო ცხვედაძემ თავის გულითად მეგობარს კავთისხევში საზაფხულო საცხოვრებლად დაუთმო მზის პირას მდებარე ერთი ოთახი, რომელსაც ნიკო ცხვედაძის ოჯახი შემდგომში „იაკობის ოთახს“ ეძახდა. იხ. „იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული)“, გვ. 334.

² იქვე, გვ. 282.

³ იქვე, გვ. 336—337.

ოჯახურ დაახლოება-დამეგობრებასთან ერთად, თავიანთ მრავალნაყოფიერ საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ მოღვაწეობაშიც ი. გოგებაშვილი და ნ. ცხვედაძე ყოველთვის ერთმანეთის საუკეთესო მრჩეველნი და შეუღარებელი შინაური კრიტიკოსები იყვნენ. „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებაში“ სამ ათეულამდე წლის განმავლობაში ერთად მუშაობის პერიოდში ისინი ენერგიულად ეხმარებოდნენ ერთმანეთს და თავიანთი შეხმატკბილებული მუშაობის საკუთარი მხრით ეზიდებოდნენ საზოგადოების მთელი მუშაობის ძირითად სიმძიმეს. ნიკო ცხვედაძის დიდ იმედად და მარჯვენა ხელად ითვლებოდა იაკობ გოგებაშვილი თბილისის ქართული სასწავლებლის (გიმნაზიის) გამგე-კომიტეტში მისი მუშაობის პერიოდში და განსაკუთრებით იმ გრანდიოზული შენობის აგებისათვის ზრუნვის საქმეში, რაც მას მომავალი ქართული უნივერსიტეტისათვის ჰქონდა გათვალისწინებული.

იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე ერთი მსოფლმხედველობის იდეის და მისწრაფების ადამიანები იყვნენ და ამის შედეგად, ჭაბუკობიდანვე ისე მჭიდროდ იყვნენ ერთმანეთთან დაკავშირებულნი, რომ ისინი საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობის სარბიელზე მუდამ შეთანხმებულად და შეხმატკბილებულად მოქმედებდნენ, რაც ზოგჯერ საზოგადოების თვალში მათი „ერთიანობის“ ილუზიასაც ჰქმნიდა. „როგორც ილია და აკაკი ერთად იხსენიებოდნენ, ვით ქართული ლიტერატურის მესვეურნი, — წერს ილია ზურაბიშვილი თავის „მოგონებაში“, — ისე იაკობ გოგებაშვილი და ნიკოლოზ ცხვედაძე ერთად იხსენიებოდნენ, ვით ქართული განათლების მოციქულნი. ეს გადაჭარბება არ არის. ასე უყურებდა მათ ქართველი საზოგადოება, რადგანაც თავიანთი ქვეყნის განათლების საქმეს ისინი თანაბარი მამულიშვილური გრძნობით და პროგრესული იდეებით გამსჭვალულნი ემსახურებოდნენ. ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ამის დასადასტურებლად არ შეიძლება არ აღინიშნოს ფაქტი, არაერთხელ ნაამბობი განსვენებულ სახალხო არტისტის მარიამ საფაროვ-აბაშიძის მიერ პირდაპირ ჩემთვის და ბევრი სხვისათვისაც:

— იაკობ გოგებაშვილი მე, ცოტა არ იყოს, კურორტულად გავიცანი, — ამბობდა მკო. — თეატრში მუშაობის პირველ

წლებში ერთხელ რეპეტიციიდან მივდიოდი — თან ვანო მაჩაბელი მომდევდა. არწუნისეულ ქარვასლაში (ახლა რომ გრიბოდოვის სახელობის თეატრია) ერთ მაღალ-მაღალ წითურ ადამიანს შევხვდით. ის და ვანო მაჩაბელი ერთმანეთს მიესალმნენ და ვანომ იგი გამაცნო.

— თქვენი ნიქის თაყვანისმცემელი იაკობ გოგებაშვილი. მე ძალიან გამეხარდა ასეთი ადამიანის გაცნობა, რადგანაც ხშირად გამეგონა მისი სახელი, როგორც საზოგადო მოღვაწისა.

— ეს თქვენა ბრძანდებით ცხვედაძე-გოგებაშვილი — შევეკითხე მას ღიმილით ხელის ჩამორთმევის დროს — თქვენ იცნობთ, — მოგეშართავდა ხოლმე მაკო მის მსმენელთ, — ახლა მეც სასაცილოდ მიმაჩნია ჩემი ასეთი უცნაური მიმართვა, მაგრამ მაშინ სრულიად დარწმუნებული ვიყავი, რომ მხოლოდ ერთი ადამიანი ატარებდა ცხვედაძე-გოგებაშვილის სახელს, რადგანაც არასოდეს ეს გვარები მე ცალ-ცალკე არ გამიგონია. ყოველთვის ერთად იხსენიებდნენ, ასე რომ ჩემს წარმოდგენაში ისინი გაერთიანებულნი იყვნენ. მე, რასაკვირველია, უხერხულობა ვიგრძენი და გავწითლდი, როდესაც იაკობმა მითხრა — არა, ბატონო, მე — მე გახლავართ და ცხვედაძე — თავისთავად ცხვედაძე. ორივესათვის ესეც საკმარისია. ღიმილი მისი ზრდილობის მაჩვენებელი იყო, მაგრამ კილოზე ოდნავი წყენა შევამჩნიე. მთლად ავირიე და საბოდიშოდ რაღაც წავილულ-ლულე. ვანო მაჩაბელი სიცილით კვდებოდა.¹

ასეთი განუყრელი ძმადნაფიცი მეგობრები და იდეური ამხანაგები იყვნენ ნიკო ცხვედაძე და იაკობ გოგებაშვილი მთელი თავიანთი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე. ამიტომ საზოგადოებისათვის ზოგჯერ მართლაც ძნელი იყო მათი პოზიციებისა და მოქმედების ურთიერთისაგან გარჩევა. უსაღუოდ ამის შედეგი უნდა იყოს დიდებული პოეტის აკაკი წერეთლის „პანორამის“ შემდეგი სტროფი:

„ვინღა გაარჩევს პედაგოგს
უგვაროსა და გვარიანს,

¹ ილია ზურაბიშვილის „მოგონების“ ასლი ინახება საქ. სსრ სახალხო განათლების სახ. მუზეუმში.

მოხუცებულობის ჟამს ძველი მეგობრები ერთმანეთზე მშობლიურად ზრუნავდნენ, ერთმანეთს ძმებივით უვლიდნენ. როდესაც დაავადებული ნიკო ცხვედაძე უგრძნობელ მდგომარეობაში კავთისხევიდან თბილისს გადმოიყვანეს, ი. გოგებაშვილმა არ იცოდა, რა ექნა, რით დახმარებოდა მის სიყრმის მეგობარს. „მამაჩემის უკანასკნელი ავადმყოფობისას იაკობი თავს დასტრიალებდა მას“, — გადმოგვცემს ნ. ცხვედაძის ერთადერთი ქალიშვილი ელ. ცხვედაძე-გოგინიაშვილისა². ნ. ცხვედაძის მორჩენის იმედი რომ აღარ იყო, ი. გოგებაშვილი სასწრაფოდ ატყობინებდა მის მეგობრებს ამ საწყესარო ამბავს. 1911 წლის 14(27) ოქტომბერს იგი. დახადვლიან, ბული და დასევედიანებული, წერდა ნ. ცხვედაძის მეორე ახლო მეგობარს — გიორგი იოსელიანს³: მეტად საწყესარო ამბავს გატყობინებ. ჩვენი საერთო მეგობარი ნიკო ცხვედაძე უკანასკნელს დღეებშია. მისი მორჩენის იმედი აღარც ნათესავებს აქვს და აღარც დოქტორებსა. ამ ზაფხულს კავთისხევში გაცივებულა და ანგინით ავად გამხდარა. ყურადღება არ მიუქცევია, კავთისხევში მყოფი დოქტორი საყვარელიძე არ მოუწვევია, თვითონ გაივლისო. ანგინის ჩირქი ქვემოთ წასულა, მთელი სხეული მოუწამლავს და მოურჩენელ ავადმყოფობად გადაუქცევია. ერთი კვირის წინეთ კავთისხევიდან ჩამოიყვანეს, ანუ უკეთ, ჩამოიტანეს ავტომობილით. რამდენიმე დოქტორი აღგია, მაგრამ ვერას შველიან, სისუსტე თანდათან ძლიერდება. კატასტროფა ყოველდღე მოსალოდნელია. ნაცნობებს მისი ნახვა აკრძალული აქვთ, მეც ვერ ვინახულე. მცირეოდენი მღელვარებაც საშიშრად მიაჩნიათ ექიმებს³.

სანვრძლივი და მეტად ნაყოფიერი საზოგადოებრივ-პედა-

¹ აკაკი წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული, ტ. I, 1940 წ., გვ. 512. ანალოგიური შინაარსი უნდა ვიკულისხმოდეთ ლ. სოსლანის „საბაბლო საჩუქარში. ცხ-ძე გ. გ-ს“ „ხელი-ხელს ჩვილებული მოდონ მთაბდერიან, „აღვიარე“ ჩამოდექი, „ვაღვიარენა“ მოდიან“ (იბ. კვალი, 1895 წ., № 1, გვ. 1).

² ელ. ცხვედაძე-გოგინიაშვილისა, ი. გოგებაშვილი და ნ. ცხვედაძე, საიუბილეო კრებული „იაკობ გოგებაშვილი“, 1940 წ., გვ. 284. ³ კრებული „იაკობ გოგებაშვილის სახსოვრად“, 1913 წ., გვ. 266.

გოგიური მოღვაწეობით დაქანცული ნიკო ცხვედაძე 1911 წლის 30 ოქტომბერს (12 ნოემბერს) გარდაიცვალა და მდ-ლიერმა ქართველმა საზოგადოებამ იგი დიდის პატივისცემით მიაბარა მიწას დიდუბის ქართველ მოღვაწეთა პანთეონში.

ნიკო ცხვედაძის გარდაცვალებამ უღრმესად დაამწუხრა თვითონაც დასნეულებულ-დაუძლურებული ი. გოგებაშვილი. საუკეთესო მეგობრის დაკარგვის გამო მას არაფერი ღაუწე-რია, არც შეეძლო რაიმე დაეწერა. მან მხოლოდ უკანასკნელი საჩუქარი — გვირგვინი, — მიართვა თავის მეგობარს მრავალ-მეტყველი წარწერით: „სამაგალითო მოღვაწეს, იშვიათ მხნე-ობით აღჭურვილს მამულიშვილს და ჩემს გულითად მეგობარს ნიკო ცხვედაძეს — იაკობ გოგებაშვილისაგან“¹. ნიკოსადმი ერთგული მეგობრობა იაკობმა თითქოს იმიტაც დაამტკიცა, რომ ამის შემდეგ რამდენიმე თვეს იცოცხლა და გარდაიცვა-ლა უკანასკნელი სურვილით: „ნიკოს გვერდით დამასაფლავე-თო“². მისი ეს სურვილი ი. გოგებაშვილმა სიტყვიერად გაუ-ზიარა დიდუბის ეკლესიის (ქართველ მოღვაწეთა პანთეონის) დეკანოზ თალაქვაძეს და წერილობით სთხოვა ლუარსაბ ბოც-ვაძეს, რომელსაც წერდა: „გეთაყვა, ნიკოს დაკრძალვის შემ-დეგ ინახულე დეკანოზი თალაქვაძე და სთხოვე ჩემს მაგიე-რად. ღოღობერიძის გვერდით საფლავის ადგილი გზისპირად დასტოვოს იმავე სიდიდისა, რა სიდიდეც აქვს ნიკოს საფლა-ვის ადგილსა. ამასთანავე შემატყობინოს, რა ელირება ეს ად-გილი და ისიც, ფული ახლავე უნდა გადავიხადო თუ საკმარი-სია ბე მივსცე. ღოღობერიძის საფლავის და ჩემი საფლავის შუა უნდა დარჩეს ვიწრო გასავალი, რათა ჩვენ შორის ვინმე ოხერი არ ჩაეჩხიროს“³. ი. გოგებაშვილის ეს უკანასკნელი

¹ „სახალხო გაზეთი“, 1911 წ., № 143.

² „იაკობ გოგებაშვილი (საიუბილეო კრებული)“, გვ. 284.

³ წერილის ავტოგრაფი ინახება საქ. სსრ სახალხო განათლების სა-ხელმწიფო მუზეუმში, ხელნაწერთა ფონდი № 9. წერილი დაწერილია 1912 წლის 3 იანვარს (ძვ. სტილით), ნიკო ღოღობერიძის (გარდაიცვალა 1911 წლის 27 დეკემბერს) დასაფლავების დღეს. აქ მოხსენიებულ ორი ნიკო-დან⁴. ჩვენის აზრით, პირველში ნიკო ღოღობერიძე იულისსხება, ხოლო მეორეში — ნიკო ცხვედაძე, ორივე ი. გოგებაშვილის უახლოესი მეგობ-რები, რომელთა შორის იქნა დასაფლავებული დიდებული პედაგოგი, თანახმად მისი სურვილისა (იხ. ჩვენი თეზისები, რამდენიმე ახალი ბიოგ-რაფიულ-ბიბლიოგრაფიული ცნობა ი. გოგებაშვილის ნ. ცხვედაძის შე-სახება, საქართველოს სსრ პედაგოგიკურ მეცნიერებათა ინსტიტუტის IV სამეცნიერო სესია, მოხსენებათა თეზისები, 1948 წ., გვ. 13—14).

სურვილი თავის საუკეთესო მეგობართა გვერდით დასაფლავებისა, როგორც ვიცით, სამწუხაროდ მალე აღსრულდა...

ნიკო ცხვედაძის დასაფლავებაზე მრავალი მგრძნობიარე სიტყვა ითქვა, მაგრამ ყველაზე უფრო სრულყოფილად სასიქადულო ქართველმა პოეტმა აკაკი წერეთელმა დაახასიათა ნიკო ცხვედაძის პიროვნება და მისი ღვაწლი. თავის მოკლე, მაგრამ მრავალმეტყველ სიტყვაში მან თქვა: „ნეტავ იმას, ვინც საზოგადო მოღვაწის სახელი სიცოცხლეში მოიპოვა. და სიკვდილის შემდეგაც კვალი დასტოვა! ამ გვართაგანს ეკუთვნოდა ის, ვისიც ცხედარს დღეს სამარადისოდ ვკრძალავთ. განსვენებულმა დაგვიმტკიცა, რომ ამგვარი ღიღების მოსაპოვებლად ბევრი არ არის რა საჭირო, საკმარისია მხოლოდ ნდობა-სურვილი და უტყუარი შრომა, რაც ქვაკუთხედად დაუდვა განსვენებულმა თავის ხანგრძლივ ცხოვრებას. საქმე მისი ყველასათვის ცხადი იყო! ის იყო თავისი თავის განხორციელებული ბიოგრაფია და ამიტომაც საჭირო არ არის ბევრის ჩამოთვლა!.. საკმარისია მივათითოთ მხოლოდ ერთს... იმ შენობას, რომელიც მან საოცარი ენერგიით აუგო მოზარდ ახალ თაობას თავშესაფარად და იმავე დროს თავისი ძეგლიც, საუკუნოდ იყოს მაგის სახსენებელი“¹.

ნიკო ცხვედაძის გარდაცვალებამ დაამწუხრა ახალგაზრდა პოეტი ი. გრიშაშვილი, რომელმაც მისი ხსოვნისადმი მიძღვნილ ლექსში პოეტურად დაიტირა ვალმოხდილი საზოგადო მოღვაწე-პედაგოგი:

„გაწყდა სიმი,
გატყდა ჩანგი,
დაიკარგა ოქროს წკირა,
მგოსნის ღიმი,
მგოსნის პანგი

ცრემლთა ზღვაში ჩაიძირა“².

ასე გულმტკივნეულად გამოეთხოვა ნიკო ცხვედაძეს მოწინავე ქართველი საზოგადოება.

¹ აკ. წერეთელი, სიტყვა ნ. ცხვედაძის დასაფლავებაზედ, აზ. „თემი“, 1911 წ. № 44.

² გაბ. „თემი“, 1911 წ., № 44.

იაკობ გოგებაშვილი მუდამ გვერდში ედგა პროგრესულ სახალხო მასწავლებლებს, მხარს უჭერდა რთულ, კრიტიკულ მომენტებში და მათი ღვაწლის პირველი დამფასებელი იყო. მათ შორისაა ალექსი ჰიჭინაძე. ცნობილი სახალხო მასწავლებლის ალექსი ჰიჭინაძის ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლაში მოღვაწეობის დაწყებას დაემთხვა დასავლეთ საქართველოს მასწავლებელთა კრების მოწვევა ქუთაისში. კრებას უნდა შეემუშავებინა სახალხო სკოლების ახალი სასწავლო გეგმა.

იაკობ გოგებაშვილი სახალხო სკოლის მასწავლებელთა ამ კრებას უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა. სპეციალურად ამ მიზნით დაწერილ სტატიას („დასავლეთ საქართველოს მასწავლებელთა კრებას“) ი. გოგებაშვილი წერდა: „ამ კრების გადაწყვეტილებათ დიდი მნიშვნელობა ექნება მთელი დასავლეთ საქართველოსათვის და უეჭველად გავლენას იქონიებს აღმოსავლეთის ნახევარზედაც. მას შეუძლია წაღმა დაატრილოს ხალხის განათლების საქმე და უკუღმაც დააცაროს“. დიდი პედაგოგი თავის სტატიას ასე ამთავრებდა: „კრების საგნის დიდი მნიშვნელობა ქუთაისის ინტელიგენციას წმინდა ვალადა სდებს მიიღოს მხურვალე მონაწილეობა კრების სჯაბაასში და ყოველი ღონისძიება იხმაროს, რათა ხალხის განათლებას გაუკვლიოს სწორე და ნაყოფიერი გზა. თუ ორი წლის წინად თბილისის კრებამ დაადგინა ქვეყნისათვის სასარგებლო სისტემა, ეს უფრო მოხდა მეოხებით თბილისის ინტელიგენციისა, რომელმაც კრების წინაღვე გამართა შესაბამი ქადაგება პირადად და ბეჭდვით ქართულად და რუსულად, სხდომებს დაესწრებოდა ხოლმე, იღებდა სჯაბაასში ცხარე მონაწილეობას, ამხნევებდა მასწავლებელთ სწორე აზრების მტკიცე დაცვაში და ამ სახით კეთილად დააბოლოვა, დაავგირგვინა საქმე. თუ ქუთაისის კრებამ საქმე წაახდინა, ქვეყნის წინაშე პასუხისმგებელი, მასწავლებელთა გარდა, შეიქმნება ქუთაისის ინტელიგენციაც. ეს კარგად უნდა შეიგნონ განათლებულმა

ქუთათელებმა და თავისი ვალდებულება საზოგადოების წინაშე პირნათლად შეასრულონ¹.

და, მართლაც, დასავლეთ საქართველოს მასწავლებელთა კრებას ქუთაისში, რომელიც ორი თვის განმავლობაში მიმდინარეობდა, ფართოდ გამოეხმაურა ქართული და რუსული პრესა. გაცხოველებულ კამათში ენერგიულად ჩაებნენ გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, დიმ. ყიფიანი, იაკ. გოგებაშვილი, სერ. მესხი, ვლ. მიქელაძე (მეველე), გ. უთურგაული და სხვა. ხოლო თვით მასწავლებელთა კრებაზე ქართული სახალხო სკოლის ინტერესებს თავგამოდებით იცავდნენ: კირილე ლორთქიფანიძე, ალექსი ჭიჭინაძე, ანტონ ლორთქიფანიძე, იაკობ ფხაკაძე და სხვ².

დასავლეთ საქართველოს სახალხო სკოლათა მასწავლებლების კრებამ ალ. ჭიჭინაძის ხელმძღვანელობით შეიმუშავა სახალხო სკოლების მუშაობის გეგმა, რომლითაც ერთკლასიანი სახალხო სკოლა „იქმნებოდა ოთხი განყოფილებით, ხოლო საგნების სწავლება ყველა განყოფილებაში ქართულ ენაზედ, ქართული ენა აღიარებულ იქმნა უმთავრეს საგნად. ხოლო რუსული ენისათვის დაინიშნა ყოველ განყოფილებაში, გარდა პირველისა, თითო გაკვეთილი დღეში“³. რასაკვირველია, სასწავლო ოლქის მზრუნველმა ეს გეგმა არ დაამტკიცა და მის ნაცვლად გამოსცა 1881 წლის ცნობილი გეგმა, რომლის შემდეგ ქართული ენა სრულიად განდევნილი იქნა სკოლიდან და „მუნჯური მეთოდი“ გაბატონდა⁴.

ალ. ჭიჭინაძემ ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში მაინც დაამკვიდრა ახალ პრინციპზე აგებული სასწავლო გეგმა და პროგრამები, რომელთა შესახებ იაკობ გოგებაშვი-

¹ იაკობ გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ I, 1952 წ. გვ. 225—229.

² იხ. სერგეი მესხი, ბ. სემიონოვის პედაგოგიური აზრები, გაზ. „დროება“, 1880 წ., № 209; გ. უთურგაული, ფხაკაძე მძლეველი ბ. სემიონოვისა, „დროება“, 1880 წ., № 216; დ. დ. სემიონოვი, წერილი ვაზეთ „დროების“ რედაქტორთან, „დროება“, 1880 წ., № 224. უფრო დაწვრილებით იხ. მ. კეკელიძე, დ. სემიონოვის პედაგოგიური მოღვაწეობა საქართველოში, 1954 წ.

³ გიგობერია (ბოკერია გ.), ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე, „განათლება“, 1911 წ., № 1, გვ. 17.

⁴ იხ. რიფ. ხუნდაძე, ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში, 1940 წ.

ლი 1886 წლის 21 იანვარს მოახსენებდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“. რომელსაც აღნიშნული სკოლა ექვემდებარებოდა, რომ „პროგრამები აწინდელ მღვდმარეობაში წარმოადგენენ განვითარებულს და სრულს შრომას. რომელიც ძლიერ დაეხმარება სწავლის რიგთანად დაყენებასა და მსვლელობას“¹.

ამავე დროს დიდი პედაგოგი აძლევს საზოგადოებას მთელ რიგ რჩევა-მითითებებს ამ პროგრამების შემდგომი სრულყოფის უზრუნველსაყოფად.

ალ. ჭიჭინაძეს განსაკუთრებული დამსახურება მიუძღვის ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის განყოფილების ჩამოყალიბებაში ძველ სენაკში. ეს სკოლა „როგორც ცნობილია, გახსნა ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკმა ზუგდიდის, სენაკის და ოზურგეთის ყოფილი მაზრების თავად-აზნაურთა შვილებისათვის, რომელნიც ხელმოკლეობის გამო ვერ ახერხებდნენ ქუთაისის ქართულ სასწავლებელში სწავლა-განათლების მიღებას. ძველი სენაკის ქართული სკოლის გახსნა მოხდა 1884 წლის 28 ოქტომბერს (ძველი სტილით). სკოლის გახსნისას მეტად შინაარსიანი სიტყვა წარმოსთქვა ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის ინსპექტორმა ალ. ჭიჭინაძემ, რომელმაც ფართოდ დაახასიათა ამ სკოლის მიზნები და ამოცანები და თავის სიტყვის დასასრულ თხოვა საზოგადოებას ეზრუნათ ახალდაარსებული სკოლისათვის შესაფერისი შენობის აგებისათვის. იგი მოუწოდებდა საზოგადოებას: „იზრუნეთ სასწავლებლის შენობისათვისაც. რადგან მას ამჟამად ვიწრო სადგომი უჭირავს, და დაბინავეთ იგი დანიშნულებისა და საჭიროების შესაფერად. რაიცა შეეხება მასწავლებლებს, ამაზედ მოგახსენებთ, რომ დღეს ნაკურთხის სასწავლებლის უფროსი ბ. ყიფიანი (სამსონ ყიფიანზეა ლაპარაკი. — ვ. ჯ.). როგორც მე მას ვიცნობ (ის მსახურობდა წინედ ქუთაისის სათავად-აზნაურო სასწავლებელში ორს წლამდის, შემდეგ თბილისის სათავად-აზნაურო სასწავლებელში იმსახურა ერთი წელიწადი). საიმედო კაცია, სწავლებაში გამოცდილი. მოყვარულია. იმედიანია. როგორც ის. ისე მისი თანამშრომელი მასწავლე-

¹ საქ. სსრ ც. ა. ფონდო 107, საქმე № 98, ფურცელი 9.

ბელიც ერთგულად იშრომებენ თქვენის შვილებისათვის, არ დააკლებენ ყურადღებას, რამდენადაც შეიძლება თავის ძალ-
ლონით თქვენგან გამხნეებულნი და ზურგ-გამაგრებულნი¹.

ალ. კიკინაძის მოწოდებამ გაკრა (როგორც „დროების“
კორესპონდენტი აღნიშნავს, იმავე დღესვე სულ რაღაც „ხუთ-
მეტის წამის განმავლობაში 530 მანეთი მოგროვდა სკოლის
შენობის სასარგებლოდ“ ქველმოქმედი პირებისაგან შემოწი-
რულების სახით) და ზუსტად ერთი წლის შემდეგ ძველი სენა-
კის ქართული სასწავლებლისათვის აშენდა ახალი სასკოლო
შენობა, რომელშიც 1885 წლის 27 ოქტომბერს (ძველი სტი-
ლით) მოთავსდა სენაკში ამ ერთი წლის წინად გადატანილი ქუ-
თაისის სათავადაზნაურო სკოლის განყოფილება. სკოლის
ახალ შენობაში გადასვლის ზეიმს დაესწრო „ქართველთა შო-
რის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ წარმო-
მადგენელი დიდი ქართველი პოეტი აკაკი წერეთელი, რომელ-
მაც მეტად შინაარსიანი და ამაღელვებელი სიტყვა წარმოთქვა.
აი ეს სიტყვაც მთლიანად: „წერა-კითხვის გამავრცელებელ
საზოგადოების“ მმართველობამ ვალად დამადო, რომ აქ გზლე-
ბოდით, დავსწრებოდით ამ სასწავლებლის კურთხევას და ერ-
თად თქვენს სურვილთან ჩემი სურვილიც შემეერთებია მის
კეთილ წარმატების შესახებ. ყოველივემ, რაც დღეს მე აქ
მოვისმინე და ან რაც ვნახე, იმოდენა ამიტაცა, რომ დამებადა
სურვილი რამოდენიმე სიტყვის თქმისა. თუ თქვენი ნებაც
იქნება. — ბატონებო! მხოლოდ ერთი უგუნურება სჭერდება
აწმყოს და მარტო მით კმაყოფილია. გონიერება კი მეტს მო-
ითხოვს, გადაღის წარსულში და იქიდან გამონაკვლევ ჭეშმა-
რიტებას ფონად, გზად და ხიდად უდებს. ის ერი, რომელსაც
წარსული არა ჰქონია, ემსგავსება ახალდაბადებულ უსუსურ
ყრმას. ჩვენ არ ვეკუთვნიტ, ღვთისმადლით, იმ ერთაგანს: დე-
დამიწის ზურგზედ არ გვეგულება მისთანა პატარა ერი, რო-
მელსაც თავის ჭირნახულობით და ისტორიულის თავ-გადასავ-
ლიანობით, ჩვენს ერზედ უფრო დიდებული და ღირს-შესა-
ნიშნავი წარსული ჰქონდეს. — გასაოცარი გმირობით, საკ-

¹ ძამასაშვილი, ქუთაისის ალექსანდრეს სააზნაურო სასწავლებლის
განყოფილების გახსნა და კურთხევა სამეგრელოში, ძვ. სენაკში 1884 წ.,
ოქტომბრის 28-ს, გაზ. „დროება“, 1884 წ., № 240.

ვირველის მხნეობით, ჩვენი წინაპრები გაუმკლავდნენ მტრებს და დაიცვეს ის, რაც შეადგენს ყოველი ერის სიქადულსა და სულის დგმას; ე. ი. საკუთარი ფერი, ქრისტეს სჯული და ამ სარწმუნოების საფუძველი ქვა-კუთხედი, ქართული დედა-ენა. ესეები ყველა გადმოგვცეს შეუბღალავად და ჩვენც მადლობით მიმღები ამ საუკუნო განძისა, ვალდებული ვართ შევისწავლოთ ჩვენი წარსული, გავიცნოთ ჩვენი მამა-პაპანი და მათი ღვაწლი, არავითარი გონიერება ამას წინ არ აღუდგება... ის, ვინც თავის ვინაობა არ იცის და თავს ვერ იცნობს, სხვას როგორღა შეისწავლის? კაცს, რომელსაც თავის თავი სძულს, ბუნების წინააღმდეგ, სისხლ-ხორცსა სტეხს, ივიწყებს მშობლებს და ეზიზღება თან შობილები, განა სხვისი შეყვარება შეუძლია? ამის-თანა ადამიანს ჩვენში საზოგადოდ თავ-ხელაღებულიებს ეძახიან და ერიდებიან. ის, ვინც ამ გვარებს ურჩევს სხვას ან ბოროტგანზრახვით ხელმძღვანელობს, ან ეგუწურობით მოქმედობს; ორივე შემთხვევაში შემცდარია და შეცდომას კი გასწორება ეჭირება. — ვგონებ, თქვენც კარგად ჰხედავთ, რომ ჩვენ ამისთანა არა გვემართება-რა, მაგრამ მაინც საჭიროა, რომ მართო აწმყოზე არ შევჩერდეთ. ეს აგვამაღლებს ჩვენ ზნეობრივად, აგვეცემა გული სიმართლითა და სიყვარულით... მაშინ შეგვეძლებოდა, ის სიყვარული სხვასაც გავუზიაროთ, ვინც გვეძმობა-ვეძმობ.

სად უნდა შევიძინოთ ესეები ყველა? იმ ტაძარში, რომელსაც ჩვენ სასწავლებლებს ვეძახით და ერთი რომელთაგანიც დღეს აქ ვაკუთხებთ. დიად, აქ უნდა შეისწავლონ ჩვენმა შეილებმა თავისი თავი და მიხვდნენ, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი, ძმები ვართ; სამის ძლიერის, უზრუნველის კავშირით საუკუნოდ შეხორცებული, საერთო ისტორიით, ქრისტეს სარწმუნოებით და ერთი დედა-ქართული ენით, ერთის ბუდიდან ვართ გადმოსხმული. ვიმეორებ, აქ, ამ სკოლაში მიხვდება იმერელი, რომ ის კერძოდ, თუმცა იმერელია, მაგრამ საზოგადოდ კი ორივე ქართველია; აქ გაიგებს მეგრელი, რომ კერძოდ ის მეგრელია, თავის საკუთარის ფერის მქონე, მაგრამ საზოგადოდ კი, ძირეულად იგივე ქართველია. და თავისი კერძო მეგრელობით მხოლოდ აფერადებს ქართველობას. გვარისავე... პატივი-ცემით ახსენონ როგორადაც ახ-

სენებდნენ ძველად თვით მტრებიც კი. მაშ, ღმერთმა ხელი გაუშართოს საზოგადოდ ჩვენს სასწავლებლებს, კერძოდ, დღეს აქ ნაკურთხს და გაუმარჯოს ყოველ მათ თანა-მგრძნობსა და დამხმარეს¹.

სენაის ქართულმა სკოლამ მართლაც პირნათლად შეასრულა დიდი ქართველი პოეტის აკაკი წერეთლისა და გამოჩენილი პედაგოგის ალ. ჭიჭინაძის სურვილები და მისი არსებობის მანძილზე არა ერთ ქართველ ახალგაზრდას გაუღვივა გულში სამშობლოს, ქართველი ხალხისა და მეცნიერებისადმი სიყვარული და ამ გზით აღუზარდა ქვეყანას განათლებული ქართველი საზოგადო მოღვაწეები.

ალ. ჭიჭინაძე 1886 წლამდე ეწეოდა მეტად ნაყოფიერ საზოგადოებრივ-პედაგოგიურ მოღვაწეობას ქუთაისში და ამ ხნის განმავლობაში ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებელი იმდენად მომწიფდა და მოღონიერდა, რომ სამუდამოდ დაიმკვიდრა სახალხო განათლების ერთ-ერთი მოწინავე კერის სახელი.

იაკობ გოგებაშვილი ყოველთვის საგანგებო ყურადღებას აქცევდა ალ. ჭიჭინაძის პედაგოგიურ მოღვაწეობას ქუთაისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში. ჯერ კიდევ 1883 წელს სტატიაში „უკუღმართი ნაბიჯი“, რომლის ბოლო ნაწილის დაბეჭდვა ჟურნ. „ივერიაში“ ცენზორის მიერ აკრძალული იქნა. ი. გოგებაშვილი, „ქუთათურ ბორასთან“ პოლემიკის დროს გ. კალანდარიშვილის რუსული ენის სახელმძღვანელოს შესახებ. არკვევდა რა გრამატიკის სწავლების საკითხებს, წერდა: „იმისთანა განვითარებული და გამოცდილი პედაგოგი, როგორიც არის ქუთაისის სააზნაურო სკოლის ინსპექტორი ბ. ალექსი ჭიჭინაძე, ქართული გრამატიკიდგან ელემენტარულს ცნობებს ასწავლებინებს თავის მოწაფეებს მეორე წლიდანვე“². 1886 წლის 14 ნოემბერს თავის „მოხსენებაში „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობისადმი ბათუმის, ქუთაისის და ხელთუბნის სკოლების რევიზი-

¹ სიტყვა, თქმული აკაკისაგან სამეგრელოს სათავადაზნაურო სკოლის სახლის კერძოების დროს, ჟურნ. „ივერია“, 1885 წ., № XI, გვ. 107—109.

² იაკობ გოგებაშვილი. თხზულებანი, ტ. I, 1952 წ., გვ. 488, იხ. აგრეთვე, ა. იოვიძე, იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტალური მასალები), საქ. სსრ შსს საარქივო სამმართველოს გამომცემლობა, 1951 წელი, გვ. 60. 216

ის შედეგებზე“ ი. გოგებაშვილი წერდა: „ბათუმიდან ქუთაისის აველით და გავსინჯე იქაური სააზნაურო სკოლა. ორი დღის განმავლობაში დავდიოდი მოსამზადებელ კლასებში და დავრწმუნდი, რომ გარდა ზოგიერთი წვრილმანი ნაკლულევალებისა. რაზედაც მე მოვილაპარაკე ინსპექტორთან და მასწავლებლებთან, იგი წარმოადგენს კეთილგანწყობილ სასწავლებელს. სწორედ ღირსია დიდი მადლობისა ბატონი ალექსი ჭიჭინაძე, ყოფილი ინსპექტორი ამ სკოლისა, რომელმაც კახის განმავლობაში ფრიალ ერთგულად, მხნედ და პატროსნად ემსახურა ამ სკოლას. ეთხოვ გამგეობას. დაადგინოს მადლობის გადახდა და საჯაროდ გამოაცხადოს გაზეთის შუამავლობით“¹.

1886 წელს ალ. ჭიჭინაძე, იაკობ გოგებაშვილის დაყენებით შუამდგომლობით² გადაყვანილი იქნა თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის ინსპექტორად, სადაც ის 1894 წლამდე ეწეოდა ნაყოფიერ პედაგოგიურ მოღვაწეობას. თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში ალ. ჭიჭინაძე კიდევ უფრო ფართო მასშტაბით და მეტი ენერგიით შეეცადა ჯანსაღი პედაგოგიური პრინციპების განხორციელებას მოსწავლეთა აღზრდა-განათლების დარგში. იგი გულმოდგინედ ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი დრო დაეთმო ქართული ენის სწავლებისათვის სასწავლებელში. ეს გარემოება მოსვენებას არ აძლევდა სასწავლო ოლქის მაშინდელ რუსიფიკატორ მზრუნველს კ. იანოვსკის, რომელსაც სურდა როგორმე თავიდანვე ჩაეხშო ყოველი ახალი ნაბიჯი და ცდა სასწავლებელში ქართული ენის სწავლების უფლების მოპოვებისა და მისთვის ოდნავი ყურადღების მიქცევასაც კი. ამ შავბნელი მოსაზრებით გაბოროტებული „იანოვსკი 1887 წელს შეუმჩნევლად შეპარულა სათავადაზნაურო სკოლის მეოთხე კლასში საქართველოს ისტორიის გაკვეთილზე; ერთის მოწაფეთაგანისათვის ხელიდან გამოუღლეჯია მოსე ჯანაშვილის „ისტორიის სახელმძღვანელო“ და უკითხავს: რა წიგნიაო... მოწაფეს უპასუხნია... ამ დროს კლას-

¹ ა. იოვქიძე, იაკობ გოგებაშვილი (დოკუმენტური მასალები), 1951 წ., გვ. 76.

² ი. გოგებაშვილი, ცოტა მეტი სინათლე (პასუხად ბ-ნს ალექსი ჭიჭინაძეს) გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ., № 2879).

ში შემოსულან მასწავლებელი ნ. მთვარელიშვილი და ინსპექტორი ა. ჭიჭინაძე. იანოვსკიმ უთხრა თურმე ინსპექტორს — რა საჭიროა ქართულად ისტორიის სწავლება, სთარგმნეთ რუსულად და რუსულად ასწავლეთო... აღელვებულ ინსპექტორს უპასუხნია: თქვენო აღმატებულებავ, ჩვენ ამ კლასში მშობლიური ენის შესწავლას მხოლოდ ორ საათს ვანდომებთ კვირაში და ისიც რომ თარგმნას მოვანდომოთ, სამშობლო ენას როდისღა ვასწავლითო¹. ასე თავგამოდებით იცავდა ალ. ჭიჭინაძე ქართულ ენაზე სწავლების უფლებას თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელში. მისი როლი და აუნაზღაურებელი შრომა იმდენად დიდი იყო ამ სასწავლებელში, რომ ქართულმა პრესამ იგი საგანგებოდ აღნიშნა. „ვისაც ცოტათი მაინც უღევნებია თვალყური ჩვენის სათავადაზნაურო სკოლებსათვის,—წერდა „ივერია“, — იმან იცის, თუ როგორის ერთგულებით და გაბედულად ემსახურებოდა ბ. ჭიჭინაძე ჩაბარებულს მისადმი საქმეს. ვიტყვი მეტს — ეს ნორჩი დაწესებულებანი, რომლის გამგებლად დანიშნული იყო ბ. ჭიჭინაძე, ჯერ ქუთაისს და მერმე თბილისს, შეიქმნა მისთვის ნამდვილ არსებით საგნად. ამ სკოლებს მოანდომა ჩვენმა პატივცემულმა მოღვაწემ თავისი ენერგია, სწავლა, შრომა და ისეთი გვარის ერთგულება, რომელიც ავიწყებინებს ადამიანს საკუთარს ინტერესებს“².

თუ რამდენად თავდადებული იყო ალ. ჭიჭინაძე ახალგაზრდებისათვის, მათი სწავლა-აღზრდისათვის და რამდენად თავდავიწყებით ასრულებდა იგი თავის მოვალეობას, ეს „აშკარად ჩანს ერთი მაგალითიდან: როცა თბილისში იყო ინსპექტორად, ღამე, გვიან, საოცარი მიწის ძვრა მოხდა. პანსიონერი მოწაფეები დასაძინებელ ოთახში იყვნენ მოსვენებულნი... ალექსი თავის ოთახში მაგიდას უჯდა და მეცადინეობდა, ცოლშვილი კი იქვე, მეორე ოთახში ჰყავდა დაბინავებული... დაიძრა ძალზე სახლი თუ არა, ალექსი წამოიჭრა ხელივით, გაგლი-

¹ ს. იაშვილი, მასალები თბილისის ქართული ვაჟთა გიმნაზიის ისტორიისათვის, საქ. სსრ სახალხო განათლების სახელმწიფო მუზეუმის ბელნაწერთა ფონდი, № 1942, გვ. 92.

² სოფლის ხუცესი (ღამბაშიძე დავით) მწარე ფიქრები, ჟურ. „მწყემსი“, 1894 წ., № 9, გვ. 5—6.

ჯა ოთახის კარები და გაიქრა პირდაპირ მოწაფეთა სასვენ ოთახისაკენ; შევარდა შიგ, და ნახა ყველა მოწაფეები ფეხზედ დამდგარნი, არეულ-აჩოჩოლებულნი, რომელნიც ლამობდნენ ფანჯრებიდან გადაცვენას... ალექსის დანახვაზედ და მის ნუგეშის გაგონებაზედ ყველანი დამშვიდდნენ, და ალექსი მათ არ ჩამოშორებია, სანამ არ დალაგდნენ ისევ. დაბრუნდა რა თავის ოთახში, მან დაინახა ცოლი. შეშინებული პატარა-ქალ-ვაჟით ხელში. ალექსი მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონს და მიხვდა, რომ საზრუნავი უფრო ახლოს ჰყოლია... მოიხადა ცოლთან ბოდიში და უთხრა: „სწორედ აღარ მახსოვდით, საშინელს წუთებში მოწაფეების მეტი აღარავინ არსებობდა ჩემს აზრსა და გონებაშიო“¹. ასეთი მამობრივი მზრუნველი და აღმზრდელი იყო ალ. ჭიჭინაძე თავისი მოსწავლეებისა და ამით აიხსნებოდა, რომ მათი უსაზღვრო სიყვარულიც, როდესაც 1894 წელს ალ. ჭიჭინაძემ თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელს თავი დაანება, მოსწავლეები და მშობლებიც თვალცრემლიანი ემშვიდობებოდნენ მას. „ერთმა ქართველმა გვიამბო, — წერდა ჟურნალი“. — თუ რა გოცებით და თვალზე ცრემლებით შეიცხადეს დედ-მამებმა და პაწია მოსწავლე ახალთაობამ: რა გვეშველებათ, რომ ჩვენი ალექსი გვეცლება, მისი მამობრივი ალერსი და ნუგეში აღარ ასიცოცხლებს ჩვენს სათავადაზნაურო სკოლასო. ბევრს ჩვენგანს გული აუჩუყდა, როცა თვით ალ. ჭიჭინაძე გამოგვეთხოვა შემდეგი საგრძნობელი სიტყვებით: „მე იძულებული შევიქენი დამეტოვებინა სათავადაზნაურო სკოლა უფრო იმის გამო, რომ მეტად დაუსუსტდი და ღონე გამომელიაო. როგორც მე მსურს, აწ ისე ველარ ვუწინამძღვრებ სკოლას და ამის გამო ჩემი აქ დარჩენა ამის შემდეგ ჩემი სინდისის წინააღმდეგი იქნებოდაო. მით უფრო, როცა ვგრძნობ, რომ მე ვტოვებ სკოლის მასწავლებელთა შორის ბევრს ჰაბუქსა და იმედით სავსე ხელმძღვანელებს სკოლისას. მე დარწმუნებული ვარო, რომ ისინი კიდევ ჩემზე უკეთ წაიყვანენ ამ სკოლის საქმესო“². ამავე ჟურნალმა კიდევ უფრო ადრე სინანულით აუწყა საზოგადოებას: „ჩვენ შევიტყვეთ, რომ თბილისის სათავადაზნაურო სკოლის ინსპექ-

¹ განათლება“, 1911 წ., № 1, გვ. 17—18.

² ალექსი ჭიჭინაძის პატივსაცემად გამართული საკრებულო მეჯლისი, „კვალი“, 1894 წ., № 20.

ტორი ალ. ჭიჭინაძე თავს ანებებს ამ სკოლას და დანიშნულია ვლადიკავკავის ოლქის სახალხო სკოლების დირექტორად¹.

რით იყო გამოწვეული ის გარემოება, რომ ალ. ჭიჭინაძემ, რომელსაც თავიდანვე გადაწყვეტილი ჰქონდა კერძო სასწავლებლებში საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის შეეწირა მთელი თავისი სიცოცხლე და ენერგია, დატოვა თბილისის ქართული სასწავლებელი და დაეთანხმა კავკასიის სასწავლო ოლქის ადმინისტრაციას სახალხო სკოლების ინსპექტორის თანამდებობაზე ემუშავა ჩრდილოეთ კავკასიაში. ამის ძირითადი მიზეზი ის იყო, რომ მას პრინციპულ-პედაგოგიური უთანხმოება ჰქონდა სასწავლებლის გამგე — კომიტეტთან სათავადაზნაურო სასწავლებლის მომავალი პროფილისა და ტიპის შესახებ. თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებელი ალ. ჭიჭინაძის ხელმძღვანელობის პერიოდში (1888 წ.) გადაიქცა სათავადაზნაურო პროგიმნაზიად. 90-იან წლებში მოწინავე ქართველ საზოგადოებაში აღიძრა საკითხი თბილისის სათავადაზნაურო პროგიმნაზიის სრულ გიმნაზიად გადაკეთების აუცილებლობის შესახებ. ზოგნი მოითხოვდნენ სათავადაზნაურო პროგიმნაზიის გადაკეთებას კლასიკურ გიმნაზიად. ზოგნი რეალურ გიმნაზიად. ზოგნი — სამეურნეო სასწავლებლად. ზოგნი შერეული ტიპის გიმნაზიად (კლასიკური და რეალური კლასებით). ზოგნი — დედათა სასწავლებლად თავადაზნაურთა ქალებისათვის, ზოგნი კი — სასწავლებლის ისევ არსებულ პროგიმნაზიის სახით დატოვებას. მსჯელობამ ფარჯო საზოგადოებრივი ხასიათი მიიღო. მას აქტიურად გამოეხმაურენ ჩვენი საზოგადო მოღვაწენი და ჟურნალ გაზეთები. ნიკო ნიკოლაძე (1843—1928) მოითხოვდა სათავადაზნაურო პროგიმნაზიის გარდაქმნას პირველდაწყებით სკოლად დაბალი სამეურნეო სასწავლებლით². იაკობ გოგე-

1 — კვალე, 1894 წ., № 14.

2 ნიკო ნიკოლაძემ სპეციალური წერილების მთელი სერია მოათავსა „Основенные письма дворянских школ“ (იხ. გაზ. „Полное обозрение“, 1893 წ., №№ 3176, 3179, 3183 და 3186). ამ წერილებში მოყვანილი დასკვნები ეხებათ მასწავლებლის გამო. ნ. ნიკოლაძეს პასუხი გასცა ალექსი ჭიჭინაძე წერილში „Письмо в редакцию“. რომელიც ამავე გაზეთში გამოქვეყნდა (1893 წ., № 3191). ნ. ნიკოლაძემ თავისი წერილები შემდეგ ცალკე წიგნად გამოაქვეყნა იმავე სათაურით ჟეო 1898 წ. თბილისში და ბოლოს 1928 წ.

ბაშვილი რეალური განათლების სისტემას უჭერდა მხარს¹. ალექსი ჭიჭინაძე ზოგადი განათლების სასწავლებლის მომხრე იყო. გაზეთი „ივერია“ პრაქტიკულ-ტექნიკურ-აგრონომიულ სკოლას მოითხოვდა². ჟურნალი „კვალი“ ზოგად განათლებას იღებდა საფუძვლად, მაგრამ სპეციალურ სამეურნეო განათლებასაც საჭიროდ აღიარებდა³. წამოყენებულ მოსაზრებათა განსახილველად და გარკვეული დასკვნების გამოსამუშავებლად თბილისის სათავადაზნაურო ბანკმა და თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის გამგე-კომიტეტმა გამოყო სპეციალური კომისია, რომელმაც დიდი ბრძოლის შედეგად მიიღო გამგე-კომიტეტის წევრის ნიკო ცხვედაძის (1845—1911) პროექტი და გამოიტანა შემდეგი დადგენილება: „აწინდელი სათავად-აზნაურო სკოლა ოთხი მოსამზადებელი კლასი და ოთხი პროგიმნაზიული — ჯერჯერობით უნდა დარჩეს ისე, როგორც ესლა არის. მომავალში თუ თავად-აზნაურობას ღონისძიება ექნება, მას უნდა მიემართოს შემდეგი გიმნაზიური კლასები და გადაკეთდეს სრულ საშუალო სასწავლებლად⁴. სასწავლებლის გამგე-კომიტეტის ამ გადაწყვეტილების შედეგად იაკობ გოგებაშვილი გამოვიდა კომიტეტის შემადგენლობიდან, ხოლო ალექსი ჭიჭინაძემ დატოვა სასწავლებლის ინსპექტორის თანამდებობა და იგი თერგის ოლქ-

ფოტში 1910 წელს (იხ. Из архива Н. Я. Николадзе, „основные изыскания дворянских школ с новым предисловием“). აქედან ჩანს, რომ ავტორი თავის შეხედულებებს თბილისის სათავად-აზნაურო სკოლის შესახებ ბოლომდე იცავდა.

¹ ი. გოგებაშვილი, სიტყვა თქმული სააზნაურო სკოლის წლიურ კრებაზე 30 აპრილს, 1893 წელს. იხ. ი. გოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. II, 1954 წ.; გვ. 287—299.

² „ივერია“, 1893 წ., № 24. ცნობაა, რომ დიდი ქართველი მწერალი ილია ჭავჭავაძე სამეურნეო განათლებას უჭერდა მხარს. „მეც იმ აზრისა ვარ, უთქვამს მას 1893 წელს თელავში გამართულ კახელ მევენახეთა კრებაზე, რომ სამეურნეო სკოლას უფრო მეტი სარგებლობის მოტანა შეუძლიან, ვიდრე ახლანდელ სათავად-აზნაურო სკოლას (იხ. თ. ბეგიაშვილის წერილი, „ერთი ეპიზოდი ილია ჭავჭავაძის ცხოვრებიდან“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1937 წ. № 15).

³ ჟურნ. „კვალი“, 1893 წ. № 11 და № 16, გვ. 2—7, ი. გ. (ივანე მაჩაბელი) სათავად-აზნაურო სკოლების მტერ-მოყვარენი (ნიკო ნიკოლაძე და ალექსი ჭიჭინაძე). იხ. აგრეთვე სოფლის ხუცესი (ღამბაშიძე დავით). სათავად-აზნაურო სკოლის შესახებ, ჟურ. „მეურნე“, 1892 წ., № 12—15. გვ. 4—8.

⁴ გაზ. „ივერია“, 1893 წ., № 89.

ში გადავიდა სამუშაოდ სახელმწიფო სასწავლო უწყებაში.

ამ გარემოებას სრულიად არ შეუშლია ხელი იმისათვის, რომ ქართველი საზოგადოების მოწინავე რაზმს საგანგებოდ აღენიშნა ალ. ჭიჭინაძის დიდი ღვაწლი და ფასდაუდებელი შრომა ჩვენს კერძო სასწავლებლებსა და საზოგადოებრივ დაწესებულებებში. ქართველი საზოგადოების მიერ ალ. ჭიჭინაძის პატივსაცემად, მის წასვლასთან დაკავშირებით გამართულ საკრებულო მეჯლისზე ჩვენმა სასიქადულო პოეტმა აკაკი წერეთელმა ღირსეულად შეაფასა ალ. ჭიჭინაძის საზოგადო მოღვაწეობა და აღნიშნა, რომ ნამდვილ მოღვაწეთა რიცხვი ჩვენში ჯერ კიდევ „ცოტაა და მათში კი დიადი საჩინო ადგილი უჭირავს ბ-ნ ალ. ჭიჭინაძესა. ამ ოცი წლის წინათ ჩამოვიდა თუ არა ჩვენში, მაშინვე აირჩია ერთი უკეთესი სარბიელთაგანი ჩვენის ცხოვრებისა, სარბიელი პედაგოგიური. ჩვენს წინაპრებს, სხვა ბევრ კარგ თვისებებთან ერთად, ერთი კარგი ისიცა სჭირდათ, რომ სწავლა-განათლებას ჭეშმარიტი თვალთ უყურებდნენ. არც ერთ ასპარეზზე არაფერ მოღვაწეს ისეთ პატივს არა სცემდნენ და არ აფასებდნენ, როგორც მათ, ვისიც ხელში მათი შვილების ხორციელ-სულიერი აღზრდა იყო: იმათ უწოდებდნენ სასოებით, მოძღვრებად!.. ბატ. ალ. ჭიჭინაძე იმ დღიდან აქნობამდე გამოადგა და შერჩა ჩვენს შვილებს. ესეც ხომ არ აკმარა თავის თავს და მარტო ერთ სპეციალურ ასპარეზს არ დაჰჯერდა. ჯერ არ ყოფილა იმისთანა მოვლინება ჩვენს ცხოვრებაში, რომ ეგეც მონაწილე არ ყოფილიყოს, თუ საქმით ვერა, სიტყვით მაინც... სათანაგზობოს კეთილს გულს უჩვენებდა ხოლმე და საზიზღარს — ზურგს. დღეს ჩვენში ამგვარი პირდაპირობა იგივე მოღვაწეობაა და სამწუხაროა, რომ ბ. ჭიჭინაძე ჩვენში, ჩვენთან ერთად აღარ იქნება“¹!

1894—1900 წ.წ. ალ. ჭიჭინაძე მუშაობდა თერგის ოლქის სახალხო სკოლების ინსპექტორად. მან იქ გარკვეული ბრძოლა გამოუცხადა ლევიცკის გავლენით დამკვიდრებულ „მუნჯურ“ მეთოდს. იგი საგანგებოდ ჩამოვიდა ამიერკავკასიაში, შეამოწმა ქუთაისის გუბერნიისა და გორის ის სკოლები, რომ-

¹ ალექსი ჭიჭინაძის პატივსაცემად გამართული საკრებულო მეჯლისი, „ვალი“, 1894 წ. № 20, გვ. 9—10.

ლებშიც ეს ანტიპედაგოგიური მეთოდი იყო გაბატონებული და თავის მოხსენებაში ნათელჰყო მისი რუსიფიკატორული ბუნება¹.

1900 წელს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობამ ალ. ჭიჭინაძე ისევ ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლის ინსპექტორად წამოაყენა. ქართული პრესა ამას დიდი აღფრთოვანებით შეხვდა. „ქუთაისის სათავად-აზნაურო სკოლის ინსპექტორად დაუნიშნავთ ალექსი ბესარიონის-ძე ჭიჭინაძე, რომელიც კავკავში სახალხო სკოლების ინსპექტორად იყო, ვინც იცის ქუთაისის სათავად-აზნაურო სკოლის მოსწავლეების მატერიალური მდგომარეობა, რომ იგინი თითქმის ქუჩაში იკვებებიან და ამის გამო მათში სრული უზნეობა და უდისციპლინობაა გამეფებული და მათ წესრიგში ჩასაყენებლად საჭიროა დიდი ენერგია, იტყვის — სწორედ, რომ მადლობის ღირსია ალ. ჭიჭინაძე ასე თავგანწირვით რომ იკისრა ამისთანა მძიმე თანამდებობაო“, — წერდა ჟურნ. „კვალი“². სხვადასხვა მიზეზის გამო, ალ. ჭიჭინაძეს ისევ ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლაში მუშაობა აღარ მოუხდა: იგი იმავე 1900 წელს ერევნის გუბერნიის სახალხო სკოლათა დირექტორად დაინიშნა. იგივე „კვალი“ ცოტა ხნის შემდეგ წერდა: „ბ-ნი ალ. ჭიჭინაძე, რომელიც „წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ“ მოიწვია ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლის ინსპექტორად, დაუნიშნავთ ერევნის სახალხო სკოლების დირექტორად („კვალი“, 1900 წ., № 38, გვ. 601). ამ უკანასკნელ თანამდებობაზე ალ. ჭიჭინაძემ 1905 წლამდე იმუშავა. ამ ხნის განმავლობაში მან მცირე ენერგია როდი დახარჯა მის გამგებლობაში მყოფ სახალხო სკოლათა მუშაობის გარდასაქმნელად და საღ პედაგოგიკურ პრინციპებზე დასამყარებლად³. „ის მიდიოდა ყველგან არა როგორც მკაცრი რევიზორი, რომელსაც სწყურია მხოლოდ გამოქექოს ცუდი და მავნებელი რამ, არამედ ისე, როგორც სწავლა-გა-

¹ ალექსი ჭიჭინაძე, პასუხად — ბ-ნ იაკობ გოგებაშვილს (წერილი რედაქციის მიმართ), იხ. გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ. № 2872.

² „კვალი“, 1900 წ. № 29, გვ. 455—456 და № 30, გვ. 472.

³ იხ. Отчеты об осмотре народных училищ кавказского учебного округа 1902 году, Тифлис, 1903 г.; გვ. 184—198.

მოცდილებით უმეტესად აღჭურვილი მასწავლებელი, რომელიც მზად იყო ეჩვენებინა საუკეთესო მაგალითი სწავლებისა. ამიტომაც ერევნის პედაგოგიურმა საზოგადოებამ დიდი პატივისცემით გამოაცილა თავდადებული ხელმძღვანელი პედაგოგი. გამოთხოვების დროს ერთმა სოფლის მასწავლებელმა მას შემდეგი სიტყვებით მიმართა: “თქვენ იყავით ჩვენი დიდი მასწავლებელი, სათნო ჩვენთა ადამიანურ ღირსებათა ამბალბელი. ჩვენი გონიერი თავმოყვარეობის ღირსეულად დამფასებელი!... თქვენ თქვენის დაუღალავის შრომით ხელახლად გაგვრწოვნით და აღზარდეთ ჩვენში ხალხის მასწავლებლობა! თქვენ გვაქციეთ ღირსეულ მოქალაქეებად და გაგვხადეთ ნამდვილ კაცებად! თქვენ თქვენის მაღალის სიტყვით და კეთილის მაგალითით განგვაახლებდით! თქვენ იყავით არა სასტიკი უფროსი, არამედ სიყვარულით აღსავსე — უკეთესი მამა!”¹

როგორც ცნობილია პედაგოგი ლუარსაბ ბოცვაძე (1865—1919) წერდა, ალექსი ჭიჭინაძე „სახელმწიფო სამსახურში სულთ იტანჯებოდა და მოელოდა იმ დროს, როცა სამსახურს დაასრულებდა და პენსიით გამოვიდოდა. ეს სურვილი შეუსრულდა, სამსახური დაასრულა, მაგრამ არა ახალის პენსიით. რინ მოლოდინშიაც იყო“². მიუხედავად ამ გარემოებისა, ზოგიერთები მაინც ექვის თვალთ უყურებდნენ ალ. ჭიჭინაძის ოფიციალურ მდგომარეობას. ამიტომ წერდა გულნაკლულად იგივე ავტორი, რომ „შეუძლებელია სახელმწიფოს სამსახურში პენსია დამსახურებულ ადამიანს, რაც უნდა უმწიკვლო იყოს იგი, ცოტა რამ დაღი მაინც არ გამოყვესო“³. ამ გარემოებით იყო, უსათუოდ, გამოწვეული ის პოლემიკაც. რომელიც იაკობ გოგებაშვილსა და ალექსი ჭიჭინაძეს შორის გაიმართა ჩვენს პრესაში 1905 წელს.

1905 წელს რევოლუციურ მოძრაობათა ზეგავლენით. კავ-

¹ გიგინეია (ბოკერია გ.), ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე (35 წლის პედაგოგიურ ასპარეზზე მოღვაწეობის გამო), ჟურნ. „განათლება“, 1911 წ. № 1. გვ. 18.

² კახაბერი (ბოცვაძე ლ.), ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე (ნეკროლოგი). ჟურნ. „განათლება“, 1917 წ., № 2. გვ. 125.

³ კახაბერი (ბოცვაძე ლ.), ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე (ნეკროლოგი), ჟურნ. „განათლება“, 1917, № 2, გვ. 125.

კასიის სასწავლო ოლქი იძულებული შეიქნა ანგარიში გაეწია მოწინავე პედაგოგთა და საზოგადო მოღვაწეთა კანონიერი მოთხოვნებისათვის და ალ. ჭიჭინაძის ხელმძღვანელობით შექმნა საგანგებო კომისია, რომელსაც სახალხო სკოლების ახალი სასწავლო გეგმა უნდა შეედგინა. ალ. ჭიჭინაძემ ამ საქმეს ენერგიულად მოჰკიდა ხელი და თბილისისა და განჯა-ერევნის სახალხო მასწავლებელთა მონაწილეობით შეადგინა სახალხო სკოლის ახალი სასწავლო გეგმა, რომელიც ძირითადადში სწორ პრინციპზე იყო აგებული, „ბ-ნ ჭიჭინაძის სამოსწავლო გეგმა, — წერდა იაკობ გოგებაშვილი, — თხოულობს: 1) დედანაზე სწავლებას ყველა საგნებისას კურსის დასაწყისიდან მის დასრულებამდე; 2) დედა-ენის გაკვეთილს ყოველ-დღე, და ხან ორს გაკვეთილსაც; 3) რუსული ენის სწავლებას, როგორც კერძო საგნისას, და ისიც დედა-ენის დახმარებით. სახალხო სკოლა, როგორც რუსიფიკაციის ქარხანა, ისპობა და ხდება განათლების კერად, რომელიც, მართალია ძლიერი არ იქნება, მაგრამ სინათლესა და სითბოს მაინც ბლომად მოჰყენს ჩვენს სამშობლოში“¹. ი. გოგებაშვილი თუმცა ყველაფერში როდი ეთანხმებოდა კომისიის დასკვნებს, მაგრამ იანოვსკის 1881 წლის სასწავლო გეგმასთან შედარებით. ალ. ჭიჭინაძის ხელმძღვანელობით შემუშავებულ ახალ სასწავლო გეგმას ძალზე მაღალ შეფასებას აძლევდა. იგი წერდა: „ბ-ნ ჭიჭინაძის გეგმით სწავლა სახალხო სკოლებში გრძელდება ოთხს წელიწადს, მთელი კურსის განმავლობაში გადაცემა ყველა საგნებისა მიღის დედა-ენაზე, დედა-ენაზევე, როგორც საგანი, ისწავლება კურსის დასრულებამდის ხან ყოველ დღე, ხან დღეში ორჯელ: რუსულს ენას ადგილი აქვს, როგორც მხოლოდ ცალკე საგანსა. განსხვავება, ეგონებ, დიდია. და ეს განსხვავება, რასაკვირველია, ნაყოფია თავმჯდომარის მეცადინეობისა“².

იაკობ გოგებაშვილი ძალიან სწუხდა, რომ ისეთი გამოცდილი ნიჭიერი და თავდადებული საზოგადო მოღვაწე და პედაგოგი, როგორიც იყო ალ. ჭიჭინაძე (თუმცა მის გვარს იგი

¹ ი. გოგებაშვილი, ახალი სასწავლო გეგმის შესახებ. იხ. პედაგოგიური თხზულებანი, ტ. II, 1940 წ., გვ. 427.

² იქვე.

15. ვ. ჭაჭავია

არ ასახელებდა) მეფის მთავრობამ სამშობლოს მოაშორა და სადღაც „სპარსეთის საზღვრების ჯლოს“ გადაისროლა. იგი 1905 წელს თავის წერილში „შევიწროება ქართული ენისა და ქართველებისა სწავლა-განათლების სფეროში“ გულნატკენი წერდა: „საერო სკოლების დირექტორთა შორის მხოლოდ ერთია ქართველი, და ისიც მსახურობს არა სამშობლო კვყყანაში, საცა უმეტესის სარგებლობის მოტანა შეეძლო ხალხის სწავლა-განათლებისათვის, არამედ სადღაც შორს სპარსეთის საზღვრების ახლოს. მისთვის სრულიად უცხო წრეში, უცხო გარემოებათა შორის“¹.

ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს, ი. გოგებაშვილის ამ სტატიიდან ისიც გამოდიოდა, რომ ალ. ჭიჭინაძეც მხოლოდ მას შემდეგ ეღირსა დირექტორობის თანამდებობას. როდესაც სცნო შესაძლოდ ლევიტსკის სახელმძღვანელო რუსული ენისა, რომელიც შემოიღო კიდეც რწმუნებულს მისადმი დირექციაში“. ი. გოგებაშვილის ამ ბრალდებით განაწყენებული და უკმაყოფილო ალ. ჭიჭინაძე თავის წერილში „პასუხადა ბ-ნ იაკობ გოგებაშვილს“ აღნიშნავდა, რომ იგი სრულიად არ არის მომხრე მეთოდისა (ლევიტსკის ბუნებრივ „მუნჯურ“ მეთოდზეა ლაპარაკი.—ვ. ქ.), რომელიც უარს ჰყოფს სამშობლო ენის მონაწილეობას უცხო ენის შესწავლაში და, რომ იგი მომხრეა იმისაც, რომ სხვა სავნებშიც აუხსნან მოწაფეებს სასწავლო მასალა სამშობლო ენაზე. და თუ 1904 წლის სექტემბრიდან ერევნის გუბერნიის სახალხო სკოლებში სახელმძღვანელოდ შემოღებული იქნა ლევიტსკის წიგნი. ეს მოხდა „სასწავლო მთავრობის სურვილის თანახმად“. მიუხედავად ამისა, — განაგრძობს ალ. ჭიჭინაძე. — „სამშობლო ენის დახმარება რუსული ენის სწავლებაში ჩემ მიერ არა თუ არ ჰქონდათ აკრძალული ერევნის დირექციის პირველ დაწყებით სკოლების მასწავლებლებს არც წინათ და არც შარშან ენკენისთვიდან, პირიქით, ხშირად ვაძლევდი ხოლმე დარიგებას რევიზიის დროს, ან როდესაც ჩემთან მოდიოდნენ, რომ საჭიროა სამშობლო ენის მონაწილეობა უცხო ენის სწავლების დროს და თან ვურ-

¹ იაკობ გოგებაშვილი, პედაგოგიური თხზულებანი, 1940 წ., ტ. II, გვ. 467.

ჩვედი კიდეც, ვუხსნიდი, როგორ უნდა მიემართათ ამ საშუალებებისათვის“¹.

რასაკვირველია, ამ შემთხვევაში ალ. ჭიჭინაძე ყველაფერში როდი იყო მართალი. ცნობილია, რომ იგი ოფიციალური თანამდებობების დროს ზოგჯერ ადვილად უთმობდა მეფის ხელისუფლების წარმომადგენლებს და ამრიგად, ბოლომდე ვერ ინარჩუნებდა თავიდან მის მიერ სწორად აღებულ პროგრესულ გეზსა და მიმართულებას. ამას აშკარად გრძნობდა იაკობ გოგებაშვილიც და ამიტომ თავის საპასუხო წერილში „ცოტა მეტი სინათლე“, თუმცა მორიდებულად, მაგრამ მაინც პრინციპულად აყენებდა საკითხს — „რატომ გაავრცელა ალ. ჭიჭინაძემ ერევნის გუბერნიაში ლევიტსკის კურსიო“. ი. გოგებაშვილი წერდა: „ბ-ნი ჭიჭინაძე ამბობს, რომ ლევიტსკის კურსი ერევნის გუბერნიაში შემოვიღე თანახმად სამოსწავლო მთავრობის სურვილისაო. მაშ რაღად გამოგვებასა, ჩვენც ხომ მხოლოდ ესა ვთქვით, და სხვა არაფერი დაგვიმატებია. მაგრამ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს სურვილი მთავრობისა არც ისე ძლიერი იყო, რომ მისი ურჩობა შეუძლებელი ყოფილიყო. თბილისის დირექციამ თავის სკოლებში ამ კურსს გზა არ გაუხსნა, თუმცა მთავრობა მასზე უფრო ძლიერად მოქმედებდა სიახლოვის გამო. მეტადრე მედგარი ბრძოლა გაუწია ინსპექტორმა პავლოვმა, რომელმაც არც ერთს თავის რაიონის სკოლაში იგი არ შეუშვა და ამას ამართლებდა მთავრობის წინაშე იმ მოსაზრებით, რომ მასწავლებლები წინააღმდეგნი არიან ლევიტსკის წიგნისა და მე ჩემს თავს ნებას ვერ მივსცემ დავუწერგო მათი უფლება სახელმძღვანელოების ამორჩევის შესახებაო“².

ი. გოგებაშვილი არც იმას უწონებდა ალ. ჭიჭინაძეს, რომ იგი ლევიტსკის სახელმძღვანელოთი მუშაობის დროს მშობლიური ენის გამოყენების ჩვევასაც აძლევდა ერევნის გუბერნიის სახალხო სკოლის მასწავლებლებს. ი. გოგებაშვილი წერდა: „ჩვენი მოკამათე იმასაც ბრძანებს, რომ მე ვურჩევდი მას-

¹ ალ. ჭიჭინაძე, პასუხად ბ-ნ იაკობ გოგებაშვილს (წერილი რედაქციის მიმართ) გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ., № 2873.

² ი. გოგებაშვილი, ცოტა მეტი სინათლე (პასუხად ბ-ნ ალექსი ჭიჭინაძეს). გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ., № 2879.

წავლებლებს ლევიტსკის „კურსს“ ხმარების დროს, თვალსაჩინოების გარდა, ზეპირი თარგმანაც ეხმარათო. ეს მართალი ბრძანებაა. მაგრამ თუ კი ჩაუყვირდებით საქმეს, ეს ხერხი, პირველი შეხედვით სიმპატიური, არა სასურველი გამოვა. და გამოვა იმის გამო, რომ ამითი ფეხი უმაგრდება სკოლებში იმისთანა სახელმძღვანელოს, რომელიც მოკლებულია ყველაფერს მშობლიურსა და ვნების მეტს ვერაფერს ვერ მოუტანს. მაგალითად: „კურსი“ თხოულობს, რომ ქართველმა ბავშვმა კითხვაზე: „სადა ცხოვრობს, უსათუოდ მიუგოს: რუსეთშიო. მას ცოდვად მიაჩნია ხსენებაც კი საქართველოსი. ზეპირი თარგმანის ხმარება ზოგ შემთხვევაში ასუსტებდა ერთის მხრით მასწავლებლების და მშობლების სიძულვილს სახელმძღვანელოსადმი, მეორე მხრივ, ამცირებდა უნაყოფობას ბუნებრივი მეთოდისას და ამ მეთოდის გამეფებას ჩვენს სკოლებში ხელს უწყობდა. სწორედ ამის გამო არც ავტორი — ლევიტსკი, არც სამოსწავლო მთავრობა „კურსის“ ხმარების დროს არამც თუ არ უკრძალავდნენ ზეპირ თარგმანს, არამედ ურჩევდნენ ყოველ საჭირო შემთხვევაში. გონჯ ქალს ასაღებდნენ მზითევის დამატებით, და ამ შემთხვევაში მზითევის როლს თამაშობდა ზეპირი თარგმანი სიტყვებისა. ჩემი აზრით, ბევრად უკეთესად მოიქცეოდა ბ-ნი კიკინაძე, რომ ლევიტსკის „კურსის“ ხმარების დროს თარგმანი სასტიკად აეკრძალა. თანახმად ბუნებრივის მეთოდის მოთხოვნილებისა. მაშინ ამ მეთოდის უკუღმართობა, უნაყოფობა და სისაძაგლე დღესავით ცხადი შეიქნებოდა, სიძულვილი მასწავლებლებისა და ბავშვებისა გაძლიერდებოდა და ამითი სამარე გაეთხრებოდა მას ჩვენს სკოლაში“¹. ალ. კიკინაძე თავის მეორე საპასუხო წერილში თავს იმით იმართლებდა, რომ ისე რომ მოვქცეულიყავ, როგორც ი. გოგებაშვილი მირჩევსო, სახალხო სკოლის მოსწავლეებს დავამახინჯებდიო. იგი წერდა: „ვის გაუგონია, რომ მთელის გუბერნიის სახალხო სკოლებში განზრახ ცუდად სწავლებას ცდილობდეს კაცი, უკრძალავდეს მასწავლებლებს სამშობლო ენაზე უცნობ სიტყვების ახსნას და ურჩევდეს ამგვარად სწავლის გაძნელებას იმ განზრახვით, რომ დაამტკიცოს

¹ ი. გოგებაშვილი, ცოტა მეტი სიმაართე, გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ. № 2879.

რომელისამე სახელმძღვანელოს ან მეთოდის უვარგისობა! რასაკვირველია, საჭიროა ქეშმარიტების ძიება, საჭიროა დამტკიცება, რომელი მეთოდით უმჯობესია ყმაწვილების სწავლება, მაგრამ ამისათვის სხვა გზა მოიძებნება, სხვა საშუალება და არა მთელის გუბერნიის ნორჩ მოსწავლეთა ტვინის დამახინჯება“¹.

როგორც ჩანს, ალ. ჭიჭინაძე იმ ძირითად საკითხს არსებითად მაინც გვერდს უვლიდა, თუ რატომ მისცა ასე ფართო გასაქანი ერევნის გუბერნიის სახალხო სკოლებში ლევიტსკის რუსული ენის სახელმძღვანელოს, რომელიც ბუნებრივი — „მუნჯური“ მეთოდის საფუძველზე იყო აგებული და რომელსაც სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს ამიერკავკასიის პროგრესულად მოაზროვნე პედაგოგებმა და სხვა საზოგადო მოღვაწეებმა. ამაში გამომქლავდა ალ. ჭიჭინაძის იდეური მერყეობა და სისუსტე ამ პერიოდში.

მიუხედავად ამისა და ამ საფუძველზე აღმოცენებული მძაფრი პოლემიკისა, იაკობ გოგებაშვილი საერთოდ მაინც დიდი პატივისმცემელი იყო ალ. ჭიჭინაძისა და საჭიროდ ცნობდა იმას, რომ იგი სამშობლოში დაბრუნებულიყო, კვლავ განეგრძო ნაყოფიერი პედაგოგიური მოღვაწეობა და არასდროს არ აცდენოდა მის მიერ თავიდანვე აღებულ პროგრესულ საზოგადოებრივ-პედაგოგიური მოღვაწეობის ძირითად გზას და მიმართულებას.

იაკობ გოგებაშვილი და ივანე გომელაური

ცნობილია, რომ იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების დამკვიდრებას სკოლებში რეაქციული ძალები გააფთრებით ებრძოდნენ. დიდი პედაგოგის შრომას, მისი სახელმძღვანელოების როლს „ახალი ტიპის ქართველის“ აღზრდის საკითხში გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა მთელი პროგრესული ქართული საზოგადოება. მათ შორის იყო პედაგოგი და საზოგადო მოღვაწე ივანე გომელაური.

თბილისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებელმა ალ. ნათა-

¹ ალ. ჭიჭინაძე, პასუხი ბატონს იაკობ გოგებაშვილს, გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1905 წ. № 2913.

ქვე 1897 წელს გამოსცა საქართველოს სკოლებისათვის შედგენილი ანბანი და ანბანის შემდეგ საკითხავი წიგნი — „ბავშვების მოკეთეს“ სახელწოდებით. ი. გომელაურს ეგონა, რომ ალ. ნათაძეს განზრახვა ჰქონდა სკოლებიდან განედევნა იაკობ გოგებაშვილის „დედა-ენა“ და მის ნაცვლად თავისი სახელმძღვანელო დაემკვიდრებინა. (რასაკვირველია, „ბავშვების მოკეთე“ ვერ შეედრებოდა „დედა-ენას“ და თავიდანვე გარიყული რჩებოდა). ამიტომ ივანე გომელაურმა სახელმძღვანელოს გამოსვლისთანავე უძღვნა მას დაწვრილებითი, მაგრამ რამდენაღმე მკაცრი რეცენზია. 1897 წელს გაზეთ „ივერიაში“ იგი სამართლიანად წერდა: „მწერლობაში საზოგადოდ და სახელმძღვანელოებში კერძოდ ენის სიფაქიზეს ან წმინდა ლიტერატურულს, ან წმინდა ხალხურ კილოს — უპირველესი ადგილთაგანი უჭირავს, ვინაიდან ენა არის ის მადლი, რომლის შემწეობითაც კაცი ეჩვევა აზროვნებას. ენის სისპეტაკისაგან არის დამოკიდებული აზროვნების სისპეტაკეც. თუ ასეთი მნიშვნელობა აქვს ენას საზოგადოდ, მაშინ იმისი ასეთი მნიშვნელობა ყმაწვილებისათვის შედგენილს სახელმძღვანელოში უფრო ორ-სამეცედება, რადგანაც ამ სახელმძღვანელოს ენას ყმაწვილების სიაჯ-კარგეზედ დიდი გავლენა აქვს. ამიტომ სახელმძღვანელოს შემდგენელი მოვალეა ზნეობრივად, არამც თუ თვითონ სწეროს ფაქიზის ლიტერატურისა და ხალხის ენით, არამედ ლიტერატურულ ნაწარმოებიდან პროზა იქნება თუ პოეზია, და ხალხის ნაწარმოებიდან ისეთი მასალა უნდა ამოიღოს, რომელიც ამ ძირითადს მოთხოვნებს სავსებით აკმაყოფილებს“¹. ამ სახელმძღვანელო დებულების საფუძველზე ი. გომელაური დაწვრილებით არჩევდა ალ. ნათაძის სახელმძღვანელოს, მიუთითებდა იმ ძირითად მცდარ და უხერხულ გამოთქმებზე, რომლებიც სახელმძღვანელოში გვხვდებოდა და ასკვნიდა: „ახალი სახელმძღვანელო ენის მხრივ უვარგისია და დედა-ენას ვერ შეასწავლის ახალგაზრდობას“.

ასევე შეუთრიგებელ ბრძოლას აწარმოებდა ალ. ნათაძის „ბავშვების მოკეთის“, როგორც სუსტი სახელმძღვანელოს წი-

¹ ი. გ-რი (ი. გომელაური), ალ. ნათაძის „ბავშვის მოკეთის შესახებ“, გაზ. „ივერია“, 1897 წ., № 188.

ნაღმდეგ ლუარსაბ ბოცვაძეს, მაგრამ მისი ავტორი მაინც არ ცხრებოდა. იგი თავისი საპასუხო წერილებით² არა მარტო კრიტიკოსებს ესხმოდა თავს, არამედ იაკობ გოგებაშვილის³ „დედა-ენასაც“, რაც კიდევ უფრო აღელვებდა სამართლიანობისათვის მებრძოლ პედაგოგებს. თავის მეორე წერილში სათაურით „კიდევ „ბავშვების მოკეთის“ გამო, ი. გომელაური ალ. ნათაძის წიგნიდან მრავალი მაგალითებით ააშკარავებდა ამ სახელმძღვანელოს დეფექტებს და წერდა: ბ-ნ ნათაძისთანა „განათლებულმა“ კაცმა, რაც უნდა გვკადროს უბრალო მომაკვდავ მასწავლებლებს არ გვეწყინება და არც გვეტკინება. მაგრამ „ბავშვების მოკეთის“ ვითომდა ავტორისათვის თავისი წიგნაკის ქება და „დედა-ენის“ ძაგება კი ძალიანა გეწყინს და აი რადა: შეიძლება „დედა-ენასაც“, როგორც ყოველსავე კაცის ნამოქმედარს. ჰქონდეს ნაკლოვანება, მაგრამ „ბავშვების მოკეთეზედ“ კი იმდენად მაღლა დგას, რომ ამ სახელმძღვანელოების შედარებაც კი „დედა-ენის“ დამცირებად მიმაჩნია“⁴.

როდესაც იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოს წინააღმდეგ ალ. ნათაძის ბრძოლამ ჩვენს პრესაში მის „ბავშვების მოკეთეს“ გამარჯვება ვერ მოუპოვა, ახლა იგი მოწინავე პედაგოგისათვის შეუფერებელ გზას დაადგა. კავკასიის ოლქის სასკოლო ადმინისტრაციის ძალების გამოყენებით შეეცადა თავისი სახელმძღვანელოს გავრცელებას. ამ მიზნით ალ. ნათაძემ თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლების ინსპექტორ ბოგდანოვსა და ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სკოლათა დირექტორ ლევიცკის საშუალებით, სოფლის სკოლების მასწავლებლებს დაუგზავნა რუსულ-ქართული განცხადება, რომელშიც მიუთითებდა „ბავშვების მოკეთის“ უპირატესობაზე „დე-

1 ლ. ბოცვაძის წერილები: მცირე შენიშვნა, გაზ. „ივერია“, 1897 წ., № 153 და კიდევ „ბავშვების მოკეთის“ გამო, „ივერია“, 1897 წ. № 216.

2 ალ. ნათაძის წერილები: პასუხად ი. გ.-ს, „ივერია“, 1897 წ. № 214. დაწერილი რედაქციის მიმართ, „ივერია“, 1897 წ., № 181.

3 იაკობ გოგებაშვილმა რამდენიმე სტატია უძღვნა ალ. ნათაძის „ბავშვების მოკეთეს“ და მის ავტორს. იხ. ნაწარმი (ი. გოგებაშვილი). სამაზარებლო ერგება, თუ არა? (უძღვნი „კვალის რედაქციას), გაზ. „ივერია“, 1897 წ.; № 2 და ი. გოგებაშვილი. სწორე გზა. გაზ. „ივერია“, 1897 წ. № 104.

4 ი. გ.-რი, კიდევ „ბავშვების მოკეთეს“ შესახებ, გაზ. „ივერია“, 1897 წ., № 242.

და-ენასთან“ შედარებით და უჩვეულა სახელმძღვანელოდ მის გამოყენებას.¹

ალ. ნათაძის ასეთმა საქციელმა სპეტიკად ააღელვა მოწინავე ქართველი პედაგოგები. ივანე გომელაურმა თავის სტატიაში „ახალი სენი ჩვენს პედაგოგიაში“, რომელშიც ეკამათება და აცამტევრებს ალ. ნათაძის უნიათო რეკლამას, ყველასათვის დამაჯერებლად გამოარკვია ალ. ნათაძის სახელმძღვანელოს შინაარსობრივი სიღარიბე და ის ზედმეტი ხარჯებიც, რომელსაც მისი სკოლებში გამოყენება იწვევდა. იგი წერდა: „აი ამოდენა ხარჯს ადებს სკოლასა და მშობლებს ჩვენი ქველმოქმედი პედაგოგი თავისი წიგნაკის სილატაკით. „დედა-ენას“ — კი ბავშვი იძენს 35-40 კაპ. და იგი ყოფნის მას საკითხავ წიგნად თითქმის მთელი ორი წელიწადი, იპყრობს სრულ ქართულ დედანს, მრავალ სადღენო სურათებით, მთავარ მოთხრობებით ძველი და ახალი ისტორიიდან და სხვ... ერთი სიტყვით, შეიცავს ყველა იმას, რაც საჭიროა ყმაწვილებისათვის თითქმის ორი წლის განმავლობაში. და ამის გამო ერთი ორად და სამად უფრო იაფად უჯდება, ვიდრე ფასდაკლებული ვითომ „მოკეთე“, და ქვევით ასკვნის: „ახლა ერთი ვკითხოთ, მამ რა ყოფილა ის ორენოვანი განცხადება, რომელიც გაბედნიერებას გეიქადის?“ ის ყოფილა და არის თავის ქების, ანუ თავის ტენის ბარათი. მედუქნური რეკლამა, დამპალ-დუმპალი საქონლის „რასპროდაჟის“ განცხადების ფურცლები, თბილისის ქუჩებზე რომ დაატარებენ ხოლმე „с почетом“. აი რა ჯურის კაცთან გვაქვს საქმე. აი ვინ ეპოტინება ქართველი ახალგაზრდობის წინამძღვრობას, მათი გონება-აზროვნების ხელმძღვანელობას“².

ივანე გომელაურის ამ უკანასკნელმა წერილმა დიდად აღაშფოთა ალ. ნათაძე, რომელმაც წერილის ავტორი საამხანაგო სასამართლოში გამოიწვია; საქმეში ჩაერია ქართული გიმნაზიის მაშინდელი ინსპექტორი ექვთიმე თაყაიშვილი. ივანე გომელაურმა საამხანაგო სასამართლოზე უარი განაცხადა. გამოწვევაზე მან უპასუხა: „რა შუაშია აქ სასამართლო და ისიც

¹ გაზ. „ცნობის ფურცელი“, 1898 წ., 491.

² ივ. გომელაური, ახალი სენი ჩვენს პედაგოგიაში, ქურონ. „კელო“, 1898 წ., № 22, გვ. 383—384.

ამხანაგური? მე მას ბრალი დავდე საჯაროდ გაზეთში. მას შეუძლია და ვალდებულიც არის საჯაროდვე იმართლოს თავი“. საამხანაგო სასამართლო მაინც შედგა, რომელსაც ცნობილი პედაგოგი გიორგი იოსელიანი (წყალტუბოელი) თავმჯდომარეობდა, მაგრამ ვერავითარი დადგენილება ვერ გამოიტანა. ასე დაუმთავრებელი დარჩა ეს დავა...

გავიდა ხანი. იმავე სასწავლო წლის ბოლოს გიმნაზიის ინსპექტორმა ექვთიმე თაყაიშვილმა ოფიციალურ საუბარში ურჩია ივ. გომელაურს ძველი სენაკის ქართულ სკოლაში გადასულიყო მასწავლებლად. ივ. გომელაურმა იაკობ გოგებაშვილთან თათბირის შემდეგ გადასწყვიტა ძველი სენაკის სკოლაში გადასვლა შტატის მასწავლებლად.

1898 წლის შემოდგომიდან ივანე გომელაური ძველი სენაკის ქართულ სკოლაში შეუდგა პედაგოგიურ მოღვაწეობას¹. ეს სასწავლებელი (დაარსებული იქნა 1884 წელს) ქუთაისის სათავადაზნაურო სკოლის (დაარსებული იქნა 1879 წ.) განყოფილებას წარმოადგენდა და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ გამგეობას ექვემდებარებოდა². იმ პერიოდში ამ სკოლის ინსპექტორად იყო ცნობილი პედაგოგი — მწერალი ს ა მ ს ო ნ ყ ი ფ ი ა ნ ი.

სენაკის სკოლაში ივ. გომელაური ღიდხანს არ დარჩენილა სკოლის ინსპექტორთან უთანხმოების გამო, მან 1899 წლის სექტემბრიდან დატოვა სენაკი და ისევ დედაქალაქს დაუბრუნდა. ივ. გომელაურმა იმავე წლიდან დაიწყო მუშაობა ქართულ კათოლიკეთა ორკლასიან სკოლაში. აქ იგი გაეცნო და დაუახლოვდა შემდეგში ჩვენს საამაყო კომპოზიტორს — ზაქარია ფალიაშვილს, რომელიც ამ სკოლაში გალობას ასწავლიდა. ივანე გომელაური დიდად აფასებდა ფალიაშვილის მუსი-

¹ ძველი სენაკის ქართულ სკოლაში ივ. გომელაურის პედაგოგიური მოღვაწეობის შესახებ იხ. პროფ. აკაკი ფალავას წერილი, სპეტაკი აღმზრდელი, გაზ. „სახალხო განათლება“, 1948 წ., № 49.

² სკოლა დაარსებული იქნა დიმიტრი ყიფიანის, ილია ქავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ივანე მაჩაბლის, იაკობ გოგებაშვილისა და ნიკო ცხვედამის ინიციატივით. სკოლის საზეიმო გახსნას. როგორც მისი პირველი გამგე სამსონ ყიფიანი გადმოგვცემს, პირადად დაესწრნენ: დ. ყიფიანი, ი. ქავჭავაძე, ა. წერეთელი, გ. წერეთელი, ი. მაჩაბელი, რ. ერისთავი და სხვა მოღვაწეები (იხ. ტრ. ხ უ ნ დ ა ძ ი ს ნაშრომი: „ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში (80-იანი წლები)“, თბილისი, 1940 წ., გვ. 122.

კალურ ნიქს და უნარს. თავის რეცენზიაში „ზ. ფალიაშვილის კონცერტის“ შესახებ, იგი წერდა: „მე დარწმუნებული ვარ ფალიაშვილის ხორო რომ ქართველებისაგან შედგებოდეს, მაშინ ქართული სიმღერები ერთი ათად და ოცად უკეთესი გამოვიდოდა. ვუსურვოთ ბ-ნ ფალიაშვილს უმაღლესი სწავლის მიღება, ქართული სიმღერების შესწავლა და ქართული ხოროთი მისი განმტკიცება თავის და ქვეყნის სასახელოდ“¹. ივანე გომელაურმა, როგორც იაკობ გოგებაშვილთან დაახლოვებულმა პირმა, მცირე როლი როდი შეასრულა ზ. ფალიაშვილისათვის მატერიალური დახმარების აღმოჩენაში უმაღლესი მუსიკალური განათლების მისაღებად.

ივ. გომელაურს დიდი ხანი არ უმუშავნია კათოლიკეთა სკოლაში, რადგან არ იყო კმაყოფილი ასეთი ტიპის სასწავლებელში მუშაობით. თავის საინტერესო მემუარულ ნაშრომში „ჩემი თავგადასავალი და მოგონებანი“ იგი ამ სკოლის შესახებ წერს: „თუმცა აქაც სრული თავისუფლება მქონდა სწავლების საქმეში, რასაც ყოველთვის დიდად ვაფასებდი, მაგრამ მაინც კმაყოფილი არ ვიყავი, რადგანაც სკოლას საკმლის სუნი ასდიოდა“².

1900 წლის გაზაფხულზე ივ. გომელაურის პირადი მეგობარი — გამოცდილი პედაგოგი — არსენ მამულაიშვილი (ბელეტრისტი ლალიონი) იძულებული შეიქნა დაეტოვებინა თბილისის ქართული გიმნაზია და სხვაგან დაეწყო პედაგოგიური სამუშაოს ძებნა. არსენ მამულაიშვილმა და ივ. გომელაურმა გადაწყვიტეს დაეარსებიათ ქ. თბილისში კერძო სასწავლებელი. იაკობ გოგებაშვილის რჩევითა და მისი უშუალო კონსულტაციით შეადგინეს ამ სასწავლებლის პროგრამები (სათანადო განმარტებითი ბარათით) და წარუდგინეს იგი დასამტკიცებლად თბილისის გუბერნიის სახალხო სკოლათა დირექტორს. მალე ჟურნ. „კვალში“ გამოქვეყნდა ოფიციალური განცხადება „სკოლა და პანსიონი ა. ა. მამულაიშვილისა ამზადებს ყმაწვილებს გიმნაზიის რეალურ, კომერციულ და სხვა სასწავ-

¹ ივ. გომელაური, ზაქარია ფალიაშვილის ქართული კონცერტი, ჟურნ. „კვალ“ 1990, წ., № 8, გვ. 130.

² ივ. გომელაური, ჩემი თავგადასავალი და მოგონებები, რვეული მეორე, გვ. 86 (დატულია საქართველოს სსრ პედაგოგიურ მეცნიერებათა სამეცნიერო-საკვლევო ინსტიტუტის ხელნაწერთა ფონდში).

ლებლების მოსამზადებელ და პირველ კლასებისათვის. ყმაწვილების მიღება — 30 აგვისტოდან¹. მოსწავლეები ამ კერძო სკოლაში ძალზე ცოტანი შეგროვდნენ, ისინიც უმეტესად ორივე მასწავლებლის ნათესავთა და მეგობართა ოჯახებიდან. ასეთ სკოლას მარტო არს. მამულაიშვილი გაუძღვებოდა ადვილად. ამიტომ ი. გომელაურს პირველ წელიწადს არ შეუწყვეტია კათოლიკეების სკოლაში მასწავლებლობა (მხოლოდ საღამოს საათებში ეხმარებოდა არს. მამულაიშვილს).

ამ პერიოდში ი. გომელაური კიდევ უფრო დაუახლოვდა „მესამედასელებს“, ჟურნ. „კვალს“ და გახდა მისი მუდმივი თანამშრომელი. ეს შეუნიშნავი არ დარჩათ მეფის „ოხრანკის“ აგენტებს და 1901 წელს შემოდგომის ერთ ღამეს მას თავს დაესხნენ ჟანდარმები, საფუძვლიანად გაჩხრიკეს მისი ბინა და თან წაიღეს ყველა ხელნაწერი ქაღალდები. ივ. გომელაური გადაჩა დატუსაღებას.

900-იანი წლები ივანე გომელაურის ჟურნალისტიკური და სალიტერატურო-პედაგოგიური მუშაობის აღმავლობის პერიოდი იყო. ამ წლებში გამოქვეყნდა მისი მნიშვნელოვანი პედაგოგიურ-მეთოდური წერილები.

ივანე გომელაური აქტიურად გამოექომაგა ე. წ. მუშათა საკვირაო სკოლებს და მოწინავე ქართველი მასწავლებლები-საგან მათთვის ენერგიული დახმარება მოითხოვა. თავის წერილში „ჩვენი საკვირაო სკოლები“, იგი ბრალს სდებდა მასწავლებელთა ერთ ნაწილს, რომელიც „ბულვარის ტკეპნას ამჯობინებს მუშა-მოსამსახურეებთან მეცადინეობას“, და ასკვნიდა, რომ „ჩვენი საკვირაო სკოლები თითქმის უმასწავლებლოდ არიან და შეიძლება კიდევ განისვენონ წიაღსა შინა აბრამისასა, თუ თბილისის ქართველმა მასწავლებლებმა ამ სკოლის მიმართ გულგრილობას თავი არ დაანებეს“².

გამოცდილი მასწავლებელი მიესალმა თბილისში შვიდკლასიანი კომერციული სასწავლებლის დაარსებას და მოუწოდა საზოგადოებას: „შევეცადოთ, რომ სასწავლებელში რაც შეიძლება მეტი ქართველობა შევიდეს, რათა ქართულმა ენამ

¹ ჟურნ. „კვალ ი“, 1900 წ. № 35, გვ. 564.

² ჟურნ. „კვალ ი“, 1900, წ., № 40, გვ. 638.

ჩვენს ყმაწვილების არყოფნით არ დაჰკარგოს ის საპატიო ალაგო. რომელიც მისთვის პროგრამას ურგუნებია“¹.

ივანე გომელაურს ამ პერიოდში მეორედ მოუხდა ჩვენს სკოლებში დედანის უფლებათა და ამასთან დაკავშირებით იაკობ გოგებაშვილის სწორუპოვარი სახელმძღვანელოების საჯაროდ დაცვა.

როგორც ცნობილია, ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ საპირისპიროდ 1885 წელს ახალგაზრდა მასწავლებელმა ნიხ. ნასიძემ შეადგინა სახელმძღვანელო „ქართული ქრესტომათიის“ სახელწოდებით. ეს სახელმძღვანელო რომ „ბუნების კარს“ უპირისპირდებოდა, აშკარად ჩანდა შემდგენლის მიერ წიგნისათვის დართული ბოლოსიტყვაობიდან, რომელშიც იგი წერდა: „ყავის მოყვანა“, „დედამიწის ტრიალი“ და „სირაქლეშის ცხოვრება“ (ეს სათაურები ამოწერილია „ბუნების კარიდან“ — ვ. ქ.). ძალიან სასარგებლოა, რომ კაცმა იცოდეს, ამგვარი სტატიებით ენა ვერ შეისწავლების“. ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ წინააღმდეგ ბრძოლის განზრახვა მის. ნასიძემ კიდევ უფრო გამოააშკარავა. როდესაც კანცელარული მიწერ-მოწერით განიზრახა „ბუნების კარის“ დამარცხება და მის ნაცვლად „ქართული ქრესტომათიის“ შემოღება არა მარტო საქალაქო სკოლებში, არამედ სოფლის სკოლებსა და გიმნაზიებშიაც — კი. თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტის დირექტორის სახელზე დაწერილს განცხადებაში ის ცილს სწამებდა ი. გოგებაშვილს ენის უცოდინარობაში და წერდა: «В городских училищах язык должен изучаться на образцах народной изящной литературы, а не на компилятивных и подчас неудачных со стороны правильности языка, переводных статьях, которыми так богата книга «Бунeбис Кари».²

როგორც ვხედავთ, აქ იმდენად შეჯიბრება და მეტოქეობა კი არ იყო, რამდენადაც „ბუნების კარის“ ავტორის დაბეზღება იანოვსკისთან, რომელსაც ეს განცხადება ინსტიტუტის დირექტორმა წარუდგინა. თითქოს პირწავარდნილ არუსიფიკატორ იანოვსკის უფრო შესტკიოდა გული ქართული ენისა

¹ ი. ვ. გ. მ. ე. ლ. ა. უ. რ. ი., ახალი სასწავლებელი თბილისში, ჟურნ. „კვალი“, 1900 წ. № 18, გვ. 286.

² საქ. სსრ ცენტრ. არქივის ფ. 107, სერია № 62.

და ქართველი ბავშვებისათვის, ვიდრე იაკობ გოგებაშვილს, რომელიც 60-იანი წლებიდან თავს ევლებოდა ქართულ სკოლას და ქართულ ენასაც. კიდევ კარგი, რომ კავკასიის სასწავლო ოლქის მიერ წარდგენილი მიხ. ნასიძის წიგნი არ მოიწონა და არ დაამტკიცა მეფის რუსეთის განათლების სამინისტროს სასწავლო კომიტეტმა. თორემ სასწავლო ოლქის ადგილობრივი მოხელეები ენერგიულად შეეცდებოდნენ ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ სრულიად განდევნას სკოლებიდან.

გამოჩნდა ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ მეორე მეტოქეც. თბილისის ქართული გიმნაზიის მასწავლებელმა არისტო ქუთათელაძემ 1897 წელს გამოსცა სახელმძღვანელო „წყარო“, რომელიც თავის დროზე უვარგისად იყო აღიარებული, მაგრამ ბოლოს მაინც მოწონებული იქნა სასწავლო ოლქის მიერ.

1898 წელს გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა რეცენზია არ. ქუთათელაძის სახელმძღვანელოს შესახებ „მე გახლავარის“ ხელის მოწერით. როგორც გამოიჩვენა ეს „მე გახლავარის“ ჩვენთვის ცნობილი მიხ. ნასიძე იყო¹. რეცენზენტი. რომლის „ქართული ქრესტომათია“ თავის დროზე სასტიკად დამარცხდა, ახლა გვერდში ამოუდგა არ. ქუთათელაძეს და ამ გზით ერთხელ კიდევ შეეცადა ი. გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ ავტორიტეტის შელახვას და მის ნაცვლად სხვა სახელმძღვანელოს შემოღებას ჩვენს სკოლებში. იგი ქება-დიდებათ ამკობდა არ. ქუთათელაძის „წყაროს“ და წერდა: „ამჟამად ჩვენს წინა დევს მშვენიერი კრებული, შედგენილი არ. ქუთათელაძის მიერ — „წყარო“. რომელიც შეიცავს მრავალფეროვან მასალას. აქ არის ყველა ჩვეულებრივი განყოფილება სალიტერატურო ქრესტომათიისა. მასალა განსჯითა და დაკვირვებით არის შემოტანილი. მრავალი იგავია ეზოპისა. „წყარო“ ახალ მასალასაც იძლევა, რომელიც ჯერ ამგვარ წიგნებში არ შეგვხვედრია; ჩვენ ვამბობთ იმ წერილებზე, რომელსაც სახელად ეწოდება: „სიონი“, „მცხეთა“, „გელათი“, „ბოდბე“, „სამთავრო“, „ზედაზენი“, „ალავერდის საყდარი“, „იყალთო“, „ქუთაისი“. „ბეღია“, „ილორი“, „ოლთისი“, „თელავი“, „გო-

¹ „ქართული წიგნი“, ბიბლიოგრაფია, ტომი I. 1629—1920, თბილისი, 1941 წ., გვ. 499.

რი“, „აწყური“, „ახალციხე“ და სხვები. ამ მასალას დიდი სია-
მოვნებით წაიკითხავენ ულვაშებიანი და ლეჩაქ-კავებიანი
„ბავშვებიც“¹.

სულ სხვანაირად შეაფასა ივ. გომელაურმა არისტო ქუთა-
თელაძის „წყარო“. იგი ამტკიცებდა, რომ „წიგნი უსისტემოდ
არის შედგენილი, ენა საკმარისად მოიკოჭლებს. ჩართული
აქვს ისეთი ცნობები, რომელიც ამისთანა წიგნში სულ მეტია
და გამოშვებულია ის, რაც აუცილებლად უნდა ყოფილიყო...
პედაგოგიური პრინციპები მოითხოვს — გაღალი სწავლებაში
ნაცნობიდან უცნობზე. ახლობელიდან შორეულზე. ჩვენი პე-
დაგოგი კი ამ პრინციპის წინააღმდეგ იქცევა: მცენარეებში
ჯერ აწერილი აქვს ფინიკის ხე, ბანანი. პურის ხე, ხოლო შემ-
დეგ — ვაზი, სელი და სხვ. ასევე იქცევა ფრინველებისა და
ცხოველების აღწერაში: ჯერ სირაქლემა, მერე არწივი და ყო-
რანი; ჯერ ლომი და ფოცხვერი. შემდეგ ზღარბი, ციყვი და
სხვ. დიდ სათაურ „ცხოველების“ შემდეგ აღწერილია
მხოლოდ „მაიმუნი“. ფრინველებში ჩაჩხირულია ღამურა,
დატვირთული აქლემი გარეულ ცხოველებშია მოქცეული და
სხვ... ისტორიის გაზღაპრება კარგი არ არის, მაგრამ ზღაპრებს
თავის თავად საკმაო მნიშვნელობა აქვს ამისთანა წიგნში.
ბ. ქუთათელაძესაც ბლომად ჩაურთავს, მაგრამ უნდა გამოვ-
ტყდეთ, რომ ერთი-ორის გარდა სრულიად ანტიპედაგოგიურია.
ნუ თუ ჩვენს პედაგოგს არ სჯერა, რომ... უაზრო, ცხრაადლი-
ანი, თორმეტთავიანი და ოცდაოთხყურიანი დევების ზღაპრე-
ბის დრო წავიდა... ისინი უმახინჯებენ ყმაწვილებს ფანტაზიას
და ამიტომ ერთხელ და სამუდამოდ გამოძევებული უნდა
იყოს ყოველ სახელმძღვანელო წიგნიდან. ისტორიის განყოფი-
ლებაში ქართველი ხალხის, მისი კულტურისა და ცხოვრების
შესახებ თითქმის არაფერია, სამაგიეროდ. მეტად ვრცლად
არის მოთხრობილი ომებისა და ეკლესიის აშენების ამბავი“².

შემდეგ რეცენზენტი მიუთითებდა იმაზე, რომ „წყარო“
გადატვირთულია წმინდანების „ქრონოლოგიით სავსე ბიოგ-

¹ მე გახლავარ (მიხ. ნასიძე), არისტო ქუთათელაძის „წყარო“
(რეცენზია), გაზეთი „რეერია“, 1898 წ., № 59.

² ი. ბ. რ. (ი. გომელაური), „წყარო“, წიგნი II, არ. ქუთათელაძისა
(რეცენზია), ჟურნ. „კვალი“, 1900 წ., № 51; გვ. 318-319.

რაფიებით. ნუ თუ პატივცემულ პედაგოგს ჰგონია, რომ სადმე ყმაწვილები დაიხსომებენ — რომელ დღეს გარდაიცვალა ესა თუ ის წმინდანი, ან რომელ დღესაა მისი ხსენება. ან კიდევ, თუნდა გაიზეპიროს, ბევრს რასმეს შესძენს მათ გონება-გრძნობას?! ყმაწვილის მოთხოვნილების ასე აბუჩად აგდება, ვერაფერი თავდება თვით წიგნის რიგიანობისა!“ ივ. გომელაურის საბოლოო დასკვნით არ. ქუთათელაძის სახელმძღვანელო „წყარო“ არამც თუ გაუწევდა მეტოქეობას და შესცვლიდა იაკობ გოგებაშვილის სახელოვან „ბუნების კარს“, არამედ იმდენად დაბალი ღირსების სასწავლო მასალების შემცველი იყო, ამასთან ეს მასალები იმდენად არაპედაგოგიურად იყო დალაგებული, რომ ეს სახელმძღვანელო უდიდეს ზიანს მიაყენებდა ჩვენს სკოლებს, ქართველ მოსწავლეებს და ქართულ ენასაც. რასაკვირველია, ივანე გომელაურის რეცენზიაში გამოთქმული ზოგი მოსაზრება არისტო ქუთათელაძის სახელმძღვანელოს შესახებ აშკარად გადაჭარბებული იყო, რაც იაკობ გოგებაშვილის „ბუნების კარის“ ღირსების დაცვის კეთილშობილური გრძნობით იყო გამოწვეული. სხვანაირად შეუძლებელია აიხსნას ის ერთგვარი შეუფასებლობა, რასაც რეცენზენტი არისტო ქუთათელაძის მოღვაწეობისა და კერძოდ, მისი წიგნის მიმართ იჩენს.

ივანე გომელაური ყველა მომენტსა და შემთხვევას იყენებდა იმისათვის, რომ მტკიცედ დაეცვა ქართველი ბავშვებისა და ქართული ენის ინტერესები. გარდა იმისა, რომ იგი ამ მიზნით იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების ერთგული დამცველი იყო, სხვა შემთხვევებსაც საგანგებოდ ეძებდა იმისათვის, რომ ერთხელ კიდევ ენერგიულად გამოქომაგებოდა მშობლიურ ხალხისა და მისი ღედაენის ამ სასიცოცხლო ინტერესებს. ამავე მიზნისათვის გამოიყენა მან რუსეთის გამოჩენილი პედაგოგის კ. დ. უშინსკის გარდაცვალების 30 წლისთავი და პირველად ქართულ პრესაში მეტად საინტერესო სპეციალური სტატია მოათავსა მის შესახებ. ამ სტატიაში ივანე გომელაური აცნობდა რა ქართველ მკითხველებს „რუსეთის დიდებული პედაგოგის“ კ. დ. უშინსკის მოღვაწეობასა და მისი პედაგოგიური მოძღვრების ძირითად დებულებებს, საგანგებოდ მიუთითებდა, რომ მას „დიდი ღვაწლი მიუძღვის

რუსულ პედაგოგიაში, სხვათა შორის იმითი, რომ მან პირველმა მიაქცია ყურადღება დედა-ენას, მეცნიერულად დაასაბუთა მისი დიდი მნიშვნელობა მოზარდი თაობისათვის და მთელი ერისათვის საზოგადოდ“, რომ მას „დედა-ენა“ მიაჩნია წყაროდ ყოველივე ცოდნისა. ყველაფერი დედა-ენის საშუალებით და არაფერი უდედაენოთ! მას მოჰყავდა შემდეგი ადგილი უშინსკიდან: „ეს საკვირველი პედაგოგი — დედა-ენა, არამარტო ბევრს ასწავლის, არამედ მეტის-მეტ ადვილადაც, რაღაც მიუწევდომლად გაადვილებული მეთოდით“ და ასკვნის: „აი ამიტომ თხოულობს უშინსკი, რომ სწავლა უნდა წარმოებდეს სამშობლო ენაზე. ეროვნულ ენას მოკლებული, ნიადაგ-მოშორებული ადამიანი შესაბრაღისია, უსარგებლო წევრია საზოგადოებისა და ერისა“¹.

ივანე გომელაური უპირატესად პრაქტიკულად მოღვაწე პედაგოგი იყო. მაგრამ ზემოთ დასახელებულ მის პედაგოგიურ სტატიებში ის საჭირო თეორიულ მომზადებასაც იჩენდა.

¹ ი. გ. რი (ივ. გომელაური), კ. დ. უშინსკი (მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა), ეურნ. „კვალა“, 1901 წ., № 2, გვ. 32.

ბიბლიოგრაფიული ცნობები

დიდი ქართველი პედაგოგი (იაკობ გოგებაშვილის გარდაცვალებიდან 25 წლისთავის შესრულების გამო) — დაიწერა 1937 წლის 10 ოქტომბერს. მცირე ცვლილებებით დაიბეჭდა გაზ. „საბჭოთა მასწავლებელში“ (8. 04. 1938, № 31) სათაურით „შესანიშნავი ქართველი პედაგოგი“.

ი. გოგებაშვილის მშობლიურ სოფელში — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (6, 06. 1946, № 24). წერილი გამოქვეყნდა გ. ნიორაძესთან თანაავტორობით.

ზერელობის შედეგი — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (27. 12. 1950, № 52). წერილს აქვს რედაქციის შენიშვნა: „რედაქცია სავსებით იზიარებს ამხ. ვ. ქაჯაიას წერილში გამოთქმულ შენიშვნებს და აღნიშნავს, რომ ამხ. შ. სიხარულიძის წერილში, ავტორისა და რედაქციის მიზეზით, დაშვებულია ზოგიერთი ფაქტიური ხასიათის შეცდომა“.

ი. გოგებაშვილი—საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამომცემელი — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (13. 08. 1958, № 33). იბეჭდება მცირედი შემცირებით.

ნუ მივაწერთ ი. გოგებაშვილს სხვის აზრებს — დაიბეჭდა გაზ. „ლიტერატურულ გაზეთში“ (26. 12. 1958, № 52). იბეჭდება ოდნავი ცვლილებით.

დიდი პედაგოგის შეხედულებები ხელოვნებაზე — დაიბეჭდა გაზ. „ლიტერატურულ გაზეთში“ (21. 10. 1960, № 43).

მარად ცოცხალი მემკვიდრეობა — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (19. 10. 1960, № 42).

იაკობ გოგებაშვილის ერთი უცნობი ბარათი — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (29. 05. 1963, № 22).

დიდი პედაგოგის საოცარი წინათგრძნობა (ი. გოგებაშვილი მელიტონ ბალანჩივაძის შესახებ) — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (25. 12. 1963, № 52).

როგორ შედგა და გამოიცა ი. გოგებაშვილის „ქართული წერის დედანი“ — დაიბეჭდა ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრებაში“ (1963, № 8, გვ. 80—82). იბეჭდება მცირედი შემოკლებით.

როცა მოვალეობას ზერელედ ეკიდებიან — დაიბეჭდა გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“ (29. 03. 1963, № 13). მისი პირვანდელი სათაური იყო „ფაქტობრივი შენიშვნები“. ამ გამოცემაში იბეჭდება მცირედი შემოკლებით.

იაკობ გოგებაშვილის ავტორობის დადგენისათვის (ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები) — დაიბეჭდა ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრებაში“ (1965, № 6, გვ. 80—86).

ი. გოგებაშვილის ცხოვრების ეპიზოდები — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (7. 07. 1965, № 27).

დიდი მამულიშვილი (ი. გოგებაშვილის დაბადების 125 წლისთავის გამო) — დაიბეჭდა გაზ. „ლიტერატურულ საქართველოში“ (29. 10. 1965, № 44). ხელნაწერს სათაურად აქვს „ი. გოგებაშვილი და ქართული ლიტერატურა“. ამ გამოცემაში იბეჭდება პირვანდელი ტექსტის მიხედვით.

დიდი პედაგოგი — დაიბეჭდა გაზ. „სახალხო განათლებაში“ (21. 10. 1965, № 43), სადაც სათაურად ჰქონდა „დიდი ქართველი პედაგოგი“.

ისევ ი. გოგებაშვილის „პატარა ბიბლიოთეკის“ შესახებ, დაიბეჭდა ჟურნალ „სკოლა და ცხოვრებაში“, (1965, № 11, გვ. 16).

იაკობ გოგებაშვილი, ი. გოგებაშვილის სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებანი, ი. გოგებაშვილის ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულებანი, ცხოვრებასთან სკოლის კავშირისა და შრომის აღზრდის საკითხები, ი. გოგებაშვილი და

მ. კოშენსკი, ი. გოგებაშვილი და ე. ნინოშვილი — დაიბეჭდა წიგნში „წერილები“, 1974, გვ. 9—97.

იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხვედაძე — დაიბეჭდა წიგნში „ქართველი პედაგოგები“, 1955, გვ. 80—90.

იაკობ გოგებაშვილი და ალექსი კიკინაძე — „ქართველი პედაგოგები“, 1955, გვ. 102—119.

იაკობ გოგებაშვილი და ივანე გომელაური — „ქართველი პედაგოგები“, 1955, გვ. 210--219.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

დიდი ქართველი პედაგოგი	3
ი. გოგებაშვილის მშობლიურ სოფელში	13
ზერელობის შედეგი	17
ი. გოგებაშვილი —საქართველოს გეოგრაფიული რუკის გამომცემელი	19
ნუ მივაწერთ ი. გოგებაშვილს სხვის აზრებს	24
დიდი პედაგოგის შეხედულებები ხელოვნებაზე	30
მარად ცოცხალი მემკვიდრეობა	33
იაკობ გოგებაშვილის ერთი უცნობი ბარათი	41
დიდი პედაგოგის საოცარი წინათგმნობა	46
როგორ შედგა და გამოიცა ი. გოგებაშვილის „ქართული წერის დედანი“	48
როცა მოვალეობას ზერელედ ეკიდებთან	55
იაკობ გოგებაშვილის ავტორობის დადგენისათვის	60
ი. გოგებაშვილის ცხოვრების ეპიზოდები	77
დიდი მამულიშვილი	79
დიდი პედაგოგი	89
ისევე ი. გოგებაშვილის „პატარა ბიბლიოთეკის“ შესახებ	95
იაკობ გოგებაშვილი	98
ი. გოგებაშვილის სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებანი	<u>102</u>
ი. გოგებაშვილის ფილოსოფიური და ესთეტიკური შეხედულებანი	129
ცხოვრებასთან სკოლის კავშირისა და შრომითი აღზრდის საკითხები	160
ი. ს. გოგებაშვილი და ი. ა. კომენსკი	181
იაკობ გოგებაშვილი და ეგნატე ნინოშვილი	190
იაკობ გოგებაშვილი და ნიკო ცხეველაძე	200
იაკობ გოგებაშვილი და ალექსი კიკინაძე	211
იაკობ გოგებაშვილი და ივანე გომელაური	229
ბიბლიოგრაფიული ცნობები	241

რედაქტორი ნ. ჭყიძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ზაკალაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი თ. მანჯგალაძე
უფ. კორექტორი მ. კეზულაძე
კორექტორი დ. ყვავაძე
გამომშვები დ. ხუციშვილი

სბ № 4439 Литературно-художественное издание

გადაეცა ასაწყობად 31.07.89. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15.05.90, ქალაქის ზომა $84 \times 108^{1/32}$. საბეჭდი ქაღალდი № 1. გარნიტურა ვენა. ბეჭდვა მაღალი. ნაბეჭდი თაბახი 15,5. პირ. ნაბეჭდი თაბახი 13.02. პირ. საღებავგატარება 13.02. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 12.01. ტირაჟი 10.000 შეკვეთა № 546 უფ. 07042.

ფასი 1 მან. 80 კპ.

გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, გ. ჩუბინაშვილის ქ. № 50.
Издательство «Ганатლება» г. Тбилиси, ул. Г. Чубинашвили № 50
1990

საქართველოს სსრ ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო კომიტეტის № 1 სტამბა,
თბილისი, გ. ჩუბინაშვილის ქ. № 50.
Типография № 1, Государственного комитета Грузинской ССР,
по печати, Тбилиси, ул. Чубинашвили, 50,

**ი. გოგებაშვილის დაბადების
150 წლისთავის საიუბილეოდ გამოცემლობა
„ბანათლებავში“ გამოვა შემდეგი ლიტერატურა:**

იაკოვ გოგებაშვილის ნაწარმოებები

რჩეული თხზულებანი ხუთ ტომად, ტ. I—V.

თხზულებათა სრული კრებული 20 ტომად, ტ. I.

ბრძნული გამონათქვამები (შემდგ. ნ. ნ ა ზ ი რ ი შ ვ ი ლ ი)—მინიატურულ-გამოცემა.

ფ ა ქ ს ი მ ი ლ უ რ ი გ ა მ ო ც ე მ ე ბ ი

ი. გოგებაშვილი, დედაენა, I ნაწ.

ი. გოგებაშვილი, დედაენა, II ნაწ.

ი. გოგებაშვილი, ბუნების კარი.

ი. გოგებაშვილი, იავნანამ რა ჰქმნა?

ი. გოგებაშვილი, მეფე ერეკლე და ინგილო ქალი.

ი. გოგებაშვილი, ასპინძის ომი.

ი. გოგებაშვილი, თავდადებული ქართველი.

ი. გოგებაშვილი, რანი ვიყავით გუშინ.

ი. გოგებაშვილი. ბურჯი ეროვნებისა.

ს ხ ვ ა გ ა მ ო ც ე მ ე ბ ი .

ი. გოგებაშვილი. იავნანამ რა ჰქმნა? რუსულ ენაზე.

ი. გოგებაშვილი. იავნანამ რა ჰქმნა? გერმანულ ენაზე.

ი. გოგებაშვილი, იავნანამ რა ჰქმნა? ფრანგულ ენაზე.

ი. გოგებაშვილი, იავნანამ რა ჰქმნა? ინგლისურ ენაზე.

ლიბერატურა იაკობ გოგებაშვილის შესახებ

- ზ. ბოცვაძე, იაკობ გოგებაშვილი.
ვ. გაგუა, და სხვ. გოგებაშვილი — ჩვენი თანამედროვე.
შ. გოზალიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი და მოწინავე საზოგადოება.
კ. დევდარიანი, სიცოცხლე და უკვდავება.
ჩ. თითქმერი, ზ. ჩილაჩავა (შემდგ.), იაკობის სამრეკლო.
ვ. რამიშვილი, იაკობ გოგებაშვილი.

კლასიკები

- ჩ. ლოლუა, დედაენა სულია სკოლისა.
თ. ვარვარიძე, ი. გოგებაშვილი—150.

ღია ბარათები

- ს. კინწურაშვილი, მისალოცი ბარათი — ი. გოგებაშვილი.
ს. კინწურაშვილი, მისალოცი ბარათი — „დედაენა“.
მ. ყიფშიძე, მისალოცი ბარათი — ი. გოგებაშვილი — 150.